RICHARD WIRES

KOD ADI ÇİÇERO

SAY

RICHARD WIRES

KOD ADI ÇİÇERO

İkinci Dünya Savaşı'nın En İlginç Casusluk Vakası

Çeviren: Ali Nalbant

SAY

KOD ADI

ÇİÇERO

Richard Wires

Ball State University Tarih bölümünde Emeritus profesördür. Tarih bölümü başkanlığı ve daha sonra üniversitenin Londra yerleşkesinin yöneticiliği görevlerini üstlenmiştir. Eğitimini Avrupa tarihi ve hukuku alanlarında tamamlamıştır. Çalışma alanları erken casusluk yazını ve tarihi casusluk olaylarıdır.

Ali Nalbant

İsviçre Freiburg Üniversitesi'nde politik felsefe ve antropoloji öğrenimi görmüş, Alman S. Fischer Vakfı, Robert Bosch Vakfı burslarıyla çeviri çalışmaları yapmıştır. Zürih'teki Looren Çevirmenevi'nde Türkçe-Almanca çeviri atölyesi düzenlemiştir. Aynı kuruluşun desteklediği çevirileri yayına hazırlanmaktadır.

KOD ADI

ÇİÇERO

İkinci Dünya Savaşı'nın
En İlginç Casusluk Vakası

RICHARD WIRES

İngilizceden çeviren:
Ali Nalbant

say

Say Yayınları
Tarih

Kod Adı Çiçero / Richard Wires
Özgün adı: *The Cicero Spy Affair: German Access to British Secrets in World War II*

©1999 Richard Wires

Richard Wires tarafından yazılan ve İngilizceden çevrilen *The Cicero Spy Affair: German Access to British Secrets in World War II* ilk kez ABC-CLIO, LLC, Santa Barbara, CA, USA'nın alt kuruluşu olan Praeger tarafından yayımlanmıştır. Bu kitap Türkçeye ABC-CLIO, LLC ile yapılan anlaşma sonucu çevrilmiş ve yayımlanmıştır.

Bu kitabın hiçbir bölümü ABC-CLIO, LLC'nin izni olmaksızın tekrar üretilemez, elektronik ya da mekanik ortamda kopyalanamaz, tekrar basılamaz ve bilgi erişim sistemlerinde saklanamaz.

Türkçe yayın hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılan kısa alıntılar hariç yayınevinden yazılı izin alınmaksızın alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0771-2
Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Ali Nalbant
Yayın koordinatörü: Levent Çeviker
Yayıma hazırlayan: Eda Okuyucu
Kapak ve sayfa tasarımı: Artemis İren

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık
Topkapı-İstanbul
Tel.: (0212) 674 93 54
Matbaa sertifika no: 45501

1. baskı: Say Yayınları, 2020

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari
www.instagram.com/sayyayincilik

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

1. "Meşhur" Vaka 15
2. Türkiye ve Büyük Güçler 35
3. Gönüllü Casus 59
4. Sırlar Satışta 79
5. Almanya'nın İstihbarat Labirenti 99
6. Berlin'deki Sorular ve Kuşkular 117
7. Bernhard Operasyonu 141
8. Çiçero'nun Muhteşem Dönemi 161
9. Türkiye'yi Kazanma Mücadelesi 187
10. Casus Aranıyor 213
11. Çiçero'nun Son Başarıları 233
12. Bir Amerikan Casusu 259
13. Akıbetler ve Sonrası 281
14. Geriye Kalanlar 303

Notlar 331
Kaynakça 363

ÖNSÖZ

İkinci Dünya Savaşı sırasında meydana gelen casusluk olayları ve haber alma etkinlikleri hakkındaki kapsamlı literatürde, "Çiçero" operasyonu olarak bilinen vaka, dikkat çekici özellikleri ve kaderin cilveleri yüzünden önem ve popülerlik kazanmıştır. Tarafsız olan Türkiye'deki İngiliz büyükelçisinin uşağı, 1943-1944 kışında dört aydan fazla bir süreyle, işvereninin iyi saklayamadığı gizli kâğıtların fotoğrafını çekip tabedilmemiş filmleri Alman istihbaratının Ankara'daki bir temsilcisine toplam 1,2 milyon dolara satarak tarihin o zamana kadar en yüksek ücretini alan casusu haline gelmiştir. Düşmanlarının en önemli elçiliklerinden birine erişmek, Almanya'nın bunun dışında zayıf olan gizli servis çalışmalarında üstün bir başarıyı tescil etse de bu başarıdan çok az sonuç alınmıştır. Belgelerin çoğu son derece kıymetli olmasına rağmen, Alman diktatörlüğü bu bilgileri etkin olarak kullanmamıştır; girişken casus yakalanmaktan kurtulmuş ama kısa süre sonra paraların çoğunun sahte olduğunu keşfetmiştir. Vakanın incelemeleri istihbarat biliminin esaslarını oluşturmuş, genellikle en sansasyonel öğeler vurgulanıp gerçek olgular pek dikkate alınmadığı gibi, vakanın şimdiye kadar tam ve nesnel bir araştırması da yapılmamıştır. Sadece çok sık bulunan saptırmaları ve yanlış anlamaları tespit ve bertaraf etmek için değil, aynı zamanda bu sıra dışı olayları ve çelişkili görüşleri daha geniş tarihsel bağlamda incelemek için mevcut

kanıtların ve sorunlu konuların dikkatli ve kapsamlı bir analizi gereklidir.

Bu vakayla ilgilenmeye, casusluk ve sahtecilik operasyonlarının ilk yayımlanan hikâyeleriyle başladım; yolculukların ve diğer temasların arımsattıkları sayesinde yıllar boyunca da devam ettim. Avusturya kırsalında arkadaşlarla geçirdiğim bir yaz, kalpazanlık ekibinin aceleyle taşındığı yakındaki Redl-Zipf mağaralarını ziyaret ettim. Sonraları sıklıkla savaşın son haftalarında kasalar dolusu sahte banknotun terk edildiği göl ve ırmak bölgesinde dolaştım. Türkiye'yi ilk ziyaretlerimde, birçok yabancının İkinci Dünya Savaşı sırasında entrikalara giriştiği, şimdi taşınmış olan Park Oteli'nde kaldım. İngiltere Merkez Bankası'ndan elindeki İngiliz banknotlarının sahte olduğu haberi geldiğinde, casusun hâlâ genişletmekle meşgul olduğu Bursa'daki Çelik Palas Oteli'ni de gördüm. Eskilerin "Çiçero"su sonradan kendi gözüyle casusluk öyküsünü yayımladığında, genç bir Alman sekreterin Müttefiklerin tarafına geçmesinin kendi güvenliğini tehdit ettiğini vurgularken, ben bu sekreterle memleketimiz Cleveland'da ortak bağlantılarımız olduğunu keşfettim. Aynı zamanda, eski casusun çaresizlik içinde öldüğü Münih'teki bir istihbarat görevi sırasında, Çiçero vakasının çoğu gariplikleri ni ve talihin cilvesini profesyonel olarak değerlendirme fırsatı buldum. Sonraları bu vaka hakkında İngiltere'de 1970'lerde patlak veren tartışmalar, olan bitenler hakkında uzlaşma bulunmadığını açığa çıkardı. Bu görevi şimdiye kadar kimsenin üstlenmemesine şaşırarak ama olayın bir ölçüde karanlıkta kalmasının çoğu insanın işine geldiğini de öğrenerek, olayın ayrıntılı bir incelemesini hazırlamaya ancak giriştim.

Casusların ve istihbarat teşkilatlarının etkinlikleri ve operasyonları güvenlik gereği, biraz da daha basit nedenlerin şart koşmasıyla, anlaşılır şekilde devlet sırrı kalkanının ardına

saklanır; bu durum da haliyle hataları gizleyen, aynı zamanda varsayımları ve söylentileri canlandıran bir gizem yaratır. Burada da bu gibi etkenler mevcuttur. Birçok eksiklere rağmen, Çiçero vakasını araştırmak için kapsamlı kaynaklar bulunmakta. Operasyonu yapan istihbarat kurumunun raporları gibi bazı belgeler ortadan kayboldu; güvenlik sızıntısını ele alan raporlar gibi diğer kayıtlar hâlâ kilit altında. Fakat İngiliz ve Alman elçilikleriyle bunların kendi başkentleri arasında gidip gelen diplomatik yazışmalardan oluşan hacimli bir külliyat bunları telafi etmekte. Bunlar özellikle de devletlerin zıt politikalarını ve her iki tarafın karşılaştığı güçlükleri anlamayı sağlamaktadır. Casusun filmlerini satın alma ve analiz etme görevini doğrudan üstlenen üç Alman'ın yazdıkları anılar çok faydalı. Her ne kadar her yazar, kitabını yayımlarken kendi çıkarlarına hizmet eden güdülerle hareket etmiş ve olguları kendi bireysel kasıtlarına ve görüşlerine uyacak şekilde çarpıtmış olsa da, bu farklı perspektifler ve kavrayışlar birbirini tamamlama eğilimindedir. Casus da daha sonra kendi adına deneyimlerini kaydetmiştir; bu hatıralar güvenilir olmamakla birlikte belli faaliyetlere temas eden tek tanıklıklardır. Özellikle de kendi düşüncelerini ve görüşlerini tartışırken ve başkaları da aynı şeyi yaparken, seçilen sözcükler bireyler hakkında çok şeyi açığa çıkarır. Casusluk kurbanlarının yazdığı yorumlar kısıtlıdır. Vakanın koşulları ve utandırma durumu dikkate alındığında, bu olaya karışan çok az sayıda İngiliz, kamuoyunda vakayı tekrar kurgulamada faydalı olacak ifadeler vermiştir.

Bu casusluk vakasının tüm hikâyesi casusun ve temaslarının faaliyetlerinden daha fazlasını kapsadığı için, bu çalışmanın amacı bilhassa vakayı kapsamlı bir biçimde sunmak ve tartışmak, okuyucuların hem vakanın içinde geliştiği uluslararası bağlamı hem de bunu etkileyen arka plandaki geliş-

meleri anlamasını mümkün kılmaktır. Casusluk operasyonu, Nazi önderlerinin Müttefiklerin kıtaya nerede ve ne zaman saldıracaklarını merak ettikleri bir dönemde meydana gelmiştir. Naziler, İngiltere'nin eğer Türkiye'den destek alabilirse Ege'de ve sonra da Balkanlar'da bir taarruz arzuladığını öğrenmişti. Bu kritik eşikte casusun fotoğraflarını ele geçirmek, Berlin'e politikalarını ve savunmasını düzenlemede olası bir avantaj sağlamıştır. Almanya'nın en üst parti önderleri ve istihbarat görevlileri arasındaki kişisel çatışmalar ve hukuki anlaşmazlıklar da Çiçero vakasında büyük bir öneme sahiptir. Bu katı ve kısır rekabetleri hesaba katmaksızın, casusluk operasyonunun akışını ve sonucunu tamamen anlamak mümkün değildir. Nazilerin açgözlü casusa ödedikleri sahte İngiliz paralarını ürettikleri gizli projeyi tanımak da çok önemlidir. Tüm bu bileşenler, açıklamaların en uygun göründüğü yerlerde tartışmaya katılmıştır.

Vakanın yapısını ve boyutlarını açığa çıkarmak için tekrar kurgulanırken, sadece mevcut bilgilerdeki eksiklikler ve tutarsızlıklar yüzünden değil, yorumuna renk katan türlü iddialar ve çatışmalar yüzünden de güçlüklerle karşılaşılmıştır. Bu yüzden günümüze kalan raporların ve tanıkların güvenilirliğini değerlendirme görevi, çoğunlukla aynı kanıtlardan çıkarılan çatışmalı kuramların ve tezlerin tutarlılığını sınamayı da kapsamalıdır. Ana metinde sadece çözülmemiş sorunların ve tartışmalı noktaların en önemlileri tam olarak tartışılmıştır; bilgiler ve görüşlerdeki daha az önemli farklılıklar notlarda ele alınmıştır. Çok sayıda yanlış veya yanıltıcı ifade ve taraflı iddia alıntılanabilir olsa da, sevilen kitaplardaki bazı hatalara dikkati çekmek için bir emek verilmemiştir. Fakat güya gerçekçi olan *Beş Parmak* [1952] adlı filmin başlıca eksikleri saptanmıştır, çünkü bu film çok yaygın ve etkilidir. İnceleme süreci boyunca hedef, en tutarlı bulguları vurgula-

mak, olayların sağlam bir anlatısını geliştirmek ve mevcut bilgilerin kesin bir sonuç çıkarmaya izin vermediği alanları açıkça göstermek olmuştur.

Tarz hakkındaki birkaç nokta da açıklama gerektirmektedir. Savaş dönemindeki kod adları, ilk olarak metne girdiklerinde tırnak içine alınmış, ama daha sonra tırnak olmaksızın kullanılmıştır. Tüm parasal rakamları orijinal miktarlarında bıraktım, gerektiği yerde savaş dönemindeki diğer dövizler cinsinden eşdeğerlerini açıkladım, ama güncel değerlerini hesaplamaya veya yorumlamaya girişmedim. Führer, Luftwaffe, Gestapo, Abwehr gibi yaygın yabancı sözcükleri italik yazmaya gerek görmedim. Çeşitli İngiliz ve Alman organizasyonlarını niteleyen baş harflerde boşluk kullanmadım. Alman terimlerinde böyle bir noktalama uygun değildir; İngiliz kurumları için kullanılan kalıplar görünüşe göre karışıktır. Dolayısıyla tek bir biçimde karar kıldım: örneğin SS, RSHA ve SD veya MI6, SIS ve JIC. OSS gibi başka kısaltmalar da aynı şekilde kullanılmıştır.

Bu kitabın içeriğine ve şekillenmesine çok sayıda kişi kıymetli katkılarda bulundu. Projenin ve çeşitli taslaklarının gelişmesi esnasında Marion C. Siney'nin teşviki ve tavsiyeleri çok yardımcı oldu. Onun diplomasi tarihi hakkındaki bilgileri ve uzmanlığı, vakaya karışan merhum İngiliz elçisini kişisel olarak tanıması ve farklı algılama önerileri, çok sayıda düzeltmeyi ve yeni bilgiyi mümkün kıldı. Londra'daki Frank Brenchley, Ankara'daki İngiliz elçiliği hakkında sorularımı nazikçe yanıtladı; müstesna diplomatik kariyerinin başlangıcında, casusluk vakası sırasında, bu elçiliğin personeli olarak hizmet vermiştir. Bir diğer emekli elçi Sir Donald Hawley, yabancı terimleri açıklamıştır. Türkiye'deki araştırmalar sırasında General Zeki Özdilekcan bana Bursa'daki Çelik Palas Oteli ve geçmişi hakkında bilgi sağladı. Aynı zamanda Almanya'daki

Lutz Kempner'den, Çiçero'nun Robert Kempner'den yasal yardım almak için sonraları boşuna uğraştığını öğrendim.

Başka kişiler de kayıtların ve kaynakların yerini bulmada yardım etti. Sorunlu ayrıntıların ve referansların izini sürdükleri için Ball State University'den Rosanne Marek ve Nancy Turner, Cleveland'dan Marion Siney ve Patricia Beall, Washington'dan Eric Farnsworth ve Johannes Williams ve North Carolina'dan Jonathan Strickland Coleman gibi arkadaş ve meslektaşlarıma teşekkür borçluyum. Londra'da Brian Jensen ve özellikle de James Hobbs'un büyük yardımları dokunmuştur; Münih'te çalışan Dirk F. G. Douglas ve Sabine Coates bilgi noktalarını kontrol etmiştir. Çok çeşitli yollardan çalışmalarımı kolaylaştıran başkalarına da teşekkürlerimi iletmek isterim: İngiltere'den W. R. M. Michel, Maurice Fooks ve merhum Anthony Ellery ile Birleşik Devletler'den Morton M. Rosenberg, Dirk Lindemann ve James E. Blount, Jr. Onların ilgisi ve özeni olmaksızın görevim çok daha zor, belki de imkânsız olurdu.

Çok sayıdaki araştırma kurumu ve üniversitedeki arşiv görevlilerinin ve kütüphanecilerin saygı dolu desteğine özel olarak teşekkür ediyorum. İngiltere'deki Public Record Office, Londra'daki Colindale Gazete Kütüphanesi ve Washington yakınlarındaki Ulusal Arşivler II'de çalışan profesyonel görevliler, koleksiyonlarındaki malzemenin yerini bulmamda yardımcı oldular. Hemen bulunamayan bilgileri bulmada uzmanlaşmış Case Western Reserve Üniversitesi, Ball State Üniversitesi ve North Caroline Üniversitesi'nin araştırmacı kütüphanecilerinden birçok defa destek aldım. Fakat yıllar boyunca hizmet ve bilgi sağlayan çok sayıdaki üniversite kütüphanesinin ve kayıt arşivinin tam bir listesi bundan çok daha uzun olacaktır.

Kitapta yer alan fotoğrafların yerini bulmadaki yardımları için Rosemarie Nief, Çağdaş Tarih ve Viyana Kütüphanesi

(Londra); Duran Resim Bölümü, Ulusal Arşivler II (Maryland); Ian Carter, Fotoğraf Arşivi, İmparatorluk Savaş Müzesi; Alice Mezer, Droemer Knaur Yayınevi (Münih); ve Angelika Steinacker, Basın Resim ve Metin Ajansı, Stern Syndication'a (Hamburg) teşekkür etmek isterim.

Bütün bu insanlara yol gösterdikleri ve sabırları için müteşekkirim. Onların katkıları anlayışımı ve kapsamımı, bu çalışmada kesinliğe ulaşma çabalarımı ölçülemeyecek seviyede desteklemiştir.

Çiçero vakasının kesinlikle bilinemeyecek yönleri ve ayrıntıları var. Tanıklıkların ya kuşkulu ya da tutarsız olduğu noktalarda bazı kuşkular ve belirsizlikler anlaşılır ölçüde kalacak ve dolayısıyla farklı yorumlara izin verecektir. Olayların niteliği ve sonuçları hakkındaki genel uzlaşı bile bu vakanın bazıları tarafından sansasyonelleştirilmeye devamını önlemeyecek, başkalarının alternatif teorilere veya açıklamalara olan sağlam inancını zayıflatmayacaktır. Eksikliği hissedilen bu çalışmanın amacı, mevcut kanıtları toplamak, vakayla ilgili anlaşmazlığa ve ihtilafa yol açan önemli konularda kapsamlı bir anlatının akışını saptamak ve geçmişteki bazı çatışmalara son verirken arta kalan sorulara inandırıcı sonuçlar sunmaktır.

1.

"MEŞHUR" VAKA

Çiçero olayı İkinci Dünya Savaşı casusluk araştırmaları ve literatüründe uzun süre önemli bir yer tutmuştur. Bu garip olayın çatışmaların bitmesinden beş yıl sonra kamuoyuna ilk defa malum olmasından beri, hem daha önce var olduğundan bile şüphelenilmediği hem de sonradan yazılan yorumlarla bir sansasyona dönüştürüldüğü için, rezil olmanın yanında hayranlık duygusu da uyandırmıştır. Daha önceleri, taraf-sız Türkiye'deki İngiliz elçiliğinde gerçekten meydana gelen düşman casusluğunun ulaştığı ciddi boyutlar, aslen sağlam bir zemini olmayan yanlış raporlar ve hayali hikâyelerin göl-gesinde kalmıştı. D-Day günüyle, yani Müttefiklerin "Dere-beyi" Operasyonu adını verdiği Normandiya çıkarmasıyla ilgili İngiliz belgelerinin, dikkatsiz elçinin uşağı olarak çalış-mış, tespit edilmemiş bir Alman casusu aracılığıyla Berlin'e ulaştığına dair erkenden ve tekrar tekrar ortaya çıkan iddialar bunların en uçuk olanlarıydı. Böyle bir kayıp meydana gel-memişti. Fakat bunun gibi şatafatlı versiyonlar da hikâyenin şöhretine ve cazibesine katkıda bulunarak Parlamento'da res-mi kabullere ve (dünya çapında izleyici bulan) eğlenceli bir

Hollywood filmine vesile olmuştu, ta ki doğru ile abartının birbirine geçmesi kafa karışıklığına ve bir efsaneye yol açana kadar. Fakat hikâyenin bozulmamış hali bile renkli ve sürükleyici bir dram sunduğu için, ne olayın kendisini ne de ilgili bağlamını kurgusal olarak süslemeye gerek vardır.

Yıllar geçtikçe, aklı başında çalışmaların yanında popüler anlatıların yazarları da bu şöhretli olayı tarif ederken sadece uygun olmakla kalmayıp, aynı zamanda neredeyse kaçınılmaz olan gösterişli ifadeler bulmuştur. Savaş dönemi istihbarat çalışmalarında "belki de en göz alıcı vaka" olarak ve tüm savaşın "en büyük casusluk darbesi" olarak adlandırılmış; bundan sorumlu olan kişi "çok yıldızlı bir rütbeye sahip bir ajan", "savaşın en başarılı casusu" ve belki de "yüzyılın casusu" olarak görülmüştür; fotoğraflarını çektiği belgeler "hesaplanamayacak kadar büyük bir değere" sahipti çünkü bu kopyalar bir tarafın "en gizli planları hakkında son dakika bilgilerini" rakiplerine veriyordu; sonradan eline geçen para ona, o zamana kadar "tarihteki tüm casuslardan daha fazla ücret alma" ayrıcalığını kazandırıyordu. Bu ve diğer gözlemlerle değerlendirmeler, vakanın karakterini ve önemini biraz abartmaktadır.

Ne üzerinden yarım yüzyıl geçmiş olması ne de olayın kapsamlı ve sürekli olarak yorumlanması, vakadaki çeşitli kayıtların ve tanıklıkların yorumuna ilişkin tam bir uzlaşı sağlayabilmiştir. Tartışmalar sadece ayrıntıları değil, olayın tam özünü konu edinmiş, bazı İngiliz yazarlar bu vakanın Londra tarafından Alman önderlerini kandırmak için düzenlenmiş ama henüz açığa çıkarılmamış bir şemanın bir parçası olarak kontrol edildiğini öne sürmüştür; fakat bu kandırma tezini destekleyen çok az inandırıcı kanıt ortaya konmuştur. Bunun gibi tartışmalı ve kuşkulu alanların ortaya çıkıp devam etmesinin nedeni, çoğu önemli belgenin yok olması veya

mühürlü kalması ve kamuoyuna açılanların asgari düzeyde olmasıdır. Fakat abartılı iddialardan, resmi makamların suskunluğundan kaynaklanan sorunlu konuların ve çatışan fikirlerin tekrar gözden geçirilmesinin ve en tutarlı duruşların saptanmasının zamanı gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında uluslararası entrikaların daha cesur ve kararlılıkla sahnelendiği İstanbul ve Ankara dışında pek bir yer yoktu. Genel çıkarları ve sempatileri Müttefiklerin davasından yana olsa da, Türkiye tarafsız kalmış ve Almanya'nın gücünün tükenmesinin diplomatik ilişkilerin koparılmasını mümkün kıldığı 1944 yazına kadar her iki tarafla da bağlantılarını korumuştu. Bu ana kadar Yunanistan, çoğu Ege ve Akdeniz adası ve Bulgaristan gibi Türkiye'nin sınırındaki bölgelerin Mihver Devletleri kontrolünde olması, ciddi bir Alman işgali veya bombardımanı tehdidine yol açmıştı. Bu dönemde hem dikkatle koruduğu savaşmama tutumu hem de Alman işgalindeki Avrupa ile Müttefiklerin hâkimiyetindeki Ortadoğu arasındaki kilit coğrafi konumu, Türkiye'nin ticari merkezini ve politik başkentini yoğun bir rekabet ve casusluk odağı haline getirmişti.

Seçkin kökenleri ve yetenekleri sayesinde seçilen rakip elçiler –İngiliz elçisi Sir Hughe Knatchbull-Hugessen ile Nazi Almanya'sı elçisi Franz von Papen– arasında süren diplomatik rekabete, sayısız istihbarat ve güvenlik ajanının gizli çabaları arkadan destek veriyordu. Her büyük güç ve istihbarat toplama birimi Türkiye'yi bir dinleme mevkii olarak değerlendiriyor, burada nüfuz ve kazanç için rekabet ediyor ve gizli bilgiler temin edecek ispiyonculardan ve analistlerden oluşan karmaşık ağlar kuruyordu. Ankara'nın kendi istihba-

rat kurumu, herhangi bir sebeple kendini Türkiye'de bulan çok sayıdaki yabancıyı takip etmeye çalışırken ara sıra başarı sağlıyordu. Elbette savaşın ortasındaki yıllarda herhangi bir geniş casusluk veya gizli ajan operasyonunun başarısı tamamen yalıtık olmasına; yayılan söylenti ve dedikodu ticareti için piyasa yaratmamasına; projenin varlığını, coşkunlukları ağzı sıkılıklarına baskın gelen veya kişisel çıkarlarındaki değişiklikler, eski sadakatlerine ağır basan yoldaşlardan bile korumalarına bağlıydı. Fakat çoğu yabancının istihbarat faaliyetinin ardındaki sebepler gerçekten ciddi olmakla birlikte, bazen ergen oyunlarını, hatta komik operaları andıran bir atmosfer vardı; bu esnada kaygılı yerel yetkililer genellikle sadece hakem veya gözlemci rolü oynuyordu. İstihbarat rekabetindeki oyunculardan bazıları deneyimli profesyonellerdi; çoğuysa bilgi veya eğitimden ziyade coşkulu, daha işe yeni başlamış amatörlerdi. Oyuncu listesine katılmak için fırsat kollayanlar arasında, bunların hepsini kandırabileceğini zanneden ihtiraslı bir uşak da vardı.

Elyesa Bazna, Sir Hughe tarafından daha yeni işe alınmıştı. Çalışma kayıtları gereken özenle incelenmiş olsa işe alınmazdı; üstelik elçinin ihtiyatsızlığını sürdürmesi, bu yeni uşağın bir casusa dönüşmesini mümkün kıldı. Uşak, Ekim 1943'ten Mart 1944'e kadar, işvereninin ikametgâhında incelemek üzere elçilik bürolarından çıkardığı çok sayıdaki evrakın fotoğrafını çekti; casus hemen basılmamış filmleri Almanlara satmak için pazarlıklara girişerek rulo başına 15 bin sterlin ya da yaklaşık 60 bin dolar talep etti. Alman elçiliğindeki çok az kişi; sadece casusun irtibat bağlantısı olan istihbarat memuru Ludwig Moyzisch ve gelen raporları gözden geçirerek, sağladıklarının hassaslığından dolayı casusa "Çiçero" adını takan elçi bu gizli bağlantıdan haberdardı. Elbette bu bilgi kayıpları, savaş kritik bir aşamaya girdiğin-

de meydana gelmişti. Casusluk vakası, Moskova, Kahire ve Tahran'da Müttefiklerin gelecekteki stratejisini planlamak için üst düzey konferansların yapıldığı bir dönemde yaşanmıştı; kopyalanan belgeler, çatışmada Türkiye'nin işbirliğini kazanmaya çalışan İngiliz elçisinin hayati mesajlarını ve analizlerini içeriyordu. Almanlar bazen, konular ve politikalar tartışıldığında İngilizlerin ve Müttefiklerin amaçları hakkında birkaç gün içinde ayrıntılı bilgi sahibi oluyordu. Casus görünüşe göre bu sıra dışı bilgiler için, dört aydan biraz uzun süren casusluk kariyeri boyunca yaklaşık 300 bin sterlin ya da 1,2 milyon dolar almıştı.

Vakanın hayranlık uyandırmasının kökeninde yatan alaycılık, bütün bu duruma komediye yaklaşan bir nitelik kazandırıyordu. Gerçekten de casusluğun açığa çıkmasından hemen sonra çekilen popüler film, olayın temel bileşenlerini kuru bir alayla ele alıyordu. Düşmanın Türkiye'de yaptıklarının fark edilmesiyle İngiltere'nin savaş dönemindeki istihbarat çalışmalarından ve zeki aldatma düzeneklerinden duyduğu gurur sarsılıyordu. Değerler ve ilkelerdeki değişimin fark edilmesi de bu yaklaşımı zedeliyordu. Geleneksel ekolden temkinli bir büyükelçinin, kıymetli belgeleri korumak için özenli prosedürlere uymadaki başarısızlığı, eski moda centilmen diplomasisi tasavvurlarıyla, yeni dünyanın mevcut her araçla mümkün olan her avantajı sağlamayı hedefleyen pragmatizmi arasındaki rahatsızlık verici farklılıklar vurgulanıyordu. Yanlış anlamalar ve küçümsemeler de başka bir alay kaynağıydı. Büyükelçi bir sızıntıdan kuşkulandığı için dışarıdan uzmanların gelip elçilik prosedürlerini ve kontrollerini sıkılaştırmasından sonra bile, güvenlikteki çatlağın gerçek niteliği keşfedilememişti. İngilizler durumu etkili olarak bertaraf ettiklerini zannedip kendinden emin tavırlarla kayıpların devam ettiğini fark edemiyordu; çünkü suçlunun görünürde

ahmak Türk uşak olabileceğini düşünmek bile mümkün değilmiş gibi görünüyordu. Sonunda casusun fotoğraf çekmeyi bırakıp işinden istifa etmesine yol açan, sadece yakalanma korkusunun artması ve servet biriktirmesi olmuştu. Elini kolunu sallayarak bu işten sıyrılmıştı.

Paradoks olarak Berlin'in istihbarat yanılgıları, İngiltere'nin sahte güven duygusunu bile gölgede bırakıyordu. Almanlar düşman sırları avuçlarına düşmesine rağmen, kendi içlerindeki rekabet ve katı kuralcılıktan dolayı Çiçero'dan kolayca elde ettikleri bu bilgilerden istifade edemediler. Verilerin işlenmesi uzun bir geçmişe dayanan kişisel çekişmelere; özellikle Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop ile Sicherheitsdienst'ten (Emniyet Teşkilatı, SD) ihtiraslı genç Walter Schellenberg arasında yabancı istihbaratın denetimi üzerinde süren acımasız yarışa takılıp kalıyordu. Bu gibi kıskançlıklar, bu materyalin değerlendirilmesini ve etkin kullanımını da engellemişti. Bazıları ilk başta bütün bunların gerçek olamayacak kadar mükemmel olduğunu düşünmüştü. Fakat hiçbir Nazi önderi, zaman içinde Müttefiklerin kazanacağını kabul etmeye tam olarak hazır değildi: Casusun getirdiği bilgiler gözden geçiriliyor ama fazla dikkate alınmıyordu çünkü kendi fanatik görüşlerine derinden karşı çıkıyordu. Dolayısıyla savaşın en başarılı casusu, bir hiç uğruna cesurca casusluk yapmıştı. Moyzisch de kendi bürosundaki yeni genç sekreterin, taraf değiştirmeden önce Amerikalılar için casusluk ettiğini fark etmemişti. Kendisi de, casuslarını memnuniyetle satın aldığı düşman elçisi kadar düşmanların casusluk faaliyetlerine açıktı. Amerikalılar ise rekabet ve kırgınlık yüzünden, elde ettikleri bilgileri İngiliz müttefiklerine açmayı birkaç ay boyunca reddetti. Bu gibi durumlar istihbarat işlerinin karmaşıklığını, hedef çatışmalarını ve kafa karışıklıklarını çok güzel göstermektedir.

Bir de vakanın son bir alaycı yanı vardı ki, çoğu kişi için hikâyeye adil bir son veriyordu. Casus, Almanlardan fotoğrafların bedelini, İngiltere'nin saygı duyulan ve sağlam dövizi, yani sterlin cinsinden ödemesini istemişti; Almanların kendi parasına güven olmuyordu. Fakat böylesine bitmez tükenmez görünen bir banknot kaynağını nereden bulduklarını hiç sorgulamamış, ancak savaşın sonunda elindeki neredeyse tüm paraların sahte olduğunu keşfedince üzülmüştü. Tarihte şimdiye kadar bilinen en yüksek ücretli istihbarat ajanına, Alman rejiminin devasa bir resmi sahtecilik planının bir parçası olarak bastırdığı sahte İngiliz banknotları verilmişti. Bu yüzden sadece serveti sıfırlanmakla kalmıyor, değersiz paralarını verdiği kişileri dolandırmaktan sorumlu tutulduğu için borca da batıyordu.

Hikâyenin hiçbir kazananı yoktu. Bu vakayı diğer casusluk olaylarından ayıran sıra dışı dolambaçlar, olayın neden bazen şakayla karışık ele alındığını açıklamaya yardımcı olur. Kibirli diplomatların ve istihbarat ajanlarının aptal yerine konulduğunu, dar kafalı memurların büyük bir istihbarat avantajını, sırf kendi kişisel hasetleri ve küçüklükleri sebebiyle feda ettiğini ve akıllı bir düzenbazın, hayalleri ve kolay kandırılabilmesi yüzünden aldatılıp aşağılandığını görmek, çoğu kişiye belli ölçüde komik bir manzara sunuyordu. Yine de böylesine alaycı bir mizahı bile katlanılır kılan, olayın kolayca görmezden gelinen bir diğer özelliğidir: Şaşırtıcı şekilde, ne olayın içindekiler ne de dışındaki masumlar şiddete maruz kalmıştır. Herhangi bir fiziksel yaralanma ve muharebe meydanında kayıplara yol açma gibi ciddi sonuçları olmadığından, casusluk vakalarını sıklıkla takip eden acı sitemler ve trajediler burada yoktur.

Tüm öykünün entrika dolu parçaları yıllar boyunca türlü biçimlerde ortaya çıkmıştır. Bunlar dikkatle incelenmiş ve

araştırılmıştır; bazıları bunların doğruluğunu öfkeyle kabullenirken, başkaları önemsiz diye göz ardı etmiştir; olaylara genellikle sansasyon ve romantizm karıştırılmıştır. Ama bu gibi parçalardan ve tezlerden de hakikat ortaya çıkabilir.

İlk olarak vakayı, Moyzisch 1950'de *Çiçero Operasyonu* adını verdiği bir kitapta kamuoyuna tanıtmıştır. Müttefiklerin savaştan sonra aylarca tutuklu tuttuğu ve sorguladığı ama herhangi bir suçla itham etmediği Moyzisch, savaştan sonra Nürnberg'deki uzun mahkeme sürecinde de tanıklık yapmıştır. Son önemli sorgularından hemen sonra, sansasyonel öyküsünü anlatırken amacı güya vaka ve sahte para projesi gibi diğer olgular hakkındaki söylentilerin ve spekülasyonların önünü kesmek olmuş ve olayları "en büyük açıklıkla" ve ayrıntıyla anımsadığını iddia etmiştir. Hiç kuşkusuz, sorgulamalar ve mahkeme tutanakları, tecrübeleriyle ilgili anılarını korumasına yardımcı olmuştur: "Vakanın tüm gerçeklerini bilen tek kişi benim." Moyzisch gerçek adını hiç bilmediği casusun kesinlikle ölmüş olduğunu sanıyordu; yolları ayrıldıktan sonra casusun hayatta kalmış olması "aşırı ölçüde imkânsızdı". Fakat yanıldığı kanıtlanacaktı. Aslında Çiçero yaşıyordu ve kendi kitabı için yaptığı araştırmalar, Moyzisch'in yaptığı birkaç önemli hatayı gösteriyordu. Moyzisch'in editörleri, en başından itibaren okuyucularını nasıl kandırdığını açığa çıkarmış ve genel olarak güvenilirliğinden kuşkulanmıştı. Yayıncı, beklenen eleştirileri dengelemek amacıyla, Papen'in asıl öyküyü onaylayan bir sonsöz yazmasını sağlamıştı.[1]

Moyzisch özenle kelimeye döktüğü iddialar ve önemli noktalardaki atlamalar aracılığıyla, Nazi yandaşlığını ve elçilikteki özel fonksiyonlarını kasten yanlış göstermişti. Her ne kadar resmi olarak ticari ataşe olarak listelenmiş ve normal diplomatik kadronun bir parçası olarak Ribbentrop ve dışiş-

leri bakanlığı için çalıştığını tekrar tekrar anlatmış olsa da, aslında özel bir yabancı istihbarat servisinde çalışıyordu. Çeşitli biçimlerde bunun üstü örtülüyordu. Bu yüzden bir casusla uğraşmanın "gerçekten bir ataşenin işi" olmasına şaşırıyordu; Moyzisch bu bağlantıları takip etmekten kaygılandığını yazıyordu çünkü "resmi otoritemiz elbette dışişleri bakanlığıydı"; hiç olmazsa dışişleri bakanının "kendi çalışanlarını yedeklemeyeceğine güvenilebilirdi". (Bu yorumu, gerçek üstleriyle takışıp sığınacak birini aradığı sırada yapmıştı.) Elbette Moyzisch ne bir diplomattı ne de Ribbentrop'un bakanlığında sorumlu bir mevkideydi; ama kendini böyle bir rolde görmek hoşuna gidiyordu. Gerçekte Heinrich Himmler'in gözetimi altında, SS Generali Ernst Kaltenbrunner'in emrindeki *Reichssicherheitshauptamt* ya da RSHA'da (Devlet Güvenlik Merkez Amirliği), özel olarak da RSHA'nın IV numaralı biriminde yabancı istihbarat toplamak için çalışıyordu. Dolayısıyla Moyzisch 1941-1944 arasında Ankara'da görevlendirildiği süre boyunca Walter Schellenberg'in hizmetindeydi.[2]

Moyzisch'in mantığında ve anlatısında ara sıra görülen kaymalar dikkatli okuyucuların gözünden kaçmazken, Papen'in kitap için yazdığı sonsöz ne kadar aldandığını açığa çıkarıyordu. Papen 1939'da göreve alınırken, Gestapo'nun onun işlerine karışmamasını şart koştuğunu açıklıyordu. "Savaş çıktığında, gizli devlet polisinin istihbarat servisinin Ankara'da temsil edilmesi taleplerine direnmek güçleşti ve sonunda izin vermek zorunda kaldım." Demek ki Moyzisch temel idari işlemler için Papen'e bağlıydı ama elçi, Moyzisch'in elçiliğin baktığı "diplomatik işlerde hiçbir rol oynamamasında" ısrar ediyordu; Papen Moyzisch'in Berlin'le rutin yazışmalarını asla görmüyordu; "Zaten bunlar beni ilgilendirmezdi". Yine de bu ikisi birlikte gayet iyi çalışıyordu. "Eski ataşemin son derece karmaşık bir durumla karşı karşıya kalıp

sık sık sadakat çelişkilerine düşmesine rağmen, kendi sağduyusunun ve adaletinin kılavuzluğunda, aynı zamanda ülkesinin çıkarlarını da özenle gözeterek elinden gelenin en iyisini yaptığını söylemekten memnuniyet duyarım."[3]

Moyzisch'in kitabındaki bilgilerin, savaştan sonraki sorgulamalarında verdiği yanıtlardan farklı olduğu durumlar da vardır. Nürnberg savaş suçları mahkemeleri sırasında, Birleşik Devletler'in savcılarından biri olan Robert Kempner, Moyzisch'in ifşa ettiklerini incelemişti. Savcının bu casusluk vakası hakkındaki makalesi, ton olarak biraz sansasyonel olmakla birlikte, kitapla aynı anda çıkan tanıklık beyanatlarını temel alıyordu. Kempner kullandığı materyal kısıtlı olduğu için Moyzisch'ten devraldığı hataları ve yanlış yargıları da işe karıştırmıştı, ama olgularda farklılıklar da vardı.[4] Moyzisch'in kamuoyu için yazdığı ve güya Müttefik memurlarına anlattığı şeylerdeki bu gibi çelişkili noktalara özenle ağırlık vermek gerekir. Bu vakada şu ya da bu versiyonu hakikat olarak kabul etmek mümkün değildir.

Moyzisch yazmaya başladığında, projesi hakkında Popen'le temasa geçmişti. Kesinlikle çok çekingen bir sonsöz yazan eski elçi, sonraları eski İngiliz meslektaşını utandırmaktan kaçınmak için ilk başta bu yayına karşı çıktığını iddia etmişti. Metnin "vakayı tam bir adaletle tarif ettiğinden" emin olduktan sonra itirazlarını geri çekmiş fakat "tarihi kesinliği sağlamak amacıyla" kendi anılarını yazmayı planlamıştı; çünkü Moyzisch'in bıraktığı birkaç yanıltıcı noktayı ve yanlış izlenimi düzeltmek istiyordu. Sonsözünde yazarın İngilizce metinleri, casusun materyalini değerlendirebilecek kadar iyi okuyabilme kabiliyetini sorguluyordu; aynı zamanda bilgileri Moyzisch'in hem tam olarak anlamadığı hem de bildirmediği bir biçimde kullandığını iddia ediyordu. İki yıl sonra yayımlanan eski elçinin uzun otobiyografisi (1952 tarihli *Ha-*

kikate Çıkan bir Sokak), casusluk vakası hakkındaki anılarından faydalanıyordu. Bu gibi kişisel açıklamalarında, çoğunda olduğundan daha fazla kendi çıkarlarına hizmet eder şekilde, bu eser bazı garip noktaları atlıyorsa da, yazarın saygınlığını ve masumiyetini vurguluyordu. Nazizm'e şiddetle karşı çıktığını, zekice aklı ve barışı teşvik ettiğini göstermeye bilhassa önem veriyordu. Papen, Çiçero vakasına ilişkin olarak savaşın akışı hakkında Ribbentrop ve Hitler ile anlaşmazlıklarına rağmen, casusun bilgilerinden faydalanmak için önemli ölçüde güvenlerini kazanmaya çalışmıştı.[5]

Schellenberg olayın SD genel merkezinden ve Berlin'in en üst makamlarından nasıl göründüğüne dair, Çiçero'nun materyalini değerlendirmede bilhassa faydalı olan üçüncü bir perspektif sunmuştur. İş bulma umudu olmayan iyi eğitimli çoğu genç erkek gibi, Schellenberg de Nazi partisinin ilk üyelerinden olmuş, emniyet teşkilatında coşkuyla kariyer yapmıştı. Genç olmasına rağmen SS dış istihbarat bürosunun başkanlığına doğru hızla yükselmiş; hatta Himmler'in himayesine girerek parti içindeki ve başkentin seçkinleri arasındaki acımasız rekabetlerde önemli bir güç elde etmişti. Schellenberg üstlerinin desteğiyle Ribbentrop'u devirmek için entrikalar çeviriyor, bazen Çiçero vakasını araç olarak kullanıyordu. Diktatörlüğün güç teşkilatı içindeki konumu yüzünden sonradan mahkemeye çıkarılıp hapse atılmıştı. Schellenberg *Das Labyrinth* [Labirent] başlıklı bilgi dolu anılarını tamamlayamadan, 1952'de karaciğer hastalığından öldü. Savaştan sonra yapılan sorgular ve mahkemede savunma hazırlıkları bol miktarda ayrıntıyı anımsamasına yardımcı olmuş, beyanları ve anıları diğer kaynaklar tarafından da büyük ölçüde doğrulanmış, yitirdiği başarılardan gurur duymayı sürdürmesi, onu yenilen rejim hakkında zekice gözlemlere sürüklemişti. Schellenberg'in casusluk olayı hakkındaki

yorumları, Moyzisch'in sunduğu versiyonu hem genişletiyor hem de değiştiriyordu. Schellenberg Moyzisch'in "asistanı" olduğunu ve bu görevinde SD'ye hizmet ettiğini onaylıyordu: "Moyzisch ile daima en dostane biçimde çalışıyorduk."[6]

Moyzisch'in iddiaları, kitap henüz İngilizceye çevrilmeden önce geniş ilgi uyandırmıştı. Çevirinin yayımcısı, okuyucuları bu anlatının sadece öykünün bir kısmı olduğu konusunda uyararak ileride gün ışığına çıkacak olanların ilk baştaki algıları değiştirebileceğini öne sürse de, o dönemde kamuoyuna yapılan açıklamalar, olayın temel öğelerini kabullenme eğilimindeydi. Fakat İngiliz tarafının olaya ilişkin resmi yorumları daima o denli kısıtlı olmuştu ki, zaman içinde Çiçero hakkında ferahlatıcı spekülasyonlardan oluşan bir külliyat oluşmuştu. Bazı yazarlar sonradan Londra'nın kesinlikle Ankara'daki casusu tespit etmiş ve bu durumu casus aracılığıyla Almanlara yanlış bilgiler ulaştırarak onları kandırmak için kullanmış olması gerektiğini öne sürmeye başlamıştı. Mevcut kanıtların yapısı ve ağırlığı böyle bir teoriyi desteklemekten uzak olduğundan, çoğu analist buna karşı çıkarak çeyrek yüzyıl sonra vaka hakkında yorumların ve tartışmaların beklenmedik şekilde canlanmasını sağlamıştır.

Sir Hughe 1947'de emekli olmuştu. İki yıl sonra, vaka kamuoyunda tanınmadan önce, *Diplomat in Peace and War* [Savaş ve Barışta Diplomat] isimli anılarını yayımlamıştı. Savaştan sonraki sorguların, savaş dönemindeki casusluğun ana hatlarını açığa çıkardığını artık fark ettiğini varsaymak makul görünmektedir. Oysa bu casusluk olayından ne otobiyografisinde ne de savaştan sonraki diğer yazılarında söz etmiş, olanlar hakkında çok az yorum yapmıştı; fakat bu ifadelerin kaydedilmesi gerekir. 1950 Ocak ayı ortasında bir Londra gazetesi ilk olarak bu öyküye yer verip yabancıların açıklamalarını yinelerken ifşa edilenler sonucu Knatchbull-Hu-

gessen'den yalanlamalar gelmiş, dışişleri bakanlığıysa sessiz kalmıştı. Eski elçi bir gazeteciye, "öykünün belkemiğinin kesinlikle doğru olduğunu", bir sızıntının gerçekten fark edilip durdurulduğunu ama o sırada anlatılan hikâyede "çok fazla hayali muameleler" bulunduğunu söylemişti. "Yoğun bir faaliyet söz konusu olduğu ölçüde, tüm olayın yaklaşık altı haftalık bir dönemde meydana geldiğini" kaydederek casusluğun keşfedilir edilmez bittiğini ve uşağın işten çıkarıldığını veya işi terk ettiğini açıklamıştı. Adamın adının Elias olduğunu anımsıyordu ama soyadını unutmuştu. Diplomat başka bir yorumda, "elbette İngiltere adına işe alınmadan önce elçilik tarafından incelendiğini" ve daha önce de bir memurluk konumunda olduğunu söylemişti. Elçi yaklaşık üç hafta sonra hikâyenin çoğunun "bol renkli zırvalık" olduğundan ve kamuoyunda gördüğü ilginin biraz can sıkmaya başladığından yakınmıştı. Özellikle de bir ara uşağının opera seçkilerine piyanoyla eşlik ettiği öyküsüne içerlemişti: "Bunların hepsi tamamen saçmalık", "Daha saçma bir şey hayal edebiliyor musunuz?"[7]

Emekli diplomat bu biraz belirsiz ve küçümseyici iddialarıyla olayın fazla önemli olmadığını öne sürüyor, her ne kadar kıt bir bilgi ve bulanık bir bellekle konuşsa da bu yaklaşımı ilk başta çoğu kişiyi memnun etmeye yetiyordu. Böylece casusun uşak olarak hizmete alınmış bir Türk memur olduğunu kaydediyordu; Moyzisch'in savaş sırasında ülkesini terk ettiğini ve sefil olduğunu sandığı da görülüyordu. Bu hatalar, Sir Hughe'nun hâlâ vakayı irdelemediğini göstermesi açısından önemlidir. Daha fazla beyanda bulunmamış olması, ya söylenecek daha fazla bir şey olmadığını ya da bazı güvenlik sorunlarının hâlâ gizlilik gerektirdiğini öne sürer gibiydi.

Bu arada Moyzisch'in kitabının uyandırdığı ilgi ve merak, İngiliz hükümetini durumu ve iddiaları soruşturmak zorun-

da bıraktı. Sonuçlar Avam Kamarası'na 1950 Ekim ortasında bir sorgu döneminde bildirildi. Dışişleri sekreteri Ernest Bevin 18 Ekim'de öykünün konusunu, uşağın "son derece gizli birkaç belgenin" fotoğrafını çekerek düşmana teslim ettiğini kabul etti, ama D-Day planlarına, Overlord Operasyonu'na [Normandiya Çıkarması] dair verdiği ipuçları, kaygıları dindirmeyecek kadar çekingendi. (Aslında Overlord sırlarının düşmana verilmemiş olduğu ifadesiyle parlamentoya güvence verse doğru olurdu.) Bevin, özellikle adını anmasa da Knatchbull-Hugessen'i açıktan açığa eleştiriyordu. Eğer diplomat "gizli belgelerin korunmasına ilişkin düzenlemelere uymuş" ve buna benzer sızıntıları önlemek için yeni talimatlar verilmiş olsaydı, bu casusluğun meydana gelemeyeceğini söylüyordu. Aslında hiçbir belgenin çalınmamış, sadece kopyalanmış olduğunu vurgulamasına rağmen, bilgilerin düşmana ulaştığını kabul ediyordu. Bu beyanları derhal basında yer aldı, *The Times* gazetesi kısa haberine "Savaş Sırlarına İhanet" sözcükleriyle başlık atarken, daha ayrıntılı haberler kilit isimleri de içeriyordu.[8] Sir Hughe'nun hoşnutsuzluğu ve azabı artık doruğa çıkmış olmalıydı.

Hem hükümet yetkilileri hem de eski elçilik çalışanları otuz yıldan fazla bir süre bu utandırıcı olaya karşı vakur bir sessizlikle tavır aldı. Yüksek mevkili bir istihbarat memurunun hemen öne çıkıp hikâyeyi yalanlamaması, olayın büyük çapta bildirildiği gibi ve hafifletici etkenler olmaksızın gerçekleştiğine dair açık bir kanıttı. Bu koşullar altında bir İngiliz yazarın, Anthony Cave Brown'un, sonradan Londra'nın bu casusun faaliyetlerini başlatmış ya da denetlemiş olması gerektiğini iddia etmesi şaşırtıcıdır.[9] Ancak Cave Brown kanıtlardan ziyade tahminleri temel alıyor ve kandırmacanın ayrıntılarını sunamıyordu. Yine de tezi ve savunması dikkate alınmalıdır çünkü başka incelemelerde de öne çıkmaya baş-

lamışlardır. Casusun başarısının nihai onayı, zaman içinde bu "meşhur" vakanın, İngiltere'nin savaş dönemi istihbarat teşkilatlarının ve bunların operasyonlarının birkaç cilt halindeki yarı resmi tarihinde tartışmaya açılmıştı. Yazarlar bu olayı önemsiz gösterme eğilimine rağmen, olaydan çıkabilecek "hayret verici ulusal faciaları" yalnızca şansın engellediği sonucuna varıyorlardı.[10]

Olayın sansasyonel anlatıları daha erkenden, casusun elde ettiği başarıları anlatan abartılı bir versiyonuna önayak olmuş ve bu bir daha asla tam olarak ortadan kalkmamıştır. Çiçero'nun D-Day hakkında hayati askeri sırları çalmayı başardığına dair iddialarla bu abartmaları Moyzisch kendisi başlatmıştır. Bu ve diğer önemli hatalar hâlâ tekrarlanmaktadır; çünkü sonraki yazarlar güvenilir sandıkları veya popüler cazibesini dayanılmaz buldukları materyali dayanak alarak hata etmiştir. Fakat olay hakkındaki çoğu tanıdık ve değiştirilemez yanlış algılamaların kaynağı bir kitap değil, zekâ ve hayal gücü açısından gayet zengin bir sinema filmiydi.

Hollywood, Moyzisch'in ifşa ettiği öykünün eğlendirici potansiyelini fark etmekte geç kalmamıştı. Twentieth Century-Fox'un prodüksiyon şefi Darryl F. Zanuck, kitabın film haklarını satın almıştı. Zanuck'un projeyle kişisel olarak ilgilenmesi, planlamanın hızla ilerlemesini sağlamıştı; 1951 ilkbaharında bir senaryo taslağı hazırlanmıştı bile. Prodüksiyon sorumluluğu yetenekli yönetmen Joseph L. Mankiewicz'e verildi, o da filmi kendine özgü tarzı ve kalitesiyle geliştirdi. Sonuç olarak ortaya çıkan sofistike ve heyecan verici film, 1952 başlarında mükemmel bir kadroya öncülük eden uluslararası yıldızlar James Mason ve Danielle Darrieux ile piyasaya çıktı ve hem eleştirmenlerin hem de izleyicilerin gözünde başarı kazandı. Ancak *Beş Parmak* adlı bu filmin senaryosu, gerçekçi olmaktan çok uzaktı. Belgesel tipi bu uyarlama temel

durumu koruyup bunun doğruluğunu savunur ve alaycı taraflarını vurgularken, casusun gösterişi ve casusluk başarılarını şişirmişti. Film özellikle de Çiçero'nun Normandiya işgal planlarını çalıp düşmana teslim ettiğini gösteriyordu.[11] Tüm dünyada alkış alan filmin izleyicileri, olayın bu sinematik anlatısını kuşkusuz doğru olarak kabullenmişti.

Film sahnelerinin çekimi, eski casusu da saklandığı köşeden çıkarmıştı. Sahte paraları harcamaktan ötürü o sıralar derin hukuki ve maddi sorunlarla uğraşıyordu. Yönetmenin ona prodüksiyonda yer verebileceğine ya da belki de film için danışmanlık ücreti ödeyebileceğine dair umutları, daha az çaresiz bir insanın kolayca öngörebileceği gibi hayal kırıklığıyla sonuçlandı. Yine de sonraki yıllarda yeni yayın planları yaparak maddi güçlüklerini hafifletmeye çalıştı.

Hans Nogly, 1960'ların başında Münih'te onu arayıp kendini bozuk bir İngilizceyle Elyesa Bazna adlı bir yabancı iş insanı olarak tanıtan birine kanmıştı. İstanbul'dan gelen bu ziyaretçi meşhur Çiçero olduğunu iddia edip öyküsünü yayımlamak istediğini söylediğinde, Nogly meraklanmakla birlikte ihtiyatlı davrandı. Nogly adamın önerdiği üzere Vier Jahreszeiten Oteli'nde buluşmaya değebileceğini düşünmüş, Bazna'nın burada bir oda tutacak parası olmadığından lobide konuşurlarken, bu Türk'ün kitap önerisinin ana hatlarını Fransızca açıklayarak gözüne girmeye çalışmasını sakince dinlemişti. Fakat gazeteci, karşısındaki "kısa boylu, kel, tombul, yaşlıca adamın" o cesur casus olabileceğinden kuşkulanmıştı. "Ara sıra çakan gözleri, bu adamın tehlikeli, becerikli ve hiçbir şeyden çekinmeyen biri olabileceğine işaret eden tek şeydi." Çocuklar için yeşil bir kompozisyon defterine yaşam öyküsünü yazdığını söylemişti ve bu çalışmasını yayımlatmak için çok gayret vermişti. Bu nedenle durumuna dikkat çekmek ve kendisini kandırmış olan Almanya'ya karşı açtığı

davayı finanse edebilmek için, Nogly'nin projeye sahip çıkıp çıkmayacağını sormuştu. Nogly ilk baştaki kuşkularına rağmen, Bazna'dan duyduklarını inceleyerek zamanla tereddüt etmeyi bıraktı. Bu işe katılmasında en belirleyici olan, kritik bir sınavdı: Nogly, Moyzisch ile bir buluşma ayarlayarak davacı Bazna'nın kimliğini sınamakta ısrar etmişti. Savaş dönemindeki işbirliğinden on yedi yıl sonra yapılan bu toplantı dramatik olmaktan ziyade garipti çünkü iki adam da birbirine söyleyecek pek önemli bir şey bulamamıştı. Fakat Moyzisch de Bazna'nın oynadığı rolü onaylamıştı.

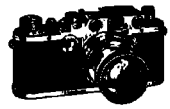
Ich war Cicero [Çiçero Bendim], Almanya'da 1962 başlarında yayımlandı. Nogly eski casusun yaşamını ve şikâyetlerini, müsvedde defterinde ve konuşmalarında anlatırken kullandığı ifadeleri ve tavırları koruyarak akıllı davranmıştı. "Kendimi muhteşem ölçüde büyük görüyordum"; "Not defterimde kendimi büyük bir kahraman ve daha da büyük bir vatansever gibi tarif etmiştim." İkna edici olmaktan ziyade uydurma izlenimi veren birkaç özeleştiri ve eleştirel analize rağmen, mağrur hayalleri ve mahzun aldanışlarının pençesinde, ses tonu cesaret ve tevazu arasında gidip gelen ama iddialarının hırsını ve ahlaksızlığını nasıl da açığa çıkardığını fark etmeyen bu yazara okuyucuların sempati duyması muhtemel değildi. Fakat anlattıkları hiç olmazsa asıl adıyla ilgili kafa karışıklıklarını bertaraf etmişti. Görünüşe göre Bazna, muhtemelen kimliğini saklamaktan çok kendi kendine hayal ettiği değişken rolleri oynamak için kendine çok sayıda isim vermişti, ama savaş dönemindeki bağlantıları onu çoğunlukla "Diello" soyadıyla anımsıyordu. Asıl adının çeşitli türevleri – Elyea, Elyasa, Elias, Eliaza, Eleazar, Elzsea, Ilya, Ulysses– bazı durumlarda oynamaktan keyif aldığı oyunları yansıtmaktadır. Romantik fantezilerin ve etkin rol oynamanın temelde yatan önemini kavramak, onun karakterini anlamak için de

zaruridir. Casusluktaki başarısı, oyunculuk sanatındaki ustalığı sayesinde mümkün olmuştu.

Bazna'nın kitabına şekil veren Nogly'ydi. Yayımlamaya hiç de uygun olmayan orijinal materyalin editörlüğünü yapıp yeniden şekillendirmeye ek olarak, Nogly bu hikâyede sapla samanı ayırmak için kurgu ve özel araştırmalar da katmıştı. Güya anımsanan sohbetler kelimesi kelimesine yazıya dökülmüş, durumlar ve olaylar, etki ve heyecan katmak için bazı düzenlemelerden geçirilmişti; casusun hiç bilmediği gelişmeler spekülasyonlara zemin hazırlamıştı. Yine de casusun hikâyesini kontrol etmek ve tamamlamak için vakaya katılmış olan iki önemli kişinin izi bulunmuş ve kasete alınmış söyleşiler yazıya döküldüğü için, kitap önceden mevcut olmayan kanıtlar da sunmuştur. Materyalin doğruluğunu inançla kabul etmek gerektir. Fakat bir ihmal, özellikle kayda değerdir. Her ne kadar Nogly, Bazna'nın kimliğini tespit için bir buluşma düzenlemeyi başarmışsa da görünüşe göre Moyzisch'ten daha fazla yardım alamamış, araştırmacıların yeni verilerine Moyzisch'in tepkileri asla ortaya çıkmamıştır. Moyzisch kendi kitabı çıktıktan sonra benimsediği sessizliği korumuştur.[12]

İstihbarat operasyonları, doğası gereği resmi olarak çok iyi belgelenir. Ayrıntıları kâğıda dökmede, raporları saklamada veya dosyaları erişime sunmada çekingen davranılması yaygındır. Ancak ara sıra başka raporlar faydalı bir alternatif sunarak gizli faaliyetlerin en azından bazı yönlerini aydınlatır. Bu vakada da bu geçerlidir. Dolayısıyla vakaya katılanların anıları fazlasıyla kendi çıkarlarına hizmet ettiği ve tamamen güvenilir olamayacak kadar abartılı olduğu halde, bazı teyitler için belgesel kaynaklar kullanılabilir; yine de istihbarat teşkilatının dosyaları görünüşe göre 1945'teki son bombalamaları ve çarpışmaları atlatamamıştır. Papen'in başkentteki

üstlerine gönderdiği telgraflar, Çiçero'nun fotoğrafını çektiği bazı belgelerin ve kâğıtların saptanmasını mümkün kılmaktadır.[13] Çiçero'nun belgelerinden yapılan birkaç parça alıntı, askeri brifinglerin tutanaklarında da görülmüştür. Almanya ve İngiltere arşivlerindeki belgelerin en çok yardımcı olduğu yer, bunların politikalarının analizidir. İngiltere'nin kritik 1943-44 kışındaki stratejik hedeflerini ve bölgesel amaçlarını anlamak, Alman casusluğunun potansiyelini ve gerçek etkilerini değerlendirmek için zaruridir. Vakanın kökenlerini tarihsel bağlama yerleştirmek için, önce olayların meydana geldiği sıra dışı durumu ve koşulları incelemek gerekir.

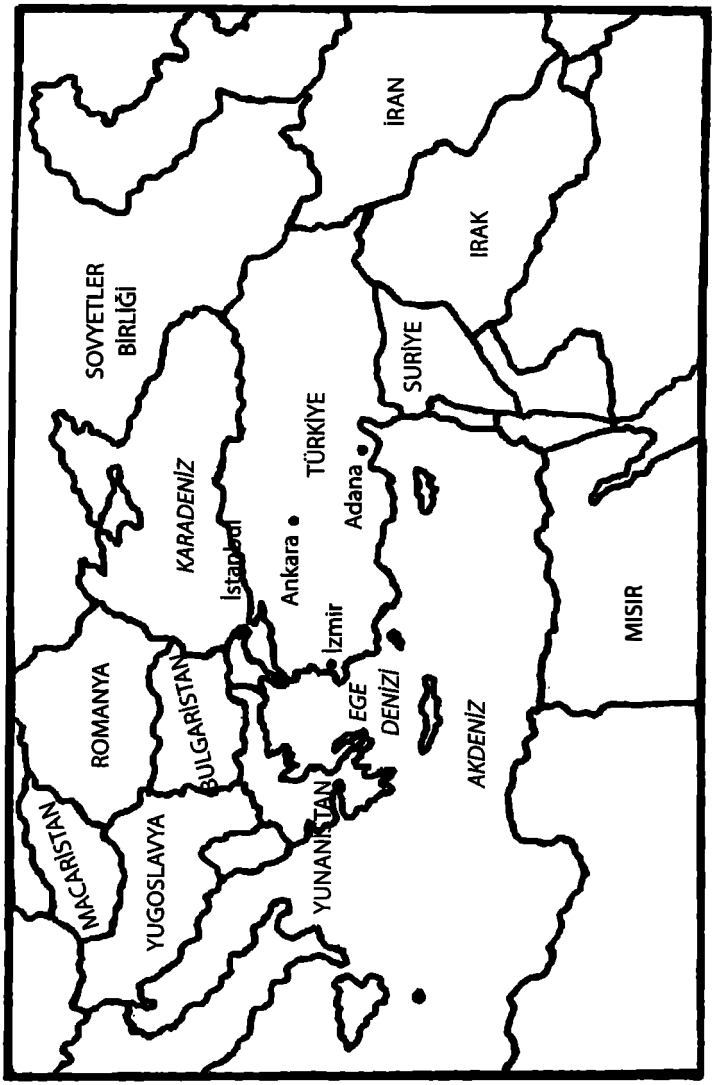
2.

TÜRKİYE VE BÜYÜK GÜÇLER

Türkiye 1943'e kadar İkinci Dünya Savaşı'nın en zor dört yılında tarafsızlığını korumuştu. Türkiye'nin dış politikası en başından itibaren uzun vadeli ulusal hedeflerin takibinin, menfaatlerinin ve güç bloklarının çarpışmaları arasındaki hassas konumunun kesinlikle farkında olmasının bir bileşimiydi. Türkiye'nin genel çıkarları ve sempatisi Batı demokrasilerinden yana olsa da savaş esnasında sınırlarının ve kıyılarının İtalyan ve Alman orduları tarafından tehdit edildiğine tanık olmuş, bu sırada Sovyetler'in gücü ve amaçları da Türk liderlere son derece kuşkulu görünmüştü. Şimdi savaş yeni bir aşamaya girmişti. Müttefiklerin Akdeniz'deki başarılarının ardından düzenlenen bir dizi konferansta, liderler 1944'teki operasyonları görüşüyor ve sık sık Türkiye'yi de tartışıyordu. Çiçero vakasındaki ilk olaylar, sonbaharın sonlarında bu yeni planlama zemininde meydana gelmişti. Vakada bunun ardından gelen gelişmeler, İngiltere'nin Türkiye'yi aktif bir müttefik olarak çatışmaya girmeye ikna etmek için yeniden çaba verdiği sırada oluşmuştu. Bu şartlar altında Çiçero'nun casusluğu ve elde ettiği bilgiler etkili olarak kullanılırsa, Alman

hükümeti ve askeriyesi için büyük potansiyel değeri vardı. Casusluk vakasının savaş ve diplomasi bağlamına tam olarak uyup uymadığını saptamak için, ilgili ulusların hedeflerini ve temsilcilerini incelemek gerekir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı sonrası çökmesinin ardından Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran reformcular, 1930'ların sonlarında Ankara'nın politikalarını Avrupa'nın yeni güç yapısına uyarlamaya çalışıyordu. Saygın Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün Kasım 1938'de ölümü, eski arkadaşı İsmet İnönü'yü devletin başı konumuna yükseltirken, Ankara'nın Sovyetler Birliği'ne karşı veya bağlılık ve desteğinin Batılı güçlerle Nazi Almanya'sı arasında gidip gelmesine karşı ihtiyatlı tavrını değiştirmemişti. Dolayısıyla Şükrü Saracoğlu'nun yeni dışişleri bakanı olarak görevlendirilmesi, Batı'dan yana taraf tutulacağını gösterirken; bunun Numan Menemencioğlu'nun bakanlıkta sürekli müsteşarlık konumuna gelmesiyle dengelenmesi Alman taraftarlarını memnun ediyordu. Bunun ardından gelen dış politikadaki ayarlamalar, dünya olaylarına göre değişen fraksiyonların güçlerini ve nüfuz kalıplarını yansıtsa da her şeye rağmen devletin temel hedeflerine ilişkin geniş bir uzlaşıya sadık kalıyorlardı. Liderlerin hepsi asgari riskle mümkün olan her avantajı elde etmeye, cumhuriyeti eski düşmanlarından korumaya ve çeşitli toprak ihtiraslarını gerçekleştirmeye odaklanıyordu.[1] Fakat toprakları genişletme fırsatları kısıtlıydı. Türkiye'nin komşusu Suriye ve Irak'ın bir kısmı üzerindeki bilinen planları, ayaklanan Araplarca şiddetli bir itirazla karşılaşıyordu. Kıbrıs'ı İngiliz hükümetinden geri kazanmanın, Bulgar sınırını kuzeye doğru genişletmenin veya İtalya'yı hemen kıyıdaki Akdeniz adalarını terk etmeye zorlamanın da pek ihtimali yoktu. Fakat hızla değişen uluslararası koşullar, Türk politikacıları öngörülebilen tüm olasılıkları değerlendirmeleri için cesaretlendiriyordu.

Harita 1. Türkiye ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki Komşuları

1943-1944 yıllarında Güneydoğu Avrupa'nın tamamı Mihver güçlerinin kontrolü altındaydı. İtalya ve Almanya Yunanistan, Arnavutluk ve Yugoslavya'yı işgal etmişti; Bulgaristan, Romanya ve Macaristan Mihver Devletleri'ne katılmıştı. Fakat 1943 ortalarına kadar Batılı müttefikler Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya hâkim oldu. Batıya ilerleyen Sovyet orduları kısa süre içinde Balkanlar'ı istilayla tehdit eder hale geldi. Ülkenin bu üç güçlü blokun ortasındaki konumu, Türkiye liderlerini en güvenli yolda karar kılmaları için büyük özen göstermeye itti.

Kıta İkinci Dünya Savaşı'na doğru ilerlerken, Türkiye 1939'da aşama aşama Batılı güçlerin tarafına kaymıştı. Bu kararlarının ardında Rusların ilerlemesinden duyulan geleneksel korkuların yanında, İtalya'nın mevcut topraklarına yenilerini katma rüyalarından duyulan daha yeni kaygılar da vardı. Türkiye 1939 yazı sonlarında Roma'nın ve sonradan da Moskova'nın müttefikleri olarak Almanlara da güvenmiyordu. Ağustos'taki beklenmedik Nazi-Sovyet paktı, Ankara'nın derin şüphelerini kuvvetlendirmişti. Bu yüzden Türkiye hızla tepki vererek Batı'daki dostlarının desteğinden emin olmak istedi. Çatışmaların patlak vermesinin ardından Ankara ekim ayında, Akdeniz bölgesi veya Balkanlar savaş operasyonlarının yaşandığı bölgeler haline gelecek olursa, İngiliz, Fransız ve Türklerin ortak faaliyet göstermelerini talep eden bir ittifak kararlaştırmıştı. Bu pazarlıklarda Türkiye Batı'dan mükemmel ticari ve mali ayrıcalıklar kazanırken, Sovyetler Birliği'yle savaşmama şartını da kabul etmişti. 1940 ilkbaharında Müttefiklerin feci yenilgilerinin, İtalyanların Yunanistan'a yönelik saldırılarının ve Nazilerin Balkanlar'ı fethetmesinin ardından, Türkler yalıtılmış ve neredeyse kuşatılmış halde bulunuyordu. Bu arada Bulgaristan Mihver güçlerine katılmış, Almanya Yunanistan ve Ege'yi işgal etmişti; İtalya da Anadolu'nun güneybatısındaki adaları almıştı.

Ankara 1939'daki antlaşma ve yükümlülüklerine rağmen, bu şartlar altında savaşın dışında kalmıştı. Haziran 1940'ta İngiltere ile özel bağlarını hâlâ kabul etmekle birlikte tarafsızlığını ilan etmişti. Türkiye aynı zamanda Almanya'yla da uzlaşmalara varmıştı: Haziran 1941'de on yıllık bir işbirliği antlaşması yapılmıştı ki eğer Ankara'da son dakikada toz dumana karışmasa, bu bir ittifak şeklini alabilirdi. Türk liderlerin iyi bilgilendirdiği ve içinde bulundukları çıkmazı anlayan Londra, ısrarcı Almanların açtığı bu gediği kabullenirken,

hiç kuşkusuz Türkiye'nin önceki yükümlülüklerine öncelik tanınacağını kabul etmesinden cesaret alıyordu. Sadece birkaç gün sonra Sovyetler Birliği ani bir Nazi saldırısına kurban gidip her an yıkılacakmış gibi görünürken, Türkiye'de açıktan açığa memnuniyet hâkimdi. Hatta bazıları bir Alman zaferinin, Türkiye'nin sınırdaki yeni bölgeleri ele geçirmesini sağlayacağını sanıyordu. Bu arada Libya ve Mısır ile Akdeniz'deki gelgitli çatışmalar, İngilizlerin 1942 sonunda El Alameyn'deki zaferi bu tiyatrodaki dengeleri tersine çevirene kadar endişe sebebi olarak kaldı. Müttefikler Mayıs 1943'e gelindiğinde Kuzey Afrika'yı Mihver birliklerinden temizlemişti. Buna rağmen, İtalya'nın eylülde teslim olmasının ardından Almanya'nın İtalya'yı işgali, Berlin'in Avrupa kıtasını elinde tutmadaki kararlılığını gösteriyordu.

Ankara'daki dikkatli liderler bu güç yıllar boyunca askeri raporları takip etmekle birlikte bir tavır almadılar. Tek bir önemli politik değişiklik olmuştu: Saracoğlu, selefinin Temmuz 1942'de vefatının ardından başbakan oldu. İlk başta eski makamını korumakla birlikte, kısa süre sonra Menemencioğlu dışişleri bakanı olarak onu takip etti. Bu ikisinin farklı görüşleri fazla sorun oluşturmuyordu. Karşıt tezleri ve önerileri dinlemeye açık olmalarına rağmen, Türkler ihtiyatlı bir tarafsızlık politikasını koruyor, savaşta bir tarafı diğerine karşı oynayarak, Sovyetler'in yenileceğini umuyor ve bu politikalarının hem akılcı hem de umut verici olduğunu düşünüyordu. 1943 sonlarında Ankara hâlâ izliyor ve bekliyordu.

Bu dönemde ticari ve mali konular özel bir güçlük oluşturuyordu. 1930'larda Alman ekonomik çıkarları ağır basmıştı, ama savaşın gelmesiyle Ankara Müttefiklerle daha yakın bağlar kurmaya çalışmıştı. Ağustos 1939'da bir Türk-Alman ticaret antlaşmasının süresi dolduğu halde yenilenmemişti. Fakat sıkı pazarlıklara ve bazı önemli antlaşmalara rağmen,

İngiltere ve Fransa Ankara'nın pazar ve silah taleplerini tatmin edememişti. Bu yüzden Türkiye, Temmuz 1940'ta Berlin'le 1940-1941 için yeni ve karmaşık bir ticari sözleşmeyi kabul etti. İngiltere kasımda buna daha kapsamlı bir ticaret ve ödeme sözleşmesiyle karşılık verdi. Her devlet kendi amaçlarının peşinden gittiği için gerilim sürüyordu: Türkiye tüm ihraç ürünleri için pazar sağlamak ve sanayi malları için güvenilir kaynaklar elde etmek üzere pazarlık ederken, ticaret politikalarını tarafsızlığını koruyacak şekilde yönlendiriyordu; İngiltere hayati malların Mihver devletlerine ulaşmasını engelleme amacıyla yüksek maliyetli önleyici mal alımlarını dengelemek için kendi ürünlerinin satışını teşvik ediyordu; Almanya ise bazı maden cevherlerine ihtiyaç duyuyordu ve gerçekçi olmayan tedarik vaatlerinde bulunmak ve ihtiyacı olmadığı kadar büyük miktarda tarım ürününü satın almak zorunda kalmıştı.

Bu ekonomik savaşın ödülü, yüksek kaliteli çelik için, dolayısıyla da tüm silahlar için zaruri olan Türk kromit cevherinin kontrolünü ele geçirmekti; Alman ağır sanayii tamamen bu cevherin ithalatına bağımlıydı. İngiltere iki yıl boyunca Türkiye'nin tüm kromit ihracatını satın almak için sözleşme yaparak başka antlaşmaların önünü kesmiş ve Almanların herhangi bir cevher tedariki elde etmesini engellese de, Londra'daki ekonomik planlayıcılar kısa vadeli düşünerek 1943 üretimini bu kapsama almamıştı. Berlin 1941 sonbaharında Ocak 1943'ten başlayarak iki yıl boyunca büyük miktarda kromit yüklemesi karşılığında savaş malzemesi tedarik etmek için bir antlaşma sağlamıştı. Ancak 1943'teki koşullar yeni zorluklar doğurmuştu: Almanya, Sovyetler Birliği ile çarpışmadaki kendi askeri ihtiyaçlarından dolayı güvenilmez bir ticaret ortağı olduğunu kanıtlamıştı. Türkiye buna rağmen ihracat yükümlülüklerinin bir kısmını yerine getirmiş ve

kromit üretiminin büyük bir kısmını Almanya'ya göndermek için tahsis etmeyi sürdürmüştü; İngiliz ve Amerikalıların pahalı alımlar aracılığıyla Türkiye'nin cevher stoklarını tüketmeye ve başka ülkelere teslimatı durdurmaya yönelik çabaları, Ankara tarafından boşa çıkarılıyordu. Yine de yüklemeler, madencilik kapasitesi ve nakliye sorunları yüzünden sözleşme seviyelerinin çok altında kalıyordu. 1943 için yapılan antlaşma 90.000 ton cevher gönderilmesini şart koşarken Türkler Almanya'nın söz verdiği malları Türkiye'ye temin etmeyi başaramadığını savunarak 47.000 tondan daha azını göndermişti.[2] Genel olarak Türkiye'nin ticaret politikası, özelde de kromit yüklemeleri hakkındaki anlaşmazlıklar, Müttefiklerin bir sonraki ilkbaharda yapacağı sert eylemlere kadar çözümsüz kalacaktı. Ama bu arada başka konularda İngiliz-Türk sürtüşmelerine katkıda bulunuyordu.

Türk liderler 1940'ların başlarında ülke savunmasının yetersizliğinden kaygılanıyordu. Her ne kadar ordu, savaş öncesi dönemin bölgesel standartlarına göre güçlü sayılsa da, savaş hızlı hareket etmenin ve hava kuvvetlerinin gerekliliğini göstermişti; askeriye artık demode olduğunu fark etmişti. 1943'te Türk ordusu yaklaşık beş mekanize tümene sahipti. Piyadeleri etkili sayılırdı ve yeterli tüfeğe sahipti, topçu birlikleri de makul ölçüde iyi durumdaydı ama zırhlı araç çok azdı ve genel olarak eskiydi, çok az uçak veya uçaksavar mevcuttu. Dolayısıyla en büyük ihtiyaç pahalı tanklar ve uçaklardı. Sıradan Türk askerinin üstün savaşçı ruhundan ve niteliklerinden kimse kuşku duymuyordu, bu da kesinlikle işgalden caydırıcı etki gösteriyordu ama modern silah kıtlığı, Türkiye'nin herhangi bir kışkırtıcı adım atmasını önlüyordu. Ankara savaşın başlarında Batılı müttefiklerinden silah beklemiş, sonralarıysa Almanya'nın bir kaynak olabileceğini ummuştu. Ancak açıkçası iki taraf da tam desteğini almadan Türkiye'yi

tekrar silahlandırmak istemiyordu; Türkiye'nin kendi ihtiyatlılığı, Türklere olan güven ve itimadı çürütüyordu; zaten genel olarak ne İngilizler ne de Almanlar ihtiyaç fazlası silaha sahipti. İngiltere buna rağmen Türklerin gönlünü almak için elinden geleni yapmıştı. Ancak silah konusu Şubat 1944'te İngiliz-Türk ilişkilerini en dip noktaya sürükleyecekti.

İngiliz ve Almanların Ankara üzerinde uyguladığı baskının vurgu noktası ve yoğunluğu, belli bir andaki göreli güçlerini yansıtıyordu. Dolayısıyla İngiltere'nin Ankara'yla ilişkileri, 1939 ortasından 1943 başlarına kadar alttan alta bir teslimiyetin izlerini taşıyordu. Londra'daki hükümet liderleri, müttefiklerinden politik işbirliği ve askeri destek beklemekle birlikte ve stratejik mal ticaretini kısıtlamak istemelerine rağmen, taraf tutmama politikasını anlıyorlardı. Amaçları basitçe İngiltere güçlenene kadar bağları korumaktı ve Türkiye'nin savaşta etkin yardımı çok faydalı olabilirdi. Almanya bu yıllarda bölgede öylesine göz alıcı kazançlar sağlamıştı ki, Türkiye'yi kendi yanına katılmaya ikna etmek istiyordu. Berlin'in böyle güçlü bir konumdan pazarlık etme kabiliyeti, Türkiye'den bazı ödünler koparmalarını sağlıyordu. Ama iki rakip de Ankara'yı dikkatli tutumundan koparamıyordu.

İngiltere'den Sir Hughe Knatchbull-Hugessen'in ve Nazi Almanya'sından Franz von Papen'in temsil ettiği bu rakip güçlerin, büyük bir zekâya ve becerikliliğe sahip olması da büyük bir bıkkınlığa neden oluyordu. İkisi de farklı türden olsa bile geniş tecrübeye ve sıra dışı yeteneklere sahipti, aynı zamanda özgeçmişlerinde bazı benzerlikler de paylaşıyorlardı. Bunların en kayda değer olanı, ikisi de eski Osmanlı İmparatorluğu'nda ülkelerine hizmet etmişti ve dolayısıyla buradaki geçmiş olayların ve eski tavırların gayet iyi far-

kındalardı. Yine de karakterlerindeki ve rollerindeki farklar daha önemliydi: Knatchbull-Hugessen profesyonelliği ve kişisel adabı dolayısıyla saygı duyulan bir diplomattı; Papen ise entrikacılığı ve güvenilir olmaktan uzak olmasıyla şöhret yapmıştı. Elbette bunun gibi iki dikkate değer şahsiyetin Türkiye'ye atanması, ülkenin karşıt güçler için büyük önemini gösteriyordu.

Sir Hughe Mart 1886'da eski ve soylu bir kont ailesinin çocuğu olarak doğdu.[3] Eton'da ve sonradan Balliol Koleji'nde eğitim görürken Anthony Eden ile arkadaş olan Sir Hughe dışişlerinde kariyer yapmaya karar verdi, 1908'de sınavları geçerek bakanlığın alt kademe personeline katıldı. Diplomatik hizmetlerin hâlâ ayrı olduğu ve stajyerlerin ücret almadığı o dönemlerde, Ekim 1909'da İstanbul'da maaşlı ataşe olarak özel bir görev elde etmeyi başardı. Osmanlı döneminde birkaç yıl Türkiye'de yaşayıp çalışarak ülkeyi tanıdı. 1912'de babası bir general olan genç bir kadınla, Mary Gordon-Gilmour'la evlendi çünkü bir sonraki görevi kendi vatanında, dışişleri bakanlığındaydı. Birinci Dünya Savaşı sırasında ekonomik savaş konusuyla uğraştı ve ülkesinin Paris Barış Konferansı'ndaki delegasyonuna katıldı.[4] Savaştan sonra tecrübesiz diplomatlara nihayet maaş ödenmesiyle birlikte Knatchbull-Hugessen Avrupa'da birkaç görev aldı, prosedürleri öğrenerek önemli mevkilere yükseldi. Daha sonra Çin'e saldırılmadan hemen önce, bu ülkeye elçi olarak atandı. Ağustos 1937'de arabası bir Japon uçağı tarafından saldırıya uğradı; Knatchbull-Hugessen Şanghay'daki bir hastanede bir aydan fazla iyileşmeyi bekledi. Daha fazla tedaviye ihtiyaç olduğundan o yılın sonunda memleketine çağrıldı.[5] Sir Hughe Şubat 1939 sonlarında İngiltere'nin Türkiye elçisi oldu.

Bu yeni temsilci dikkate değer bir nezaket ve kültür sahibi biriydi. Yetenekli bir dilbilimci olan ve çeşitli yükümlülüklerini kolayca yerine getiren elçi, diplomatik hayatın şart koştuğu

resmi prosedürleri rahatça hallediyor, işinin sosyal yönünde de becerikli olduğunu gösterirken, özel düşüncelere ve işlere de zaman ayırıyordu. Şakacılığıyla tanınan elçi görüşlerini zekâ dolu kısa mısralarla anlatıyor, dışişleri bakanlığının daha katı ve hantal tavırlarıyla eğleniyordu.[6] Knatchbull-Hugessen kendi kendini de alaya alıyordu; bu *Snatch*, yani "yakala" lakaplı biri için faydalı bir özellikti. Ama sanatla da ciddi olarak ilgileniyordu, ressam olarak dikkate değer ölçüdeki yeteneğiyle karakalem ve mürekkeple çizimler yapıyor, müzikten de hoşlanıyor ve dinlenmek için piyano çalıyordu.[7] Onun bu müzik sevdası, bir casus olan uşağı için alışılmadık şartlar ve fırsatlar yaratacaktı.

Gözlemciler böylesine saygıdeğer üst düzey bir diplomatın görevlendirilmesinin, Londra'nın gözünde Türkiye'nin hem bölgesel güvenliğin hem de stratejik ticaretin gelişmesinde kritik bir konuma sahip olduğuna işaret ettiği yorumunu yapmakta haklıydı. Ankara Atatürk sonrası döneme geçerken yeni elçinin gelişi, yeni ayarlamaların yapılmasını ve yeni başlangıçları mümkün kılmıştı. Sir Hughe Türkiye'yi geleneksel İngiliz taraftarı politikasına geri döndürmeye ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından ve 1940'ların askeri yenilgilerinden önce, Türkiye'nin Almanya ile ticari bağlarını koparmaya yardımcı olmuştu. Hükümet önderleriyle iyi ilişkilere sahipti, hem İnönü'nün hem de Saracoğlu'nun Müttefiklerden yana düşüncelerini görüyor ama kaygılarını ve ihtiyatlarını da anlıyordu.[8] Sir Hughe, Saracoğlu'nun onu iyi bilgilendirmesi sayesinde Papen'in nüfuzuna ve entrikalarına karşı hamleler yaparken, özellikle de Türkiye'nin Almanya'ya verdiği ödünleri kısıtlamaya çalışıyordu. Bu sırada Türk basını ve bilgi sahibi kamuoyu genel olarak Batılı Müttefiklerin tarafını tutmayı sürdürüyordu.[9]

Ancak İngiltere'nin askeri durumu iyileşmeden önce Ankara'nın tutumunda bir değişiklik beklenemezdi. Sir Hughe

Aralık 1942'de rapor verirken, kolej günlerinden eski dostu olan Dışişleri Bakanı Eden'ı bu şekilde bilgilendirdi. Churchill 1943 başlarında bu uyarıyı göz ardı ederek İnönü'yle buluşmak için Türkiye'ye bir yolculuk düzenlemekte ısrar etti. Churchill ve üst düzey askeri personel, Müttefik önderlerinin Kasablanka'daki toplantılarının hemen ardından Adana'ya giderken, bu ziyaretin başarısızlığa mahkûm olduğuna inanan dışişleri bakanının tavsiyelerinin aksine hareket etmişti: Türklerin Almanya'dan korkmasının, herhangi bir tutum almadan önce ordularını güçlendirmekte ısrar etmelerine yol açtığını Churchill kendisi de keşfedecekti. Ancak kişisel diplomasideki bu öngöremediği başarısızlık, Eden ile bir rahatsızlığa ve aralarındaki ilişkide bir dönem soğukluğa neden oldu.[10] Fakat 1943 ortalarında, Kuzey Afrika'daki zaferlerin ardından ve İtalya'nın çöküşünün yaklaşmasıyla, başbakan ve bazı İngiliz liderler, Ankara'nın nihayet Müttefiklere somut yollardan yardım taahhüt etmesinde ısrarcı olmaya başladı. İngiltere o sonbahar kilit konumdaki Ege adalarını ele geçirmek için talihsiz bir saldırı başlattı. Durumdaki bu değişiklik, Knatchbull-Hugessen'in Ankara'nın ittifak yükümlülüklerini ve diğer askeri işbirliği şekillerini yerine getirmesi için bastırmasını gerektirdi, Ankara ise bu adımları atmakta çekimser kaldı. İşte Çiçero'nun fotoğrafını çektiği belgelerle Alman elçiliğine ilk yanaştığı dönemde durum buydu.

Diğer tarafta Papen, 1879'da Vestfalya eyaletinde soylu Katolik bir ailenin çocuğu olarak doğdu ve 1896'dan 1918'e kadar Alman ordusunda hizmet etti. Aile mülklerinin ağabeyine devredilmesiyle süvari alayında kariyer yapmayı seçti, imparatorluk sarayında harbiye öğrencisi olarak başlayarak alaydaki çeşitli görevlerden önemli makamlara hızla yükseldi: 1911-1913 arasında genelkurmayda hizmet ettikten sonra, iki yıl Birleşik Devletler ve Meksika'da askeri ataşelik yaptı.

Büyük bir skandala karışan Papen, Washington tarafından istenmeyen adam ilan edildi ve 1915 sonlarında sınır dışı edildi. Batı cephesinde görevlendirildikten sonra, 1917 ortalarında Türkiye'nin Filistin bölgesinde İngilizlerle çatışmasına yardım eden Alman birliklerine katıldı, savaş bitene kadar burada kaldı. Son görevi, müttefiklerinin çökmesiyle esir düşen Alman askerlerini vatana döndürmekti.[11] 1920'lerde Merkez Parti aracılığıyla politikaya girdi ve Weimar Cumhuriyeti'nin 1932'de çöktüğü kargaşa döneminde kısa süreliğine şansölye oldu. Hitler için ayarlamaya yardımcı olduğu koalisyon kabinesinde şansölye yardımcısıyken kısa süre sonra Naziler tarafından saf dışı edilerek acımasız bir temizlikte ölümün eşiğinden döndü, ama rejim daha fazla saygı uyandırmaya çalışırken, Papen'e de diplomatik makamlar teklif edildi. Avusturya'ya elçi olarak tayini, Almanya'nın 1938'de komşusunu işgal ve ilhak etmesiyle erkenden sona erdi.

Papen hakkında eleştiri ve küçümseme içermeyen ifadelerle konuşan çağdaşı ve araştırmacı pek yoktur. Papen'in 1930 başlarındaki politik imajı hakkında yorum yapan bir Fransız diplomatın söylediğine göre, "Yüzeyselliği, pot kırması, sahteliği, ihtirası, kibri, kurnazlığı ve entrikacılığıyla şöhret yapmıştı".[12] Knatchbull-Hugessen de Papen hakkında söyleyecek pek iyi bir şey bulamıyordu. İsminin "genel olarak diplomatik ilişkilerde katı ve itibarsız olan her şeyle bağlantılı olduğunu" gözlemleyen elçi, Papen'in "hızlı ve zeki" gibi görünen "becerikli bir bozguncu" olduğunu düşünüyordu çünkü "dikkate değer bir tecrübeye sahip olduğunu kanıtlayan ustalığı" ile "nezaketinde berbat ölçüde profesyonel bir şeyler vardı", bu da kişiliğinin özü veya derinliği hakkında "ciddi kuşkulara" neden oluyordu. Papen'in "istendiği gibi çalıştırılıp yoğunlaştırılabilen nezaket" deposu, "Türkler söz konusu olduğunda" her zaman istenilen sonuçları sağlamıyordu.[13] Türkler onun bu yumuşaklığına kuşkuyla yaklaşıyordu.

Türkiye Papen'in büyükelçi olarak atanmasına uzun süre karşı çıktı. Ankara'nın gerekçeleri arasında Papen'in Nazi politikalarını tamamen benimsemesi, fesat ve entrikacı olduğu yolundaki şöhretinden duyulan kaygılar ve Türklerin, Almanya'nın onları Birinci Dünya Savaşı'na girmeleri için nasıl kandırdığına ilişkin anıları da vardı. Önerilen elçinin yaptığı askerlik hizmeti onlara bu acı hatıraları anımsatıyordu. Ankara bu adayı ancak bir yıllık pazarlıklardan sonra Nisan 1939'da yeni büyükelçi olarak kabul etti. Knatchbull-Hugessen'in sonradan anımsadığına göre, Alman diplomat derhal Berlin'in barışçıl niyetlerini vurgulamasına rağmen, "buruk bir coşkuyla karşılanmıştı"[14]. İlk yıllarda Papen'in başlıca çalışmaları Türkiye'nin düşman olarak savaşa girmesini engellemekten, bir ortak olarak kucak açmasına dönüşmüştü. Papen ancak Müttefiklerin 1943 baharındaki dirilişiyle birlikte tavır değiştirdi. Bundan sonraki hedefi yine Türkiye'yi düşmana yardım etmekten veya katılmaktan uzak tutmaktı. Çiçero'nun kâğıtlarından öğrendikleri çok işine yarıyordu.

Papen Türkler arasında çok sayıda bağlantı kurmuştu. Türk askeri yetkilileri ve hükümet görevlileri arasındaki genişçe bir kesim, Almanya ile dostluğu veya ittifakı, çıkarlarına uygun bir yol olarak görüyordu. 1937-1938 döneminde Berlin dikkatli davranmasına rağmen, bu görüşler neredeyse ağır basıyordu. Bu kesim büyükelçinin tam desteğiyle 1940-1941'de bir kez daha bastırmış ama Papen fazla iddialı olduğu için İnönü ve diğerleri bu baskıya karşı tepki vermişti. Fakat Menemencioğlu ile onun görüşlerini paylaşanlar inat ederek Almanya'yla işbirliği için sıkıştırmayı sürdürdüler. Yine de Türk liderlerin çoğunluğu ülke çıkarlarının, Arap ayaklanmalarını ve radikal grupları desteklemek, İtalya'ya ve İtalya'nın Akdeniz'deki emperyalist siyasetine sahip çıkmak, 1939-1941 arasındaki kritik yıllarda Moskova'yla askeri

pakt ve Balkanlar'ın ve yakın kıyı adalarının denetimi gibi Berlin'in diğer hedefleriyle uyumsuz olduğunu fark etmişti. Papen'in son büyük başarısı, Eylül 1942'de imzalanan, silahların geçişine izin veren bir antlaşma oldu. Aslında bu antlaşma, Almanya'nın daha da gerçekçi olmayan vaatlerle Türkiye'nin tarafsızlığını satın alma girişimini temsil ediyordu.[15] Papen böylece birkaç dost ve imtiyaz kazanmakla beraber, daima Türkiye'nin kendi çıkarlarını temel alan Ankara'nın bakış açısını değiştirmeyi başaramamıştı.

Tüm görev süresi boyunca özellikle bir sorun büyükelçinin başını ağrıtmıştı. Papen politik entrikaları sayesinde Nazi hiyerarşisinde ve parti fedaileri arasında güçlü düşmanlar edinmişti. Bunların en önemlileri, ikisi de parti ilkelerine yakından bağlı olan Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop ve onun bir üstü olan Propaganda Bakanı Joseph Goebbels'ti. Ribbentrop'un büyükelçiye duyduğu kıskançlık dolu nefret, Çiçero vakasında önem kazanacaktı: Ribbentrop diplomatın rapor ettiği neredeyse hiçbir şeye güvenmeyecekti. Üstelik Ribbentrop'un kız kardeşi, ikinci kademedeki elçilik görevlisi Albert Jenke ile evliydi ve elçi bunlar aracılığıyla hangi hikâyelerin Berlin'e ulaştığını kesinlikle merak ediyordu. Papen'in can düşmanı Hans Kroll de Ribbentrop'a yakın yüksek rütbeli yardımcılardan biriydi ve Papen'in raporları onunkilerle hep çelişirdi.[16] Papen memurları arasındaki bu gibi parti muhbirlerinden uzak kalmak için ilk önlem olarak, elçilik rezidansını reddetmiş ve ele geçirilen Çek temsilciliğini ve daha geniş bir mahremiyeti tercih etmişti.[17] Buna rağmen rekabet ve fesatlıklar sürüyordu. Şubat 1942'de Ankara'da Papen'lerin yakınında bir bomba patladı. Bombacının ölümü sorumluların saptanmasını engellemişti, ama bazı gözlemciler büyükelçinin kendi hükümetinin ajanlarının bu işe karışmış olduğunu düşünüyordu. Dört ay sonra Papen'in nüfuzlu

dostları, Nazilerin onu makamından azletme çabalarını boşa çıkardı. 1942-1943 yıllarında Amerikalılarla olası barış şartları hakkında temaslar kurmasından da kuşkulanılmıştı: Papen'i suçlayanlar haklı olmakla beraber ellerinde delil yoktu.[18] Zaten Papen'i himaye edenler vardı; en başta Hitler'in kendisi. Aynı zamanda hem kendi bakanlığındaki hem de askeriyedeki geleneksel muhafazakâr bağlantıları da ona kalkan oluyordu.

Karşıt güçlerin temsilcisi olan bu iki büyükelçi savaştan önce nadiren görüşmüş, çatışmaların başlamasından sonraysa hiç buluşmamıştı. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı resmi resepsiyonu gibi özel olaylarda, hükümet savaştaki tüm düşmanları özenle birbirinden ayırıyordu.[19] Yine de her bir elçi diğerinin faaliyetlerini ve planlarını gözetliyordu: Knatchbull-Hugessen gizli gizli Saracoğlu'yla buluşuyor, Papen ise Menemencioğlu'yla görüşüyordu. Buna rağmen tüm sorunları öngörmek mümkün değildi. Bu anlamda Papen, gördüğü Çiçero belgelerinden önemli bir avantaj sağlamıştı.

Ocak 1943 sonlarında Adana'daki Churchill-İnönü buluşmalarını takip eden aylarda, İngiltere'nin üst düzey hükümet yetkilileri hâlâ Ankara'nın bir eylem taahhüdünde bulunacağını varsaymayı sürdürüyordu. Ancak konferansta ortaya konan bakış açıları üzerinde karşılıklı bir uzlaşı olmadığından, kısa süre içinde ortak planlamada önemli güçlükler çıkmıştı. Toplantılardan kısa süre sonra İngiliz askeri komutanlarının ziyaretleri belki de Türklerin baskıya uğrama korkularını artırmıştı. Mutlaka savaşın nasıl geliştiğini ve durumların herhangi bir şekilde daha fazla çıkar sağlayıp sağlamadığını tam olarak görmek için tetikte bekleme tutumunu sürdürü-

yorlardı. İlkbahar sonlarında Ankara'nın ordunun hazırlıklı olmadığı ve bombalama saldırılarına karşı savunmasız kalındığı tezleri, İngilizlere bahane gibi geliyordu. Sir Hughe bu uyumsuzluğun, Ankara'yla uzun bir sorunlu dönemin başlangıcına işaret ettiğini kaydetmişti.[20] Yine de görünüşe göre hiçbir engel, Londra'yı seçilen çizgi boyunca ilerlemekten caydıramıyordu.

İngilizler 1943 yazı ve sonbaharında, canlarını çok sıkan Ege'nin ve Balkanlar'ın durumunu çarpıcı ölçüde değiştirmek için tasarlanmış bağımsız bir eylem yöntemine geçtiler. En iyi ihtimalle son derece riskli bir girişim olan bu taarruz, çok çeşitli ve derin tepkiler uyandıran bir askeri felaket halini almıştı. Savaşın bu aşamasıyla ilişkili konular ve olaylar, çeşitli biçimlerde ittifakın içindeki güç dengesinde nihai bir değişikliğe yol açmış ve onaylanmıştı. İngiltere Ege'deki çabalarının başarısızlığıyla Türkiye'yi savaşa girmeye teşvik etme ve Balkanlar'ı Moskova'nın ihtiraslarına karşı koruma umutlarını bırakmak zorunda kalmıştı çünkü bu bölge Washington'ın gözünde pek ilgi uyandırmıyordu. Bu zorlu operasyonu başarılı bir şekilde başlatma ve gerçekleştirme kabiliyetinde olmadığını gösteren İngiltere, stratejik planların belirlenmesinde Amerikan önderliğini kabul etmeye zorlanmıştı. Bu koşullar altında, taarruzun başarısızlığının gerekçelerini ve sorumluluğunu değerlendirirken neden bu denli katı sözcüklerin kullanıldığını anlamak mümkündür.[21] Elbette sorunları saptamak, bunların neden ortaya çıktığını veya çözülmeden kaldığını açıklamaktan çok daha kolaydır.

Churchill ve diğer İngiliz liderlerin çoğunun başlıca kaygılarından biri, savaş sonrası dönemde Balkanlar'da Rus hâkimiyetini önlemekti. Bu geleneksel İngiliz politikasını sürdürmedeki başarının, askeri durumun nasıl gelişeceğine bağlı olduğunu biliyorlardı. Batı'nın cesur taarruzu buna

yanıt olacakmış gibi görünüyordu ve Müttefikler 1943 ilkbaharında Afrika'nın kontrolünü kazandıktan sonra İtalya'da görülen huzursuzluk özel bir fırsat sunuyordu. Ege'deki bazı Mihver denetimindeki adaları asgari çabayla ele geçirmek ve bunu Almanları Güneydoğu Avrupa'da birkaç yoldan bastırmak için kullanmak mümkün gibi görünüyordu. Belki de Müttefikler düşmanı Yunanistan'daki saldırıya açık mevzilerini terk etmeye zorlayabilir, Balkan yarımadasının tamamını, özellikle de Romanya'daki petrol yataklarını hava saldırılarına açabilir ve Türkiye'yi Mihver'e karşı savaş ilan ederek bir kara cephesi açmaya ikna edebilirdi. Hangi yakın vadeli avantajları dile getirirlerse getirsinler, İngiliz liderler aynı zamanda Moskova'nın savaş sonrası gücünü de azaltmak istiyordu ama başlıca müttefikleri bu kaygıyı paylaşmıyordu.

1943 yazı ortasındaki haftalarda İngiliz ve Amerikan taraflarının Avrupa'da savaşın nasıl sürdürüleceğine dair görüşlerindeki derin farklılıklar açık tartışmaya dönüşmüştü. Amerikalı planlayıcılar, Almanya'yı doğrudan yenilgiye sürüklemeyen herhangi bir girişimle ilgilenmiyordu. Yan sahne olarak gördükleri şeylerle uğraşacak sabırları yoktu, hatta İngilizlerin oyalama yöntemleri uyguladığını öne sürüyor, savaş sonrası sorunları öngörme ihtiyacını dikkate alır gibi görünmüyorlardı. İngilizlerin sürekli işbirliğini kazanma çabalarına rağmen, elde edebildikleri tek şey tek başlarına hareket etme özgürlüğü olmuştu.

İngiltere mayıstan beri savaşı Ege'ye taşıma planları üzerinde çalışıyordu, ama eylülde eyleme geçilmeden önce koşullar sürekli değişmişti. Başlıca sorun, gemileri ve çıkarma güçlerini düşmanın hava saldırılarına karşı korumak için, özellikle yakındaki üslerden yeterli hava takviyesinin bulunmamasıydı. İngilizlerin eylül ve ekim aylarında tekrar tekrar hava desteği talep etmesi bile Amerikalıların daha önce takın-

dığı tutumu değiştirmedi. Amerikalılar ilk başta birliklerini Batı Avrupa'da planlanan operasyonlar için saklamıştı ama kısa süre sonra bunlara İtalya'daki yeni taarruzda ihtiyaç duydular. Elbette eylülde İtalya'nın teslim olması ve işgali kaynakların tahsisi konusunu değiştirmişti, ama apaçık olan çözülmemiş sorunların hiçbiri, İngilizleri askeri ve deniz savaşı planlarını takip etmekten alıkoymamıştı.

Bu esnada Almanya, güneybatı Avrupa'daki konumunu korumak için kararlılık ve cesaretle hareket ediyordu. Akdeniz'in her tarafında durumun kötüleşmesi, Almanları müttefiklerinin garnizonlarını takviye için Rodos'a birlik nakli gibi savunma düzenlemelerine gitmeye zorladıysa da, İtalya'nın tamamen çökmesi olasılığı, bağımsız hareket etme ihtiyacını doğuruyordu. Almanya'nın güneydoğu cephesini Müttefiklerin kolayca hava saldırısına veya işgaline açmaya hiç niyeti yoktu. Hitler en üst komutanlarının hiç olmazsa saldırıya en açık mevzilerden çekilme tavsiyelerini dinlemeyi reddetmişti. Bu Almanlar için hem düşük maliyetli, hem de askeri ve politik açıdan işlerine çok yarayan bilgece bir karar olacaktı. Sonbahar boyunca kararlılığın, hazırlıksız bir düşmanla başa çıkarken ne kadar önemli olabileceğini göstermişlerdi. Böylece Berlin 8 Eylül'de, İtalya Müttefiklere teslim olurken, "Mihver" operasyonunu uygulamaktan çekinmemişti.

Bu zıt planlar şekillenirken Ege bölgesi iki yıldan fazla bir süredir sakindi. İtalya'nın 1940'ta savaşa girmesi, Ege'yi İngiltere'yle bir deniz çatışması bölgesi haline getirmişti.[22] İtalya Arnavutluk'taki üslerden Yunanistan'a saldırınca çatışmalar yayılmış, Almanların köşeye sıkışan müttefiklerini kurtarmak için 1941 ilkbaharında yardıma gelmesiyle yoğunluğunu büyük ölçüde artırmıştı. İngilizlerin Atina'ya yardımı Yunanistan ve Girit'i korumada başarısız olmuş ve mayısa gelindiğinde Ege, İtalyan ve Alman güçlerinin kontrolüne

girmişti. Sonraki iki yıl boyunca İngilizleri Kuzey Afrika'daki savaş meşgul etmiş ve hiçbir şey yapılamamıştı. Ama daha önceki olayların anısı hiç kuşkusuz İngilizlerin içine oturmuş ve belki de 1943'te operasyonlarını tekrar adalar bölgesine taşıma kararını yönlendirmişti.

Ege'nin kontrolü için anahtar Rodos'tu. İtalyan adalarının en büyüğü olan Rodos'ta düzgün havaalanları vardı ve İngilizler daha yakın hava desteği için bu üslere ihtiyaç duyacaktı. Fakat ellerindeki asker ve kaynaklarla İngilizlerin adayı ele geçirme şansı yoktu. Almanya 1943'ün başlarından beri Rodos'a 6000-7000 asker yerleştirmiş ve sayısı 35.000 civarında olan kafası karışık İtalyan güçleri, Almanların kontrolünü kabul etmişti. Bölgedeki İtalyan komutanlarını Almanlara direnmeye ikna ederek Rodos'u kolayca ele geçirmeyi becerememek, İngilizler için ciddi bir engeldi. Sonraki bir analizden çıkan sonuçlara göre, Rodos "Almanlar tarafından ele geçirildiğinde, ya Ege operasyonunun tamamen iptali ya da önce Rodos'un tekrar ele geçirilmesi gerekti"[23]. Bu iki adım da atılmamış, bunun yerine adanın etrafından dolaşılmıştı. Bunun gerçekten maliyetli bir hata olduğu görülecekti.

İki taraf da önemli konumları işgal etmek için yarış halindeydi. Eylül ortasında küçük İngiliz birimleri Kos, Leros ve daha ufak İtalyan ve Yunan adalarını almıştı. Kos'ta da havaalanları vardı ve hiç kuşkusuz Rodos'tan sonra en kıymetli ganimetti. Kalıcı bir İngiliz varlığının onlara arz ettiği ciddi tehdidi fark eden Almanlar, İngiliz güçlerine ilk önce ağır hava saldırıları, sonra da 3 Ekim'de tam bir işgalle saldırdı. İngilizler tamamen şaşkınlığa uğramıştı ama Kos düşene kadar şiddetle direndi. Almanların bir sonraki hedefi Leros'tu. İngilizlerin adayı güçlendirme çabalarını boşa çıkarmak için uçakları kullandıktan sonra Almanlar 12 Kasım'da adaya birlik çıkarmış, dört günlük bir çatışmadan sonra Leros'u almıştı.

Leros'u kaybetmek, İngiltere'nin taarruzuna son darbeyi indirdi. Diğer adalardan birlikleri çekerek düşmanın bölgedeki hâkimiyetinin sürdüğünü kabullenmekten başka seçenek kalmamıştı.

Operasyonun askeri ve politik açıdan bir facia olduğu yadsınamaz. İngilizler için başından beri neredeyse her şey ters gitmiş ve daha önce fark edilmeyen veya göz ardı edilen sorunları açığa çıkarmıştı. Başarısızlığın başlıca nedenleri arasında planlamanın yetersizliği, müttefikler arası işbirliğinin yokluğu, demode olmuş bir kumanda yapısı ve hayati aşamalarda yeterli asker ve hava desteği kıtlığı bulunuyordu. Can, gemi ve uçak kaybı büyüktü. Almanya İngiltere'ye göre çok değerli avantajlara sahipti: Tedarik ve iletişim yolları daha kısaydı ve amacı ve hedefleri daha netti. Ayrıca savunması başka cepheleri tüketmiyordu. İtalya'dan getirilen bir paraşüt taburu haricinde, sadece zaten Yunanistan ve Balkanlar'da yerleşik birimler operasyonlarda kullanılmıştı; Luftwaffe başka yerde ihtiyaç olmayan boştaki uçakları kullanıyordu. İngiliz planlarının başarısızlığı, Ege'yi Almanların eline bırakarak geriye itti. 1944 sonlarında Rusların ilerlemesi Mihver güçlerini bölgeden çıkarana kadar sahayı Almanya kontrol etti.

Ege'deki bozgundan sonra Müttefiklerin politikası yeniden tanımlandı. Dünyanın bu yöresinde artık cesur maceralar veya riskli kumarlar oynanmayacaktı. Hava kuvvetleri mareşali Sir John Slessor yeni stratejiyi analiz raporlarından birinde şöyle tanımlıyordu: "Overlord Operasyonu [Normandiya Çıkarması] için bu tiyatroda yapabileceğimiz en iyi hizmet, savunulması ve beslenmesi gereken köprü başları kurmayı içeren büyük operasyonlara girişmeksizin, temin edilebilen tüm araçlarla, hava, kara ve deniz yoluyla Balkanlar'ı cehenneme çevirmektir."[24]

Kasım 1943'te USS Iowa gemisinde hazırlanan bir bildiri, Birleşik Genelkurmay Başkanlığı kararlarını biraz dokunaklı hale getiriyordu. Büyük askeri operasyonlar için "Avrupa kalesine Balkanlar-Doğu Akdeniz üzerinden yaklaşmanın uygun olmadığı", tüm çabaların öncelikli olarak Almanya'yı yenme hedefine yönlendirilmesi gerektiği kaydediliyordu, "deneyimlerimizin gösterdiği üzere, kendi başına ne kadar cazip olursa olsun, kısıtlı noktasal operasyonların kabul edilmesi, her zaman ilk başta öngörülenin ötesinde kaynak gerektirmektedir". Bunun yerine Almanya'nın güçlerinin önemli bir kısmını Balkan bölgesinde bağlamak zorunda bırakılarak savunma açısından kendi kendini zayıflatması sağlanmalıydı. Müttefiklerin çalışmalarını sadece gerillaları desteklemekle sınırlayarak, ara sıra komando saldırıları düzenleyerek ve Balkanlar'da hayati öneme sahip olduğu düşünülen hedefler bombalanarak bu hedefe ulaşılabilirdi. Churchill'in bölgede uzun zamandır izlediği politik hedefi de kabul edilmekle birlikte hemen üstünden geçiliyordu. "Türkiye'yi şu anda savaşa sokmanın arzu edilir olduğunu kabul ediyoruz, ancak bunun başka yerdeki taahhütlerimizi zayıflatacak şekilde kaynakların aktarılmasını gerektirmeden yapılması gerekir."[25]

Bu politika belgesi, Birleşik Genelkurmay Başkanlığı'nın zaten ekim sonunda önerdiği şekilde, bir bombalama saldırısı başlatarak Bulgaristan'a "acı bir ders" verilmesinin değerini vurguluyordu. Böyle bir taarruzla "Bulgaristan'da direnişi canlandırmayı ve muhtemelen ülkeyi savaştan çıkarmayı" umuyorlardı. Almanya uydularının çökmesini kabul etmeyi hiç sineye çekemeyeceğinden, onları işgal etmeye zorlanacak ve Müttefiklerin genel hedeflerine uygun olarak insan gücünü iyice dağıtmaya mecbur kalacaktı.[26]

Sofya 14 Kasım'daki ilk saldırının ardından, 1943 bitmeden gelen iki saldırı yüzünden paniğe kapılmıştı. Şimdiye

kadar sakin ve neredeyse savunmasız olan başkent üzerindeki psikolojik etkiler gerçek yıkım ve can kaybından çok daha şiddetliydi, ta ki yeni yılda yıkıcı bir saldırı gelene kadar. Bu bombalamalar Çiçero vakasını iki önemli şekilde etkilemişti. İlk saldırılar sırasında yaşanan tedirginlik, bir Alman elçilik sekreterinin Ankara'ya tayin edilmesini gerektirmiş, sekreter burada Amerikan istihbaratı için çalışarak üstlerinin ücretini ödedikleri casusun kimliğinin bulunmasına yardım etmişti. Aynı zamanda en ağır saldırının tam olarak ele geçirilen belgelerde planlandığı gibi sahnelenmesi, hâlâ kuşkulanan Almanlara Çiçero'nun fotoğraflarında bulunan bilgilerin gerçekten güvenilir olduğunu göstermişti.

Türkiye'nin dış politikasındaki bocalama ve tereddütler, 1943 sonlarına gelindiğinde hükümetin güvenilirliğine duyulan saygıyı tüketmişti. Dönem dönem savaşın iki tarafı da Türk liderleri güvensizlik, zorbalık veya küçük bir maliyetle maddi kazanç sağlamak için sadece dar ulusal çıkarları gözetmekle suçluyordu. Çatışmanın ilk dönemlerinde Türkiye'nin dostluğu rakip devletler tarafından öyle önemliydi ki, ülkenin itici güçleri ve taktikleri kabul ediliyordu; Müttefikler Ankara'nın baştaki Alman tekliflerine direnmesinden memnun kalmıştı. Şimdi Almanya savunmaya geçmişti ve artık Türkiye'nin yardımını bekleyemezdi. İngilizlerse bekliyordu. Oysa Ankara 1940'tan beri izlediği tarafsızlık politikasını bırakmaya istekli ya da o güçte değil gibi görünüyordu. Tereddüt etmeye ve abartılı taleplerde bulunmaya devam ettiği halde, pazarlık gücünün değerinin azaldığını ve yakında tamamen tükeneceğini idrak edemiyordu. Sovyet silahlı kuvvetleri Balkanlar'a yaklaşıp 1944 ilkbaharında Türkiye tehlikeli yalnız-

lığını nihayet fark edene kadar bir değişiklik olmayacaktı. O zamansa çok geçti.

Çiçero vakasındaki gelişmeler, savaşa katılma konusunda kartların açıldığı bu zeminde gerçekleşmişti: İngiltere Türkiye'nin verdiği eski sözleri yerine getirmesinde ısrar ederken bu uzun tartışmada Ankara müttefikini bıktırmış ve savaştan sonra tüm kâr şansını kaybetmişti. Çiçero, Türk-İngiliz çekişmelerinin en hayati döneminde Almanya'ya bilgi akışı sağlamıştı. Papen'in İngiliz belgelerine sahip olması, Alman tezleriyle Türk liderlerini sıkıştırırken değeri belirsiz olsa da kesinlikle var olan bir etken haline gelmişti.

3.

GÖNÜLLÜ CASUS

Tüm modern istihbarat teşkilatlarının kabul ettiği temel ilkelerden biri, hizmetlerini gönüllü olarak sunanlardan kuşkulanılması ve fazla kolay elde edilen bilgilere güvenilmemesi gerektiğidir. Bu kişiler genellikle maceracılar, çatlaklar veya rakiplerin gönderdiği köstebeklerden oluşur; belgeler de muhtemelen önemsiz, hileli veya yanıltmak amacıyla sahtedir. İnsan aklı ve deneyimler bu gibi kurallara öylesine büyük bir otorite vermiştir ki, profesyonel ajanlar veya analistler ara sıra görülen istisnaları sık sık ihmal veya göz ardı eder. Buna rağmen, karar vermedeki hataların olayların akışı üzerinde ender olarak büyük bir etkisi olur. Berlin'deki çoğu üst düzey yetkilinin Çiçero ve onun tedarik ettiği fotoğraflarla ilgili kuşkuları ve tepkileri büyük bir öneme sahip olacaktı. Ancak casusun ortaya çıkıp filmleri teklif ettiği koşullar altında, ihtiyatla ve güvensizlikle karşılanması mantıklı ve makul görünüyordu.

Elyesa Bazna 28 Temmuz 1904'te Osmanlı İmparatorluğu'nun batısındaki küçük Balkan şehri Priştine'de doğdu.[1] Toprak sahibi babası sadece Türkiye'yi benimsemekle kalmayıp aynı zamanda özel olarak İslam'ı öğrettiği için, çöküşte olan Osmanlı Devleti art arda gelen yenilgilerle dış bölgelerini kaybettikçe aile de birkaç defa taşınmak zorunda kalmış, Birinci Dünya Savaşı imparatorluktan geriye kalan her şeyi yıkmadan hemen önce İstanbul'a yerleşmişti. Bazı akrabaları 1918 barışı ve devriminin mümkün kıldığı kariyer fırsatlarından yararlanırken, Bazna okul disiplinine isyan ederek işgal altındaki İstanbul'da yaşanan kargaşalardan faydalanıp bir Fransız askeri nakliye biriminde geçici bir iş buldu ve burada araba kullanmayı öğrendi. Bunu başka işlerle silah ve araba hırsızlığı yüzünden polisle tekrar tekrar başının belaya girmesi izledi; ancak bu suçlar ne vatansever ne de politik nitelik taşıyordu. Son bir suçla kabaran sicili, Fransız yetkililerin onu Fransa'daki bir çalışma kampında üç yıl hapisle cezalandırmasına neden oldu. Türkiye'nin barış antlaşmasının elden geçirilmesinin ardından serbest kalan Bazna, kısa süre Marsilya'daki bir kamyon fabrikasında çalıştı.

Bazna vatana döndükten sonra art arda birkaç iş yaptı, ardından yabancılar için *kavas* (uşak) oldu. Bu terim yaptığı işe bakılmaksızın her uşak için geçerlidir, ama belli bir leke de taşır. Yine de bu, Bazna'nın en düzenli yaptığı işti; araba kullanma yeteneği ve Fransızca bilgisi şoför olarak çalışmasını sağlamış, askıntı olarak yaşadığı zengin hayatıysa ukalalığına cazip gelmişti. İşverenleri çoğunlukla diplomatik çevrelerdendi; Ankara cumhuriyetin başkenti olduğunda da Bazna burada çalışıyordu. Yedi yıl boyunca Yugoslav büyükelçisine, sonra da kısa bir süreliğine Amerikan askeri ataşesine hizmet etti.[2] Bu dönemde evlendi ve dört çocuk babası oldu; ama çift birbirinden koptu ve evliliği boşanmayla sonuçlandı. Bu ara-

da Bazna bir Alman profesörden şan dersleri alıyordu. Sonraları, eğitimden geçen bu bariton, "Müzik benim tesellimdi" ve "Şarkıcı olarak şöhret kazanmak için 'tutkuyla yanmama' neden oluyordu," diyecekti. Sahne için hazır olduğunu düşünen Bazna o sıradaki işinden istifa etti ve Union Française'yi İstanbul'da düzgün bir resitale ev sahipliği yapmaya ikna etti ama konser mali olarak başarısız oldu. Olumlu eleştirilere rağmen, Türk dinleyicileri onun seçtiği Avrupa klasik müziğini dinlemeye pek ilgi göstermiyordu. Bazna da kavaslığa geri döndü.

Yaşamının en önemli aşaması savaşın ortalarında başladı.[3] 1942 sonlarında, saygın bir Alman iş insanı olan, uzun süredir Türkiye'de bulunan ve geçici olarak Almanya'nın büyükelçilik kadrosuna alınan, 1943'te vekâlet makamına terfi ettirilen ve Papen'in asistanı olan Alfred Jenke'nin evinde iş buldu. Bazna zamanla Jenke'lerin şüphelerini üzerine çekecekti. Sonradan, "Burnumu işverenimin hem şahsi hem de resmi yazışmalarına sokmaktan çekinmedim," diye kabul edecekti; bulduğu bazı mektupların gizlice fotoğraflarını çekiyordu. Gözetleme alışkanlığı bir şartlanma halini almıştı. Artık aile fotoğrafları çektiği yıllar boyunca biriktirdiği yeteneklerini geliştirmek için kamera deneyleriyle uğraşıyordu; yüzsüzce bir şaka yapmış, çiftin koltuğuna uzanmış halde kendi fotoğrafını bile çekmişti.[4] Bu fotoğrafları herhalde sadece cüretkârlığı ve cesaretiyle karısını etkilemek için çekmişti; ama bir gün birinin dolabını karıştırdığını fark etti, bundan kısa süre sonra da işten çıkarıldı. Uşak, o dönemde gücendiğini anımsıyordu çünkü henüz kendini bir casus olarak görmüyordu.

Bazna Nisan 1943'te Ankara Palas Oteli'nin lobisinde oturuyordu. Gayet eski moda mobilyaları ve gıcırdayan tabanlarına rağmen kentin en iyi mekânı sayılan bu otel, ona uluslararası gazeteleri okuyup sade kahve ve tatlı likör içerek

centilmenlik oynarken dinlenmek için uygun bir yer ve "hoş bir arka plan" olarak görünüyordu. Sosyete otellerinde gösteriş yapmak ve fantezilerini sahneye koymak Bazna'nın en sevdiği ve sık sık yaptığı şeylerden biriydi. Bazna bu vesileyle yaşamını gözden geçiriyordu; "can sıkıcı, aptal, aşağılayıcı kavas hayatı". Otuz sekiz yaşındaydı, görece kısa boyluydu ama henüz kilolu değildi, gayet sıradan olan dış görünüşünde sadece koyu renk ve delici gözleri ya da erkenden kelleşmesi dikkati çekiyordu. Sefil halinden iğrendiği halde paraya aç olduğundan aklına bir fikir gelmişti: "Neden casusluk yapmayayım? Bu fikir beni büyülemişti ve aklımdan çıkmıyordu. Bu işi yapmayı ve hizmetlerimi başka herkesin yaptığından daha pahalıya satmayı kafama koymuştum. Herkesten daha büyük bir casus olmayı kafama koymuştum." Savaştan sonra dile getirilen bu gibi ifadelere pek güven olmaz. Yaşamının gerçekten ilerleyeceği yönde ilerlemesi, onun öngöremeyeceği fırsatlara dayanıyordu.

Çok geçmeden bir gazete ilanına başvurdu ve İngiliz büyükelçiliğinin birinci sekreteri Douglas Busk için çalışmaya başladı. Bazna arabaya bakıyor ve kazanı tamir ediyor, özellikle de ev işlerinde çalıştırılıyordu.[5] Bayan Busk'ın beklediği bebek, sonradan İstanbul'da dünyaya geldi. İş görüşmesindeki iki nokta, bu casusluk vakası için önemlidir. Bazna'nın ne kadar iyi İngilizce bildiği ve okuyup okuyamadığı söz konusu olmuştu. Bazna diplomatın basit ve sözlü sorularını anladığını söylemiş ama bunun dışında bu dilde büyük güçlükleri olduğunu kabul etmişti. Bazna tüm soruları Fransızca yanıtlamıştı. İkinci ve daha kritik konu ise altyapısıyla ilgiliydi. Busk ondan bir şeyler yazmasını istediğinde, Bazna bunun sadece yazma bilip bilmediğini saptamak için olduğunu düşünse de, bir tür biyografik taslak şeklinde yazmış ama Jenke'nin yanındaki son işini belirtmemişti. Belki de Busk fazla

meşgul ya da yardıma muhtaçtı; çünkü görünüşe göre Bazna'nın özgeçmişini ne kontrol etmiş ne de araştırmıştı. Uşağın bir sonraki işvereni olan büyükelçi, onun daha önceden araştırıldığını varsayacaktı. Bunun ardından önemli bir etken daha vardı. Geri dönen Bayan Busk, yanında bir bakıcı da getirmişti: Mara adında, yaşı otuzun biraz üzerinde genç bir kadın. Zaman içinde Mara, uşağın metresi ve ilk casuslukları esnasında istemeden işbirlikçisi olacaktı. Bazna Busk'ların yanında kaldığı süre boyunca işlerine burnunu sokmakla beraber, ancak sonlara doğru resmi belgelerin fotoğraflarını çektiğini iddia etti çünkü Bazna'nın başlıca güdüsü, çekici hayranı Mara'ya gösteriş yapmaktı. Romantik olan ve kolayca etkilenen Mara, Bazna'nın gizli bir görevle Türk gizli polisi için çalıştığına inanıyordu. Bazna daha fazla ve daha iyi bilgilere ulaşmak istediğinde Mara ona yardımcı olacaktı.

Bazna, Busk'ın yanında kalmanın pek bir faydasını görmüyordu. "Busk'ların evinde ne istersem alabileceğimi anlamıştım. Hedefim doğrudan İngiliz büyükelçiliğiydi." O sonbaharın başlarında eline beklenmedik bir fırsat geçtiği için bu fikri geliştirmiş olabilir. Şehirdeki tüm hizmetliler, İngiliz büyükelçisinin yeni bir uşak aradığını biliyordu; Bazna da işvereninin ona bu imrenilen işi sağlamak için bir kolaylık yapabileceğini düşünüyordu. Busk'lar için çeşitli işleri halletttikten sonra Bazna'ya artık ihtiyaç kalmamıştı; Bazna Mara'yı da ilişkilerinin ayrı işlerde çalışmalarını gerektirdiğine ikna etmişti. Bazna, Busk'ların bu gizli beraberliklerini kesinlikle hoş karşılamayacağını söyleyerek, Mara'nın muhtemelen kocası üzerinde etkisi olan Bayan Busk'la konuşarak açıktaki bu görev için Bazna'yı önermesini istedi. Busk birkaç gün sonra uşağını yanına alarak Knatchbull-Hugessen'i görmeye gitti. Busk, Bazna'yı tanıtıp büyükelçiden birkaç kâğıt aldıktan sonra toplantıdan ayrıldı, elçi de Bazna'ya önceki işleri-

ni sorduğunda sadece Busk'a söylenildiği kadarını öğrendi. Bu kısa mülakat, Bazna'nın işvereninin tavsiyesi üzerine işe alınmasıyla sona erdi. Bazna derhal işe başladı. Savaş döneminde Türkiye'de çalışan ve büyükelçiyi tanıyan bir İngiliz istihbarat memuru, Türklerin uyarılarına rağmen İngilizlerin bu adamı işe almasının "inanılmaz" göründüğünü düşünmüştü. Muhtemelen Türk istihbarat teşkilatının meslektaşlarına verdiği raporları dayanak alıyordu. Sir Hughe yıllar sonra, ilk başta İngiliz büyükelçiliğindeki başka bir diplomat tarafından işe alınmadan önce bu hizmetkârın kimliğinin denetlenmiş olduğunu sandığını anımsıyacaktı.[6] Ancak durum, Bazna'nın ifadelerini ne Busk'ın ne de büyükelçinin kontrol ettiğini veya geçmişini incelediğini göstermektedir.

Bu acemi casusun Busk için çalışırken herhangi bir belgenin kopyasını çıkarıp çıkarmadığı, diplomatı tanıyan kişiler tarafından kuşkuyla karşılanmıştır. Busk, resmi belgeleri evine getirmeyecek kadar bilinçliydi. Uşağı onu rezidansında gözetleyip fotoğraflar çektiyse –ki bu muhtemel görünüyor– söz konusu belgeler kişisel mektuplar veya kayıtlar olmalıdır. Yine de casusun açıklamaları kaydedilmelidir. Bazna'nın ilk başta Almanlara sattığı fotoğrafların çoğu, sonbaharda Busk'ın rezidansında çekilmişti. Bazna, işvereninin önemli kâğıtları sakladığı kilitli masaya nasıl ulaşılabileceğini öğrendiğini söylüyordu. Çiftin dışarı çıktığı bir akşam, metresinin gözüne tekrar girmek için, Busk'ın çantasından aldığı belgeleri, kullanılmayan bir tavada sakladığı fotoğraf makinesinin bulunduğu mutfağa getirdi. Bu kâğıtların, aynı gün Bazna'nın mülakatında Sir Hughe'nun Busk'a verdiği belgeler olduğunu iddia ediyordu. Bir sandalyenin üzerine çıkan uşak, masanın üstüne koyduğu her sayfanın ışık altında resmini çekmiş, sonra da belgeleri geri götürüp fotoğraf makinesini sakladığı yere koymuştu; ama bu deney bu basit yöntemin işe yara-

makla birlikte çok fazla zaman aldığını gösterdi. Mara bütün bu işlere tanık oldu ama Busk'lara hiçbir şey sızdırmadı.

Bazna, Sir Hughe'nun yanında işine başladıktan sonra bile Busk'ın gizli kâğıtlarına erişimini koruduğunu bildirmişti. Busk'ların yine dışarıda olduğu bir akşam, Mara'yı ziyaret için gelmiş ve yine casusluk yaparken İngiltere için çalışan ajanların ve bağlantıların listesini kopyaladığını iddia etmişti. Bazna bu olayın tarihini 25 Ekim olarak kaydetmişti; yani Almanlara yanaşmadan önceki gece.[7] Dolayısıyla bu fotoğraflar muhtemelen Bazna'nın ilk satışa sunduklarının arasındaydı. Aynı kökten sözcükleri ve basit kelimeleri tanısa bile, dili anlamadaki sorunlarını kabul ettiğine göre, Bazna'nın kâğıtların içeriğinden haberdar olup olmadığı tartışmaya açıktır. Hem olaylar hem de tarif ettiği ayrıntılar,Bazna'nın dramatik rapor verme tarzını gösterdiği gibi, casusluk maceraları hakkındaki hikâyelerin bir hakikat ve derinlik içerip içermediğini kuşkulu hale getirmektedir.

Casusluk girişimini dikkatle planladığını söylemesine rağmen, Bazna neden aylarca bekleyip ekime kadar hiç fotoğraf çekmediğini, sonra da aniden eyleme geçip satmak için belgelerin fotoğrafını çektiğini hiç açıklamadı. Makul olarak casuslukta ne uzun ne de fazlaca kârlı bir kariyer yapmayı beklemesinin mümkün olmadığı gerçeği de, bundan sonra olacak her şeyi hesapladığı iddialarını çürütmektedir. Almanlara yanaştığı sırada bile elinde sadece üç film rulosu vardı; geçmişteki veya şimdiki işleri aracılığıyla İngiliz belgelerine erişiminin süreceğinden emin olamazdı. En azından birkaç fotoğraf çektikten sonra hızla eyleme geçmek zorundaydı çünkü materyalin değeri zamanında satılmasına bağlıydı. Daha fazla belge kopyalamasının imkânsızlaşması ihtimaline karşı fiyatı yüksek tuttu. Güya kararından hiç tereddüt etmemiş ve teklifinin kabul göreceğinden asla kuşku duymamıştı.

Almanlara büyükelçilikte ve rejim içerisinde nüfuzlu olduğunu bildiği bir memur aracılığıyla yaklaşacaktı; ancak Alman dövizi talep görmediğinden ücretinin sağlam ve kullanışlı İngiliz sterlini cinsinden ödenmesini talep edecekti. Tavır ve davranışlarının tamamen ikna edici olması gerektiğinin de farkındaydı: "Onlara özgüvenli bir tavırla yaklaşmalıydım." Almanların dikkatini ve güvenini kazanmak için kendini soğukkanlı ve deneyimli bir casus gibi göstermenin "kesinlikle hayati" olduğunu düşünüyordu.[8] Bu rolden çok hoşlanacaktı.

Bazna Jenke aracılığıyla çalışabileceğini düşünüyordu, çünkü sadece daha önce bu vekil tarafından işe alınmakla kalmıyor, Inge Jenke, Ribbentrop'un kız kardeşi olduğu için bu diplomatın özel bağlantıları olduğunu da biliyordu. Onu hizmet ve memnun etmesi güç, "kırklarının ortasında, asabi, ihtiraslı bir kadın" olarak anımsıyordu. Bazna'nın Jenke ile tekrar temas kurmak için önce karısını görmek istemesi garip görünmekte ve Papen'in casusun onu telefonla aradığını anımsamasıyla çelişmektedir. Jenke, büyükelçiye bir gün eski bir hizmetlisinin onu arayarak Almanya'ya bilgi satmayı önerdiğini söylemişti. Teklif geri çevrilmiş, ama telefonla arayan taraf ısrarlı davranmıştı. Papen konunun pek önemli olmadığını düşünmüştü –"Malını telefonla satmaya çalışan bir casusu ciddiye almaya değmez gibi görünüyordu,"– ve konuyu Jenke'ye devretmişti. Görünüşe göre, telefonlar sürecek olursa işi emniyet teşkilatına, yani SD'ye bırakmaya karar vermişlerdi. Papen sonradan bu adamın basit bir *ajan provokatör* olması kuvvetle muhtemel olduğundan, askeri istihbarat personelini bu külfetten kurtarıp işi SD'nin sırtına yıkmayı tercih ettiğini açıkladı.[9] Bu yüzden Bazna şahsen büyükelçiliğe gidip Bayan Jenke'yi aramış olabilir; çünkü Jenke'yle telefon konuşmalarında birden fazla defa terslenmişti. Bu yaklaşma tarzının ne kadar kurnazca ve doğrudan olduğunu

sonradan abartarak anlatması da Bazna'nın kendini ne kadar büyük gördüğünün bir belirtisidir. Yine de anlattıkları faydalıdır.[10]

26 Ekim akşamı hava karardıktan sonra Bazna Atatürk Bulvarı üzerindeki büyük Alman büyükelçiliği yerleşkesini ziyaret etti, kapıcı onu hemen tanıdı. Adam Bayan Jenke ile telefonlaşmış, Bayan Jenke de Bazna'nın içeri alınmasına izin vermişti. Bazna, Jenke'lerin oturduğu binaya yürüdü, bir kavas onu çizim odasına aldı. Fransızca konuşan Bazna'yı Bayan Jenke ilk başta biraz tahammülsüzlükle dinledi çünkü adam Almanlara para için geldiğini söylemişti. Ancak Bazna amacını ve İngiltere başkonsolosluğunda çalıştığını açıklayınca, Bayan Jenke kocasının onu görmesi gerektiğini söyledi. Eski uşağı Almanya'ya olan saygısından bahsedince, Jenke de onu küçümser gibi görünmüştü. Fakat fotoğraflardan bahsedildiğinde daha fazla ilgilenmeye başladı. Bazna iki film rulosu getirdiğini söylemediği gibi, neden İngiliz sterlini ile ödeme istediğini de açıklamadı. Jenke'ler ilk iki rulo için 20.000 sterlin ve sonraki her rulo için 15.000 sterlin isteyen Bazna'nın fiyatlarını ve hemen yakındaki Sovyet elçiliğinde şansını denemeye hazır olduğunu duyunca açıkça şaşırdılar. Jenke kararın ve paranın Berlin'den geleceğini söyledi; Bazna da birkaç gün bekleyip ayın 30'unda telefon açmayı kabul etti. Bu noktada, sözüm ona Bayan Jenke kocasına Moyzisch'ten bahsetmiş, Jenke'ler Almanca olarak bu işle onun ilgilenmesini kararlaştırmmıştı. Ziyaretçinin beklemesini rica ettiler, Bayan Jenke Moyzisch'i aradı. Jenke, uşağın Almanca anladığından kuşkulanıyordu. Hem casusluktan hem de casusluk etmeyi teklif eden adamdan hoşlanmadığını da açıkça ifade etti.

Papen ve Jenke bu casusu Moyzisch'e havale ederek kısa zamanda eski sorunları kötüleştiren bir durum yarattı. Papen ile Ribbentrop arasındaki antipati büyük ölçüde kişiseldi, ama

Moyzisch'in işe karışması, dışişleri bakanının SD ve onun ihtiraslı başkanına karşı duyduğu nefret ve korkuyu kışkırttı. Bu çatışmada söz konusu olan hukuki konular ve nihayetinde güçtü. Dolayısıyla bu casusluk operasyonu dışişleri bakanlığı ile SD'nin başı Walter Schellenberg'in öne çıkmaya ve tek başına hâkim olmaya çabalamasına yol açtı. Uşaktan edinilen bilgiler en başından itibaren rakip kanallar yoluyla başkente ulaşıyordu. Moyzisch sadece Papen ve dışişleri bakanına karşı değil, aynı zamanda Schellenberg ve Berlin'deki istihbarat başkanlığındaki diğerlerine karşı da sorumluydu. Elbette bu konum hiç de kıskanılacak gibi değildi. Kuşkucu ve inatçı Ribbentrop'un casus ve malzemeleri hakkında başkalarıyla farklı görüşte olması da beklenmeyen bir şey değildi. Tüm bu etkenler vakayı daha da karmaşıklaştırıyordu. Yine de eğer bu gönüllü casus Abwehr'e, yani diktatörlüğün düşmanlarıyla bulmaca çözen askeri istihbarat teşkilatına devredilmiş olsaydı, Çiçero'nun casusluğunun bir muhbir tarafından düşmana ihbar edilmesinin fazla uzun sürmeyeceğini kaydetmek gerektir.

Moyzisch doğuştan Avusturyalıydı. Koyu renk saçlı ve uyanık gözlü, gayet narin yapılı, sakin ve çalışkan bu adam, kendi ülkesinde gazeteci ve Nazi Partisi üyesiydi, sonradan istihbarat teşkilatına katılmış ve iki yıl önce elçilikteki görevine başlamıştı. Yerleşkede kalıyordu, ama Bayan Jenke'nin telefonuyla vekilin makamına çağrıldığında çoktan yatmıştı.[11] Geldiğinde, Bayan Jenke kocasının istirahate çekildiğini ve çizim odasında bekleyen adamı sorguya çekmesini istediğini, sabahleyin derhal ayrıntılı bir rapor beklediğini söyledi. Moyzisch bundan sonra bu yabancının, sonradan bozuk olarak nitelediği bir Fransızcayla anlattığı hikâyeyi dinledi. Adamın istediği paranın söz konusu olamayacağını söylediğinde bir gülümsemeyle karşılaştı, bunu başka alıcıların da aranabileceği yorumu izledi. Moyzisch sadece bu adamın İngilizlerden

nefret ettiğini öne sürdüğünü öğrendi. Adını vermeyi reddetmiş ve Moyzisch'e üstlerine danışması için dört gün mühlet tanımıştı. Adam 30 Ekim, öğleden sonra üçte Moyzisch'in bürosunu arayacak ve kendini "Pierre" diye tanıtacaktı (Bazna'nın bu ismi seçmesinin nedeni, başkonsoloslukta onu içeri alan Yugoslav kapıcının adının Peter olmasıydı.) Kendisi için bir mektup gelip gelmediğini soracak, olumlu bir yanıt durumunda gece saat onda yerleşkenin arka tarafındaki alet kulübesinin yanında buluşacaklardı. Moyzisch o zaman 20.000 sterlin karşılığında iki film alacaktı ama sonraki her rulo için 15.000 sterlin ödeneceğini bilmesi gerekiyordu. Ziyaretçi ayrılırken binanın karartılmasını rica etti ve hızlıca büyükelçinin uşağı olduğunu fısıldadı.

Moyzisch sabahleyin durumu anlatan bir rapor hazırladı, istendiği gibi Jenke'ye bildirdi ve gece olanlar hakkında Papen'i bilgilendirmek için ona eşlik etti. Moyzisch'in sözlü ve yazılı raporlarını alan Papen, Berlin'e bir telgraf çekilmesini istedi, Moyzisch az sonra bununla geri döndü. Büyükelçi yeşil mürekkeple (şahsi işareti) ufak değişiklikler yaptı; uşağı ve şartlarını tartıştılar. Moyzisch bu adama inanmaya yatkın olduğunu ama bir hile de olabileceğini, adamın para istediğini ve İngilizlerden nefret ettiğini söyledi. Papen olanları ve casusun şartlarını özetleyen sevkıyatı imzaladı, metin hemen şifrelenerek mesaj öğleden önce gönderildi, içeriği yalnızca Ribbentrop'a ifşa edilmek üzere kısıtlandı. Dışişleri bakanına sunulan ayrıntılar arasında, kayınbiraderinin bu adama eskiden iş verdiği gerçeği de vardı. İstihbarat memuru herkesin, Papen işin içinde olduğu için teklifin reddedileceğini düşündüğünü sanıyordu çünkü büyükelçiyle dışişleri bakanı arasındaki düşmanlık aşılamaz seviyedeydi, ama aynı zamanda Ribbentrop'u hızlı ve kesin karar almaya sevk etmek hep zor olmuştu.

Ribbentrop büyükelçinin telgrafını ayın 27'sinde öğlen civarında almıştı. Anlatıldığına göre, Jenke'nin askeri istihbaratı çağırmak yerine konuyu Moyzisch'e ve SD'deki düşmanlarına devretmesinden büyük rahatsızlık duymuştu. Bu şartlar altında Schellenberg'e danışması gerekiyordu; 28 Ekim'de kişisel asistanına onu araması talimatını verdi.[12] Schellenberg onu bu teklif ve Ankara'dan gelen mesaj hakkında bilgilendiren bir bakanlık memuru olan Horst Wagner'le buluşmayı derhal kabul etti. Nasıl davranması gerektiğinden emin olmayan Ribbentrop, temsilcisine Schellenberg'in tavsiyelerini almasını da söyledi; eğer bir tuzak varsa belki sonradan Schellenberg'i de buna bulaştırabilirdi. Ödemenin sadece teslimat üzerine yapılacağını kaydeden ve "zeki ve deneyimli" biri olarak gördüğü Moyzisch'e güvenen Schellenberg, uşağın teklifinin asgari riskle kabul edilebileceğini düşünüyordu. Bu sayede Sovyetler Birliği'nin alıcı olarak yarış dışında tutulması da sağlanabilirdi. Böylece Wagner Schellenberg'le bir anlaşmaya vardı ve aceleyle Ribbentrop'a rapor verdi. Görünüşe göre, bakan konumunu dışarıdan sızmalara karşı korumayı tercih etmişti: Deneme alımı için bakanlığın kısıtlı kaynaklarından parayı riske atan bakan, ödemelerin birincisini muhtemelen gerçek parayla gönderdi. Gönderilen banknotların karışık küçük miktarları da bu sonucu desteklemektedir.[13] Bundan sonra masrafları SD karşıladı; Çiçero'ya ödenen paranın neredeyse tamamı sahteydi.

Bu arada uşak, satışa sunacağı film tedarikini artırmak için yeni konumunu değerlendiriyordu.[14] İngiliz büyükelçisinin rezidansı, Çankaya tepesinde bir yerleşke içinde elçiliğin yanındaki büyük bir binaydı. Aslında bina kançılarya olarak hizmet vermişti ama değişen yer ihtiyaçları birkaç yıl sonra iki ana binanın işlevinin değiştirilmesine yol açmış, büyükelçinin eski bürosu ve kasası dokunulmadan kalmıştı.[15] Sir

Hughe hâlâ orada çalışmaktan hoşlanıyordu. Zemin katta personelin oturma odaları ve büyük mutfak vardı, bunun üzerindeki geniş büro çalışma odası olarak tutuluyor, güvenlik kuralları ihlal edilerek kâğıtlar kançılaryadan buraya getiriliyordu. Büyükelçinin, karısının ve kızlarının yatak odalarıyla banyoları en üst kattaydı. Uşak, Sir Hughe'nun günde iki defa banyo yapmak gibi eylemlerden oluşan katı rutini fark edince, olası fırsatları ve zaman sınırlamalarını hesaplamıştı. Sadece Sir Hughe çalışma odasından veya binadan uzakta olduğu zaman gözetlemek en güvenli yol gibi görünüyordu. O zaman belgeleri kopyalamak için iki merdivenden birinden geçerek kendi odasına götürme riskini alabilirdi; yol üzerinde gerekirse taşıdığı herhangi bir şeyi saklayabileceği küçük yerleri kaydediyordu. Fiziksel şartlarda casusluğunu engelleyebilecek hiçbir şey yok gibi görünüyordu.

Diğer ev personeli görevlerini çok az bir yakın ilişkiyle yürütüyordu. Ayrı yerlerde ve ayrı programlara göre çalışmalarına, mahremiyet arzusu ve boş zamanlarında kişisel konularla ilgilenmeleri de eklenince, uşağın faaliyetleri gizli kalabiliyordu. Bazna açıktan açığa Kâhya Zeki'yi sevmiyordu: "Tam bir aşağılamayla her şeyi kendi kalkık burnunun seviyesinin altında görüyordu." Bu yüzden diğer hizmetlileri hiç dikkate almıyordu. Kendini beğenmiş Manoli Filoti şeflik rolünden büyük gurur duyuyor ve kendini Leydi Knatchbull-Hugessen'in sağ kolu sanıyordu. Personelin diğer üyeleri üzerinden gözünü ayırmamasına ve evde bir odası olmasına rağmen, çoğu geceyi ailesiyle birlikte şehirdeki bir dairede geçiriyordu. Yemekleri getiren başka bir hizmetli olan Mustafa, hiçbir şeyi sorgulamayan, "kaygısız, itaatkâr, neşeli, düşüncesiz türden bir kişiydi"

Bazna Almanlarla ilk yakınlaştığı zaman, 26 Ekim'den önce Sir Hughe'nun kasasının ve güvenlik kutularının anah-

tarlarının elinde olduğunu iddia etti. Elçinin daima yanında tuttuğu anahtarlara verilen önemi fark eden Bazna, büyük bir parça balmumu almış ve bunların güzel bir kalıbını çıkarmak için fırsat kollamıştı. Bir sabah Bazna banyoyu doldururken Knatchbull-Hughessen anahtarlığını yatağın yanındaki masada bıraktı. Uşak tam üç anahtarın kalıbını çıkarıp, elçinin ipek mendillerinden biriyle temizleyip anahtarlığı masanın üstüne koyduğu anda, elçi anahtarları almak için odaya döndü. Bazna hâlâ mendili elinde tutuyordu, ama mendili yıkama zamanının geldiği söylemesi, Sir Hughe'da bir kuşku uyandırmadı. Uşak daha sonra, eğer diplomat o kadar düzenli olmasa ve kıyafetini giymeye uzun zaman ayırmasa yakalanmış olabileceğini söyledi. Bu güvenlik açığı belki de elçi hâlâ yeni uşağına alışkın olmadığı için ya da aklı başka düşüncelerde ve sorunlarda olduğu için ortaya çıkmıştı. Bazna'nın bir çilingir dostu kısa sürede bu kalıplardan anahtarları hazırladı.

Casus sonradan, teklifine bir yanıt almak için telefon açmayı beklerken hiçbir gerginlik hissetmediğini anlattı. Herkes çok meşguldü çünkü 29 Ekim milli bayramı resepsiyonlarla ve resmi geçitle kutlanıyordu. O sabah büyükelçi keyifle uşağına, Türkiye'nin Almanlarla İngilizleri çeşitli mevkilerde birbirinden ayrı tutmada yaşadığı zorlukları anlatıyordu, özellikle de Fransız alfabetik düzeninin kullanılması *Allemagne* ile *Angleterre*'yi çok yakın tuttuğu için. Beklenmedik bir şaka, uşağı şaşırttı: Knatchbull-Hugessen, *kavasın* Alman elçiliğine küçük bir hediye götürmek isteyip istemediğini sordu. Ancak elçi Türk bayramının aynı zamanda Papen'in doğum günü olduğunu söylediğinde Bazna rahatlayabildi. Bazna o gün, büyükelçi Cumhurbaşkanı İnönü'nün resmi resepsiyonundayken rezidanstaki ilk fotoğraflarını çektiğini iddia etti.[16] Yaptırdığı anahtar kopyalarını kullanarak işvereninin

masasının üstündeki kırmızı kutulardan iki telgrafı çıkardı ve doğal ışık altında bir pencere pervazı üzerinde fotoğrafları çekti.

Aynı gün öğleden sonra Papen, Moyzisch'i arayarak Ribbentrop'un teklifi kabul ettiğini söyledi. Büyükelçi "tüm önlemlerin" alınması konusunda uyarıda bulundu. Sonraki gün öğleden önce bir kurye parayı getirecekti; belgelerin alınmasının ardından derhal bir rapor isteniyordu. Tüm filmlerin hızla ve gizli olarak bastırılması gerektiğini fark eden Moyzisch, elçiliğin bodrumunda kilitlenebilen bir karanlık oda kurdu. Amatör bir fotoğrafçı olmasına rağmen, filmin tabedilmesi veya basılması, özellikle de gereken büyütmeler hakkında çok az şey biliyordu. Moyzisch savaştan önce profesyonel bir fotoğrafçı olan bir şifre memurundan şimdi ders alıyordu.[17]

Türkiye'deki resmi tatilde çalışan uşak, ertesi gün 30 Ekim'de öğleden sonra izinliydi. Telefon konuşmasını yapmak için beklerken Mara'yla zaman geçirdi. Önceki gün elçilik rezidansında kâğıtların fotoğrafını çektiği için ona gösteriş yapıyordu. "Pierre" öğleden sonra tam saat üçte aradığında, istihbarat memuru doğrudan cevap verdi; Moyzisch'in sekreteri bunun gizli bir SD işi olduğunu fark etmişti. Moyzisch ona mektupların beklediğini söyleyerek o akşamki buluşmalarını onayladı ve bu bağlantıyı Papen'e rapor etti. Elçi çok dikkatli olması için onu uyardı, çünkü bir skandal çıkmasına izin verilemezdi ve gerekirse hiç kimsenin onu tanımayacağını söyledi. Sonra Papen kuryenin 10, 20 ve 50 sterlinlik İngiliz banknotlarından oluşan tomarlarını hazırladı, Moyzisch ise bu tomarları o kadar hantal buldu ki, kendi kendine Berlin'in bunu nasıl akıl ettiğini sordu.[18] 20.000 sterlini saydı ve masanın üzerinde duran *La République* gazetesinin büyük ön sayfasıyla sardı. Moyzisch para paketini bürosundaki kasaya kilitledi, bir süreliğine sekreterinin anahtarını da istedi ama bir hafta sonra

Berlin'e çağrıldığında geri verdi. Sekreterin anahtarı bundan sonra kasada ne olursa olsun kendisinde kalacaktı. Buna rağmen, yeni yılın başlarında ikinci bir sekreter işe başladığında bürosundaki güvenlik ihlalleri bir sorun oluşturacaktı.

Önceki günkü başarısından cesaret alan casus, büyükelçi ve ailesi yemekteyken o akşam daha tehlikeli bir kahramanlığa girişti. Birkaç belgeyi kutulardan çıkardı, kutuları tekrar kapadı, kâğıtları odasına götürüp kendi uydurduğu bir aleti kullanarak kuvvetli ışık altında kopyalarını çıkardı ama üst kata dönerken büyükelçinin telefonda konuştuğunu duydu. Korkarak yavaşça koridorda ilerledi. Ama diplomatın kutuları açmasını gerektirecek bir şey olmadı, uşağın ceketinin altında sakladığı kâğıtlar fark edilmedi. Büyükelçi telefon konuşmasının ardından yemeğe döndü, uşak da kâğıtları hemen yerine koydu. Bazna bu üçüncü film rulosunu o akşam Moyzisch ile buluşmasında yanına almamaya karar verdi: "Çok batıl inançlıydım." Bu fotoğraflar bir akşam için yeterince tehlikeye sebep olmuştu.[19]

Bu vakada Berlin'i uzun zamandır kaygılandıran çoğu belirsizlik ve güçlüğün hiçbiri, casusun güdülerini belirlemekten daha derin değildi. Neden İngiliz belgelerinin fotoğraflarını çekmiş ve sonra da satışa sunmak için Alman elçiliğinde görünmüştü? Bu soruyu yanıtlamak hayati önem taşıyordu; gönüllü casuslara pek güven olmazdı. Bu yüzden Schellenberg ve diğerleri konunun Moyzisch tarafından hararetle araştırılmasında ısrar ediyordu. Casusun kimliği dikkate alındığında, bunun can sıkıcı ve fazla uzun bir görev olduğu ortaya çıkmıştı. Moyzisch'in üstleri de başındaki dertlere dert ekleyerek apaçık olan açıklamaları kabul etmeyip gözden kaçırdıklarını sandıkları karanlık bir güdü aramaya devam ediyorlardı.

Bazna'nın başlıca hedefi paraydı: "Benim için saplantı seviyesindeki para hırsımdan başka bir şey yoktu."[20] Hedef olarak belli bir miktar saptamamış olmakla birlikte, şansının ne kadar süreceğini bilmediğinden, daha önce öngörebileceğinden çok daha fazlasını elde etmişti. Haftalar ve aylar ilerledikçe, büyük bir zenginlik ve rahatlık içinde bir yaşam hayalleri yepyeni şekillere bürünüyordu. Belki de Bazna'nın İngiliz döviziyle ödenmesindeki ısrarı bile, Almanların kafasını karıştırıp asla tam olarak açıklanamamasına rağmen, Bazna'nın bu paranın müstakbel bir centilmene en uygun döviz cinsi olduğuna inandığı izlenimi veriyordu. Bazna ilk 20.000 sterlini gördükten sonra verdiği tepkiyi şöyle anımsıyordu: "O anda en çok istediğim şey, zaten çoktandır bana aitmiş gibi gördüğüm bu meblağ değil, daha fazla, çok daha fazla paraydı." Sonradan fotoğrafları için müthiş ölçüde indirimli fiyatları pek yaygara yapmadan kabul etti; o dönem zenginliğinden o kadar emindi ki, müşterilerine tepeden bakabiliyordu. İlk başlardaki para hırsı yatıştıkça, hep mevcut olan başka güdüler, düşünce biçimini açıklamada daha da belirginleşti.

Casusluk bu kindar uşağın güç ve denetim uygulama açlığını tatmin etmeye yarıyordu. Çünkü sırları bilmenin ona önem kazandırdığını sanıyor, hissettiği itibar ihtiyacıyla, örneğin işlerine burnunu sokarak insanları manipüle etme kabiliyetinden keyif alıyordu. Casusluğunu da kısmen böylece meşrulaştırıyordu çünkü Knatchbull-Hugessen'lerin ona karşı fazla kibirli ve mesafeli olduğunu düşünüyordu: "Eğer bana gereken saygıyla davranılmıyorsa, ben de intikamımı alıyordum," ve "Bu ukala düşünce beni güldürüyordu". Benzer şekilde kendini büyük olayları kontrol eden biri gibi hayal ediyordu: Sadece önemli gelişmelerin "bilgisine" sahip değildi, en tepe dünya liderleriyle "gece sohbetleri" yapıyordu. Bunlar kilitlenip yenilgilerle karşılaştığında, Bazna da bu darbelerden dolayı belli bir sorumluluk hissediyordu; bunla-

rın bir uşağı önemsiz görmelerine rağmen. Moyzisch bu hizmetkârın egosunun ve hoşnutluğunun, bir servet biriktirdikten ve İngiliz tarafından artan ölçüde tehlikeyle karşılaştıktan sonra bile casusluğa devam etmesini sağladığını düşünmekte haklıydı.

Başka bir önemli etken de Bazna'nın korku ve heyecan arayışıydı. Casusluk onun için büyük bir maceraydı. Moyzisch, Bazna'nın İngilizleri aldatmakla eğlenirken garip bir kabadayılıkla, "bu tehlikeli işten dolayı sanki ilkokul çocuğu şakasıymış gibi hava attığını" kaydetmişti. Kurnazlığıyla kadınlara gösteriş yapıyordu. Böylece ona hayran olan saf Mara'nın, bir gizli ajan olduğuna inanmasını sağlamıştı. "Ben gizli servisin ete kemiğe bürünmüş haliydim; soğukkanlı, mağrur ve hepsinden önce, gizli. ... Kendimi bir casusluk oyunundaki bir kahraman gibi hissediyordum." Fakat bu hileli hayatın bir bedeli vardı: "Hava gibi değişkendim. Bunalım ve coşku halleri hızla birbirini takip ediyordu." Cesaretini görecek ve takdir edecek bir izleyici kitlesi arayan gururuyla Bazna Almanlara karşı da aynı rolü oynuyor, cesareti sayesinde başarılı olan deneyimli bir casus gibi görünmeye çalışıyordu. Özel hayatında kendini kurnaz ve gösterişli bir oyunda yarışan ve kadere direnen biri gibi görüyordu. Gizli belgelerin fotoğraflarını çekmek "benim için sinirlerimi uyaran bir ilaç, sakince uykuya yatmamı sağlayan bir tür uyuşturucu haline gelmişti" ve "tehlikeyle oynuyor" ama yakalanmanın "imkânsız olduğunu sanıyordum". Tüm fantezi hayallerinde bir hile veya risk vardı; zengin centilmen, meşhur şarkıcı, gizli ajan, iş patronu, ne olursa olsun; çünkü her rolü tasarlamak, bir hile veya yüksek macera demekti.

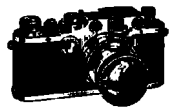
Daha olumlu görünmek için başka güdüler de icat etmişti, birini Almanları kandırmak, diğeriniyse anıları için uydurduğu bu güdüler, eylemlerinin alçakça ve rüşvet karşılığı olmanın ötesinde bir anlamı olduğunu öne sürüyordu. Bazna,

Moyzisch'e babasının Arnavutluk'ta bir İngiliz tarafından vurularak öldürüldüğünü anlatmıştı. Bunları duyan Moyzisch bu hikâyeden çok etkilenmiş, bir süreliğine "derdinden duygulanmış" ve belki de hikâyenin basitçe ve fazla ayrıntıya girmeden anlatılmasından dolayı "birazcık sempati" bile hissetmişti. Casus başka bir toplantı esnasında bir av olayından bahsetmiş ama avcının bir diplomat olup olmadığını söylemeyi reddetmişti. Sonradan babasının yabancılardan nefret ettiğini söyleyerek, "Ben onlardan babamdan da fazla nefret ediyorum," diye eklemişti. Artık intikam arıyordu. Balkanlar'daki kan davaları hakkında biraz bilgisi olan Moyzisch için, "Bu gayet makul bir hikâye gibi görünüyordu ve bunu olduğu gibi kabul etmeye hazırdım". "Ancak yine de hafif bir kuşku hissetmeme yol açan bir ucuz melodram izlenimi bırakıyordu." Kuşkulanmakta haklıydı. Bazna'nın babası ihtiyarlıktan ölmüştü ve Bazna Almanlara bir rol oynayarak eğlenmek için bu hikâyeyi uydurduğunu kabul etmişti.[21]

Bazna anılarında vatanseverliğini, Türkiye'nin güvenliğini ve tarafsızlığını korumaya olan katkısını vurguluyordu. İngiltere'nin ülkeyi savaşa zorlama planlarını kilitleyerek, "kendimi Türkiye'nin davasının bir neferi gibi hissediyordum; davetsiz bir nefer olsam da". Müttefiklerin bu gibi planlarına "şiddetle karşı çıkmakla" kalmamıştı, kendi "küçük tedbirlerinin" Moskova'nın hedeflerini boşa çıkaracağını umuyordu. Hayallerinde kendini Ankara'nın savaşta rol almasını geciktiren araçlar bulmasına yardımcı olan bir idealist gibi görüyordu. Yine de yaptıklarının itibarsız ve beyhude olduğunu kabul ediyordu. "Tek yapabildiğim fotoğraf çekmekti" çünkü bu "bayağı ve sefil" adımlarla eylemleri, olayların akışını değiştiremeyecekti: "Gidişatı durdurabileceğimi hayal ettim mi?" Fırsatçılığını ve hırsını bu şekilde meşrulaştırmanın düpedüz yalan olması bile onu utandırmıyordu.

Almanlar çoktandır davranışlarını açıklamak için gizli bir kin veya tutku aradıkları için, Çiçero'nun gerçek güdülerine tam ağırlık vermede çekingen davrandılar. Çoğu görevli zaman içinde Çiçero'nun hikâye uydurmaya yatkınlığını fark ederek ihtiraslarını ve zayıflıklarını anlamış olsa da, önemli bir şeyi gözden kaçırmaktan korkmayı sürdürdüler. Temelde yatan bu kuşku, Çiçero'nun temin ettiği kıymetli bilgilere güvenmeden önce ağırdan almalarına katkıda bulundu.

Olaya katılanların casusluk operasyonunun başlangıcına ilişkin bildirdikleri, belli sınırlar içinde güvenilir görünmektedir. Uzlaşamadıkları noktaların sadece ufak bir önemi vardır; melodramatik iddiaları ve imaları göz ardı edilebilir. Fakat ihmalkârlık ile fırsatçılığın bileşiminin, casusluğu nasıl mümkün kıldığı bu metinlerden açığa çıkmaktadır. Savaş şartları altında, özellikle de çoğu devletin istihbarat örgütlerinin bilgi araştırdığı tarafsız bir ülkede güvenliği sıkılaştırma ihtiyacına rağmen, üst düzey diplomatlar arasında eski moda bir memnuniyet hâkimdi. Durumdan istifade eden hizmetkâr, gizli kalan açılardan –becerikli, kararlı, masal uydurmaya yatkın ve yalancı, kendini beğenmiş, hırslı– sıra dışıydı, genel olarak kendi ihtiraslarına en uygun rolü veya hileyi benimseme yeteneği vardı. Bazna buna rağmen Almanlarla temasa geçtiğinde muhteşem bir casus olabilecek gibi görünmüyordu, zaten Moyzisch ve onun hizmet ettiği, saflarının sıklığı ve katı sadakatiyle bilinen küçük, özel birim Bazna'nın adını anmış olmasa, casusluğu çoktan unutulmuş olurdu. Bazna tüm nafile hesapçılık ve kontrol iddialarına rağmen, basitçe şansının yaver gittiğini asla kabul etmedi.

4.

SIRLAR SATIŞTA

Casusluk vakası, ekim sonu ile kasımın ilk haftası arasındaki kısa bir sürede kalıcı bir şekil aldı. Uşakla Moyzisch arasındaki temaslar sürekli bir şekil kazanmıştı, Schellenberg Çiçero'dan gelen bilgilerin doğrulamasını ve işlenmesini yönetiyordu, hamarat casus da Sir Hughe'nun gündelik rutininin amaçlarına ulaşmaya yardımcı olduğunu keşfetmişti. Bundan sonraki haftalarda uşak, gevşek güvenliğin de cesaretlendirmesiyle casusluk yöntemlerini mükemmelleştirmeyi sürdürdü ama farkında olmadığı belirsizlikler ve sorunlar vardı. Üç film alışverişinin sadece yedi günlük bir süre içinde tamamlanmasının ardından Moyzisch Berlin'e çağrıldı, buradaki tereddütler ve departmanlar arası çatışmalar, fotoğraf alımlarında kesintiye neden oldu. Bu sırada Bazna İngiliz belgelerini kopyalamaya devam ediyordu. Almanların onun bu kadar kolaylıkla ve hızlı çalışmasını sorgulayabilecekleri ve içeri sızdırılmış bir İngiliz ajanı olduğunu, bu yüzden filmlerinin de uydurma olduğunu düşünecekleri hiç aklına gelmemişti. Bazna'nın bakış açısından her şey başından beri pürüzsüz akıyor gibiydi.

İlk randevunun mekânı iyi seçilmişti. Büyükelçiliğin arkasındaki tel örgüdeki bir delik içeri girişi sağlıyor, çalılıklar da temasta bulundukları alet barakasını gizliyordu. İkisi de birbirine güvenmiyor, istihbarat görevlisi bir tür tuzak veya hırsızlıktan, casussa belki bir saldırıdan, hatta fotoğrafları ücret ödemeden ele geçirmek için bir deşifre girişimi olabileceğinden kuşkulanıyordu. Bu yüzden Bazna'nın birdenbire gölgelerin arasından ortaya çıkışı, gergin olan Moyzisch'i ürküttü. Moyzisch'in bürosunun bulunduğu binaya ulaştıklarında ikisi de diğerinin elinde ne olduğunu görmek istedi; Moyzisch parayı göstermek için kasasını açarken casus da film rulolarını çıkardı. Bazna, Moyzisch'in 20.000 sterlini saymasını izledi. Moyzisch ise parayı kasasına geri koydu, 35 milimetrelik iki film rulosunu karanlık odaya götürdü ve casusu bürosuna kilitledi. Moyzisch gece bekçisinin onu görmesinden korkuyordu.

Moyzisch'in işi beklenenden uzun, on beş dakikadan fazla sürdü çünkü fotoğrafçı ona her adımı açıklamak zorunda kalmıştı; filmlerin belgeleri gösterdiğinden emin olduktan sonra asistanını karanlık odanın dışında bekletti ve Bazna'nın yanına gitti. Bazna "ne sabırsız ne de rahatsız" görünüyordu, sadece sigara içiyordu. Moyzisch ona parasını ödedi, sonra Bazna'dan imzalı bir fatura istedi ama alamadı, hatta bu apaçık hile girişiminden dolayı, "O anda biraz saçmaladığımı hissettim" diye kabul etmek zorunda kalmıştı. Casus para tomarını pardösüsünün altına sıkıştırırken sesinde "garip ölçüde alaycı ve muzaffer bir eda" vardı; sonraki akşam için ikinci bir buluşma ayarladılar: "Yarın görüşmek üzere, mösyö. Aynı saatte."[1]

Moyzisch bütün gece İngiliz belgelerinden ve raporlarından oluşan elli iki fotoğrafı gözden geçirdi. Daha sonra ayrı-

lan şifre memurundan aldığı talimatlar uyarınca fotoğrafları büyütme işini kendisi yaptı. Berbat ettiği fotoğrafları yırtıp tuvalete attı. Moyzisch'in bu belgeleri anladığı ve önemlerini kavradığı iddiası, Papen'in gözünde abartılıydı. Papen, Moyzisch'in İngilizceye hâkimiyetinin bunun için gerçekten yeterli olup olmadığını sorgulamakta haklıydı.[2] Fakat istihbarat görevlisi, ne ölçüde önemli olduklarını belirlemek amacıyla eline geçen ilk malzemeler üzerine kuşkusuz kafa yormuştu. Belgelerin "paha biçilmez" ve ödenen fiyatın makul olduğu sonucuna varmıştı. Sabahleyin üstü başı darmadağın ve tıraşsız halde Papen'in bürosuna gitti; büyükelçinin sekreteri onu görünce somurtmuştu. Anlattığına göre elinde sadece elli bir fotoğraf vardı, fotoğrafları ters çevirip sayan sekreter de bu sayıyı onayladıktan sonra Moyzisch kendi bürosunun bulunduğu binadan geldiği yolu tekrar geçerek nihayet eksik olan resmi ana kapının yanında buldu.[3] Bir fotoğrafın rüzgârda savrulmasına izin verebilecek kadar dikkatsiz mi olduğunu, yoksa bu hikâyeyi anlattıklarını biraz daha çarpıcı kılmak için mi uydurduğunu bilmenin hiçbir yolu yoktur.

Büyükelçi fotoğraflardan çok etkilendi ve belgelerin gerçek olduğundan makul ölçüde emindi. "Şekli, içeriği ve anlatım biçimi, bunların orijinal belgeler olduğuna kuşku bırakmıyordu." Mesajlar onun İngiliz politikası hakkında bildikleriyle ve modern telaffuzdaki değişikliklere rağmen hâlâ kullanılan "Angora" gibi çarpıklıklarla uyumluydu.[4] "Paha biçilmez bir bilgi kaynağı elde ettiğimizi fark etmiştim." Güvenlik konusunu araştırmış ve sadece dört kişinin durumdan haberdar olduğunu öğrenmişti: kendileri ve Jenke'ler. Sekreterler ve fotoğraf asistanı bilgilendirilmemişti; askeri istihbarat personelinden kimseye de bir şey söylenmemişti; yine de büyükelçi kendi elçiliğinin yerli hizmetlilerinin ve çalışanlarının tekrar gözden geçirilmesini emretti. Papen baskıları sakladı

ve Ribbentrop'u bilgilendireceğini söylemişti. Casusun kendisinin bile bilmediği bir kod adına ihtiyaç olduğunu anlattı. Moyzisch'le temasları için "Pierre" uygundu, ama Berlin'le yazışmalar için değildi. Papen belgelerin incelikli ifade tarzını düşünerek "Çiçero" adını seçti. "Bu takma ad çok uygun görünüyordu." Bazna'nın palavralarına ve aksini iddia etmesine rağmen, en azından Moyzisch'in açığa çıkardıkları kamuoyunda duyulana kadar savaş dönemindeki kod adını bilmiyordu.[5] O akşam erken saatlerde büyükelçi, Moyzisch ve Jenke ile buluşarak durumu farklı açılardan gözden geçirdi. Moyzisch görev bilinciyle, gizemli Çiçero hakkında dikkate alması beklenen çeşitli noktalar hakkında notlar aldı.

Akşam saat 10'da tekrar alet barakasına gidip Çiçero'yla buluştu. Birlikte Moyzisch'in bürosuna döndüklerinde, casus ilk önce perdelerin kapalı olup olmadığını kontrol etti, ardından viski içmeyi kabul ederek rahatladı. Daha önce vermediği filmle birlikte iki film rulosu daha teslim etti ama istihbarat memurunda ödeme yapacak para yoktu; böylece Çiçero 30.000 sterlin almak üzere bir sonraki toplantıyı beklemeyi kabul etti. Moyzisch Berlin'in önceki filmleri beğendiğini söyleyerek onu iyice rahatlatmaya çalıştı; fotoğrafların teknik kalitesini övdü, yapılan işlemler hakkında çeşitli sorular sordu. Öğrenebildiği tek şey, Çiçero'nun uzun zamandır fotoğrafçılıktan hoşlandığı, Leica'sını değiştirmek istediği ve casusun ısrarla vurguladığı üzere bir asistanı olmadığı oldu. Sorguya çekilmekten hoşlanmadığı açıkça belliydi. Ayrılmadan önce bazı güvenlik önlemleri kararlaştırdılar: Buluşmalar telefonda bildirilen tarihten bir gün önce ve eski şehir merkezindeki önceden ayarlanmış yerlerde olacaktı. Bunların ikisi de casus tarafından şart koşulmuştu.[6]

Alışverişten sonra Moyzisch uşağı elçilikten, bir arkadaşından ödünç aldığı bir Opel'le çıkardı çünkü kendi eski

Mercedes'i tamirdeydi. Casus arabanın içinde saklandı. Arabadan indirilmeden önce, sonraki değiştokuşları için buluşacakları yeri tam olarak söyledi. Moyzisch sadece birkaç gün sonra, kendi arabasından daha yeni olan bu büyük Opel'i satın aldı; buluşmalarında bu arabayı kullanacaktı çünkü Ankara'daki çoğu arabaya benziyordu. Gündüzleri insanların tanıdığı kendi Mercedes'ini kullanmaya devam ediyordu.[7] Sonraları casusla geceleri her buluştuklarında Çiçero Opel'in arka koltuğuna dalıp saklanıyor, sonra araba durmadan, biraz yavaşladığında dışarı atlıyordu. Değiştokuş yaptıkları ve konuştukları sırada araba daima karanlık sokaklarda hareket halindeydi.

Moyzisch rulolardaki kırk pozu tabetti ve kurumaları için karanlık odada bıraktı, bir partinin ışıklarının yandığını fark ettiği Jenke'lerin dairesinde kâğıt oynayarak biraz zaman geçirdikten sonra büyütmeleri yapmak ve 1 Kasım'da neredeyse gün doğana kadar belgeleri incelemek için geri döndü. Moyzisch birkaç saatlik uykudan sonra elçiliğe geri döndü ve Çiçero'nun fotoğraflarından oluşan ikinci paketi büyükelçiye sundu.

Moyzisch ile Bazna'nın ilk iki buluşmaya dair anımsadıkları arasında bazı uyumsuzluklar vardır. Belirsizliklerden biri, Bazna'nın ne zaman yeni bir fotoğraf makinesi isteyip aldığına ilişkindir; benzer bir durum Moyzisch'in Bazna'nın tabanca isteğini yerine getirip getirmediği konusu için geçerlidir. Bazna 30 Ekim'deki ilk buluşmalarında film ve yeni bir Leica istediğini bildirir. Fotoğraf makinesini almak için, kullandığı makineyi ödünç aldığı ve sahibine geri vermek zorunda olduğu yalanını uydurmuştur. Aşağı yukarı aynı tipten bir makine istemiştir; böylece ayarlama sorunlarından kaçınılabilir ve kullanılan her rulo karşılığında yeni film tedarikinin sürmesi sağlanabilirdi. Filmleri kendisi satın alırken görül-

mesinin tehlikeli olabileceği açıklaması elbette gayet mantıklıydı. Gerçekte uzun zamandır kendi makinesi vardı ve sırf daha yeni bir model elde edebilmek için bir hikâye uydurmuştu. Moyzisch uşağın yeni bir fotoğraf makinesi isteğini kabul etti ve makineyi zamanında teslim etti; uşak bu isteği 31 Ekim'deki ikinci buluşmalarında dile getirmişti. Casus aynı zamanda ilk buluşmalarında bir tabanca istediğini ve 31 Ekim'deki ikinci buluşmada aldığını da söylemiştir; fakat asıl amacı, yaptığı işin tehlikeleriyle irtibat kişilerinin veya okuyucuların gözünü boyamak olabilir. Moyzisch uşağın sonraki buluşmalardan en az birinde bir tabanca taşıdığını belirtmiş, ama bunu Çiçero'ya kendisinin vermediğini şiddetle vurgulamıştı.[8] Elbette böyle bir noktada bir çekinme beklenebilir. Her durumda, silah hiç kullanılmadı.

Pierre beş gün sonra Moyzisch'i bir kez daha arayarak sekreterine onu 6 Kasım akşamı saat 9'da briç oynamaya davet eden bir mesaj bıraktı. Demek ki üçüncü teslimat aynı gece, 5 Kasım'da, casusun önceden belirlediği yerde yapılacaktı. Şoför onu sokağın köşesinde bir el feneriyle "melodramatik ve gayet gereksiz bir sinyal" verirken buldu, sonra da Bazna arka koltuğa yerleşti. Arabayla dolaşırken önceden borçlu olunan 30.000 sterlini başka bir film rulosuyla değiştokuş ettiler ama bu filmin ödemesi de gecikmek zorunda kaldı; bu arada casus parlak ışıklardan saklanıyordu. Moyzisch'in tüm sorgulama denemeleri sadece birkaç kısa ifadeyle sonuçlanıyordu. Ancak Moyzisch, Çiçero'nun ona Türk değil Arnavut olduğunu söylediğini iddia etti. Neden İngilizlerden nefret ettiği sorulduğunda, yıllar önce bir İngiliz'in babasını vurduğunu söyledi. Bundan sonra arabadan çıkarak karanlığa daldı. Moyzisch rulodaki yirmi resmi tabetti, büyüttü ve sabahleyin Papen'e rapor verdi.[9] Bu bir süre için son teslimattı çünkü Moyzisch Berlin'e çağrılmıştı ve iki hafta orada kal-

ması bekleniyordu. Casusla temas kurmak ve bunun gibi bir vakada onu bir sorundan dolayı önceden uyarmak için bir yol bulmayı garip şekilde beceremmemesi, ona kınama getirecek şeylerden sadece biriydi. Çiçero tekrar tekrar deneyerek onun yerinde bulunmadığını öğrendi; ama daha fazlasını değil. Beşinci film rulosunun ücretini kasım ortasına veya sonuna kadar alamayacaktı.

İlk filmlerin Berlin'de nasıl görüldüğüne ilişkin ayrıntılar, Moyzisch'in kendi konumu hakkındaki yanlış iddiaları ve kısıtlı sayıdaki rapor yüzünden karanlıkta kalmıştır. Moyzisch küçük bir diplomat olarak ilk deneme alımlarının yapıldığı dönemde Berlin'e verilen tüm gerekli raporlar için Papen'e bağlı olduğunu ima ederek kitabının okuyucularını yanılgıya sürüklemiştir. Oysa bilgiler başkente ve hükümetin rakip birimlerine iki kanaldan ulaşıyordu ve durumun kontrolü için yapılan rekabet ve değerlendirilmesindeki farklılıklar kritik ölçüye ulaşıyordu. Fakat tüm operasyon boyunca en yaygın kullanımda olan çevirileri tek bir kişi, Maria Molkenteller hazırlamıştı.

Papen büyükelçilik yetkisine dayanarak Çiçero'dan gelen tüm malzemeleri sürekli olarak incelemekte ısrar ediyordu. Güvenlik gerekçesiyle operasyonun başlangıcını ve gelen verileri kapsayan telgrafları dışişleri bakanlığına o yazmıştı. Fakat sonradan, Moyzisch fotoğrafları Papen'den saklaması için özel olarak emir alınca (bu talimatları göz ardı etmeyi tercih etmesine rağmen), bu diplomat belki daha az bilgi alabildi.[10] Bu arada iki ayrı dezavantaj, dışişleri bakanlığının ilk başta olayı değerlendirmesini engelledi. Ribbentrop'un kişisel kuşkuları ve yaklaşımı, astlarının Çiçero hakkında edinmiş olabileceği herhangi farklı bir fikre ağır basıyordu; belge uzmanı Friedrich Gaus'un ona hangi tavsiyeyi verdiği hâlâ açık değildir; SD'nin elindeki istihbarat teknisyenleri ve gizli

mali kaynaklar da dışişleri bakanlığı memurlarında yoktu. Bu yüzden sonunda hem pratik etkenler hem de Ribbentrop'un psikolojik olarak kabullenmeyi reddettiği türden bilgilere karşı ters tepkileri, casusluk vakasının kullanılmasında SD'yi baskın konuma getirdi.

Moyzisch gelen tüm malzemelerin kopyalarını ve bunlara eşlik eden tüm raporları SD'ye göndermişti, önceden bilgilendirilen üstleri bunları bekliyordu. Papen ilk işlemden ve muhtemelen sonraki topaklardan da oluşan bir dizi resmi kişisel olarak Ribbentrop'a ulaştırmak için saklamışsa da, orijinal filmlerin ve Çiçero'dan gelen tüm diğer bilgilerin istihbarat servisine iletilmesi açıkça Moyzisch'in kendi göreviydi. Gerçek işini göz ardı edemezdi. Belge analistleri ve fotoğraf uzmanlarının inceleme ve testleri yapabilmek için metinlere ve negatiflere derhal ihtiyaçları olduğu bir sırada zaman harcanamazdı. Casusluk operasyonu sürdükçe, hayati verileri SD'ye anında şifreli mesajlarla, bunu destekleyen filmleriyse bir sonraki kurye uçağıyla göndermek kesinlikle Moyzisch'in göreviydi.

Schellenberg belgeleri görür görmez, hem filmleri ve içeriklerini analiz etmek hem de Berlin'de sorulabilecek soruları öngörmek için bir sistem organize etme gereği duydu. Kendi verimliliğini kanıtlamak ve böylece kariyerini ve kişisel hedeflerini geliştirmek için böyle bir şansı ele geçirmekten coşkuya kapılsa da tuzaklara karşı tetikte duruyordu; materyalin sahici olup olmadığını belirlemek için düzenli ve kendini koruyan bir sistem kurdu. Sonradan temel adımları açıkladı. Bir adımda belgelerin sahici olup olmadığı saptanmaya ve bu kâğıtlar bilinen radyo mesajlarıyla karşılaştırılarak mümkünse düşmanın kodlarından biri veya birkaçı kırılmaya çalışılıyordu. Bu yüzden tüm basılı metinlerin kopyaları, sinyal kayıtlarıyla yakından karşılaştırılması için genelkurmayın

şifre bölümündeki General Fritz Thiele'ye veriliyordu. Schellenberg'in diğer görevleri onu Ribbentrop ile karşı karşıya getiriyordu. Schellenberg casusun güvenilirliği ve fotoğrafların değeri hakkında Ribbentrop'la anlaşamadıklarını öğrenir öğrenmez, namını korumak ve kartlar açıldığında üstün gelmek için planlarını yoğunlaştırdı. Tüm önemli bilgileri, dışişleri bakanının çarpıtmasına veya kullanımını denetlemesine izin vermeksizin Himmler aracılığıyla doğrudan Hitler'e aktarmayı amaçlıyordu. Bu amaçla, operasyonun ve sahip olabileceği değerin tüm yönleri hakkında derinlemesine bilgili görünmek için, çeşitli uzmanlardan Hitler için yanıtlaması gerekebilecek sorular sormalarını rica etti. Ribbentrop ile hukuki çekişmelerinin katı bir rekabet halinde süreceği beklentisiyle, Schellenberg artık verimli bir çalışma zeminine ihtiyaç duyuyordu.

Uzun zamandır süren karşılıklı antipati yüzünden Schellenberg ile Ribbentrop bir aracı vasıtasıyla görüşmek zorunda kaldı. Bu bağlantıyı kurma sorumluluğu, dışişleri bakanının yardımcılarından biri olan ve resmi olarak devlet sekreteri rütbesini taşıyan bir arkadaşına, Gustav Baron Steengracht von Moyland'a düşmüştü. Steengracht hemen Schellenberg'le önemli bir anlaşmaya vardı: İstihbarat servisi, casusa yapılacak tüm ödemelerin masraflarını üstlenecekti. Dışişleri bakanlığı sadece talep edildiğinde kaynaklarından katkıda bulunacaktı; görünüşe göre Schellenberg için böyle bir yardım aramak ender bir durumdu. Kendi departmanının sahte sterlin basması elbette ona sınırsız kaynak sağlıyordu; bakanlık yetkilileri de artan masrafları nasıl karşıladığını asla sorgulamıyordu. Schellenberg, Moyzisch'e özel bir kuryeyle 200.000 sterlin göndermiş, kurye 4 Kasım'da ulaşmıştı; Moyzisch'in Çiçero'ya 5 Kasım gecesi ödediği 30.000 sterlin bu Alman kalpazanlardan geliyordu.[11] Berlin sonradan Moyzisch'e

bunun gibi daha fazla para gönderdi. Sıra dışı düzenlemeler altında ödenen küçük meblağlar haricinde Bazna bunu takip eden aylarda sadece sahte banknotlar aldı. Talihi onu Berlin'de mali ihtiyaçları için tasalanmak zorunda olmayan tek kurumla temasa sokmuştu.

6 Kasım'a gelindiğinde Almanların elinde beş film rulosu vardı. 112 pozda kaç ayrı belgenin kopyalandığını saptamak imkânsızdır çünkü bazı mesajlar ve diğer belgeler tek bir sayfadan fazladır. İlk fotoğraflarda açığa vurulan bilgileri kontrol etmenin de bir yolu yoktur. Ancak belgesel kaynaklar önemli kayıpların yaşandığını kanıtlamaktadır. Sir Hughe'nun konumu, bölgeyi etkileyen başlıca gelişmeler hakkında ve Müttefikler arasındaki güncel konular veya anlaşmazlıklar hakkında daima iyi bilgilendirilmesini gerektiriyordu. Casusluğun, tam da 19-30 Ekim arasında Müttefik devletleri dışişleri bakanlarının Moskova Konferansı'nda politikalar ve gelecek planları hakkındaki çok sayıda görüş ayrılığını tartışmak üzere toplandığı sırada başlaması çok daha önemlidir. Çiçero'nun ilk üç teslimatındaki çok sayıdaki fotoğraf, konferans için toplanan temel verileri sağlıyor ya da uzun oturumlar ve tartışmalar sırasında İngiltere için ortaya çıkan sorunları analiz ediyordu.

İngiliz belgelerinden bazıları, Papen'in bunları tarif ettiği telgraflarından saptanabilmektedir. Bu belgelerden biri, dışişlerinin 7 Ekim tarihli, İngiltere'nin Türkiye'ye yönelik uzun vadeli politikasını ele alan bildirisiydi. Papen bu kâğıdı Almancaya tercüme etmiş ve 5 Kasım'da iletmişti. Elinde Knatchbull-Hugessen'in Kahire'de kasım başında Menemencioğlu ile ortak planları tartışmak için buluşmadan önce Eden'a sormak istediği on beş sorunun listesinin bir kopyası da vardı. Sir Hughe'nun sorguladıkları arasında İngiltere'ye daima dert olan bir şey de vardı: "Rusya kendisi garanti ver-

mediği sürece benim Türklere Rusya hakkında bir garanti vermem faydasızdır. Rusya'nın dünyanın bu bölgesinde nüfuz kazanmasına izin vermeyeceğimize dair Türkleri tatmin edecek bir şey söylemem mümkün mü?" Papen hiç kuşkusuz Çiçero'dan gelen başka bilgileri de aktarıyordu. Hem kendisi hem Sir Hughe, Türklerin en büyük derdinin Sovyetler Birliği'nin kendi egemenlikleri hakkındaki planlarıyla ilgili olduğunu fark etmişti. Bu kaygılar Papen'in, Müttefiklerin savaş döneminde birlik adına Türkiye'nin haklarını feda etmek konusunda gizlice anlaştığına dair korkuları körüklemesini mümkün kılıyordu.[12]

Moyzisch'in ve hatta belki de Bazna'nın anımsadığı konulara ilişkin bazı noktalar belli sınırlar içinde inanılır görünmekte ve Berlin'in ilk teslimatlarda İngiliz gizli belgelerinden neler öğrendiğine dair kapsamlı bir fikir vermektedir. Başka anılar daha az işe yaramaktadır. Papen ilk materyal hakkında hiçbir ayrıntıyı kayda almamıştır; Moyzisch ise büyükelçinin "dikkate değer ölçüde hayrete düştüğünü" yazmaktadır; Schellenberg de belgelerin içeriği hakkında aynı ölçüde muğlak konuşmuş ama Berlin'in ilk belgeleri "nefes kesici" bulduğunu kaydetmiştir.[13] Bu tepkiler haklıydı.

Moyzisch, Çiçero'dan aldığı ilk belgeleri genel ifadelerle tarif etmiştir. Hepsi sol üst köşede gizli olarak işaretlendiği için mesajları değerine göre organize etmeyi başaramayan Moyzisch, bunun yerine belgeleri tarihine göre düzenlemeye karar vermiş, çoğunun yeni olduğunu ve hiçbirinin iki haftadan eski olmadığını keşfetmişti; her biri gönderiliş ve alınış tarihlerini ve saatlerini gösteriyordu. Hepsi Londra ile elçilik arasında yazılan mesajlardan oluşuyordu ve elçilik, dışişleri bakanlığına talimat ya da sorulan sorulara yanıt veriyordu. "Bunların çoğu son derece önemli politik ve askeri konuları ilgilendiren raporlardı." Moyzisch Müttefiklerin kararlılığına

ve kabiliyetlerine yapılan göndermelerde Üçüncü Reich'ın çöküşünün yakın olduğunu öngördüğünü iddia etmiştir. İngiliz havacı personelinin Türkiye'ye sızmasını ayrıntısıyla anlatan bir belge Papen'i bilhassa şaşırtmıştı çünkü faaliyetler kendi tahminlerini de aşıyordu. Birkaç belge önceki aylarda ve yıllarda Amerikan silahlarının ve teçhizatının Moskova'ya toplam teslimatını özetliyordu. Sadece büyükelçinin görüşü için yazılmış bir dışişleri analizinde, Sovyetler'in ikinci bir büyük cephedeki ısrarına ve İngiliz ve Amerikalıların bu cepheyi açmayı geciktirmelerinden duyulan kuşkulara değiniliyordu. Elbette daha ayrıntılı belgeleri ne kadar kesin olarak anımsadığı ve rapor ettiği tartışmaya açıktır. Moyzisch sonradan sadece elden geçirdiği ikinci fotoğraf grubunun Moskova'daki konferansı ele aldığını bildirmiştir. Son yirmi pozun içeriğini tarif etmemiştir.[14]

Casusun fotoğrafını çektiği belgeler hakkındaki yorumlarında yeni veya güvenilebilecek pek bir şey yoktur. Hem çalışma hızı hem de asgari düzeydeki İngilizce bilgisi, belgelerin içeriği hakkında bildiklerine dair "kibirli" iddialarını çürütmektedir. Çoğu durumda tek yaptığı, Moyzisch'in metnini abartarak kendi metnini daha dramatik hale getirmektir.

Bazna'nın bir belgeyi ilk ayrıntılı tarifi, Busk'ın yanında çalıştığı dönemin başlarındaki bir olayla ilgilidir. Diplomat sık sık incelemek için elçilikten eve daha fazla dosya getiriyordu. Genellikle güvenlik konusunda titizdi, ama bu vakada aniden çağrılmış ve kafası karışmıştı: Bayan Busk İstanbul'da kızlarını doğurmak üzereydi. Bir dosya elinden masasına kaymış ve çekmeceyi kilitlemeyi ihmal etmişti; uşak da bu dosyayı okumak için bodruma götürmüştü, sanki bir şeyler tamir ediyormuş gibi yaparak ara sıra sıcak su borularına vuruyordu. Bazna bu materyalin, Churchill'in Türkiye'yi askeri yükümlülüğe girmesi için sıkıştırma konusunu ele aldığını iddia edecekti; havaalanlarının inşası, Karadeniz tedarik hat-

tının açılması ve savaş malzemelerinin teslimi: İnönü'nün bu önerilere yanıtı temkinliydi ve Moskova'nın amaçlarına ilişkin kaygıları dile getiriyordu. Uşak, "merkezi ısıtma tesisatı üzerinde çalışırken dünyanın durumu hakkında genel bir görüş sahibi olduğundan" ülkesinin tarafsızlığını korumaya karar vermişti.[15] Fakat bu hikâye iki nedenle gariptir. Hikâyenin anlatının başına yerleştirilmesi, yazarın okuyucuları politik şartlar hakkında bilgilendirmek ve kendi hakkında daha iyi bir izlenim vermek için yaptığı bir icat gibi görünmektedir. Hem zaten casusluk yapmaya karar vermiş biri, neden kâğıtları kopyalamak için fotoğraf makinesini yanına almadı? Dosyada gördüğünü iddia ettiği şeylerin hiçbiri düşmana ulaşmamıştı.

Bazna'nın Busk'ların mutfağında fotoğraf çekme hikâyesinde kabul ettikleri de bir şeyler açıklamaktadır: "Fotoğrafını çektiğim belgeleri okuyacak zamanım yoktu. İçindekileri ancak sonradan keşfettim." Bazna'nın kitabı bazen Moyzisch'in ifadelerini aktarmaktadır. Nogly, arşiv araştırmaları aracılığıyla Amerika'nın Sovyetler Birliği'ne savaş yardımlarının rakamlarını veren bir liste bulmuş ve bunu uşağın kopyasını çektiği şey olarak sunmuştu. Aynı İngiliz raporu en son Moskova Konferansı'nı ve savaşta Türkiye'nin yardımını alma kararlılığını da anlatıyordu. Bazna ayrıntıya indiği başka bir durumda, Busk'ın kâğıtları arasında Türkiye'de açık veya gizli çalışan İngiliz ajanların bir listesini bulup kopyaladığını iddia etmişti. Ancak böyle bir ana listenin hazırlanmış olması hiç mümkün olmadığı gibi, böyle bir listeyi ele geçirmenin taşıdığı büyük değerin vurgulanmaması bilhassa gariptir.[16] Buradan çıkan aşikâr sonuç, Bazna'nın kopyaladığı şeylere ilişkin tariflerinin değersiz olduğudur.

İlk fotoğrafların o kadar paraya değip değmediği konusunda kumar oynayan Almanlar, Çiçero'nun filmlerinde bu-

lunan verilerden dolayı şaşkınlığa uğramış, bu etken kaygılarını daha da artırmıştı. Bir yandan bu bilgiler o kadar değerli görünüyordu ki, bunları sağlayan kişi göz ardı edilemezdi; diğer yandansa bilgilerin kalitesi o kadar üstündü ki kaynağın kuşkuyla karşılanması gerekirdi. Bu adamı ve çalışmalarını yanlış yargılama riskini kimse üstlenemezdi. Dolayısıyla Almanlar sonraki haftalarda birbiriyle çatışan tepkilerini ve görüşlerini uzlaştırmakla meşgul olurken, hamarat Çiçero inanılırlığının genel kabul görmekten çok uzak olduğunu fark etmeksizin casusluğa devam ediyordu.

Bazna üç satışta sadece bir haftada 65.000 sterlin kazandı. Üçüncü teslimatın ödemesini henüz almadığı için kaygılanmaksızın ve daha sonraki satışlar için düzenlemelerin tatmin edici olmasına güvenerek, casusluğunu daha güvenli hale getirirken düzenli bir envanter çıkarmaya çalışıyordu. Maalesef Bazna'nın Knatchbull-Hugessen'in gizli kâğıtlarını nasıl ele geçirip kopyaladığını kendisinden başka tarif edecek kimse yoktu. Buluşmaları sırasında Moyzisch'e yöntemleri hakkında bazı şeyler ifşa etmiş, SD memuru da bunları savaştan sonraki ifadelerinde açığa vurmuştu. Casus sonradan olayları anlatırken zamanlamayı birbirine karıştırmış ve sansasyonel tonuyla sadece belli konuları açıklığa kavuştururken yeni sorunlar çıkarmıştır. Ancak birkaç noktaya ilişkin iddialarının sorgulanması gerekse de diğer tezler inanılır görünmekte, olayların ana hatlarını çıkararak faydalı ayrıntılar sunmaktadır.

Sir Hughe'nun korunaklı ana elçilik binasındaki bir büro yerine rezidansındaki çalışma odasında çalışmayı tercih etmesi, Çiçero'nun casusluğunu mümkün kılan koşulları yaratmıştır. Kançılaryada daima özenle korunan önemli resmi belgeler, büyükelçinin evinde tehlikeye açık hale geliyordu; özellikle de geceleri sekreterin kasasında veya diplomatın yatak odasındaki bir deri gönderi kutusunda tutulduklarında.

Her ne kadar taşınabilen kaplara, elçiliğin deyişiyle "kutu" denilse de bunlar daha çok sıradan ataşelik çantaları gibiydi: Tahtadan yapılmış, deri kaplı bu kutular yaklaşık olarak Amerikan resmi kâğıtlarının boyutlarında, on beş santimetre derinliğindeydi ve belgelerin düz yayılmasını mümkün kılıyordu. Kilit yan taraftaydı. Normalde içinde "baskı" diye adlandırılan kâğıtlar, elçiliklere giden veya oradan gelen mesajların dosya kopyaları bulunurdu. Başka belgeler de ara sıra bunlara katılırdı.

Bazna işe ilk girdiğinde büyükelçinin özel sekreteri Louise Hanım'ın Sir Hughe'nun incelemesi için eve getirdiği mesajları ve kâğıtları düzenlerken hangi rutini izlediğini öğrenmişti. Sir Hughe'nun kişisel dikkatini gerektiren kâğıtlar rezidansa kırmızı kutularda geliyor ve sekreterin koruduğu bir kasada saklanıyor, sekreter her öğleden sonra büyükelçinin büro saatlerinden sonra gözden geçirmek istediği kâğıtları siyah bir ataşe çantasına koyuyordu. Diğer bitmemiş işleri sonraki güne kadar bürodaki kasaya koyuyordu. Kasa pek karmaşık bir model değildi ama dikkatli sekreter anahtarı gündüzleri saklıyor, büyükelçi ise yaşlı bir bekçinin büronun kapısını kolladığı sırada anahtarı geceleri alıyordu. Yaşlı adam sık sık görevdeyken uyukluyordu; ağzına uymayan takma dişlerinden gelen bir ıslık sesi uyuduğuna işaret ediyordu. Bu sırada kara kutu gece boyunca büyükelçinin yatak odasında kalıyordu ve diplomat içindekileri kullanmadığı sürece kilitliydi, kutu sabah sekreter gelince ona geri veriliyordu.[17]

Tüm önlemlere rağmen belgelerin elçilikten çıkarılması, insan aklının standartlarına veya hayati belgeleri korumayla ilgili resmi düzenlemelere uygun değildi, hele ki savaş zamanında. Dışişleri Bakanı Bevin, Ekim 1950'de parlamentoya verdiği ifadede büyükelçiyi eleştirirken bu noktayı açıklığa kavuşturdu. Buna rağmen Sir Hughe'nun ihmalkârlığı, şahsa

özel bir dikkatsizlikten ziyade, değişen gerçekliklere ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki istihbaratın karmaşıklığına karşı hazırlıksız olan eski moda diplomatların çoğunda bulunan, güvenliğe karşı genel bir yaklaşımdan kaynaklanıyordu. Casusluğa ilişkin bir farkındalık vardı ama sorunlara yersiz bir güvenle ve uygunsuz önlemlerle yaklaşılıyordu.

1943 başlarındaki bir olay, Knatchbull-Hugessen'in güvenliğe ilişkin tavrını ortaya koymaktadır. Genel merkezi Kahire'de olan Ortadoğu Hava Komutanı William Sholto Douglas iş gereği Knatchbull-Hugessen'leri Ankara'da ziyaret etmişti. Londra, ondan Türkiye'de İngiliz hava savunma tesisleri kurmasını istemişti. Konuğu elçiliğe vardığında, büyükelçi çantasında gizli belge taşıyıp taşımadığını sormuş, bu araştırmasının nedenini de şöyle açıklamıştır: "Geceleri bunları kasama kilitlesek daha iyi olur. Hizmetlilerimizin çoğu casus gibi görünüyor." Bunların neden işten çıkarılmadığı sorulduğunda, "büyükelçinin yanıtı Dışişleri Bakanlığı'na özgü olduğunu düşündüğümüz bütün o özgüvenle verilmişti" çünkü bunlar aslında iyi hizmetlilerdi, "zaten işe alacağımız başkaları da muhtemelen casus olacaktır" Savaştan sonra Çiçero vakası açığa çıktığında, Douglas bu açıklamayı hatırlamıştı.[18]

Bazna her zaman bir centilmen olan işvereninin ona içten gelen bir umursamazlıkla davrandığını hissetmiş ama ilk başta Sir Hughe'nun sarsılmaz tavırlarına hiç güvenmemişti. Büyükelçinin gerçekten olanların ne kadarını fark ettiğini anlamak için onun bitmemiş çizimlerinden birini üç gün saklamıştı; diplomat ne bu çizimin kaybolduğunu ne de tuvalet masasına geri döndüğünü fark etti. Bazna daha çok Leydi Knatchbull-Hugessen'de keşfettiği uyanıklıktan çekiniyordu. Bazna büyükelçinin genelde nerede bulunduğunu bilse bile, Leydi evde serbestçe dolaşıyordu ve bir şeyden kuşkulansa veya aniden ortaya çıksa onu tehlikeye atabilirdi. Bazna bir

tür bahane olarak daima yanında bir toz bezi taşıyordu. Buna rağmen eline geçen fırsatları en iyi şekilde değerlendiriyordu. Büyükelçinin her sabah saat 7.30'da sadece kendisinin kullandığı bir yatak odasında uyandığı andan itibaren gündelik rutini sımsıkı planlanmıştı ve pek değiştirilmezdi. Sabahları ve akşam yemeğinden önce banyo yapar ve kıyafetlerini birkaç defa değiştirirdi, buysa uşağını sürekli meşgul ediyordu; evde yenen yemekler pek zaman almazdı; diplomat her sabah ve öğleden sonra çalışma odasında çalışır, sekreteri de yanında olurdu. Casus kâğıtlara çabucak erişmeyi umduğu, büroda kimsenin olmadığı kısa sürelerde birkaç tehlikeye atıldıysa da zamanlamadaki herhangi bir değişikliğin yakalanmasına yol açabileceğinden endişeleniyordu.[19] Büyükelçinin iki alışkanlığı, Bazna'ya kâğıtları kopyalamak için daha güvenli zaman sağlıyordu.

Diplomat öğle yemeğinden sonra dinlenmek için "çizim odasında piyano çalardı". Kavas, kitabında böyle zamanlarda Knatchbull-Hugessen'in belgelerine ulaşabildiğini yazmıştır. Fakat Sir Hughe sonradan bir gazeteciye büyükelçilikte piyano olmadığını söylemiş ve özellikle de Çiçero şarkı söylerken uşağına bir kez refakat ettiğini inkâr etmiştir. (Bu olay sözüm ona aralık ortasında yaşanmıştır; yeri gelince dikkate alınacaktır.) Bazna'nın Knatchbull-Hugessen'in uyku hapı kullandığı iddiası daha ciddidir. Casus yatağın yanındaki masada bir şişe fark ettiğini ve işvereninin gece geç saatlere kadar belgeler üzerinde çalıştıktan sonra bu şişedeki şeylerden medet umduğunu söylemiştir. Sir Hughe ise bu iddiayı reddederek konunun Çiçero'nun anlattığı gerçekdışı hikâyelerden biri olduğunu söylemiştir.[20] İşvereni gerçekten böyle haplar kullanıyorsa casusun işini kolaylaştırıyordu.

Uşak, anahtarların kopyasına sahip olmasa bu fırsatlar yeterli olmazdı, ama daha erken tarihlerden itibaren siyah ve

kırmızı kutuları açabilmesiyle kasaya ne zamandan beri erişebildiği sorusu farklı iki konudur. Bazna büyükelçinin üç anahtarının balmumu kalıbını çıkardığını iddia ederken bunların hem kasaya hem de iki tip kutuya uyduğunu sanıyordu; fakat anlattıkları, Moyzisch'in verdiği önemli ayrıntılardan farklıdır, ona göre Berlin anahtarlardan birinin daha iyi bir kopyasını çıkardıktan sonra, kutuların anahtarları yeterliydi. Bazna'nın tam olarak ne zaman kasanın anahtarını ele geçirdiği belirsizdir. Bazna'nın ekim sonunda çıkardığı kalıplarla bir arkadaşına anahtarları yaptırdığı iddiasına rağmen yalan söylemiş olması veya yaptırdığı bu kopyanın kusurlu olduğu için uymamış olması muhtemeldir. Sonradan başka anahtarlar yaptırmak için yardım istediğini kabul etmesi de bu varsayımı desteklemektedir. Moyzisch, aralık ortasında kendisine iki karmaşık kasa anahtarının balmumu kalıbının verildiğini anımsamaktadır. Moyzisch anahtarların kopyalarının hemen Berlin'de yapılmış olduğunu ve Çiçero'nun diplomatın kasasına girmesini sağladıklarını söylemiştir. Bazna da bu talebinin yaklaşık tarihini kabul etmekle beraber, bu kopyalara Sir Hughe'nun kullandığı daha zorlu bir kara kutu için ihtiyaç duyduğunu öne sürmüştür.[21] Bu gibi farklılıklar çözümlenemez ama muhtemelen Moyzisch'in anlattıkları doğrudur. Herhalde Bazna ne kadar becerikli olduğunu vurgulamak ve İngilizleri daha en başından beri atlattığı izlenimi vermek istiyordu.

İşvereninin günlük rutinini ve evde olmadığı zamanları iyi bilmesi, uşağın fotoğrafçılığı geliştirmesini mümkün kıldı. Fotoğrafların çoğunu alelacele ve değişken koşullar altında çekiyordu; ama elçilikteki odasında çalışmak için daha iyi bir ortam kurmuş, zaman izin verdiğinde kullanmak için bir dörtayak hazırlamıştı. Fotoğraf makinesini, dört demir çubuğa sabitlenmiş bir metal halkaya vidalıyordu ve yüz vatlık bir lamba kullanarak fotoğrafını çekeceği belgeleri bu ayağın

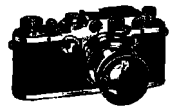
altına koyuyordu. İhtiyaç olmadığında aletler sıradan mobilyalara dönüşüyordu: İki çubuk, kendi yaptığı kutuların bir parçası oluyor ve havlu veya çamaşır asmak için duvara takılıyordu, diğerleri elbise asmak üzere gardıroba geçiriliyor, demir halkaysa bir küllüğün parçasını oluşturuyormuş gibi görünüyor, beceriyle yapılmış yanık izleri halkanın üstündeki işaretleri saklıyordu.[22] Ancak fotoğraf çekme sürecini tam olarak nasıl hallettiğini ayrıntılı olarak tartışmak gerektir çünkü kuşkucu alıcıları ilk fotoğraflarının miktarını ve kalitesini sorguluyordu. Bu konu gerçekten de Berlin'de, bu kaynağa ve sağladığı materyale gerçekten güvenilip güvenilemeyeceğini belirlemek için büyük bir soruşturmanın parçası olmuştu.

Moyzisch Berlin'deki soruları yanıtlarken 5 Kasım'dan sonra Almanların casusla iletişiminde uzun bir kesinti olması garip gelebilir. Fakat görünüşe göre çok değerli olan belgelerin son derece kolaylıkla ele geçirildiği dikkate alındığında, düşmanın bir tuzak yerleştirmiş olabileceğine dair yaygın endişeler vardı. Casustan alınan bilgiler genellikle politik istihbarattı, düşmanın sorunlarını ve genel amaçlarını bilmek açısından önemliydi ama belli olaylar aracılığıyla sınaması çok zordu. Berlin bu yüzden Çiçero hakkında mümkün olan her şeyi öğrenmeye odaklanmıştı ve aşırı çalışan Moyzisch'e karşı sabrı tükeniyordu. Moyzisch'in uşağın kendisi, güdüleri ve yöntemleri hakkında daha çok şeyi ortaya çıkarması gerekiyordu ve öğrenebildiği çok az şeye bile güvenip güvenemeyeceği meçhuldü.

Fotoğraflar ve gösterdikleri hakkında Moyzisch'e ve analistlere sorulan çok sayıda soruya kesin yanıtlar bulmak çok

önemliydi; Çiçero davası, dalaşan hiyerarşi içinde yeni bir çekişme alanı sağlamıştı. Operasyonun başarısını riske atan, casusla iletişimdeki beklenmedik kesintiyi tam olarak anlamak için, Alman istihbarat servislerinin kafa karıştırıcı yapısına ve üst düzey yetkililer arasındaki acımasız güç ve prestij kavgalarına daha yakından bakmak, sonra da casusluk vakasındaki kritik konuların bu çatışmaları nasıl yansıttığını ve beslediğini incelemek gerekir. Bu gibi etkenler, iki aydan uzun bir süre boyunca bilgilere verilen tepkileri ve vakanın nasıl ele alındığını derinlemesine etkilemiştir.

5.

ALMANYA'NIN İSTİHBARAT LABİRENTİ

Çiçero'nun büyükelçilikteki bağlantısı, Almanya'daki birincil istihbarat servisinde görevli değildi. Onun alışıldık olmayan yaklaşımından kazara ortaya çıkan bu durum ileride çok önemli olacaktı. Normal istihbaratla bağlantı kurulmuş olsa, casusun faaliyetleri muhtemelen kısa sürede düşmana bildirilir ve yok edilirdi çünkü o kuruma çoktan sızılmış ve gölge düşürülmüştü. Moyzisch daha yeni ve daha sıkı bir dış istihbarat birimini, genişleyen SS'nin bir bileşeni olarak görevlendirilen ve idare edilen *Sicherheitsdienst* (SD), yani güvenlik servisini temsil ediyordu. Her ne kadar bu kontrol ve çalışma şekli, casusun varlığının ve kimliğinin daha iyi saklanmasını sağladıysa da, bilgilerin kabulü ve kullanımıyla ilgili ciddi sorunlara yol açıyordu çünkü bu operasyon hem hukuki çatışmaları hem de kişisel anlaşmazlıkları içeren bir zeminde gelişmişti.

Sadece SS'nin içinde değil, eski istihbarat servisinde ve hükümet bakanlıklarında da SD'nin büyüyen rolünden ve

açıktan açığa ihtiraslı ve acımasız genç başkanından derinlemesine nefret eden çok sayıda güçlü kişilik vardı. Walter Schellenberg otoritesini ve planlarını ilerletmek için tekrar tekrar tehlikeli entrikalara ve güç kavgalarına bulaşarak tüm dış istihbarat alanının kontrolünü ele geçirmeyi hedefliyordu ve içinde sürekli yükseldiği kafa karıştırıcı ortama, anılarını yazdığı kitabın da başlığı olan "labirent" adını vermişti. Schellenberg'in arzuları ve düşmanları, yüksek rütbeli yöneticilerin Çiçero belgelerine farklı tepkiler vermesini açıklamak için vazgeçilmez olan bağlamı sunmaktadır.

Bir devletin istihbarat birimleri ve servisleri arasında belli düzeyde rekabet anlaşılabilirdir, hatta daha fazla veya daha iyi bilgi sağlıyorsa sağlıklıdır bile. Aşırı rekabetçilikse enerjileri alçakça dalaşmalara ve kıskançlıklara dağıtarak etkililiği tüketir. Üçüncü Reich güvenlik ve istihbarat servisleri, karmakarışık bir hukuksal dehliz oluşturuyordu. Bu durum kısmen rejim liderleri arasındaki kişisel çatışmalara ayna tutuyordu çünkü herkes, sırf rakiplerini araştırmak için bile olsa, sıklıkla bilgi servisi veya araştırma departmanı adı verilen kendi teşkilatını istiyordu, kısmen de totaliter yönetimin bir temel ilkesini yansıtıyordu. "Tüm otorite güvenilmez olmalıdır ilkesi, üstlerin tehdit edilmemesi için" astların "belirsizlikte ve sürekli meşgul" tutulması gerektiğini söyler.[1] Mesleki kıskançlık ve karşılıklı kuşku, verimsizlik ve üretkenlik açısından maliyeti ne olursa olsun faydalı bir amaca hizmet eder; tekelleşmiş güç ve sınırsız özgürlük son derece tehlikelidir. Bu kavramlar belki de hiçbir yerde, güvenlik ve istihbarat çalışmaları alanında olduğundan daha büyük bir beceri ve etkililikle uygulanmamıştır.

Üçüncü Reich'ta güvenlik sisteminin tepesinde Heinrich Himmler vardı. Himmler her zaman bir muamma olmuştu –hayalperest değil çalışkandı, dâhiyane olmaktan çok maharetliydi– ama güç kumarını iyi oynuyordu. Birkaç yıl içerisinde SS kurumunu Hitler'in koruma ekibinden devasa elit bir güce dönüştürmüştü; çalışkan Himmler aynı zamanda SS'yi tiranlığın vazgeçilmez bir aracı haline getiren yeni sorumluluklar almıştı.[2] En ihtiraslı astları olan, kurum içindeki başvekili Reinhard Heydrich ile tüm dış istihbaratı denetiminde tutmaya can atan Schellenberg sürekli daha büyük fırsatlar araştırıyordu. Heydrich SS çerçevesi içinde özel güvenlik servisini kurmuştu. "SD'nin ilk baştaki varlık nedeni, Nazi Partisi sıralarındaki düşman öğeleri soruşturmak ve keşfetmekti"; ama kısa süre sonra başka istihbarat alanlarına doğru genişlemiş, Hitler'in Nazi Partisi ve onun SD gibi birimlerinin istihbarat faaliyeti yürütmemesi emrini atlamıştı.[3] SD bu kısıtlamaya rağmen sonunda Almanya'nın tek istihbarat servisi olacaktı.

Komuta zinciri içindeki ikincilik rolünden giderek memnun olmamaya başlayan Heydrich, bir noktada Himmler'in ayağını kaydırmayı amaçlıyordu. Üstü Himmler'in çeşitli unvanlarını ve güçlerini koordine etmek, Heydrich için idari açıdan mantıklıydı. Nihayet Eylül 1939'da kendi gözetimi altında *Reichssicherheitshauptamt* (RSHA) ya da Devlet Güvenlik Merkez Bürosu'nu kurmayı ve önceden birbirinden ayrı olan fonksiyonların çoğunu yeni ayrıntılı RSHA yapısına katmayı başarmıştı.[4] Farklı türden polis kurumları gibi bazı bileşenler devlet organizasyonlarıydı, gizli polis (ya da *Gestapo*) Heinrich Müller'in altında *IV. Departman* olmuştu. Partiye hizmet etmek için başka bölümler kurulmuş, eski SD ise *III.* ve *VI. Departman* arasında bölüştürülmüştü. *III. Büro* ya da *Yurtiçi SD* esasen eski yurtiçi bilgi organizasyonuydu, şimdi başında

iktisatçı Otto Ohlendorf vardı; IV. Büro ya da Yurtdışı SD, Heinz Jost'un gözetimi altında yurtdışı istihbarat faaliyetleriyle ilgili konulara bakıyordu. Heydrich tüm SD çalışmalarını sıkı kontrol altında tutuyordu: 1939'daki resmi unvanı *Chef der Sicherheitspolizei und des SD* (Güvenlik Polisi ve SD Şefi) ve SS içindeki rütbesi korgeneraldi. Bu şekilde Himmler *SS Reichführer*'i olarak kalmış ama Heydrich'in altında RSHA adıyla bir alt derebeylik yaratılmasına izin vermişti.

Fakat Heydrich'in RSHA için hedeflediği etkin merkezileşmeye asla ulaşılmadı. Her bir birim çok uzun zamandır bağımsızdı ve şimdi hem otoriteye hem de koordinasyona direniyordu; Gestapo ile SD arasındaki rekabet derin ve sürekliydi, hatta bütün bu yapının başkanı bile kısa sürede ilgisini kaybetmiş ve yeni hedefleri takibe başlamıştı. Heydrich'in ihmali, kendisi Haziran 1942'de ölmeden önce, sırf kendi çıkarına hizmet eden bu tavırların ve politikaların daha da yerleşmesine yol açmıştı. Onun büyük organizasyon projesinden geriye kalan, parti ve devlet gruplarından oluşan hantal bir bürokratik yığındı. RSHA liderleri sadece ortak bir düşmana karşı çıkarken aralarındaki rekabeti terk ederek geçici olarak müttefik olabiliyordu; o zaman bile karşılıklı güvensizliklerini, hatta bazen nefretlerini koruyorlardı.

VI. Departman kısa süre içinde, kısmen müdürü Jost kendi bölümünü Heydrich'in istediği kadar saldırgan biçimde geliştirmeyi reddettiği için ciddi sorunlar çıkarmaya başladı.[5] Mesele bir süredir büyüyordu ama SD yöneticilerinin bertaraf edilmesine neden olan, Jost'un vicdansız asistanlarından biri olan Binbaşı Alfred Naujocks idi. Yasadışı mali işlere karışmış olmasından kuşkulanılan ve muhtemelen suçlu olan Naujocks, girişken Gestapo ajanlarının işlerini araştırdığını keşfetmişti. Heydrich, Naujocks'a yapılan diğer suçlamalardan, muhtemelen Heydrich'in özel hayatı hakkında casusluk

yaptığına ilişkin kanıtlar sebebiyle daha da hiddetlenmişti. Naujocks'un en gizli projelerinden biri olan bir kalpazanlık tezgâhı, sonradan Çiçero vakasında başrolü oynayacaktı. Heydrich *VI. Büro*'nun neredeyse tüm üst düzey yöneticilerini en azından işten çıkararak hem geçmişteki hem de yeni konulardan dolayı intikamını almıştı.

Schellenberg muhtemelen durumu daha da berbat etmek için entrika çevirmiş ve Dış SD'deki çalkantılardan en kârlı çıkan kendisi olmuştu. O zamanlar daha otuzunu yeni geçmişti ama kabiliyetli ve gelecek vaat eden genç bir adam olarak göze girmişti; her şeyden baskın bir hırsa, sıkı çalışma yetisine, zekâya, yüzeysel bir sadakate, cazibeye ve mükemmel bir entrika yeteneğine sahip olan ama hiçbir derin ahlaki ilkeye sahip olmayan biriydi. Daha önce iç güvenlik sisteminde karşı casuslukla uğraşan bir bölümü yönetmişti, ama asıl hedefi dış istihbarat olarak kalmış ve kurnazlıkla ve temiz çalışmayla üst kademedeki doğru kişilerin gözüne nasıl girebileceğini öğrenmişti. Schellenberg, Heydrich'le mesleki bir ittifak kurmanın önemini kesinlikle keşfetmişti: "Bütün devletin gelişmesi dolaylı yoldan bu güçlü karakter tarafından yönlendiriliyordu."[6] Hamisinin yardımı ve sonraları Himmler'in de desteğiyle hızla ilerlemiş ama aynı zamanda kıskançlık da uyandırmış, koruyucusunun düşmanları kendi düşmanları haline gelmişti.

Sonradan tayinini kendine özgü yaratıcı tarzıyla tarif etti. 1941 başlarında Heydrich, *IV. Departman*'ın operasyonlarını üstlenme ve yeniden düzenleme konusunda ağzını aradı. Haziran 1941'e gelindiğinde "affedilmez şartlar", kişisel başarısızlıklar ve "kişisel usulsüzlükler" Heydrich'i "acımasız bir temizlik" yapmaya itti. Müller departmanın tamamının dağıtılmasını ve gereken fonksiyonların Gestapo'ya aktarılmasını istiyordu. Heydrich ise bunun yerine Schellenberg'i başkan

vekili yaptı. Schellenberg sonradan duygularını şöyle ifade etti: "Bu yeni görev beni heyecanlandırıyordu. ... Bir yandan uzun zamandır beklediğim görevi nihayet üstlenmiş olmaktan dolayı çok mutluydum. Diğer taraftansa bunun böylesi üzücü bir hata sayesinde olması beni biraz üzüyordu. Sadece departmanın tamamen yeniden şekillendirilmesinin etkin olacağından her zamankinden daha emindim." Bu yüzden paranoyak Schellenberg kendini korumak için hesapların dikkatle gözden geçirilmesini istemişti çünkü SD'nin kuşkulu mali durumundan haberdardı. Heydrich'in onu yakından izlediğinden, personelin çoğunun onun tayinini kıskandığından, herkesin onun devrilmesini beklediğinden, kinlenmiş olan Müller'in ona karşı bir dolap çevirdiğinden emindi. "İnsanoğlunun nefret, kıskançlık ve kötü niyetli entrikalarla hangi seviyelere kadar inebileceğini şimdi fark ediyordum."[7]

Schellenberg *VI. Büro*'nun çok sayıdaki sorunu üzerinde hemen çalışmaya başladı. Dış istihbarat servisinin idari olarak aslında polis ve iç güvenlik amacıyla tasarlanmış bir yapıda bulunmasının garipliği yüzünden ideal bir çözüm bulmak nadiren mümkün oluyordu. Zorluklardan biri, organizasyon sorunlarından çıkıyordu –"İşleri çakışan bürolar ve teşkilatlar çift başlılıkla, israfla, verimsizlikle ve kaçınılmaz olarak kişisel ve mesleki kıskançlıklarla sonuçlanıyordu"– ve özel eğitimli personel kıtlığı işi daha da karmaşıklaştırıyordu. Ekipten bazıları konumlarını partiye hizmet etmelerine borçluydu; bazıları da yetenekli olmakla beraber kılı kırk yaran araştırmalarla meşgul oluyordu. Çok azı departmana verilen türden projeler için gereken yetenek ve deneyime sahipti.[8] Başka bir sorun kaynağı da Schellenberg'in sadece bu yeni gücünü kıskanan RSHA'daki rakipleri için değil, Schellenberg'in devralmak ve kendine katmak istediği servislerde veya rollerde bulunan çoğu kişi için de bir tehdit oluşturmasıydı. Meslektaşlarıyla

süregiden hukuki tartışmalarının yanında, haklar ve öncelikler hakkında dışişleri bakanlığıyla yaşanan çatışmalar tüm dikkatini ve enerjisini alıyordu.

Schellenberg departmanını yeniden düzenleyip genişletmek için çalıştığı bütün bu zaman boyunca, Heydrich'in kendisinden istediği gibi sağlam dış istihbaratı da tedarik etmek için çırpınıyordu. Bu kilit görevde başarısız olursa bir günah keçisi yapılacağının farkındaydı. Devraldığı iki konu hemen işe girişmesini gerektiriyordu: Sovyetler'in kapasitesi ve Japonların amacı. Bu iki konudaki belirsizlikler sonbaharda aniden kritik hale geldi. Heydrich, Nazilerin Rusya'ya saldırdığı aynı gün Schellenberg'i görevlendirdi. Amacı açıktı. Hem Abwehr'in, yani askeri istihbaratın hem de SD'nin bilgilendirmesine rağmen, çeşitli kaynaklar kullanan Almanya'nın Rusya hakkındaki bilgileri, değişen ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli değildi. Schellenberg sorumlu tutulmamak ve tüm suçun Abwehr'in üzerine yıkılması için daha da açıkgöz davranıyordu. Buna rağmen Hitler'in askeri taarruzu 1941'de beklenmedik durumlarla karşılaştığında askeri istihbaratı azarlaması, Schellenberg'i göz alıcı veriler sağlama ve böylece SD'yi meşru kılma açısından ağır baskı altına soktu. Rakibi gibi Schellenberg de, eğer gerçekler ve analizler diktatörün görüşlerini desteklemiyorsa, daha fazla ve daha iyi istihbaratın pek faydalı olmadığını keşfetmişti. Buna rağmen Schellenberg, tarafsız Türkiye gibi kilit dinleme konumundaki ajanlarına büyük önem veriyordu. Moyzisch'in orada bulunması ve görevleri, güney cephesindeki askeri durum hakkında ve doğrudan Rusya'daki görünüm hakkında süren ve derinleşen kaygıları yansıtıyordu. Tokyo'nun ne yapmayı amaçladığını bulmak, Schellenberg'in küçük departmanı için öncelikli konulardandı. Yine de bu genç başvekil, ilk performansından ve başarılarından dolayı memnun olabileceğini düşünüyor-

du. Görece az sayıda ve küçük yanlış adımlar atılmıştı, bunlar göreviyle ilgili olarak onu huzursuz etse de departmanın işleri kısa sürede düzgün akmaya başlamıştı. Önemli istihbarat çalışmaları üzerindeki kontrolünden zevk alıyordu.[9]

Schellenberg yine de öngörülebilir olmayan Heydrich'le yaz sonunda bozuşmaktan rahatsız olmuştu çünkü bu yeni konumunu ve ihtiraslarını tehdit ediyordu. Fakat bu arada Himmler onun koruyucusu haline gelmişti ve hiç kuşkusuz Heydrich'i daha büyük bir belirsizlikte tutmak için, Schellenberg'in görevinde herhangi bir değişikliği yasaklamıştı. SS başkanı aynı zamanda Schellenberg'in Heydrich'i teğet geçerek istediği zaman ona doğrudan erişmesine de izin vermişti çünkü Schellenberg hükümetin bakanlıklarıyla uğraşırken Himmler'in yardımına ihtiyaç duyuyordu. Schellenberg, Himmler üzerindeki bu nüfuzundan hoşlanmıştı, "Bunu sonuna kadar kullanmaktan asla bıkmamıştı" ve Heydrich ile Ribbentrop'a karşı entrikalar çevirmişti. Heydrich, Schellenberg'in 1941 sonbaharında *VI.* Departman'ın ayrı bütçesi üzerinde şahsi kontrol talebini kabul etti çünkü muhtemelen Schellenberg'in bir şekilde kendi kendini tuzağa düşüreceğini umuyordu. Schellenberg bu tehlikenin farkındaydı ama yine de memnun olmuştu: "Bu beklenmedik başarı, beni hedeflerimi gerçekleştirme yolunda bir adım daha ileri götürüyordu."[10]

Bu arada Schellenberg, özellikle kaygı verici bir projeye ilişkin olarak aşırı hassas çalışıyordu. 1939-1941 yıllarında *VI. Büro*'nun teknik laboratuvarında çalışan bir grup yetenekli memur, sahte pasaport, üniversite diploması, sürücü ehliyeti ve diğer türden belgeler yapmayı başardıktan sonra, Hitler'in izin verdiği bir planla İngiliz parasının sahtesini yapmak için uğraşıyordu. Bu teşebbüs RSHA'nın kendi içinde bile daima tartışmalı bir konu olmuştu ve dolayısıyla hem politik

hem de teknik güçlüklerle doluydu. Schellenberg en acımasız düşmanlarının hem bu operasyonu hem de paranın SD tarafından nasıl dağıtıldığını denetlemedeki sorumluluğunu yakından gözlediğini biliyordu. Departman başkan vekili bu aşamadayken, bu sorunlu kalpazanlık planının, kendisi savaşın en başarılı casusluk vakasını yönetirken hangi rolü oynayacağını elbette henüz bilemezdi.

Heydrich, Eylül 1941'de ek olarak Bohemya-Morevya hamisi makamını elde etti. Bazıları bu atamanın Himmler ve diğerleri tarafından onun artan gücünü sulandırmak için düzenlendiğini düşünmektedir; bu arada RSHA'nın idari başı olarak görevini sürdürüyordu ama rutin operasyonlara daha az katılıyordu. 1942 ilkbaharında bulunduğu konumdan endişelenmeye başlaması şaşırtıcı değildir. Haziran başında Heydrich, Çek milliyetçileri arabasına saldırdığında yaralanıp öldü. Ölümünden sonra RSHA içinde bir belirsizlik dönemi başladı çünkü yerine derhal yeni bir başkan atanmadı. Hitler kalıcı bir başkan bulunana kadar Himmler'in bu yetkiyi devralmasını önerdi; böylece Schellenberg ile Himmler arasındaki yakınlık daha da arttı.

30 Ocak 1943'te rejimin onuncu yıldönümü, Üçüncü Reich'ın önderliğinde çeşitli değişikliklere vesile oldu. Schellenberg *VI. Departman*'ın normal başkanı oldu fakat genç olmasa RSHA'yı da yönetebilirdi. Onun yerine bu göreve, Hitler'in şahsen seçtiği, kendisi gibi Avusturyalı ve ilk günlerden beri fanatik bir takipçi olan SS generali Ernst Kaltenbrunner atanmıştı. Kaltenbrunner'in kaba tavırlarının, onu istihbarat işleri için tamamen uygunsuz kılan "gözle görülür bir dalgınlığın" üstünü örtmeye yaradığına ilişkin genel bir kanı mevcuttur. Schellenberg de kesinlikle aynı fikirdeydi; doğrudan üstü olarak bunun dışında neredeyse herhangi birini tercih edebilirdi. Kaltenbrunner ise bu genç astından hiç hoşlanmamıştı

çünkü Schellenberg bu konumunu, Kaltenbrunner'in çok zamandır nefret ettiği Heydrich'e borçluydu; fakat Schellenberg Himmler'in himayesinde olduğu sürece Kaltenbrunner'in eli kolu bağlıydı. Bu yüzden Schellenberg en sonunda 24 Şubat'ta istihbarat servisinin müdürü olarak onaylandı.[11]

RSHA'nın kararlı önderleri için Abwehr'in bağımsızlığının sürmesi özellikle güç bir durumdu. İlk başta askeri servislerin karşı istihbarat birimi olarak kurulmuş olan Abwehr, geniş bir gizli servise dönüşmüştü ve hem askeri genelkurmay başkanları tarafından korunuyordu hem de onlara karşı sorumluydu.[12] Himmler adamlarının askeri konulara herhangi bir müdahalesinin Hitler tarafından yasaklandığını biliyordu. Bu gibi kısıtlamalar, Heydrich, Müller ve Schellenberg gibi kişisel güç arayışı içinde rekabet eden ihtiraslı astlarının gözünü pek korkutmamıştı. Geçen yıllar içinde ortak rakiplerini taciz etmenin çeşitli yollarını bulmuşlardı çünkü söz konusu olan şey çok basitti: Reich'in tüm güvenlik ve istihbarat operasyonlarının sadece SS tarafından kontrolü.

Amiral Wilhelm Canaris 1935'ten beri Abwehr'in başıydı. Hayatının sonuna kadar garip ve gizemli biri olarak kaldı; teslimiyetçi, kararsız haliyle, rejime karşı çıkmakla beraber kolladığı komploculara katılmamıştı.[13] Belirsiz tavırları ve acayip davranışları, istihbarat servislerinin başına bela olan güç mücadelesinde düşmanlarının işine yarıyordu. Canaris nihayetinde kişiliğine ve mesleki verimsizliğine olduğu kadar, RSHA'daki rakiplerine de yenilmişti.

Tüm istihbarat servisleri genişlerken hukuki tartışmalar da kaçınılmazdı. Sorunların çoğu, Abwehr'in karşı casusluktaki rolüne ve RSHA'nın iç güvenlikteki sorumluluğuna odaklanıyordu. 1936'da başlayan bir dizi görüşme, bu kilit konuları çözümlemeye yetmemişti.[14] 1 Mart 1942'de imzalanan bir sözleşme SD'ye bazı avantajlar sağlıyordu ama Heyd-

rich'in hemen ardından ölümüyle durumun değişmesinden dolayı tutarlı olarak uygulanmamıştı. Himmler, Abwehr'e karşı koordineli bir eylemi desteklemiyordu ama 1942 yılında Schellenberg'in dediği gibi kendi departmanı ve iş arkadaşları tarafından Abwehr'e karşı taarruzun "doruğa" ulaştığı da kuşku götürmez bir gerçekti. Hitler askeri istihbaratın Müttefiklerin kabiliyetlerine ilişkin tutarlı bilgiler ve analizler sağlamayı beceremememesinden rahatsız olmuştu. Heydrich ve Müller dosyalarını saklayarak Abwehr ve Canaris'e karşı harekete geçmek için doğru anı bekliyordu. Schellenberg, Heydrich'in Canaris ile bağlantısı olarak çalışırken, Abwehr'e karşı entrika çeviriyordu. Yine de Himmler, Hitler'in birleşik bir istihbarat servisini Heydrich'e veya RSHA'ya tahsis etmek için henüz hazır olmadığını düşünüyordu; Heydrich'in haziranda ölmesi de kartların açılma gününü bir süreliğine geciktirmişti. Schellenberg hiç kuşkusuz olayların bu beklenmedik akışı yüzünden hayal kırıklığına uğramıştı ve ikiyüzlülükle Canaris'le kişisel bir arkadaşlığı sürdürüyordu. İstihbarat yönetimi hakkında mümkün olan her şeyi öğrenmeye kararlıydı ve temaslarından ne kadar yararlandığının da farkındaydı. Bu sırada Abwehr, başarısızlıklarının suçunun bir kısmını, müteveffa SS şefinin neden olduğu kopukluklara yüklüyordu.

Schellenberg 1943'ün, SS'nin Canaris'e karşı hamlesinde "sondan bir önceki durak" olduğunu düşünüyordu. Kesinlikle Abwehr için işler pek iyi gitmiyordu ve RSHA'nın çeşitli liderleri son bir çatışma için malzeme topluyordu. 1942 sonunda bir Abwehr ajanı döviz ihlali gerekçesiyle tutuklandı, onu korumak için hiçbir çaba gösterilmedi; ajan Gestapo'ya Canaris ve yardımcılarına karşı yeni ipuçları verecek kadar çok şey anlattı, uzun ve derinlemesine bir soruşturma başlattı.[15] Dikkatsiz Abwehr liderleri bu türden dikkatli incelemelerin sürmesine izin veremezdi. Fakat Canaris'in ihmalkârlığı

durumun kontrolden çıkmasına neden oldu, ta ki bir facia çıkana kadar.

Abwehr'in merkezi idaresinde (*Z Departmanı*) bir süredir Nazi karşıtı aktif komplocular bulunuyordu. Canaris bu grubun üyesi olmamakla birlikte, yine de onu koruyarak arkalarını kolluyor, onlara bilgi kaynağı ve iletişim araçları sağlıyor ve grubun varlığını ve amaçlarını pasif olarak kabul ederek hem kendini hem de Abwehr personelinin tamamını tehlikeye atıyordu. Komplocuların başı, kendi yardımcısı Tümgeneral Hans Oster ile onun sivil asistanı Hans von Dohnanyi'ydi. Başka muhalif çevrelerle de bağlantılı bir avukat olan Dohnanyi ile başka bazı zanlılar nisanda tutuklandı; Oster ise 1943 sonunda sadece istifaya zorlandı.[16] Yetkililerin rejime karşı bu komplonun gerçek boyutlarını kavraması, takip eden yaza kadar devam etti.

Devam etmekte olan Gestapo soruşturması, SS'den gelen baskının tek kaynağı da değildi. Hitler'in Abwehr'in faydalı askeri istihbarat sağlamadaki başarısızlıklarından gitgide rahatsızlandığını fark eden Schellenberg, 1943 sonbaharında Himmler'e yakınarak Canaris'i İtalya'nın saf değiştirerek teslim olacağını önceden bilmesine rağmen kasten saklamakla suçladı. Ajanları tarafından toplanan "Canaris'in ihanetinin kesin kanıtlarını içeren" bir dosya sundu. Himmler konuyu Hitler'in dikkatine sunmadan önce "tam fırsat" gelene kadar dosyayı saklayacağını söyledi. Üstünün bu garip ve beklenmedik çekingenliğinden rencide olan Schellenberg, Canaris'in "Himmler'e karşı suçlayıcı bir şeyler" biliyor olması gerektiği sonucunu çıkardı, "çünkü Himmler'in önüne koyduğum belgelere karşı tepkisini başka türlü açıklamak mümkün değildi"[17]. Bunun sebebi muhtemelen daha az dramatiktir çünkü Himmler, Mareşal Wilhelm Keitel gibi askeri önderlerin, tüm istihbarat operasyonlarının kontrolünü kaybetmemek için

Canaris'i sımsıkı desteklemeyi sürdürdüğünü biliyordu. Ancak kartların yakında açılacağı da inkâr edilecek gibi değildi.

Dış ilişkilerle ve istihbaratla uğraşan Alman bakanlıkları ve kurumları da *IV. Büro*'nun bu yeni ihtiraslı müdürünün baskısını ve rekabetini hissediyordu. Sovyetler Birliği'ne taarruzun ardından görülen düşman hakkında bilgi yetersizliği, bu servisi faydalılığını hızla göstermeye zorlamıştı. Heydrich bu yüzden Schellenberg'in diğer hükümet bürolarıyla temas kurmasına izin vermişti; Himmler'in ve özellikle Hitler'in gözüne girmek için bilgi akışına ihtiyacı vardı. Schellenberg nüfuzunu genişletmek için bu fırsatı kaçırmadı; ama fazla heyecanlı olması yüzünden, üst düzey Nazi liderlerinin kendine ayırdığı özel alanlara dalarak hata yapıyordu. Genel olarak hükümet bakanlıklarıyla ve birimleriyle çalışmadaki sorunları, kendi operasyonları ve hedefleri aksaklığa uğramadan çözmeyi başarıyordu.[18] Ancak Ribbentrop ve dışişleri bakanlığıyla tekrar tekrar yaşanan sorunlar bir güç kavgasına neden oluyordu. Abwehr ile eski ve yakın bağlantıları olan tutucu büro personeli ve diplomatlar SS'den nefret etmekle kalmıyor, Ribbentrop'un keyfinin ve davranışlarının öngörülemez yapısı da sorun çıkarıyordu. Ukalalığı ve inatçılığı yüzünden küçümsenen beceriksiz Ribbentrop, hâlâ Hitler'in sarsılmaz desteğine sahipti. Dost ve tarafsız ülkelerin sayısı sürekli azalırken bakanlığının rolü de küçüldüğü için, kendi önemini savunmak için daha da fanatikçe davranmaya başlamıştı. Heydrich yeni dış istihbarat başkanını, Ribbentrop ile ilişkilerinde daima zor zamanlara hazırlıklı olması yönünde önceden uyarmıştı.[19] Bu dedikleri çıkacaktı.

Dışişleri bakanlığı meselesinin uzun bir geçmişi vardı. Rejimin ırk politikaları ve ajitatörleri, tarafsız ülkelerde bakanlığa uzun zamandır zorluk çıkarıyordu. Savaş sırasında diktatörlüğün müttefik ve uydu devletlerine karşı yaklaşımlar

hakkında başka çatışmalar da buna eklenmişti. Çoğu durumda askeri yetkililer, dışişleri bakanlığı ve parti organları farklı yaklaşımları izliyordu. 1942 sonbaharında Romanya, Ribbentrop ile SS arasında sert bir çatışmanın odağına yerleşti. Himmler ile Schellenberg bakanla kartları açmaya hazırlanırken garip bir durum ortaya çıktı. Schellenberg sonradan kendisinin ve Himmler'in bir tür barış antlaşmasının mümkün olabileceğini düşündüklerini açıkladı ama Ribbentrop'un nabız yoklamaya veya konuşmalara karşı çıkacağını biliyorlardı çünkü Ribbentrop Hitler'in kesin bir zafer kazanacağına coşkuyla inanıyordu; o sonbahar Ribbentrop'u yılbaşına kadar makamından uzaklaştırtmak için entrika çevirmeye başladılar. Hatta Himmler onun yerine Papen'in geçirilebileceğini düşünüyordu. Muhtemelen bunun ardından Hitler'e barış görüşmelerini başlatmak için bir girişim gelecekti. Ama Ribbentrop Romanya'nın durumu hakkında Himmler değil kendisinin haklı olduğuna Hitler'i ikna etmeyi becerdi. Hitler bu anlaşmazlıkta durumu yanlış yargıladığını fark edene kadar Himmler'in sinirleri bozuldu. Schellenberg sürekli entrika çevirmekten bıktığını düşünüyordu ve Ribbentrop'a meydan okumaktan vazgeçmeye karar vermişti. Himmler, Ribbentrop'u açıkça özel hükümet kaynaklarını ailesinin müsrif yaşam tarzına para yetiştirmek için kullanmakla suçlayan üst düzey bir bakanlık memurunu bile desteklemeyi başaramadı. Schellenberg buna rağmen üstünün, Ribbentrop'a karşı toplanan en yıkıcı kanıtları saklı tuttuğunu düşünüyordu.[20]

Tüm bu çatışmaların ve entrikaların kaçınılmaz sonucu olarak beslenen üstü örtülü antipati, bakanın resmi görüşlerinde ve eylemlerinde kendini gösteriyordu. Bunun bir örneği, Ribbentrop'un SD'nin güvenilir olduğunu iddia ettiği istihbarat raporlarını kuşkuyla reddetmesiydi. Schellenberg bilhassa itirazla karşılaşıyordu çünkü kişisel inanılırlığını Çi-

çero'yu desteklemeye tabi kılmıştı. Geçmişteki düşmanlıkları dikkate alındığında, Çiçero'nun verdiği bilgiler kindar Ribbentrop'a düşmanını eleştirmek ve devirmek için istisnai bir fırsat sunuyordu.

Dışişleri Bakanlığı ile RSHA arasındaki hukuki karşıtlığın göstergelerinden biri, elçiliklerden iletilen istihbarata erişim önceliğiyle ilgiliydi.[21] Moyzisch gibi diplomatik kılıf altındaki ajanlardan gelen rutin raporlar, bilginin özelliklerinden bağımsız olarak daima sorunlara yol açmıştı. Çiçero vakasında bilhassa Papen'in belgelerin hayati önem taşıdığını bilmesi ve fotoğraflar başkente iletilmeden önce hepsini görmekte ısrar etmesi sürekli güçlük çıkarıyordu. Moyzisch üstlerinden belgeleri büyükelçiden saklaması yolunda kesin talimatlar alıyordu; diplomat ise Ribbentrop'un talep ettiği prosedürlerin tam olarak uygulanmasını bekliyordu. Ribbentrop ile Papen, uzun bir geçmişe dayanan ve geniş çapta bilinen tartışmalarına rağmen, tüm politik bilgileri değerlendirmeye hakları olduğu konusunda tam olarak uzlaşıyorlardı. Sonunda SD müdürü emirlerini sessiz sedasız değiştirdi, büyükelçi de ara sıra Çiçero'nun verilerinden bazılarını kendi başına kullandı. Temelde yatan çatışma hiç çözümlenmedi ve casusun başarılarının daha da büyük bir etki uyandırmasını önledi.

Çiçero'nun bilgileri Berlin'de daima iki makama gönderiliyordu. Elçilikteki her yönetici önemli konuları derhal telgrafla üstüne özet olarak gönderiyordu; fotoğraflar ve bunlara eşlik eden her türlü rapor normal diplomatik postayla ve kurye uçağıyla takip ediyordu. Moyzisch orijinal filmleri ve kesintisiz gelen sorulara verdiği yanıtları SD genel merkezine iletiyor, burada Schellenberg tüm materyali Kaltenbrunner'e verdiği raporlar ve brifingler için hazırlıyordu. Schellenberg'in özel erişimi sayesinde Himmler'i de haberdar ediyordu. Himmler ise sözlü ve yazılı istihbarat analizlerini

Hitler'in dikkatine nasıl sunacağına karar veriyordu. Aynı zamanda SD teknisyenleri her fotoğrafı özenle testten geçirerek olası hile işaretleri araştırıyor, şifre analistleri de İngiliz şifrelerinin kırılıp kırılamadığını belirlemek için telgraf kayıtlarını basılı metinlerle karşılaştırıyordu.

Papen'in telgrafları ve yorumları Ribbentrop için özel olarak damgalıydı. Dışişleri bakanlığında çok az kişi bu gizli kaynaktan haberdardı (ancak haberi olanlardan biri, bir dizi belgeyi sonradan kopyalayarak aralıklı olarak yurtdışında buluştuğu bir Amerikan ajanına teslim eden, böylece de İngilizlerin bu sızıntı hakkında uyarılması için yol açan bir Nazi karşıtıydı). Önemli dışişleri bakanlığı meseleleri daima Hitler'e Ribbentrop tarafından sunulurdu. Ancak Ribbentrop casusun inanılırlığından hep kuşku duyduğundan, Çiçero'dan alınan bilgilerin çoğunu ihtiyatla kullanıyordu. Bu yüzden Hitler, belgelerin değeri hakkında birbiriyle çelişen düşüncelerle karşılaşmış olmalıdır.

Bu yeni verileri kullanma önceliği konusu, vakanın daha en başından güç rekabetine ve garip olaylara sebep oldu. Ribbentrop, Himmler ile eski bir uzlaşmalarına göre Hitler'e politik bilgileri sadece kendisinin sunabildiğinde ısrar ediyordu. Kendi değerlendirmesine göre Çiçero'nun belgelerinin neredeyse tamamı dış politika konularıyla ilgiliydi. Kasım 1943 başlarında yüksek düzeydeki bir bakanlık görevlisi Kaltenbrunner'e, Ribbentrop'un SD raporlarını tarama yetkisi olduğunu anımsattı; Kaltenbrunner, Ribbentrop'un bu yardımcısıyla hemfikirdi ama Führer'in bazen SD'den acil ve doğrudan rapor talep ettiğini belirtti.[22] Görünüşe göre ne politik içeriğin tanımı ne de rapor verme kanalları konusu netleştirilmişti.[23]

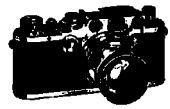
Moyzisch diplomatik kılıfı yüzünden, belirtildiği üzere kendini iki efendinin arasında buluverdi. Kaltenbrunner el-

çiye hiçbir materyali göstermeden her şeyi kendisine göndermesini emretmişti; ama bu yeni talimatları rapor ettiğinde Papen'in hiddetiyle karşılaştı. "Böyle bir prosedürü hoş görmeyi reddediyorum. Sen benim astımsın ve eline geçecek tüm materyali önce bana göstermeni buyuruyorum." Ribbentrop'tan resmi bir onay veya destek gelmesinden çok, kararlılığı ve Moyzisch ile geçmişteki çalışma ilişkisi sayesinde Papen galip geldi. Yine de sonradan iddia ettiğine göre, bazı bilgiler hâlâ ondan kaçırılıyordu.[24]

Casusluk vakasının bu kan davasını sürdürdüğü, hatta belki de alevlendirdiği daha sonraki bir yazışmadan görülebilir. Çiçero olayından birkaç ay sonrasının tarihini taşıyan bir telgraf, Ribbentrop'un bakanlığının haklarını nasıl savunduğunu açığa çıkarmaktadır. Papen, Moyzisch'in doğrudan Schellenberg'e gönderdiği bir politik raporun bir kopyasını ona aktardı ve birkaç gün sonra Ribbentrop'tan katı bir yanıt aldı: "Bu kabul edilemez faaliyete kesinlikle itiraz ediyoruz." Moyzisch'in "eline geçen politik içerikli tüm bilgileri" önce Papen'e sunması gerekiyordu, bunların kullanılış biçimine büyükelçi karar verecekti çünkü Moyzisch "hiçbir şart altında böyle bir politik raporu kendi başına" doğrudan SD'ye aktaramazdı. Son olarak bakan büyükelçiden "Herr Moyzisch'i derhal bu faaliyetinin hoş görülemez niteliği" ve kendi görevleri hakkında bilgilendirmesini rica ediyordu.[25]

Ribbentrop'un bu sert tepkisi hiç kuşkusuz Moyzisch'le ilgili daha önceki bir aşağılamadan kaynaklanıyordu. Çiçero operasyonunun başlangıcında dışişleri bakanı Moyzisch'i ona kişisel olarak rapor vermesi için Berlin'e çağırttı. Yoldayken Kaltenbrunner'in emriyle yakalanan ajan ilk önce kendi üstleri tarafından sorgulanmış, bu tecrübe ona resmi olarak kime bağlı olduğunu anımsatırken Ribbentrop acı bir hiddetle köpürmüştü. Ancak bu olay teşkilatlar arası rekabetin çok

ötesinde bir önem taşıyor ve casusu anlayıp değerlendirmeyi amaçlayan soruşturmaların bir parçasını oluşturuyordu.

6.

BERLİN'DEKİ SORULAR VE KUŞKULAR

Bazna'nın fotoğrafları Berlin'e ulaşınca hem heyecana hem kuşkuya yol açtı. İstihbarat raporları sadece çok kısıtlı bir çevrenin eline geçmişti ve bu bilgilerin nasıl elde edildiğini sadece bunlar biliyordu. Bazı yetkililer materyali gayet hızlı ve az çekinceyle kabul etti çünkü bunlar tam istedikleri gibi çarpıcı bir başarıyı temsil ediyordu; mesajların kendi rejimleri ve ülkeleri için apaçık sonuçlarından ziyade içindekilerin doğruluğuna daha kolayca inananlar vardı; başkalarıysa hem koşulları hem de belgeleri çok daha eleştirel gözle inceliyor ve son derece dikkatli davranılmasını tavsiye ediyordu. Bu tepkiler genellikle devletin rakip güç yapılarından oluşan karmaşık düzeninin başındakilerin savaş halindeki egolarını ve sarmaş dolaş olmuş misyonlarını yansıtıyordu. "Birbirinin boğazını kesmeye hazır olan rakipler mevki ve prestij için kapışırken operasyon verilerinin nesnel bir analizi söz konusu olamazdı."[1]

Satın aldıkları belgelerin güvenilirliğini belirleme çabaları, Alman makamlarını uzun bir süre meşgul etti fakat farklı

yaklaşımlar tüm kuşkuları dağıtmaya yetmedi. Fotoğrafları inceleyen Papen ve diğerleri, mesajların tarz ve içerik olarak İngilizlerde gördükleri uygulamalarla ve ilgilenilen konularla uyumlu olduğu sonucuna vardı. Şifre analistleri basılı olan belgeleri düşmanın radyo sinyali kayıtlarıyla karşılaştırmaya çalışıyordu. Metinlerin çoğu genel politikalarla ve planlarla, yani doğruluğu hemen kontrol edilmesi mümkün olmayan bilgilerle ilgili olduğu için, gerçek olayların eldeki malzemenin değerini kanıtladığı çok az olay vardı. Fakat böyle bir fırsat ocak ortasında, tam bildirildiği gibi Sofya üzerine bir hava saldırısı düzenlendiğinde ortaya çıktı. Bu saldırı hâlâ etkili olan bazı kuşkuları bertaraf etmekle birlikte, gayet geç gerçekleşmişti. Bu arada casusun kendisinin emin ve iddia ettiği her şeyi yapma kabiliyetinde olup olmadığını saptamak için işlemler yapılıyordu. Bazna'nın eğitimli bir ajan ya da düşman istihbaratının isteksiz bir uşağı olabileceği şeklindeki korkular, adamın kendisi ve fotoğraf çalışmaları hakkında bir dizi soruşturmaya neden oldu. Bu güvensizliğin temelinde, İngiliz gizli servisinin şöhretine ve böylesine akıllı bir tuzağı kurma kabiliyetlerine duyulan derin saygı yatıyordu.[2]

Moyzisch kısa süre içinde hem SD hem de dışişleri bakanlığı tarafından tekrar tekrar Çiçero hakkında ayrıntılı soru bombardımanına tutulmaya başladı: Kimdi bu adam ve neden casusluk yapıyordu? Belgelere nasıl ulaşıyordu, fotoğrafları nasıl çekebiliyordu? Fotoğrafçılık becerisi nasıldı ve bunu nerede öğrenmişti? Tek başına mı çalışıyordu, yoksa yardımcısı var mıydı? Moyzisch dönüp baktığında, neredeyse tüm soruları "genel olarak gayet makul biçimde" yanıtladığını düşünüyordu; ama onun inanılır olduğunu sandığı açıklamalar

başkaları için yeterli ya da kesinlikle doğru değildi. Moyzisch sadece kendisinin temin edebileceği acil ve tam bilgiler sağlamasında ısrar edilmesi karşısında Çiçero ile sohbetlerini ve izlenimlerini dayanak alıyor, Çiçero ise kimliğini çok sayıda yarı gerçeğin ve uydurma hikâyenin arkasına saklıyordu. Bu iki adam ne dost olduğu ne de yakınlaştığı, hatta sonunda ayrılana kadar el bile sıkışmadığı için, konuşmaları değeri olan çok az ayrıntı içeriyordu.[3] İstihbarat subayı daha somut ve güvenilir gerçeklere ulaşmak için çekingen araştırmalara bile girişirken tuhaf bir şekilde dar görüşlü kalmıştı. Bunun açıklaması belki de iş yükünün ağırlaşmasında yatmaktadır çünkü temel görevi bilgi geliştirmek değil bilgi işlemekti; belki de uşağı bir şekilde korkutmaktan veya tehlikeye atmaktan çekiniyordu. Üstlerinin Moyzisch'in durumla başa çıkabilme kabiliyetini sorgulaması ya da raporlarından tatmin olmayınca araştırmalarına devam etmeleri hiç şaşırtıcı değildir.

Berlin Çiçero hakkında tüm kişisel bilgileri; adını, altyapısını, karakterini, huylarını ve görüşlerini bilmek istiyordu. Moyzisch ilk başta Jenke'ye danıştı, ama görünüşe göre Jenke, Bazna'yı çalıştırdıktan sonra aradan onca zaman geçmişken (ki bunun çok daha önce olduğunu ima etmişti) hizmetkârının gerçek adını hatırlamadığını iddia ederek müphem ifadelerin korumasına sığınmayı tercih etmişti. Bazna ise Jenke'nin adını hatırladığından kesinlikle emindi; o ilk gece hem Jenke hem de karısı ona gerçek adını kullanarak hitap etmişti. Gerçekten de unutmuş olmaları hiç olası görünmemektedir, Schellenberg de bütün operasyona uzak kalmayı tercih eden Jenke'nin istihbarat konularına karşı bu umursamazlığını ve küçümsemesini not almıştı. Acaba eniştesine özel bir ortamda kuşkucu davranması için bir ipucu mu vermişti? Ribbentrop'un bu yönde uyarılmış olması, soğuk davranmasını da açıklamaya yardım edebilirdi. Bu arada Moyzisch Çiçero'dan gerçek adını kopar-

mak için boşuna uğraşmayı sürdürüyordu. Uşağın kimliğini öğrenmek için ev işlerine bakan personel arasındaki dedikodu ağından istifade etmeyi beceremeyişi bilhassa gariptir. Sonuç olarak savaştan sonra, "Asıl adını asla öğrenemedim," itirafı, yetersiz kaldığı temel alanı açığa çıkardı.[4]

Yanlışlıkla casusun Arnavut olduğunu rapor etmesi, Çiçero'nun uydurmaları ve Moyzisch'in hatalı varsayımları kaynaklıydı. Uşağın çocukluğunun taşrada geçtiğine dair hikâyeleri duyan ve en azından bu çerçevenin doğru olması gerektiğini düşünen istihbarat subayı, Çiçero'nun etnik altyapısını hiç sorgulamamıştı.[5] Belki de dışarıdan gelen birinin milletine sadık olmayıp bilgileri satmasının daha anlaşılır olduğunu düşünüyordu; görünüşe göre Moyzisch, adamın savaştan sonra ülkesinin tarafsızlığını korumak için casusluk yaptığı şeklindeki uslamlamalarından haberdar değildi. Moyzisch'in casusun Arnavut olduğunu düşünmesi için başka bir nedeni daha olabilir: Çiçero temaslarında Fransızca konuşmayı tercih ettiği için, Moyzisch onun çok akıcı Türkçe konuştuğunu duyunca şaşırmıştı. Görünüşe göre Fransızcayı seçmesinin gösterişten ziyade bir zorunluluğa dayandığını sanıyordu. Ancak Berlin, Moyzisch'in bildirdiği kadarıyla casusun etnik kökeni hakkındaki bilgilerden memnun gibi görünüyordu: Berlin'in en çok ilgilendiği konu, Çiçero'nun gençlik tecrübelerine ilişkin hikâyelerinin eylemlerini açıklayıp açıklamadığını belirlemekti. Bazna'nın milliyetinin yanlış tespit edildiği açıktır; Bazna hem kültür hem de görüş olarak Türk olduğunu düşünüyordu. Ama Almanların yanılgılarını fark etmeleri de düşünme biçimlerini önemli ölçüde değiştirmezdi, tek bir farkla; eğer casusun Türk olduğunu bilseler, güdüsünün safi hırs olduğunun altı çizilmiş olurdu.

Moyzisch aynı zamanda Çiçero'nun dış görünüşü ve karakteri hakkındaki gözlemlerini de aktarıyordu. Çiçero'nun fiziğine ilişkin tarifleri bazen fazla dramatik olmakla bera-

ber tamdı, yalnız yaşını abartmıştı. Moyzisch adamın ellili yaşlarının başlarında olduğunu sanıyordu, oysa Bazna 1943 sonbaharında sadece otuz dokuz yaşındaydı. Hiç kuşkusuz Bazna'nın dökülen saçları ve yüz hatları istihbarat subayını yanıltmıştı. Fakat casusun karakteri ve ihtirasları hakkında çok zeki bir gözlemciydi. Üstlerine sonradan bildirdiği izlenimleri, belki sonraları cilalanmış olmakla beraber adamın sosyal tavrını ve özlemlerini çok doğru yakalamıştı: "Bence bir maceracı. Kibirli, hırslı ve içine doğduğu sınıftan yükselmesini sağlayacak kadar zeki. Artık o sınıfa ait değil, ama hem lanetlediği hem de özendiği üst sınıfa da ait değil."[6]

Acayip bir güvensizlik, Almanları Çiçero'nun hedeflerinin ve faaliyetlerinin arkasında gerçekte olduğundan daha karmaşık gerekçeler aramaya itiyor gibi görünüyordu. Nispeten basit açıklamaları kabul etmeye çekinmeleri, özellikle ilgilendikleri üç alandaki değerlendirmelerini açıkça etkiliyordu; casusun güdüleri, belgelere erişimi ve fotoğraf çekmeyi seçmesi ile fotoğrafçılık yetenekleri.

Analistler, casusun motivasyonunu keşfetmenin hem adamın kendisini hem de materyali değerlendirmede çok yardımcı olacağına inanmakta haklıydı. Faaliyetleri için öne sürülebilecek intikam, inanç, macera, hırs, nefret gibi bazı inandırıcı gerekçeler, davranışlarına ve fotoğraflarına geçerlilik kazandırabilirdi. Tam tersine Çiçero oyunlara ve fantezilere daldıkça, uzmanların tereddütleri de artıyordu. Casusun açgözlülüğünün burnunu soktuğu işlerde merkezi rol oynadığı apaçık olmasına ve eğer özgürce kabul edilse çoğu kuşkuları dağıtabilecek olmasına rağmen, casusun egosu ve esrar çılgınlığı, daha fantastik ve coşturucu hikâyeler uydurmasına yol açıyordu. Ayrıntıya inen bıktırıcı soruşturmalar belki de yalan söylemeye yatkınlığını artırıyordu. Almanların ilk başta Arnavutluk'ta babasını bir İngiliz'in öldürüp öldürmediğine gösterdikleri ilgi, Çiçero'nun hikâyelerindeki çelişkiler

yüzünden azalmış olmakla birlikte, kişiliğine ilişkin bir anahtarın hâlâ gözlerinden kaçtığına ilişkin derin bir kuşku vardı: Moyzisch sonradan casusun "karanlık güdüleri"nden bahsedecek, Schellenberg ise Çiçero'nun amacını asla tam olarak kavrayamadığını itiraf edecekti.[7] Bu ikisinin Çiçero'nun davranışlarını, hırsının haricinde başka bir somut veya psikolojik gerekçeyle açıklamayı beceremmemesi, bıkmalarına yol açarak başkalarının süregiden güvensizliklerini dağıtmada aleyhlerine işliyordu.

Büyükelçiliğin güvenliğinin kolayca aşılabilmesine ilişkin kuşkular dikkate alındığında, bir uşağın nasıl olup da büyükelçinin belgelerini eline geçirebildiği ve bunların önemini değerlendirdiği, başka zorluklara neden oluyordu. Böylesine önemli belgelerin gündelik olarak rezidansa taşındığını veya büyükelçinin kısa süreliğine de olsa anahtarlar konusunda böyle ihmalkâr olabileceğini kabul etmek güçtü.[8] Resmi makamlar aynı zamanda uşağın nasıl olup da fotoğraf çekmek için genellikle sadece en değerli belgeleri seçiyormuş gibi göründüğünü sorguluyordu; hem belgelere kolayca ulaşılması konusu hem de kopyalanan belgelerin şaşırtıcı ölçüde yüksek kalitede olması, düşman hilesi korkularını besliyordu. Berlin bu nedenle Çiçero'nun hangi dilleri konuştuğunu veya okuduğunu bulmaya çalışıyordu. En kritik konu, fotoğrafını çekeceği belgeleri seçmek için yeteri kadar İngilizce bilip bilmediğiydi. İnkâr etmesine rağmen bu dile hâkim olduğunun kanıtlanması, bir aldatmacaya işaret edebilirdi. Ama yanıtlar, bazılarının inandığı kadar basitti: Büyükelçi düzenli olarak bir yığın belgeyi daha iyi incelemek veya cevap hazırlamak için yanında tutuyordu; uşak gerçekten de güvenlik başlıklarını fark etmiş olabilir ama tek yapması gereken, zamanın izin verdiği kadar fotoğraf çekmekti. Belgeleri aslında büyükelçi kendisi seçiyordu.

Casus Fransızca, biraz da başka dillerden biliyordu; azıcık Almanca (opera ve *Lieder* repertuvarından şarkı söylediği için) anlıyordu. Almanlarsa onu bundan dolayı gözlerinde abartarak yanlış değerlendiriyordu: Moyzisch adamın İngilizce anladığını bildirmişti. Çiçero temel ölçüde biraz İngilizce biliyordu ve Fransızca ile aynı kökten gelen *secret* gibi bir ifadeyi ayırt edebiliyordu, ama fotoğrafını çektiği belgeleri dizmek ve değerlendirmek için ne zamanı ne de bilgisi vardı. Çiçero bir defasında SD'nin muammalı bulduğu bir şeyin, ev harcamalarını rapor eden sayfaların bir kopyasını verdi; Almanlarsa casusun İngilizce bilmesi gerektiğine ve onları kandırdığına karar verdi. Moyzisch casusun İngilizce bilmediğini iddia ederek kıymetsiz olduğunu bildiği fotoğraflar için para istemeye çalıştığını sandı. İstihbarat subayı casusun sonunda yalan söylediğini nasıl da kabul ettiğini gururla anlattı; bundan itibaren İngilizce olarak sohbet ettiklerini anımsıyordu. Kendisinin mütevazı Fransızca ve İngilizce bilgisi, anlattıklarını inanılır olmaktan uzak kılsa da Schellenberg, Moyzisch'in çıkardığı bu sonucu kabul etti ve tekrarladı. Aslında dil konusu basitçe hiç de önemli değildi. Casusun sözde sahteliğini bu şekilde açığa çıkardıkları için kendi kendilerini tebrik ederken aslında bu ikili sorunlarına yenilerini ekliyordu; çünkü şimdi bu keşiflerinin, düşman tarafından aldatılma olasılıklarını artırıp artırmadığını merak ediyorlardı.[9]

Bu arada Çiçero'nun fotoğraf çekme yöntemlerine ilişkin tüm sorular denetleniyordu. Hem fotoğraf makinesi kullanmadaki profesyonellik derecesi hem de tek başına çalıştığı iddiası, kaygı veren konular arasındaydı. Fotoğraflarda açıkça görülen üstün yeteneklerin profesyonel bir eğitime veya yardıma işaret ettiğine, dolayısıyla da incelikli bir hile olasılığını artırdığına dair görüşler hâkimdi. Açıkçası bir soru çok önemliydi: Böyle bir adam sattığı fotoğrafları tek başına çeke-

bilir miydi? Almanların aklındaki kuşkular, bir cevap bulmak için çeşitli çabalara neden oldu. İlk olarak casusun fotoğraf teçhizatı ve çekim işlemleri hakkında tekrar tekrar soruşturmalar yapıldı, Moyzisch bunları uşak ile konuşmalarından elde ettiği tüm ayrıntılarla yanıtlamaya çalıştı.[10] Casusun ilk başta üçayak kullanmadığı, bunun yerine her belgeyi bir eliyle lambanın altına tutup diğer eliyle fotoğraf makinesini kullandığı konusunda ısrar etmesi bilhassa ilgi çekiciydi. Önemli ölçüde titretmeden bunu yapmak imkânsız gibi görünüyordu ve bu yöntemle, ilk çektikleri gibi net fotoğraflar çekebilmesi akla yakın gelmiyordu. Casusun doğru söyleyip söylemediğinden ve fotoğrafçılık uzmanlığından kaynaklanan çözümlenmemiş kuşkular, fotoğrafların laboratuvarda daha derinlemesine incelenmesine neden oldu.

Yukarıda anlatıldığı gibi, Moyzisch ilk teslimatları başkente ilettikten hemen sonra Berlin'e çağrılmış, Schellenberg de mevcut beş negatifi ve 112 basılı belgeyi teknisyenlere inceletmişti. Çeşitli noktalarda bazı sonuçlara ulaşmışlardı: Film malzemesinin tamamı, standart ticari ürünlerdendi, taşınabilir yansıtıcılarla bir tür fotoğraf projektörü kullanılmıştı, mercek gayet güçlüydü ve kısa aralıklı pozlara ayarlanmıştı, makine ile belgeler arasındaki tahmini mesafe 120 santimetreydi, fotoğrafların her biri mükemmel odaklanmış ama biraz fazla ışık verilmişti ve büyütüldüğünde tüm metinler tamamen okunabiliyordu. Özet olarak fotoğrafçının, belki biraz acelesi olan bir uzman olduğunu sanıyorlardı. Neredeyse her açıdan çok doğru olmasına rağmen bu analiz casusun tek başına mı çalıştığı, yoksa birinden yardım mı aldığı sorusunu tatminkâr ölçüde yanıtlamayı başaramadı. Moyzisch ilk başlardaki kuşkulara ilişkin kaydettiği üzere, "Bir kişinin bu fotoğrafları yardımsız çekmiş olması ihtimal dışı olmakla beraber imkânsız değildi," ama bu nokta Berlin'i kaygılandırmayı sürdürüyordu.[11]

Aralık ortalarına gelindiğinde, özellikle bir fotoğraf Moyzisch'i huzursuz etti. Büyütülen fotoğraf açıkça, daktiloyla yazılmış belgeleri tutan bir başparmağı ve bir işaret parmağını gösteriyordu; Moyzisch casusun işaret parmağına takmayı alışkanlık edindiği mühür yüzüğünü fark etti. Görüntüdeki konumundan, fotoğraf çekme yöntemini tarif ederken tekrar tekrar anlattığı şekilde diğer eliyle fotoğraf makinesini kullanması imkânsız görünüyordu. Moyzisch fotoğrafın incelenmesinin, Berlin'den tekrar baskı getireceğini fark etti. Ya casus çalışma şekli hakkında yalan söylüyordu ya da bir işbirlikçisi vardı; her iki seçenek de casus ve fotoğraflarının gerçekliği hakkındaki eski belirsizliklere yenilerini ekliyordu. İstihbarat subayı hemen "sonsuz tasa ve derde" gömüldü; üstleri soruşturmayla ilgili olarak onu "telgraflara boğmaya başlamıştı". "Bütün bunlar neredeyse beni deli ediyordu."[12]

Baskıda iki parmağın görülmesi, Berlin'in bir soruşturma yapmak ve tanıklık etmek için özel uçakla Türkiye'ye bir fotoğraf uzmanı göndermesine yol açtı. Bu adam Fransızca biliyordu ve Moyzisch'in ezberlemesi için uzun bir liste halinde teknik ve prosedür soruları hazırlamıştı. Moyzisch'in bürosuna taktığı mikrofon sayesinde yandaki odada Çiçero'nun sorulanlara nasıl yanıt verdiğini dinleyebiliyordu. Moyzisch ikna etmek için biraz uğraştıktan sonra casusu bir kez daha bürosuna getirtti ve onu Fransızca olarak sorguya çekerken olabildiğince doğal görünmeye çalıştı. Buluşma iyi geçti ve ayrıntılı sonuçlar sağladı; uzman, bu fotoğrafçının sıra dışı ölçüde yetenekli olduğu ve genellikle her şeyi tek başına yapabileceği sonucuna varmıştı ama parmaklar bu fotoğrafta ona birinin yardım ettiğini gösteriyordu. Uzmanın fikrince ajanın yalnız çalışması "gayet olasılık dışı" idi ama "fiziksel olarak imkânsız" değildi. Moyzisch müfettiş raporunu hiç görmemesine rağmen, göründüğü kadarıyla rapor Schellenberg'i tatmin etmişti. SD başkanı sonradan, "bir veya birkaç"

kişinin fotoğrafları çekerken Çiçero ile birlikte çalıştığından "en başından itibaren" emin olduğunu yazacaktı. Teknisyenlerinin analizleri de bu sonucu kuvvetlendirince, bulguların sadece casusu bir yalancı kıldığını ama adamın fotoğraflarının hakikiliğine gölge düşürmediğini düşünmüştü. Moyzisch de casusun biriyle birlikte çalıştığına inanıyordu ama o da bu noktanın önemsiz olmadığını düşünüyordu çünkü Çiçero'dan gerçekten kuşkulanmıyordu. Bunun yerine fotoğraf makinesi kullanmadaki "üstün yeteneğini" ve genellikle yaptığı "harika işleri" takdir ediyordu.[13] Berlin bir süre sonra konuyu kapattı. Teknik sorular hakkında daha fazla araştırmanın, casus hakkındaki fikirleri değiştirmesinin muhtemel olmadığı görüldü ve tartışmaların odağı, yöntemler ve araçlardan ziyade içeriğe yöneldi.

Çiçero hakkında tek bilgi kaynağı Moyzisch'ti. Verdiği bilgiler taslak halinde olduğu ve güvenilemediği için sık sık tekrarlanan bir yığın soruyu yanıtlarken Moyzisch bıkkınlığa kapılıyor, hatta bazen kızıyordu. Asabiliğinin temelinde yatan şey, istihbarat servisinin, performansından memnun olunmayan yurtdışı görevlilerinin askeri görevlere kaydırılacağı şeklindeki tehditleriydi. Casus hakkında Berlin'den gelen mesaj seli karşısında, bir noktada sorguya çekilmekten bıkarak büyükelçiliğin hizmetlisi hakkındaki soruların İngilizlere sorulmasını önerdi.[14] Buna rağmen bu kadar az şey öğrenebilmesi, araştırma görevini yaparken böyle beceriksiz davranması ve casusu basitçe bir muamma olarak tarif etmesi garip görünmektedir. Bunun sonucunda Berlin'e çok az ve bazı konularda kafa karıştırıcı bilgiler gönderdi.

Çiçero aracılığıyla elde edilen düşman raporlarının ve planlarının etkin kullanımı, Hitler'i bunların güvenilir bilgiler içer-

diğine ve görüşlerini bunlara göre şekillendirmesi gerektiğine ikna etmeye bağlıydı. Fakat Hitler'in bu materyale yönelik ilk tereddütleri kısmen aşıldıktan sonra bile, savaşı yönetme biçiminde bir değişiklik olmadı. Bunun bir nedeni danışmanlarından gelen çelişkili tavsiyelerdi; ama daha da önemlisi, baskın gelen bir ruh haliydi. Teoride istihbarat raporları ve analizleri Hitler'e iki kanaldan; dışişleri bakanlığı ve RSHA aracılığıyla ulaşıyordu ama en üst düzeylerdeki eski kamplaşmalar ve hukuki tartışmalar sorun çıkarıyordu. Konumu ve şartlar itibarıyla Hitler'le düzenli temasta olmanın avantajını elinde bulunduran dışişleri bakanının hem dar kafalı hem de toptan zaferden başka bir şeyi kabullenmeyi reddeden tutumu yüzünden, casusun elde ettiği bilgilerin çoğunluğu diktatöre ne gönüllü ne de nesnel olarak sunuluyordu. İstihbarat servisi bir ölçüde bağımsız çalışabiliyordu; ama Kaltenbrunner'in Ribbentrop ile yaşadığı güçlükler kronik boyuttaydı çünkü bakan dış ilişkilerle ilgili verileri sadece kendisinin ve bakanlığının kullanabileceğinde ısrar ediyordu; daha önce kaydedildiği üzere Ribbentrop, Çiçero'dan gelen neredeyse her şeyi bu kapsamda görüyordu. Öncelikler hakkındaki tartışmalar, bilgi kaynağının ve getirdiği belgelerin değerlendirmelerini etkiliyor ama nihai kararları kısıtlı ölçüde belirliyordu; bilgilerin özgünlüğünün geniş ölçüde kabul edilmesine rağmen içeriklerinin ve sonuçlarının reddedilmesi, ideolojik bir körlükten kaynaklanıyordu. Özetle, Hitler ve partinin sadık kulları, çalınan sırların gösterdiği şekilde rejimin karşılaşacağı yaklaşan faciayı kabullenmeyi asla sineye çekemezdi; Çiçero'nun belgelerine direnmek ve nihayetinde göz ardı etmek zorundaydılar.

Ribbentrop ilk elden bilgi edinmek için Moyzisch'e başkente gelmesini emretti. Fakat istihbarat görevlisinin sonradan bu yolculuk hakkında, özellikle de yolculuğun zamanlaması ve bazı görüşmelere ilişkin anlattıkları yanıltıcıydı.

Ayrıntılardaki kandırmacaları kısmen, işveren kurumun müdahaleleri aracılığıyla kurban edilen diplomat numarası yapmasının bir parçasıydı. Yolculuğun neden iki haftadan uzun sürdüğünü iddia ettiği daha az açıktır. Konaklamayı böyle uzun bir süreye yaymak hikâyeye bir derece drama katsa da kafa karıştırıcı sorulara neden oluyordu, özellikle de casustan gelen teslimatlarda neden bu kadar uzun bir kesintiye tahammül edildiğine ilişkin olarak. Öykünün bazı yönleri doğru olabileceği için anlattıklarının bir değeri vardır ama belli noktalardaki yanlışlıklar göz ardı edilemez.

Papen 6 Kasım'da istihbarat ataşesine, dışişleri bakanlığında genç bir müsteşar ve bakanın yakın arkadaşı olan Baron Steengracht'tan gelen ve Ribbentrop'un onun 8 Kasım'da uçakla Berlin'e gelmesini beklediğini söyleyen bir mesaj verdi. Steengracht ona tüm orijinal filmleri, baskıları ve Çiçero'yla ilgili tüm materyali getirmesini buyuruyordu. Moyzisch sonraki gün İstanbul'a giden gece trenine bindi, sabah kuryesi uçağında bir koltuk ayırttı. Sofya'da depoyu doldurmak için durulduğu sırada, Kaltenbrunner'in onun için ayarladığı özel bir uçakla yola devam etme talimatını aldı. Anlattıklarına göre Moyzisch böylece başkente 8 Kasım günü geç saatlerde vardı, on dört gün kaldı ve 22 Kasım'da ayrılarak 26'sında tekrar işe döndü. Gerçekte yolculuk anlatılandan daha önce başlamış olabilir ve muhtemelen daha kısadır, ayrıca verilen tarihten çok daha önce sona ermiştir. Moyzisch 11 Kasım'da veya o civarda tekrar bürosuna dönmüş olmalıdır çünkü derhal Papen'e rapor verdiğini kaydetmiştir; büyükelçiyse 12 Kasım'da Berlin yolculuğuna başlamış ve 3 Aralık'a kadar kendisine ulaşılamamıştır. Yeni gelişmeler bu iki adamın programlarına yön veriyordu: Menemencioğlu 10 Kasım'da Kahire görüşmelerinden döndü. Papen yolculuğunu, üstlerini Türkiye'nin tüm baskılara direnmeyi sürdürdüğüne ikna

etmek için planlamıştı; düşmanın tepkileri ve sonraki adımları hakkında Çiçero'dan bilgi almak için Moyzisch'e ihtiyaç vardı. Büyükelçinin yokluğunda Jenke 15 Kasım'da durum hakkında uzun bir rapor sundu, birkaç gün önce Çiçero'dan gelmesi gereken bazı belgeleri de buna ekledi.[15] Bazna, Moyzisch ile temaslarında on dokuz günlük bir kesintiden hiç bahsetmez. Girişken Schellenberg'in böyle uzun bir araya izin vereceğine inanmak da çok güçtür.

Moyzisch'in olan bitenleri yanlış aktardığı, Schellenberg'in oynadığı rolü tamamen ihmal etmesinden de bellidir. Doğrudan üstü olan Schellenberg'in hiçbir noktada adını bile anmamış, konuşmaların herhangi birine katıldığını belirtmemiştir. Bunun yerine güya dışarıdan işe karışan tek kişi olarak yalnızca Kaltenbrunner'e odaklanmıştır. Olayı uzunlamasına anlatırken belki de asıl amacı heyecan yaratmak veya kuşkucu bir dışişleri bakanı ile güçlü bir güvenlik şefi arasında tuzağa düştüğünü öne sürerek sempati kazanmak olabilir. Samimiyetsizliğinin gerçek amacı muhtemelen, o sırada tahkikattan geçtiğini ve casus hakkında daha fazla bilgi bulmayı beceremediği için azarlandığını gizlemek olabilir. Vakadaki sicilinin resmi makamlar tarafından tahammülsüzlükle karşılandığının çok iyi farkındaydı. Berlin yolculuğunu anlattığı raporunda gerçeklik payı olsa bile, anlattıklarını başkentte gerçekten olan bitenlerle ilişkilendirmeye değer.

Moyzisch raporunda Berlin'deki güç kavgasının önceden farkında değilmiş gibi yapmış; sorunu ancak kısa süre sonra "vahşi bir hal" alacak olan bu "sert kavga" hakkında bilgilendirildikten sonra fark etmişti. Kaltenbrunner'in neden özel bir uçak gönderdiğini güya ancak o zaman anlamıştı. Fakat aslında Kaltenbrunner'i bu hamleyi yapmaya Schellenberg zorlamıştı. İstanbul'dan gelen bir telgraf aracılığıyla ülkeye dönme emrinden haberdar olan Schellenberg, dışişleri bakanı

tarafından sıkıştırılma planlarını boşa çıkarmak için hemen Kaltenbrunner'den yardım istedi. Böyle hızlı bir işbirliği biraz sıra dışı olsa da Kaltenbrunner, Schellenberg ile Himmler'in, üçünün de düşman gördüğü Ribbentrop'u saf dışı etme düzenlerinden haberdardı. Moyzisch'in çeşitli kaçamak ifadelerine rağmen Schellenberg'in çeşitli toplantılarda bulunduğu yadsınamaz.[16]

Moyzisch'in anlattığına göre Berlin'e varır varmaz derhal Kaltenbrunner'in bürosuna götürülmüş, orada dört isimsiz uzman yanındaki Çiçero malzemelerini incelemişti. Schellenberg'in de orada bulunduğu apaçık gibidir. Bu ekip üç saat boyunca Moyzisch'i sorguya çekmiş ve söylediklerini kaydetmişti. Bu arada beş film rulosu ve 112 fotoğraf götürülmüş, yakın incelemeye alınmış ve SD ekibi tarafından analiz edilmişti; derhal bir rapor gönderilmişti. Moyzisch, Kaltenbrunner'in belgelerin özgünlüğünü kabul ettiğini sanıyordu. Moyzisch bir süre sonra kendisinin Kaltenbrunner ile yalnız bırakıldığını iddia edecekti. İstihbarat servislerinin başkanı Kaltenbrunner, Ribbentrop'un bu casusluk operasyonunun sorumluluğunu üstlenmesine izin vermeme kararlılığını açıklamıştı, zaten dışişleri bakanı muhtemelen materyalin uydurulduğunu iddia etmeyi sürdürecekti, üstelik bu kıymetli verilerin nesnel olarak değerlendirilip kullanılmasında ısrar etmenin, Kaltenbrunner'in kendisi için de zaruri olduğunu söylemişti. Bu yüzden Hitler'i görüp Çiçero vakasının tamamını kendi kısımlarına tahsis ettirmeye niyetliydi. Kaltenbrunner 200.000 sterlin gönderdiğini de kabul etmişti. Moyzisch'e gelecekte tüm kaynakları yalnızca kendisinden almayı, sadece onun emirlerine uymasını ve dışişleri bakanının hem ondan hem de Papen'den nefret ettiğini unutmamasını söylemişti.[17] Bu son uyarı, Moyzisch'i Ribbentrop ile nihayet buluştuğunda onun gazabına hazırlamak içindi.

Kaltenbrunner'in araştırmacıları, anlaşılabilir bir önlem olarak, Ankara'daki düşman büyükelçisinin kritik bilgilere sahip olmasının makul olup olmadığını belirlemeye çalıştı. Sir Hughe ve kişiliği hakkındaki incelemeler, dışişleri bakanlığı makamlarının zaten bildiği sonuçlara ulaştı: Londra, bu duayen büyükelçiye ve stratejik öneme sahip Türkiye'deki hayati rolüne aşırı güveniyordu. Kaltenbrunner yine de bu keşfi o kadar orijinal buldu ki, Moyzisch'in Papen'in dikkatini bu diplomatın özel seçkinliğine çekmesinde ısrar etti. Bu talimat, kaba Kaltenbrunner ile büyük ölçüde dogmatik SS asistanlarının dış politika ve diplomasiden ne kadar az anladığını ortaya koymaktadır.

Kaltenbrunner aynı zamanda Çiçero'nun gözden geçirilmesinde de ısrar etti. Profil çıkarıldıktan sonra, Berlin'de misafir olan Moyzisch güya, "Bu adamın sahici olduğundan tamamen eminim," ifadesini ekleyerek, getirdiği bilgilere güvenilip güvenilemeyeceği sorusunu savuşturdu. Muhtemelen bir İngiliz'in casusun babasını öldürdüğünü dile getirdiğinde, Kaltenbrunner herhalde bu raporu Ankara'dan almış ama kimseyle paylaşmamış olan Ribbentrop'a kızdı. Moyzisch casusla konuşmalarının özünü tekrarladıktan sonra, Çiçero'nun öyküsünü biraz daha araştırması söylendi.

Moyzisch toplantılarının sonunda üstünden Ribbentrop'u arayıp neden gecikeceğini açıklamasını rica etti. Kaltenbrunner bunu kabul ederek sonraki gün, 9 Kasım akşamına bir randevu ayarladı. Elde ettiği bu avantajın tadını çıkaran Kaltenbrunner, Moyzisch'e operasyonu beraber tartıştıklarını Ribbentrop'a mutlaka söylemesini emretti. Heyecanlanan Moyzisch ayrılmaya hazırlanırken fotoğrafları sayınca Kaltenbrunner keyiflendi çünkü Moyzisch'in buluşmasına kadar belgelerin bulunduğu evrak çantası Kaltenbrunner'de kalacaktı; sonraki gün çantayı Moyzisch'e getiren iki adama kesinlikle onun yanında kalmaları emredilmişti.

Çoğu Alman yetkili, Çiçero'nun kimliğini ve faaliyetlerini birkaç defa araştırıp tatmin edici sonuç alamamalarına rağmen, zaman içinde fotoğrafı çekilen belgelerin sahici olduğunu kabul etti. Casusluk operasyonuna en yakın olanların ilk önce ikna edilmesi gerekiyordu. Moyzisch, kasımın ikinci haftasında Berlin'e gittiği sırada Çiçero'ya inanmaya başladı. Bütün hikâyelerine ve numaralarına rağmen onun dürüst olduğunu düşünüyordu. Papen ilk başta bir hileden şüphelendi, ama kısa süre sonra Berlin'e ihtiyatlı bir güvence sundu. Malzemenin "içeriğini ve koşulları" inceledikten sonra, ele geçirilen belgelerin "en büyük olasılıkla" güvenilir olduğu sonucuna varmanın mümkün olduğunu düşünüyordu; ama "yine de bir aldatmacanın imkânsız olmadığını" akılda tutmak gerekiyordu.[18] Moyzisch, Jenke'nin de benzer görüşler dile getirdiğini anlatıyordu. Başkentteki önderler daha ihtiyatlı davranmakla birlikte, Schellenberg ve Kaltenbrunner kısa sürede belgelere güvenilebileceği sonucuna varmıştı. Hem Moyzisch hem de Schellenberg, casusun kendisi hakkındaki samimiyetsizliğinin, fotoğrafların güvenilirliğini geçersiz kılmadığını savunuyordu; zaman içinde kibirli ve düzenbaz Çiçero'ya biçilen değeri, İngiliz belgelerinin değerinden ayrı tutan uygun bir yol izlemeye karar vermişti. Hiç kuşkusuz önemli bir istihbarat başarısı elde etme arzusu ve belalı dışişleri bakanına karşı besledikleri antipati de bir ölçüde bu yaklaşımlarını etkiliyordu.

Ribbentrop, Çiçero'ya güvenmeye karşı çıkan en önemli ve en uzlaşmaz kişiydi. Başından beri gerçek olmak için fazla mükemmel görünen bu durumdan kuşkulanan Ribbentrop, bazı raporları beğenmesine ve kaynağın faydalı olduğu görülürse güvenilmesini istemesine rağmen, düşmanın tuzağına düşmekten korkuyordu. Kuşkularının ve hareketsizliğinin gerekçesi herhangi bir mantıklı yargıya değil, rejime köle gibi

sadık olmasına ve eski zıtlaşmaları inatla sürdürmesine dayanıyordu. Savaş yayıldıkça bakanlığının önem yitirmesine rağmen, Ribbentrop Hitler'e kolayca erişebilme ayrıcalığını koruyarak kendi özel haklarını savunmuş ve aktardığı bilgileri sansürlemişti. Dış ilişkilerle ilgili konuları sadece kendisinin Hitler'e iletebileceği hususunda ısrar etmesi, SD yetkililerinin kendi başına dış politik istihbaratı sunma girişimlerine karşı çıkmasına neden oldu. Hitler'e kötü bir haber vermesi gerektiğinde, "tüm raporların kaynağını güvenilmez olarak tarif etmeyi" huy edindiği için, Çiçero'nun fotoğraflarında açığa çıkan planlar fazla gerçekçi olarak değerlendirilmemiş veya tartışılmamıştı. Papen, Ribbentrop'u atlamayı beceriyordu ama geniş politika konularına daldığında Hitler onu tersliyordu. Büyükelçi, "bir süre için bütün bu konunun düşman tarafından gelen akıllı bir hile olarak görülmesini", bu yüzden ilk başlardaki kuşkuları anlayabiliyordu ama dışişleri bakanının direncini anlayamıyordu.[19]

Eski zıtlaşmalar da Ribbentrop'un tavrına ve kuşkucu yaklaşımına destek veriyordu. Olaya karışan tüm diğer yetkililere, Papen, Schellenberg, Kaltenbrunner ve Moyzisch'e düşman gözüyle bakıyordu ve SS'nin önderlerinin aslında ona karşı kumpas kurduğundan emindi. Papen'den uzun süredir nefret etmesi, düşünme biçimini de şekillendiriyordu çünkü sonradan görme bakan Ribbentrop, eski şansölyenin sadece prestijini kıskanmakla kalmıyor, kendi fanatik Nazizm standartlarıyla Papen'in rejime bağlılığından ve sadakatinden de şüpheleniyordu. Ribbentrop büyükelçinin faaliyetlerini Ankara'dan gelen özel raporlarla gözetliyor ama asla ona karşı harekete geçmek için yeterli bilgi toplayamıyor, fakat bıkkınlığı onu büyükelçinin destekleyebileceği herhangi bir şeye güvenmeye yatkın kılmıyordu. Hatta Ribbentrop 1943'teki bir vaka öncesinden Moyzisch'e karşı düşmanlık besliyor-

du. New York Başpiskoposu Francis Spellman, Balkanlar ve Ortadoğu hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için mayıs ayında bölgeyi ziyaret etmişti. Papen bu din adamı aracılığıyla Franklin D. Roosevelt'e ulaşarak barış görüşmelerinin koşulları hakkında Washington'da zemin aramak için bir kanal açabileceğini düşünmüştü. Ribbentrop, Spellman'la böyle bir temas kurulmasını iki kez reddetmiş fakat büyükelçi onu göz ardı etmişti. Moyzisch, Papen namına başpiskoposa ulaşmak için bir Alman Katolik avukat ayarlamaya aracı olmuştu. Ancak Ribbentrop bir toplantıyı önlemek için şiddetle müdahale etmişti ve Moyzisch'in bu işe karıştığını hâlâ hatırlıyordu.[20]

9 Kasım'a ayarlanan söyleşi yapılmadı. Belge dolu evrak çantasını Moyzisch'in oteline getiren Kaltenbrunner'in iki adamı, Moyzisch'in yanından ayrılmama emrini almıştı. Bu üçü dışişleri bakanlığına vardıklarında Steengracht ve başka bir yetkiliyi, Günther von Altenburg'u görmüşler, bu ikisi Moyzisch'in fotoğraflarını inceledikten sonra İngiliz belgelerinin sahici olduğuna ikna olmuştu. Steengracht, Berlin'in elde ettiği diğer bilgilerin, Kasablanka'da Müttefiklerin aldığı kararları içeren fotoğraflardan birinde bulunan bir bilgiyle örtüştüğünü söylemişti. Bu malzemelerin, bir hilede açığa vurulmak için fazla önemli olduğunu düşünüyordu. Sonraysa görevliler dışişleri bakanının (belki yalnız gelmediği için) Moyzisch'i göremeyeceğini söyleyerek onu bilgilendirmişlerdi. Gelecekteki bir toplantıya kadar Berlin'de kalması gerekiyordu, o zamana kadar fotoğrafları saklayacaklardı.

İki gün sonra, 11 Kasım'da, Moyzisch dışişleri bakanlığının başka bir yetkilisiyle, Rudolf Likus ile buluşmak üzere çağrıldı. Likus onu Ribbentrop'u görmeye götürdü. Yolda Likus onu, Ribbentrop'un hiç keyfinin olmadığını söyleyerek uyardı: Ribbentrop Çiçero belgelerinin bir İngiliz tuzağı olduğundan hiç olmadığı kadar emindi, Kaltenbrunner'in onu saf

dışı etmesine kızgınlığı sürüyordu, Papen'in adı geçtiğinde hiddetleniyordu ve Spellman vakasından dolayı Moyzisch'e derin bir kin besliyordu. Moyzisch hiçbir şart altında ona karşı çıkmamalı veya görüşme sırasında Papen'in adını anmamalıydı.

Toplantıda bir konferans masasında oturdular. Moyzisch kendini Bismarck'tan daha büyük gördüğünü öğrendiği bu bakanın, baskıdan dolayı nasıl da yaşlandığını görüyordu. Ribbentrop gerçekliğini açıkça kabul etmediği belgeler hakkında ziyaretçisini sorguya çekti ve Jenke'nin çıkardığı sonuçları sordu. Moyzisch, Jenke'nin belgelerin gerçek olduğuna inandığı yanıtını verip Papen'in de aynı şekilde düşündüğünü ekledi; böylece Likus'un uyarısını unutarak Ribbentrop'un gazabını çekti. Bakanın inanmak istediği tek şey, Moskova ile Batı'nın stratejik konularda ters düştüğüydü. Kuşkularını aşmayı beceremiyormuş gibi görünüyordu; elindeki belgeleri hırpaladıktan sonra nihayet masasının üstüne attı. Bir noktada Moyzisch'e Çiçero vakasıyla gerçekten başa çıkıp çıkamayacağını, yoksa yerine başkasının getirilmesini isteyip istemediğini sordu. Nihayet Likus gerginliği hafifletmek için araya girerek Moyzisch'in Çiçero'nun yalnız mı çalıştığını öğrenmeye odaklanmasını önerdi, Ribbentrop da bu yaklaşımı onayladı. Sonunda Moyzisch apar topar gönderildi ama bakanın emriyle Berlin'de kalması söylendi. Korkuya kapılan Çiçero'nun onun yokluğundan kaygılanması hiç önemli değildi; aslında Ribbentrop'un niyeti bütün bu temasları mahvetmek olabilirdi.[21]

Her ne kadar Moyzisch dışişleri bakanını görmeden önce onunla görüşmüş olsa da, Schellenberg sonradan onunla daha uzun bir toplantı yaptı, bütün bu operasyonu tartışarak Ribbentrop'un hedeflerini ve güdülerini çözümlemeye çalıştı. Schellenberg casusun malzemelerinin, Çiçero'nun yarattığı

inanılırlık sorunlarına rağmen "muazzam masraflara" değer olduğunu düşünüyordu. Adamın hikâyelerindeki kopuklukların sadece "küçük bir önem" taşıdığı konusunda Moyzisch ile hemfikirdi çünkü belgeler "kendileri için konuşuyordu" ve Schellenberg'in zaten çizmiş olduğu gelişmelerin genel resmine uyuyordu. Çiçero'nun kendi hakkındaki değişken hikâyelerinin başkalarını, özellikle de Hitler'i casusun faydalılığına ikna etmeyi güçleştirdiğini kabul ediyordu. Schellenberg bilgilerin öneminin, Almanya için sahip oldukları ciddi sonuçlardan dolayı, etkin olarak kullanılmalarını sağlamayı zorunlu hale getirdiğine inanıyordu: "Moyzisch'e Papen ile tartıştığım barış planlarını gerçekleştirebilmeyi hâlâ umduğumu söyledim."[22]

Çiçero Moyzisch'in yokluğu hakkında önceden uyarılmamış olmasına rağmen, Moyzisch sonradan tam iki hafta Berlin'de kalmasının istendiğini söylemişti. Dışişleri bakanını sadece bir kez görmüştü. Uzun süreli gecikmesinin suçunu, 22 Kasım'da derhal Ankara'ya dönmesini emreden Ribbentrop'un üstüne atarken Moyzisch bir kez daha sahtekârlık yapıyordu; anahtar konumdaki bir astı Ribbentrop tarafından bu şekilde alıkonmuş olsa, Kaltenbrunner bakanı kolaylıkla saf dışı bırakabilirdi. Gerçekteyse ziyaretçi Moyzisch o zamana kadar muhtemelen görevine dönmüştü. Kısa süre içinde casustan gelen bilgilerin kontrolü için verilen mücadele, başka zeminlerde sürdürülüyordu. Moyzisch o gece sıra dışı ölçüde ağır İngiliz hava saldırıları Berlin'in merkez idari bölgesindeki çoğu binayı yıktığı için trenle ayrıldığını söylemişti. Ekim 1945'e kadar bir daha Alman topraklarına ayak basmayacaktı.[23]

Bu arada Berlin'deki güvenlik boşlukları, yaygın söylentileri ve Moyzisch'in operasyonun güvenliğinden korktuğu spekülasyonlarını besliyordu. Hem dışişleri bakanlığı hem de

RSHA'daki çok sayıda görevli bu yeni bilgi kaynağı hakkında bir şeyler biliyordu. Her iki departmandan da muhtemelen bilgi sızdırılmış olmakla birlikte, kariyer sahibi diplomatlar ve analistler ağzı sıkı davranarak işlerine bakarken partinin coşkulu amatörleri ipucu vererek hava atıyordu. Moyzisch kasım ortasında Berlin'in merkezindeki bir sosyal buluşmaya katılan önemli şahsiyetlerin ve parti önderlerinin hepsinin ajandan haberdar olduğunu ve Çiçero hakkında ayrıntılı bilgi vermesinin beklendiğini keşfettiğini bildirdi. Bunu reddetti ama kesin gerçeklerin bulunmaması, türlü hikâyeleri ve teorileri canlandırıyordu. Bazıları casusun açıkça İngilizlerin çift taraflı ajanı olduğu fikrindeydi, başkalarıysa Nazi propagandacılarının basitçe bu adamı icat ettiklerini düşünüyordu. Hiçbir varsayım fazla saçma değildi. Bir hikâye Çiçero'nun hiç kuşkusuz eşcinsel İngiliz diplomatın özel bir dostu olduğunu ve böylece sırları ele geçirdiğini iddia ediyordu. Operasyonun içyüzü hakkında bilgi edinmek için yarışan veya bilgiye sahip olduğu iddiasındaki bu dedikoducular, görünüşe göre asıl kaynağı nasıl tehlikeye attıklarını hiç düşünmüyordu.

Hem Moyzisch'in hem de yaptığı işlerin başkentin seçkinleri arasında yaygın olarak bilindiğinin başka bir göstergesi de aldığı özel davetlerdi. Eski Irak başbakanı ve Kudüs başmüftüsü Raşit Ali el-Geylani'yle bölgesel konuları ve hedefleri tartışmak için görüşmesi rica edilmişti. Elbette bu olaylar, Moyzisch'in Çiçero vakasındaki rolünden çıkmış olmayabilir; ama Moyzisch bunun haricinde hiç de seçkin bir politikacı veya sosyal bir kişi değildi. Japon büyükelçisi Hiroshi Oshima ile çay içmeye davet edilmesi ve bu diplomatın casustan haberdar olduğunu açığa vuran ifadeleri daha belirgin bir kanıttır. Moyzisch'in bu gibi olaylara ilişkin raporlarını duyduktan sonra Papen'in "gerçekten kızmış" olması anlaşılabilir.[24] Amaç, casusun bilgilerinin gerçekliğini belgelemekti;

hâlâ belirsiz olan durum hakkında dedikodu yapmak ve palavra atmak son derece aptalcaydı. Ancak bu rahat sohbetten herhangi bir zarar veya olumsuz etki çıkmış gibi görünmemektedir, söylentiler de muhtemelen yeni konuların ve olayların etkisiyle azalmıştır.

Çiçero'nun sağladığı bilgiler Berlin'in en üst resmi çevrelerine sunuluyordu. Kaltenbrunner tarafından onaylı bir dağıtım listesi için kopyaların hazırlanabilmesi amacıyla, Schellenberg negatifleri çabucak geri almakta ısrar etti.[25] Moyzisch'in orijinal raporları savaşı atlatamamış olsa da aktardığı istihbarat verilerinin bazı özetlerinin yanında, sık sık parçalı olsa da malzemenin üst düzey Alman önderlerine aktarıldığını gösteren çok sayıda dağınık göndermeler bulunmaktadır. Ribbentrop'un ilk belgeleri derhal Hitler'e gösterdiği bildirilmiştir.[26] Buna rağmen bilgileri dile getiren görevlileri saptamak, bunları özgün olarak kabul ettiklerini veya planlamada dikkate aldıklarını kanıtlamaz. Görünüşe göre çoğu bu istihbaratın güvenilir olduğuna inanmakla birlikte, tam anlamını kavrama iradesine veya yeteneğine ender olarak sahiptiler, ne de olsa diktatörün kendisi de raporların görüşlerini değiştirmesine izin vermemişti.

Çiçero belgelerinin ne kadar çabuk yayıldığının ilk göstergelerinden biri, propaganda bakanlığının başının sadece iki hafta içinde özetlerini ele geçirdiğine dair kanıtlardır. Joseph Goebbels 13 Kasım'da güncesinde bu yeni kaynağa şu göndermeleri yapmıştır: "Moskova Konferansı'na değer biçmemi mümkün kılan gizli bilgiler aldım." Sovyetler ile Batılıların çeşitli konulara yaklaşımları arasındaki farklılıkları kaydettikten sonra, "Bütün olarak İngiltere ve Amerika kısa çubuğu çektiler," sonucuna varıyordu ama İngiltere ile Türkiye'nin üsler hakkında bir anlaşmaya varamamasından duyduğu memnuniyeti ifade ediyordu. Bir hafta sonraki başka bir

günce notu, "birkaç özgün rapor" aldığını söyleyerek hava üslerinin reddedildiğini onaylıyordu.[27] Bu bilgilerin nereden geldiğine ilişkin pek kuşku yok gibidir.

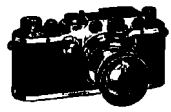
Üst düzey askeri ve denizcilik makamları da erken bir tarihte ilgili bilgileri almıştır. Örneğin bir araştırmacı, 12 Kasım tarihli denizcilik personeli güncesinde Çiçero verilerine bir gönderme bulmuştur. General Hans Speidel, Tahran Konferansı'nın sonuçlarını erkenden bildiğini onaylamıştır. Buna ilişkin başka örnekler de vardır.[28]

Hitler'in casusla ilgili görüşmeler yaptığı, 1943 sonlarına ait göndermelerle desteklenmiştir. Papen onunla Çiçero hakkında konuşmuştur: "Gelecek aylarda bizim için mümkün olan en büyük derecede değerli olacağını kanıtlayan yeni bir bilgi kaynağının da ayrıntılarını verdim."[29] Aralık ayında askeri durumu ele alan bir konferansın kayıtlarından da belgesel kanıtlar gelmektedir. Diktatör özel raporlara ilişkin olarak şunları söylemiştir: "Bu belgelerin çoğunu inceledim. Batı'dan bir saldırının ilkbaharda geleceğine hiç kuşku yok." Yine de başka yerlerde, Balkanlar'da, Biskay Körfezi boyunca Fransız sahilinde veya Norveç'te şaşırtmacaların olabileceğini düşünüyordu. Hitler'in ifadelerinin hem içeriği hem de bağlamı, son Çiçero fotoğraflarının saldırı hakkında bu sonuca varmasını sağladığına işaret etmektedir. Dışişleri bakanlığı kayıtları da malzemenin ona gönderildiğini onaylamaktadır.[30] Ancak Hitler'in Çiçero'nun raporlarına tam olarak güvenip güvenmediğine dair görüşler hep çelişkili kalmıştır.[31]

Moyzisch'in uzun ilişkileri esnasında Çiçero hakkında daha tam bilgiler geliştirememiş olması dikkate değerdir. Casus kendi hakkında neredeyse hiçbir şeye gönüllü olmadığı ve

sorguya çekilmekten nefret ettiği için istihbarat ataşesinin görevi zor ve uzun, bulguları yaysa yetersizdi. Üstlerine karşı nihai savunması, Schellenberg'in de kullandığı, kişisel ayrıntıların önemsiz olduğu, sadece belgelerin ağırlık taşıdığı teziydi. Ayrıca başkentteki ziyareti hakkında birkaç nokta da sorgulanabilir gibidir. Bakanlığa çağrılmasının gerçek sebebinin, onu casus hakkında daha fazla şey öğrenme becerisini gösterememesinden dolayı azarlamak olması hiç olasılık dışı değildir. Schellenberg'in adını ağzına almaktan da çekinmiştir, oysa Kaltenbrunner'e ithaf ettiği bazı ifadeler, şiddeti ve içeriği açısından Schellenberg'in ağzına daha çok yakışırdı. Ayrı dönemin bir kısmı boyunca Papen'in de Berlin'de bulunduğunu da belirtmemiştir; anlattığı gibi döndükten sonra büyükelçiyi bilgilendirmesi mümkün değildir. Son olarak böyle kritik bir dönemde on dokuz günlük bir süre boyunca Ankara'dan uzak tutulması hiç makul görünmemektedir. Dolayısıyla Moyzisch'in daha dramatik bir etki uyandırmak için olayın çoğu yönünü ve ayrıntılarını çarpıttığı kuşkusu uyanmaktadır.

Bir istihbarat darbesi yapma hevesi hiç kuşkusuz istihbarat servisindeki üst yetkililerin belgeleri değerlendirme ve sunma biçimini etkiliyordu. Başka bir etken de güçlerinin genişlemesini kilitleyen dışişleri bakanına karşı antipatileriydi. Ancak ne fotoğraflar ne de tekrar tekrar tartışmalar, Ribbentrop ve diğerlerini bu bilgilere tamamen inanmaya ikna etmeye yetmişti. Bu sırada casusun fotoğraflarının kullanılması hakkındaki uzun hukuki tartışmalardaki lüzumsuz inatçılığının yarattığı tepkiler zararlıydı. Yine de böylesine inançlı ve kararlı Nazilerin zaferin bir hayal, faciarınsa çok yakın olduğunu kabul etmesini beklemek gerçekçi değildir. İhtiraslı casus en verimli dönemine girerken düşman sırlarının önemi ve uygun kullanılışı hakkındaki çatışmalar daha da belirgin ve önemli hale gelmişti.

7.

BERNHARD OPERASYONU

Bazna'nın talep ettiği devasa meblağların İngiliz parasıyla ödenmesindeki ısrarı, bağlantısının Berlin'deki üstleri için hiç sorun değildi. Aslında hiçbir şey, böylesi bir ricayı tatmin etmekten daha kolay ya da daha ucuz olamazdı: Bir SD ajanına devredilmiş olması sayesinde, derin bir maddi kaynağa denk gelmişti. Ama tek sorun, gayretkeş para tedarikçilerinin sahte parayla çalışıyor olmasıydı. Belki de Bazna'nın, istediği meblağlar hiç itirazsız ödendiğinde kuşkulanması gerekirdi, ama savaş sonrasına kadar neredeyse elindeki banknotların tamamının sahte olduğunun farkına varmamıştı. Herhalde kendini büyük görmesi ve hırsları yüzünden, çalışmalarından memnun olan işverenlerinin hizmetlerinin bu harcamaları haklı çıkardığını düşündüğüne ikna olmuştu. Fakat onlara fazla güvenen ve inanan Çiçero, savaş döneminde Nazilerin düşman paralarının sahtesini yapma planlarının en büyük ve en çok bahsedilen kurbanıydı.

"Bernhard" Operasyonu SD'nin F bölümünün gizli bir projesi olarak gelişmişti. Kurnazlık, zorlama ve teknik sorunları aşmadaki deha bileşenlerinin bir araya gelmesiyle başarılı

olmuş ve etkileyici boyutlarda büyük bir üretime ulaşmıştı. Nazi önderleri ilk başlarda İngilizlerin ve diğerlerinin ekonomilerini çökertmek amacıyla devasa miktarlarda değersiz parayı tedavüle sokmayı planlıyordu. Sonraları şartlar onları bu sahte banknotları, tarafsız ülkelerdeki kritik alımların ve yabancı ülkelerdeki ve işgal altındaki bölgelerdeki istihbarat operasyonlarının, yani Çiçero gibi kişilerin parasını ödemek için kullanmaya zorladı.

Schellenberg Moyzisch'e verilenler gibi sahte sterlinlerin tamamının dağıtımını kontrol ediyordu. Schellenberg'in bu kalpazanlık projesini ele geçiriş ve denetleyiş şekli, rejimin en üst kademelerindeki güç çatışmalarının yapısını ve şeklini çok iyi göstermektedir. Casusluk vakasının mali boyutları, sadece Schellenberg'in Çiçero ve Bernhard operasyonlarındaki sorumluluğu aracılığıyla anlaşılabilir. Bazna'ya ödendiği bildirilen dev meblağlar, sahtecilik projesini asla zora sokmamıştır. Bernhard Operasyonu'nun faaliyetleri, birkaç krize rağmen, neredeyse savaşın sonuna kadar sürmüştür. Bu noktada bir gözetmenin ve bazı tutuklu işçilerin projelerinin ve zanaatlarının tüm izlerini yok etmedeki tereddüdü, bu teşebbüsün muzaffer tarafça keşfedilmesine yol açmıştır.

İlk başta "Andreas"[1] Operasyonu adı verilen bu sahtecilik planının arkasındaki beyin Alfred Naujocks idi. "SS-Gestapo'nun tipik bir ürünü, bir tür entelektüel gangster"di, eğitimli, kararlı ve acımasızdı; kesinlikle oldukça garip bir kariyere sahipti.[2] Savaş başladığında Naujocks SD'nin Berlin'deki belge sahteciliği ve özel projelerinin başındaydı. 1939'da kendini aynı ölçüde genç ve ihtiraslı Schellenberg ile dostça olmayan bir rekabetin içinde buldu. Naujocks'un 1939 yazı sonlarında

sahte İngiliz sterlini yapma önerisi, hiç kuşkusuz Heydrich'in gözüne girmeyi ve başlıca rakibini saf dışı etmeyi hedefliyordu. Alman uçaklarının İngiltere üzerinde atacağı sahte banknotların tedavüle girmesiyle, düşman ülkelerinde kargaşa ve dengesizlik oluşacağını savunuyordu. Böyle bir girişimin planlanması için bile Hitler'in resmi izni gerekliydi. Heydrich astının bu fikrini dikkatle inceledikten sonra gereken notu arz etti, Hitler de planı kasım ayında, doların kopyalanmasını bilhassa yasaklayarak şartlı olarak onayladı.[3]

Başarılı bir sahtecilik çalışması, birçok kritik sorun için çözüm bulunmasını gerektiriyordu. İngiliz sterlini çoğaltılacağı için bu zorluklar daha da büyüktü. 1940'ların başlarında kullanılan yüksek değerli İngiliz Merkez Bankası banknotları, 1850'lerin ortasından beri bilinen temel tasarımı ve beyaz zemini koruyordu; yeni baskılar "hâlâ elektrotiplerden tipo baskıyla basılıyordu". Fakat şimdi yeni güvenlik önlemleri vardı. Savaş dönemindeki ilk değişiklikler öncelikle 1 sterlinlik banknot ve madeni paraların kâğıt yedeklerini etkiledi, ama 5, 10, 20, 50 sterlin gibi daha büyük değere sahip banknotların sahtesini yapmak bir dizi büyük güçlük arz ediyordu.[4] Naujocks'un SD atölyesindeki son derece nitelikli teknik personel bile bunları aşmakta zorlanıyordu. Uygun kâğıdı üretmede, mürekkebi geliştirmede, kabul edilebilir plakaları oymada, banknotları numaralamada, imzalayanları tespitte ve genel olarak yakından bir incelemeyi bile aşabilecek bir ürün çıkarmada sayısız sorunlar mevcuttu. Bu şartlar altında SD'nin deneyler yaparak bir yıldan çok daha fazla zaman harcaması şaşırtıcı değildir.

Naujocks ve diğerlerinin sonradan açıkladığına göre, en yaygın zorlukları ve tehlikeleri anlamak için bir müfettiş daha önceki sahtecilik operasyonlarını incelemişti; İngiliz banknotlarının özenli bir analiziyle en az 160 ayrı özellik sap-

tanmıştı; gizliliği korumaya yemin eden son derece yetenekli oymacılardan oluşan bir ekip, plakaları üretmek için üç vardiya çalışmıştı. İki Alman kâğıt fabrikası, İngiltere'nin keten bazlı kâğıdının taklidini yapmaya uğraşıyor, ihtiyaç duyulan saf keten doğrudan Türkiye'den tedarik ediliyordu. Almanların mürekkep numunelerinin mükemmel olduğunu sandıkları anda bile, gerçek baskıdaki renk tam olarak doğru değildi; İngiltere'nin yerel sularının kimyasal olarak taklit edilmesi gerekmişti. Banknotlara makul ölçüde bir kullanılmışlık izlenimi vermek için basılan çizgilerden etraftaki bölgelere biraz mürekkep sızıntısına izin vermek gerekiyordu. Matematikçiler seri numaralama sistemini keşfetmişti. Tüm bu faaliyetler Naujocks'un tahmininden fazla zaman almıştı (başlıca engellerden biri, 1941 Şubat'ı ortalarında çözülen filigran sorunuydu) ve Heydrich'in hem bu gecikmelerden hem de proje yöneticisinden duyduğu memnuniyetsizlik artıyordu. Ajanlar küçük miktarlarda banknotu, hakikiliğinin belirlenmesi için incelenmesi ricasıyla tarafsız ülkelerdeki çeşitli bankalara sunmuştu.[5] Sonunda resmi makamlar 5 ve 10 sterlinlik banknotların kullanılabilir olduğuna karar vermişti.

Andreas Operasyonu, var olduğu on sekiz aylık süre içinde yaklaşık 500.000 stelin kadar kabul edilebilir sahte banknot üretti.[6] Ancak proje SS içindeki güç kavgalarına kurban edildi ve 1941 ortasında geçici olarak durduruldu. Naujocks, Heydrich'in gazabına uğramıştı: Görünüşe göre Heydrich Berlin'deki bir genelevi (Kitty'nin Salonu) ziyaret ederken ses kayıtları almış, aynı zamanda mali kanunları ihlal etmişti. Naujocks'u ilk önce SS'deki en düşük rütbeye indirmek, sonra da onu yeni Rus cephesine tayin etmek için yasadışı altın ve döviz işlemlerine kanıtlar uydurulmuştu ve en azından bazıları onun cephede öldürülmesini umuyordu. Ama böyle olmayacaktı; Naujocks esir düşmesine izin verilemeyecek

kadar çok devlet sırrını bilmenin de ötesinde, hâlâ SS içinde güçlü müttefiklere ve koruyuculara sahipti.[7] Bu arada Heydrich hiddetini ve hırsını *IV. Departman*'dan çıkarıyordu. Yönetici olarak Tümgeneral Heinz Jost'u görevden almış, başka diğer astlarını işten çıkarmış ve Andreas Operasyonu'nu büyükelçide durdurmuştu.

Bu sahtecilik projesi daha en başından beri RSHA'nın üst kademelerinde tartışma konusu olmuştu. SS yöneticileri tavırlarını sıklıkla eski karşıtlıklara ve kişisel çıkarlarına göre belirliyor, konumlarını bu çizgiye oturtuyordu. Heydrich'in bu planı desteklemesi muhalefeti öfkelendirdi çünkü yükselmeyi hedeflediğini ve Himmler'in halefi olmak istediğini herkes biliyordu. Yoluna çıkılacak bir adam değildi. Buna rağmen en az üç departmanın başkanı –*III. Departman*'dan (yurtiçi istihbarat) Otto Ohlendorf, *IV. Departman*'dan (Gestapo) Heinrich Müller ve *VI. Departman*'dan (yurtdışı istihbarat) Heinz Jost, gizlice bu projenin aleyhinde çalışıyordu. Bu arada Schellenberg de Naujocks ve diğerlerine karşı, ilk başlarda Heydrich'in himayesinde, sonradan da Himmler'in yeni gözdesi olarak kendi incelikli entrikalarını çeviriyordu. Haziran 1941'de, Rusya'ya saldırı başlarken sahtecilik projesini miras almıştı ve Heydrich onu faal olarak *VI. Departman*'ın başına getirmişti. Neredeyse bir yıl boyunca projenin kapsamı ve geleceği konusunda üstünün emirlerini yerine getirdi ama hata yapmaktan veya tuzağa düşmekten korkuyordu, bu yüzden bu dönemde, sahtecilik planı az ilerleme kaydetmişti. Başlıca görevi, halihazırda basılmış olan banknotların ara sıra nerede kullanılacağına karar vermekti. Heydrich'in halefi Kaltenbrunner, Schellenberg'e operasyonları genişletme talimatı verince faaliyetler arttı. Dolayısıyla Schellenberg, Kaltenbrunner ve Himmler'in himayesinde, Ohlendorf ve Müller onun yakasına yapışmışken, kendini bu belalı projeden tamamen

sorumlu konumda buldu ve yeniden düzenlenmesini ve büyük ölçüde genişlemesini tamamlamak zorunda kaldı.

Sahtecilik projesi 1942'de Bernhard Operasyonu olarak yeniden tesis edildi. Heydrich 1941 yazı sonlarında onu yeniden yapılandırmaya başladı ama eylülde Bohemya-Moravya valiliğine atanmasının ardından planlar duraklamaya başladı, sonraki haziranda ölümünün ardından Himmler ve danışmanları kendi yollarını çizmeye geçti.[8] Yeni askeri şartlar altında, hem Sovyetler Birliği'ni yenememenin hem de Birleşik Devletler'in resmen savaşa girmesinin ardından, bütün bu operasyonu yeniden canlandırmak ve geliştirmek için kesinlikle zorlayıcı gerekçeler vardı; çünkü bu gelişmeler çatışmaları uzatarak daha uygun çareler ve önlemler gerektiriyordu. Heydrich projenin üretim meselelerini zaten Naujock'un eski asistanı Bernhard Krüger'e devretmişti, VI F 4 sahtecilik şubesini şimdi bu binbaşı yönetiyordu. (Operasyonun kod adı Bernhard da Krüger'den geliyordu.)[9] Onun katılması, sürekli idari değişikliklerin yaşandığı bir dönemde değerli bir süreklilik kazandırmıştı. Schellenberg tüm dağıtımları kontrol ederek projenin geniş gözetim sorumluluğunu taşıyordu ama *IV. Departman*'ın sadece geçici başkanı olduğundan ihtiyatlılığını koruyordu. Ancak 1943 başlarında Himmler, Kaltenbrunner'in tüm RSHA faaliyetlerini gözetmesini onaylayıp Kaltenbrunner de Schellenberg'in konumunu olağanlaştırınca, Schellenberg Bernhard Operasyonu'nu genişletme ve Krüger'in üretim çalışmalarını körükleme rahatlığına ulaşacaktı.

Daha yapılacak çok şey vardı. Bir yıl geçmiş, Andreas Operasyonu'nun kilit personeli artık elden çıkmış ve daha önceki çalışmaların kayıtlarının çoğu ya imha edilmiş ya da yanlış yerlere konmuştu. Krüger'e daha büyük ve daha iyi korunan bir çalışma alanı sağlamak için, Berlin'in kuzeyindeki *Sachsenhausen* toplama kampında *19. Blok* inşa edilmiş ve Krüger

bunu takip eden yıl *18. Blok*'u da istemişti. Sadece gizlilik değil, yeni işgücünün yapısı da bu kampa taşınılmasını şart koşuyordu. Hükümetin bakanlıkları ve bankalar, resmi bir sahtecilik operasyonuna bile teknik destek sağlamayı reddetmişti. Bu yüzden SD, kakmacılıkta ve baskıcılıkta yetenekli birilerini bulmak için politik tutuklulara ve toplama kamplarına yönelmişti; bunun sonucunda projenin kırk civarındaki çalışanı, çok sayıda Yahudi tutukluyu içeren son derece karışık bir grup oluşturuyordu. Zaman içinde özenle seçilmiş yüz kişi daha bu ekibe katılmıştı.[10]

Büyüyen sahte sterlin talebini karşılamak, kısa süre içinde işçiler üzerinde ağır bir yük oluşturdu. Küçük ama yaygın tutarlardaki banknotların (5, 10 ve 20 pound) basılma hızı, siparişlere ayak uyduramıyordu.[11] 50 sterlinlik sahte banknotlar üretme talimatı geldiğinde, bunlar hem değeri hem de büyük miktarları yüzünden kesinlikle göze batacağından ve dolayısıyla riskli olduğundan, Krüger'in özel nitelikli plakalar üretmesi gerekti. Bu plakalar Eylül 1943'te bitirildi, hemen ardından da üretim başladı.[12] Krüger aynı zamanda saf keten tedarikinin azalmasından da kaygılanıyordu çünkü bu olmazsa kâğıtları asla yakından incelemeyi geçemezdi.

Baskıda belli miktarda değişkenlik kaçınılmazdı ve banknotların üretim hatalarına karşı sürekli gözden geçirilmesi gerekiyordu. Bu kontroller temel kabul edilebilirliğin ötesine geçiyordu çünkü her bir banknotun kalitesi, kullanılıp kullanılmayacağını belirliyordu. Paraların derhal ve derinlemesine incelenmesi olasılığı ne kadar büyükse (tarafsız ülkelerde bunlar çabucak banka uzmanlarına sunuluyor veya menşei olan ülkeye geri gönderiliyordu), açık veya kolayca izi sürülebilen kanallar aracılığıyla dolaşım için faydaları o kadar azdı. Bu yüzden tüm banknotlar üç kategoriden birine alınıyordu: En üst kalite paralar tarafsız ülkelerdeki alımlar ve yurtdışı

istihbarat operasyonlarının masrafları için işaretleniyordu; orta kaliteli üretim, işgal altındaki topraklarda belli işlemler için ve yabancı dövizlerini bankalara göstermeye cesaret edemeyen muhbirlerle işbirlikçilerin ücretini ödemede dikkatle kullanılabiliyordu; hafif kusurlu olan banknotlarsa aksaklık riskine girilebilen küçük pazarlıklar için kenara ayrılıyordu.[13]

Krüger'in tek görevi sahte sterlin üretmek değildi. Himmler'in aklına İngiliz posta pullarının karikatürlerini tedavüle sokma fikri gelmişti, kimse bu planın verilen emeğe değeceğini düşünmemesine rağmen, *Sachsenhausen*'de yoğun bir şekilde çalışan işçiler çeşitli numuneler hazırlamak zorunda kaldı. Aşırı koyu basılmış yazıları ve tasarım değişiklikleriyle, politik ve gizli muhalefet hareketlerinin hem yurtiçinde hem de kolonilerde var olduğu hissettirilmeye çalışılıyordu. Bunların tek değeri, kısa vadeli propagandada saklıydı. Schellenberg ve diğerleri bu eylemi geciktirdiler, Himmler de kısa süre sonra projeyi unuttu.[14]

Kaltenbrunner sterlin tedarikini Amerikan dolarıyla takviye etmek için sahte dolar yapma emri verince yeni ve büyük bir güçlük daha çıktı. Krüger bu planın savaşta Almanya'nın işine yaramak için fazla geç kaldığını düşünüyordu. Yine de 1944 sonbaharında karmaşık hazırlıklar başladı ve ilk 100 dolarlık banknotlar takip eden yılın başlarında üretildi. İlk numuneler tatmin edici kalitedeydi ve Kaltenbrunner bu yeni teknik başarıdan memnundu. Himmler bundan hemen sonra işlemi başlattı ve 5000-6000 civarında banknot basıldı. Fakat bunlar sterlinden daha az özenle yapılmıştı ve çok daha iyi olanlar kullanıma girmeden önce savaş bitmişti.[15]

Bu arada üretim operasyonunun çok verimli olduğu açığa çıkmıştı. Uzun süre önce Krüger aylık 400.000 banknot tutarındaki üretimin, Himmler'in koyduğu toplama ulaşamayacağından kaygılanıyordu. Kendisi tekrar cepheye sürülmek-

ten kaçmak, tutsaklar da canlarını kurtarmak istediği için, bu işe karışan herkes işlemleri yavaşlatarak ve daha fazla iş çıkararak işbirliği yaptı.[16] Üretimin bir kısmı kasten *standardın altında* olarak damgalandı, en mükemmel banknotlardan bazıları da büyük tahta sandıklarda saklandı. Savaşın sonunda bu sandıklar projeyi açığa çıkaracaktı.

Sahte banknotların dağıtılması neredeyse teknik konular kadar zorluk çıkarıyor ve beklenmedik bir tehlike yaratıyordu çünkü katı döviz kanunlarını uygulamakla görevli acımasız Reich polis memurları, operasyondan habersizdi. İlk baştaki paraları İngiltere üzerinde havadan atma planından, daha üretim başlamadan vazgeçildi.[17] Sonra da bu paraların tarafsız veya işgal edilmiş ülkelerde nasıl güvenli olarak kullanılabileceği sorunu çıktı. Askeri işgal yetkilileri, Gestapo şefleri ve hükümetin mali yöneticileri, ekonomik dengeyi tehdit edebilecek her şeye şiddetle karşı çıkıyordu. Bunlar özellikle de karaborsayı canlandırmaktan ve kendi ülkelerinin parasını çökertmekten korkuyordu. Fakat SD istihbarat çalışmalarında öylesine kritik ölçüde yabancı döviz kıtlığı çekiyordu ki, zaman içinde gizliden gizliye satışa girişti ve sahte İngiliz sterlinlerini genel kullanıma aldı.[18]

SD dolaşım için iki yöntem kullanıyordu. Dövizi tarafsız ülkelerdeki alımlarda harcamak basit ama riskli bir çareydi; bu değersiz banknotları, hiç kuşkulanmayan alıcılara orijinal döviz yerine satmak daha güvenli bir yoldu. Birçok insan sterlin banknotları almak için kendi paralarından büyük miktarlarda ödemeye razı olduğu için, bu yöntem çok kârlı bir sisteme dönüştü, alıcılar ya sahte banknotları gizli tutmaya ya da bunları gizli gizli bozdurmaya zorlanıyordu. Hitler'in bu paraları işgal edilen ülkelerde dağıtmayı yasaklaması sorun çıkarsa da kanallar çoğaldıkça bu emir de gitgide göz ardı ediliyor ama Gestapo'nun dikkatini çeken ve soruştur-

malarına neden olan yasadışı işlemler de bela oluyordu. Para dolaşımı seçilmiş istihbarat ajanları ve Alman iş insanları aracılığıyla düzenleniyor, bunlar banknotları komisyon karşılığı satıyordu. Bazı SD ajanları dikkatsizce karaborsa işlerine karışıyor; bazı Alman girişimcilerse yeni servetleriyle dikkati çekiyordu.

İtalya gizli kapaklı satışlar için büyük bir saha haline gelmişti çünkü hem işgal edilmiş bir ülke değil, bir müttefikti hem de Almanya'dan ulaşımı kolaydı; 1943'te teslim olmasıyla oluşan kargaşada banknotları almak için acele eden çok insan vardı. Buradaki kilit kişilerden biri uluslararası bağlantılara sahip, yurtdışında yaşayan bir iş insanı olan Friedrich Schwend'di; ama göze batan kârı Müller ile Ohlendorf'u kızdırıyordu. Schellenberg birden fazla defa Kaltenbrunner'den yardım istemek zorunda kalmıştı. Güneydoğu Avrupa'da SD istihbaratının başkanı olan Wilhelm Höttl, sonradan departmanının 1943-1944'te bu gibi işlemler sayesinde "çok düşük bir maliyetle çok büyük bir sermaye kazandığını" kabul etmiştir.[19]

İngiliz sterlininin başka bir önemli kullanım alanı da Müttefiklerden elde ettikleri ya da kendi aldıkları silahları satın alarak direniş gruplarını silahsızlandırmaktı. Werner Hartmann Yugoslavya'da bu gibi pazarlıkları yürütüyordu. Partizanların sık sık nakit ihtiyacı oluyor ve alıcıların düşman ajanları olduğunu bilmiyorlardı. Bu gibi alımlar İtalya'da da, Almanya eski müttefikini işgal ettikten sonra direnişin ele geçirebileceği silahları azaltmıştı. Sahte banknotlar burada bir Alman istihbarat ağı kurmaya yardım ediyor ve Mussolini'nin yeni hükümetten kurtarılması için para sağlıyordu.[20]

Uygulamada karşılaşılan ciddi risklere rağmen, çakma banknotlar erkenden sahadaki ajanlara operasyon kaynağı sağlamak için kullanılır olmuştu. Bunları tarafsız ülkelerde

kullanan ajanlar, birdenbire kendilerini deşifre olmuş halde bulabiliyordu; düşman topraklarında yakalananlar, sahte banknotlara sahip olmalarının, casus veya sabotajcı olarak tespit edilmelerine yol açtığını fark etmişti; düşük kalitedeki örnekleri kullanmaları sonucu karşı karşıya kaldıkları tehlikeler, görevlerini neredeyse intihar haline getiriyordu. İngiltere'nin sahte paraları keşfetmesi, Almanların gönderdiği birkaç istihbarat ajanının yakalanmasına yol açtı ya da yardımcı oldu. Böyle olayların sağladığı kanıtların birikmesiyle, Londra Berlin'in bir tür kalpazanlık düzenini kurduğundan emin oldu.[21]

Buna rağmen danışmanları Schellenberg'i 1943'te kalitesi iyileşen sahte banknotları daha fazla kullanmaya ikna etti. Yine de Kaltenbrunner'in onayı olmaksızın harekete geçmeyecekti, bu da hem Himmler'in hem de Hitler'in SD'ye saha çalışmalarında sahte para kullanma yetkisini vermesinin gerektiği anlamına geliyordu. Sahte sterlinler işgal altındaki Avrupa'da dolaşıma sokulmadıkça Hitler'in bir itirazı yoktu.[22] Zaman içinde önce bu kısıtlamanın etrafından dolaşıldı, sonradan da basitçe ihmal edildi. Schellenberg'in takip eden SD operasyonları hakkında savaştan sonra yaptığı garip bir yorum, kişiliği hakkında çok şeyi açığa vurmaktadır: "Banknotları gözü kara ve paragöz iş insanlarıyla çalışmak zorunda olduğunu bildiğim yurtdışındaki işleri finanse etmede kendim kullandım."[23] Görünüşe göre aynı sıfatların, kendini görevine adamış basit bir memur olan kendisi için de geçerli olabileceğini düşünmüyordu. Fakat bu tarifi, kaydedilmesi gereken bir kişiyi de içerecek şekilde anlaşılabilir: Schellenberg'in ödeme yetkisini verdiği ve para tedarik ettiği Çiçero'yu. Bu ödemelerin zaman içinde ulaştığı toplamdan dolayı, böylesine devasa meblağlar talep eden casus açgözlülüğü ve kurnazlığıyla onu çok etkilemiş olmalıdır.

1943'te Alman kalpazanlığının farkına varılması, İngiliz hükümetini harekete geçmeye zorladı. Panikten ve dengesizlikten kaçınmak amacıyla, hükümetin yeni tedbirleri başka kaygıların ardına saklandı. Bu şekilde kabine sözcüsü parlamentoya, İngiltere Merkez Bankası'nın "kambiyo kontrolünü ve diğer düzenlemeleri ihlal etmeyi düşünenlere zorluk çıkarmak için" 5 sterlin üzerinde banknot basmayı durduracağını söyledi. Hükümet bu şekilde yurtdışında dolaşımda olan banknotları ayırmayı ve hem vergi kaçakçılığını hem de karaborsa ticaretini iyice güçleştirmeyi umuyordu.[24] Bu gibi hedefler makul ve ulaşılmaya değer görünmekle birlikte, asıl amaç yurtiçinde kullanımda olan yüksek değerli banknotların sağlamlığını korumak ve yurtdışından ülkeye gelen tüm dövizleri tespit ederek bunları en dikkatli incelemelere tabi tutmaktı. Yurtdışında yüksek değerli banknotları alanlar, ellerindeki dövizlerin yasal durumunu kanıtlamak zorunda olacaktı; yine de bunlara bir miktar sahte sterlinin dolaşımda olduğu ve bunlara el konulacağı söylenmeyecekti.

Moyzisch'in Çiçero'ya sahte İngiliz sterlini tomarlarıyla ödeme yaptığını bilip bilmediği sorusu kesin olarak yanıtlanamaz; ilk ödemenin sahici banknotlardan oluştuğu açıktır.[25] Ancak üstlerinin sonraki harcamaları hemen onaylamasından, devasa banknot tedarikinden ve görünüşte sınırsız olan bu para kaynağının nereden geldiğini bilen başkentteki meslektaşlarıyla yakın temaslarından dolayı Moyzisch'in bir şeylerin ters olduğundan kuşkulanmak için yeterli sebebi vardı. Heydrich'in kapsamlı departman temizliği esnasında işten attığı ama Schellenberg'in tekrar işe aldığı SD yetkilileri arasında, Balkan bölgesi politik istihbarat koordinatörü Höttl de vardı.

Höttl ve diğerleri Schellenberg'le yakın çalıştıklarından Bernhard Operasyonu'ndan haberdardı.[26] Yine de Moyzisch'in görevini yapabilmesi adına onu projeden haberdar etmek için herhalde bir sebep yoktu. Moyzisch'in tüm tavırları da yüksek SD yetkililerinin sırlarını ve entrikalarını öğrenmeye meraklı olmadığını göstermektedir. Eline geçen paraya ilişkin bazı olaylar, onun konumundaki birinin kuşkusunu uyandırmış ve beslemiş olmalıdır; ama Moyzisch sonradan kendisine verilen çeşitli güvencelerle yetindiğini açıklamıştır.[27]

Moyzisch Berlin'e ziyaretleri sırasında, gizli kullanılmak üzere İngiliz sterlini basıldığı hakkında "ipuçları ve söylentiler" duyduğunu kabul etmiştir. Kendisinin bir diplomat olduğu ve para kaynağının "Wilhelmstrasse"den, yani dışişleri bakanlığından geldiği yalanını sürdürmekle beraber, kendi departmanındaki kalpazanlık hikâyelerini duymuştu. Ama meslektaşlarına ve üstlerine sorduğunda kesin inkârlarla karşılaşmıştı.

Casusluk operasyonu başladıktan yaklaşık bir ay sonra Çiçero için bir kıyak yaptığını da söyleyecekti. Uşak bir süre önce özel bir yatırım için Amerikan doları cinsinden 5000 sterlin istemişti ve bunu kendisi alamazdı; Moyzisch bu tutarı Çiçero'nun ödemelerinden kesti ve büyükelçiliğin kendi bankasına sordu. Müdür zamanlamanın çok iyi olduğu cevabını verdi: yurtdışına çıkan Ermeni bir iş insanı, Amerikan doları karşılığında sterlin istemişti. Kambiyo hiç sorunsuz yapıldı. Ama banka müdürü kısa bir süre sonra gerginlik içinde Moyzisch'i arayarak sterlinlerin sahte olduğunu bildirdi: banknotlar İsviçreli bir iş insanına ulaşmış, o da paraları İngiltere'ye götürmüş ve sahte olduklarını öğrenmişti. Paraların Ankara'ya kadar izini sürmek gayet kolay oldu. Moyzisch Berlin'e haber verdi, ona güya kendisine gönderilen banknotların sahte olamayacağı, ya paraların değiştirilmiş ya da bir sahtekâr-

lık yapılmış olması gerektiği söylendi. Bir rezaletten kaçınmak için Moyzisch'e büyükelçiliğin kasasından para alarak Ankara'daki bankaya tazminat ödemesi ve konuyu sessizce kapatması talimatı verildi. Sonradan bu olaya ilişkin olarak Moyzisch tekrar dışişleri bakanlığının diplomatik misyonunu korumak için emir verdiğini ima etti. Bakanlık ve Papen muhtemelen bu olay ya da SD'nin olayı çözüşü hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Bu şartlar altında bankaya ödenen tazminatın, yerel seviyedeki kontrollerden geçecek kadar iyi kalitede başka sahte banknotlardan oluşması son derece olasıdır.

Moyzisch yine de kuşkucu davrandığını, kasasındaki banknot tomarlarından rasgele örnekler alarak nihayet toplamda yaklaşık 10.000 sterlin biriktirdiğini iddia etti.[28] Bu banknotları Alman başkonsolosunun işlerini yürüttüğü İstanbul'daki bir bankaya götürdü ve dikkatle kontrol edilmesini isteyerek dövizin gerçekliğinin sınanması gerektiğini açıkladı. Kısa sürede Türk müdürden İngiliz banknotların gerçek olduğunu öğrendi. Moyzisch bu yüzden Berlin'in gönderdiği paralardan daha fazla kuşkulanmadığını söyledi. Aslında bu anlattıkları, müdürün sadece birkaç gün içinde geri rapor verdiğini, yani derinlemesine bir kontrolün imkânsız olduğunu gösteriyordu; sahte paralar açıkçası böyle uzman olmayan incelemelerden geçecek kadar iyi yapılmıştı.

Moyzisch'in resmi konumu ve çeşitli deneyimleri hakkındaki yorumları dikkate alındığında, gerçek durumu idrak etmediğine, aksine bu miktarda düşman dövizinin gerçek olduğundan emin olduğuna inanmak imkânsızdır. İşin doğrusu, güçlü şüpheler beslemesine rağmen konuyu fazla kurcalayıp mevkiini riske atmaktansa, parayı dağıtmayı sürdürmeye karar vermişti. Moyzisch hiç kuşkusuz açgözlü Çiçero'nun değil, kendisinin, kurumunun ve hükümetinin çıkarlarını gözetmesi gerektiğinin farkındaydı.

Bernhard Operasyonu Çiçero operasyonunun tamamlanmasından çok sonraları da devam etti ama 1945 başlarında proje artık *Sachsenhausen*'da güvenlikte değildi –havadan hücum, hatta kara saldırısı olasılığı çok büyüktü– bu yüzden Himmler SD'nin kalpazanlık projesinin kapatılmasına karar verdi. Ama Krüger onu, bunun yerine tesisin Avusturya'ya nakledilebileceğine, orada Nazilerin kullanması için döviz ve sahte kimlik yapmaya devam edilebileceğine ikna etti. Hitler de bunu kabul etti. Ancak bu son aşamalarda bile kişisel zıtlaşmalar ve departman rekabetleri vardı; taşınma işlemi de kasten rahatsızlık çıkarılarak bıktırıcı gecikmelerle gerçekleşti. Kaltenbrunner taşınma talimatını Ohlendorf'a vermiş, o da eski kinlerine uygun hareket etmişti, o sırada Krüger *Sachsenhausen*'de değildi. Krüger'in asistanı SS teğmeni Hansch, işçileri ve teçhizatı Linz yakınlarındaki Mauthausen toplama kampına taşıyan kamyon konvoyuna kumanda ediyordu, işçiler burada kış şartları altında derme çatma barakalarda sürünmüş, Krüger gelince onları Redl-Zipf'e götürmüş, Bernhard projesi buradaki geniş mağaralara yerleştirilmişti. Krüger işçileri ve teçhizatı, *16. Galeri* olarak bilinen uzun bir tünele koymuştu. Baskı işlemi ancak Nisan'da başlamıştı.[29] Ama artık çok geçti.

Himmler kısa süre sonra Krüger'e yeni bir emir verdi: Operasyonun tüm kanıtları silinecekti. Kayıtlar ve tüm banknot ve kâğıt tedariki yakılacak, levhalar ve boyalar yakındaki derin göllere batırılacak ve tüm tutsaklar ana kampa gönderilerek öldürülecekti. Krüger bu görevleri Hansch'a devretti. O da karaborsadaki işleri ve sahte kişisel belge ve pasaport satışı sayesinde kazandığı bol miktarda sahici parayla ortadan kayboldu.[30] Ancak bundan çok uzun süre sonra bulundu ve araştırmacı gazeteciler tarafından sorgulandı.

Üç gün içinde kötü kalitedeki banknotlar ve operasyonun çoğu kanıtı yakıldı. Hansch o zaman Krüger'in emrini verdiği

toptan imhanın sorumluluğunu üstlenmemeye karar vermişti. Bunun yerine levhaları ve zaten sandıklara konulan en iyi banknotları üç kamyona yükleterek "Alp Kalesi" bölgesine taşıttı; sendeleyen rejimin ölümüne sadık destekçileri burada bir dağ tabyasında direnmekten bahsediyordu. Kaltenbrunner çoktan Altaussee'de yeni bir komuta merkezi kurmuştu. Küçük konvoy aksiliklerle karşılaşıyordu. Kamyonlardan biri arıza yapınca, Hansch kamyondaki bütün para sandıklarını Traun ırmağına attırdı; kutular birkaç gün içinde açıldı ve büyük miktarlarda banknot su yüzüne çıktı. Başka bir kamyonda da sorun çıkınca, Hansch kamyonun yükünü bir yüzbaşıya teslim ederek karşılığında bir Wehrmacht faturası aldı. Kaltenbrunner ona son kamyonla yoluna devam etme talimatını verdi ama tıkanan yollar Grundlsee civarında yolculuğunu sona erdirdi. Hansch burada, yakındaki Toplitzsee bölgesinde gizli projeler üzerinde çalışan bir deniz araştırma birimiyle karşılaştı. Denizci personelin de yardımıyla kalan kutular göle atıldı. Hansch bu arada Redl-Zipf'deki işçilerin kendi güvenlikleri için Ebensee'ye götürülmesini emretti. Kısa süre sonra oraya varan Amerikalılar onları kurtardı.[31]

Sonunda "Alp Kalesi" gerçekleşmedi ve Fransız ile Amerikan güçleri Güneydoğu Almanya'dan geçerek Avusturya'nın engebeli göller bölgesine daldı. Bazısı doğuştan Avusturyalı olan ve bölgeyi bilen birkaç üst düzey SS subayı buraya yerleşti ve Müttefiklerin toparladığı çok sayıda tutsakla beraber yakalandı. Kaltenbrunner Altaussee bölgesinde hapse atıldı; Höttl sonradan meşhur Adolf Eichmann'ı orada gördüğüne yemin ediyordu.[32] Ne olursa olsun Avrupa'daki Yahudilerin imhasını organize eden adam, kaçmayı başaran en üst yetkililer arasındaydı.

Frankfurt'taki Müttefikler genel merkezinde Binbaşı George McNally'yi telefonla arayan, Avusturya'daki bir Amerikan karşı istihbarat subayı, askeri müfettişleri raporuyla hayrete düşürdü. Anlattığı olaylar, Mayıs 1945'te Almanya'nın yenilmesiyle şoke olan dünya için bile inanılması güçtü. Demin teslim olan bir Alman binbaşı, İngiliz parası dolu sandıklarla yüklü bir kamyon teslim etmişti; yakınlarda Müttefik birlikleri ve yerli siviller Avusturya'daki bir nehirde yüzen çok sayıda banknotu topluyordu. Hızla Avusturya'ya geçen ve durumu kontrol eden McNally İngilizleri haberdar etti, onlar da derhal İngiliz Merkez Bankası'ndan bir memur gönderdi. McNally kamyondaki yirmi üç kutunun her birinde bir beyanname ile birlikte düzgün paketlenmiş banknotlar halinde toplam 21 milyon sterlin bulunduğunu hesaplamıştı bile. Savaş döneminde düşmanın parasının sahtesini yaptığını fark eden İngiltere için durum şimdi bir kâbusa dönüşmüştü.

McNally ve bir İngiliz ekibi Bernhard Operasyonu'nun hayret verici boyutlarını uzunlamasına araştırmaya başladı. Alman, kamyonun Redl-Zipf yakınlarında bozulduğunu söylemişti. O bölgenin incelenmesi, matbaaların ve teçhizatın bulunduğu yeraltı tünel ağını açığa çıkarmıştı. Levhalar, kayıtlar veya kâğıt tedariki yoktu. Projedeki işçilerin Ebensee toplama kampına kadar izini sürünce, Ebensee kamp kayıtlarında isimlerinin ve eski adreslerinin yazılı olmasına rağmen, işçilerin hayatta kaldığını ama şimdi dağılmış olduklarını öğrendiler. Zaman içinde 140 işçinin yaklaşık üçte birinin yerini buldular. Oskar Skala Çekoslovakya'da bulundu; eski baş muhasebecinin kişisel not defteri, hikâyenin çözülmesinde paha biçilmez olacaktı.[33]

Bu çok sıra dışı bir hikâyeydi. Müfettişler sonunda 5, 10, 20 ve 50 sterlin değerinde, toplam ederi yaklaşık 140 milyon sterlin ya da 564 milyon dolar olan 9 milyon civarında İngiliz

banknotunun basıldığı ve envantere alındığı sonucuna ulaştı.[34] Bunların ne kadarının kullanıldığını hesaplamak büyük bir güçlük çıkarıyordu. Kamyonun yükünün çizelgesini çıkardıktan, ırmak boyunca bulunanlara el koyduktan, imha edilen banknot miktarını tahmin ettikten ve iki ay boyunca göle atıldığı bildirilen (bu bilgiye hâlâ kuşkuyla bakılıyordu) çok sayıdaki kutuyu çıkarmak için Toplitzsee'ye dalarak başarısız olduktan sonra, toplam ederin yaklaşık üçte ikisine denk gelen banknotların hesabını kimse güvenilir olarak tutamıyordu.[35] Araştırmacılar kaydedilen kanıtlardan ve tanıklıklardan bazı tedavül rakamlarını tahmin edebiliyordu, ama tam olarak ne kadar banknotun tedavüle alındığını veya hâlâ saklı olduğunu kimse bilemiyordu ve sahte banknotlar daha yıllar boyunca dünyanın her yanında su yüzüne çıkmaya devam etti. Belki de yaklaşık 1,5 milyon sterlinin (6 milyon dolar) Türkiye'de veya yakın bölgelerde kullanılmak için oraya gönderildiği düşünülüyordu.[36] Bu sahte banknotların çoğunun, savaşın en cesur casusunun ücretini ödemek için kullanıldığı ancak sonradan öğrenilecekti.

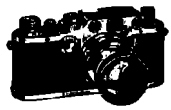
Savaş bitince İngiliz hükümeti, İngiltere dövizini ve savaş sonrası ekonomiyi korumak için sessizce ama kararlılıkla hareket etmesi gerektiğini derhal fark etmişti. 1943'ten sonra basılan 1 sterlinden büyük tek banknot, "beyaz beşlik" ya da geleneksel 5 sterlinlik banknottu. Eski yüksek miktarlı banknotlar bundan sonra bankaların bunları çekmesiyle kademeli olarak tedavülden çıktı; hükümet yetkilileri belirtilen tarihlerden sonra artık yasal ödeme aracı sayılmayacağını duyurdu. Sahtecilik projesinin keşfedilmesi 5 sterlinlik banknotu da etkilemiş, 1945 sonbaharında benzeri tasarımda ama bank-

notları Alman kopyalarından kolayca ayıran özelliklere sahip yeni bir baskının çıkarılmasını gerektirmişti. Artık bunların içinde ince bir madeni şerit vardı, farklı bir seri numaralandırma sistemi kullanılıyordu ve başka bir filigranı olan daha kalın bir kâğıdı vardı.[37]

Savaşın son günlerinde Avusturya göllerine sandıklar dolusu yabancı dövizin döküldüğünü çok fazla kişi bildiği veya duyduğu için, bu hikâyeler unutulmadı veya kolay gözden düşmedi. Toplitzsee gölünde sualtı keşfi için çeşitli denemeler yapıldıysa da başarısız oldu ve spekülasyonları artırdı. Sonra Hamburg'da çıkan haftalık *Stern* dergisi hikâyenin tamamını araştırmaya karar vererek 1958'de Krüger'in ve diğerlerinin yerini buldu. Dergi Toplitzsee'de dalmak için resmi izinleri aldı ve özel teçhizatlar tasarlayarak dalış yaptırdı. Çok tehlikeli çalışmalardan sonra 1959 yazında başarıya ulaşıldı. Sahte parayla dolu düzinelerce kutu gölden çıkarıldı ama derinlemesine çamura batmış başka sandıkların bırakılması gerekti. Levhalar, muhasebe defterleri ve diğer faaliyet kayıtları da çıkarıldı.[38] Bulgular inatla süren hikâyeleri teyit ederek sansasyonel bir öykü oluşturmakla beraber, banknotların hiçbir özel değeri yoktu.

Bu kalpazanlık aldatmacasından yıllar boyunca bazıları girişken, bazıları çekingen, bazısı meşru, bazısı itibarsız, bazısı dikkatli, bazısı düşüncesiz, çoğu kendi ödeme işlemleri veya bankaları tarafından paraların sahici olduğuna inandırılmış, her türden kişi mağdur olmuştu. Banknotlar, sahte olduklarını keşfedilene kadar sık sık birkaç kişinin ve bankanın elinden geçiyordu; bu paraların sistem içinde izinin geriye doğru sürülmesi nice masum mağduru yoksullaştırıyordu. Elbette bu parayı elinde bulunduran masumlardan biri olmasa da, Bazna da büyük miktarda değersiz banknotu Türkiye'deki iş teşebbüslerinde harcaması sayesinde tespit edildi; banka ka-

yıtları doğrudan ona çıkıyordu. Zenginlik ve rahatlık içindeki hayatı fazla sürmeyecekti.

8.

ÇİÇERO'NUN MUHTEŞEM DÖNEMİ

Çiçero en büyük başarılarına Aralık 1943'te ve 1944'ün ilk haftalarında ulaştı. Moyzisch casusun kritik gelişmelerin yaşandığı bu dönemdeki başarılarının, Berlin'deki güvenilirliğini tesis edeceğinden emindi: "Ne daha önce ne de daha sonra bu kadar çok ve bu denli önemli malzeme teslim etmişti." Kuzeye doğru uçan neredeyse her uçak, gizli belgelerin yeni çekilmiş fotoğraflarını taşıyordu, bu da elbette "casusun sahiciliğine ilişkin en ufak bir kuşkunun bile bulunamayacağı"[1] anlamına geliyordu. Papen Berlin'deki önderlerin yaklaşımlarına karşı daha gerçekçiydi. Yine de casusun sağladığı bilgiler değerliydi çünkü Müttefiklerin bir dizi önemli politika konferansları ve İngiltere'nin sürekli Türkiye'yi tarafsızlığı bırakması ve nihayet savaşa aktif olarak katılmayı kabul etmesi için kandırma çabalarını ayrıntılı olarak gösteriyordu. Ankara'nın bu baskılara karşı kararlı direnişi, bıkkın İngilizlerle savaş dönemindeki ilişkilerde en kötü dönemin yaşanmasına neden oldu.

Çiçero bıkkınlık verici pazarlıklarla geçen haftalar ve aşamalar boyunca Almanya'ya, bazı hamlelere karşı harekete geçmek

ve askeri düşünme biçimini ayarlamak için yeterli olandan fazla kanıt sağladı. Sonunda Türklerin kendi inatçılığı İngiltere'yi kenara itti ve olayları şekillendirdi: Ankara tamamen kendine özgü gerekçelerle Almanya'nın çıkarına en uygun şekilde hareket ediyordu. Olayların şeklini, kapsamını ve casusun çalışmalarının önemini anlamak için, hem sürdürdüğü faaliyetlerine hem de rakip güçlerin izlediği hedeflere bakmak gerekir. Durumun ilk aşaması, Müttefiklerin yeni bir askeri plan geliştirmesini ve Türkiye'nin aralık ortalarında bu plandan çıkan doğrudan katkı talebini reddetmesini kapsıyordu.

İşvereninin günlük rutinini ve alışkanlıklarını bilmesi, casusun ilk baştaki çalışma yönteminin genel olarak tutarlı olduğunu kanıtlıyordu. Uşak güne sabah erkenden portakal suyu getirerek başlıyordu; diplomatın çalışma saatleri ve yemekleri öngörülen programı izliyor, büyükelçinin gece geç saatlerde yatak odasında belgeleri incelemesiyle gün sona eriyordu.[2] Aralık ayı, Çiçero'nun çalışmalarına yardımcı olan şartlar doğurmuştu. İşvereni her zaman olduğundan daha meşguldü, gelişen olaylar yüzünden bazen kafası karışık, hatta üzgün gibi görünüyordu. Zorlu pazarlıklar büyükelçiliğin dışında daha sık toplantı yapmasını gerektiriyor, okuması veya hazırlaması gereken raporların ve telgrafların sayısını artırıyor ve onu hem fiziksel hem de zihinsel olarak yoruyordu. Hiç kuşkusuz güvenliğe daha da az özen gösterir olmuştu. Bunun sonucunda Bazna aralık ayında göz alıcı sayıda belgeyi kopyalamakta çok az sorun yaşadı. Ancak faaliyetleri hakkında sonradan anlattığı hikâyedeki iki öğeyle bunu inkâr etse de, başka bir öğe büyükelçinin kasasına daha çok erişmesini açıklıyordu.

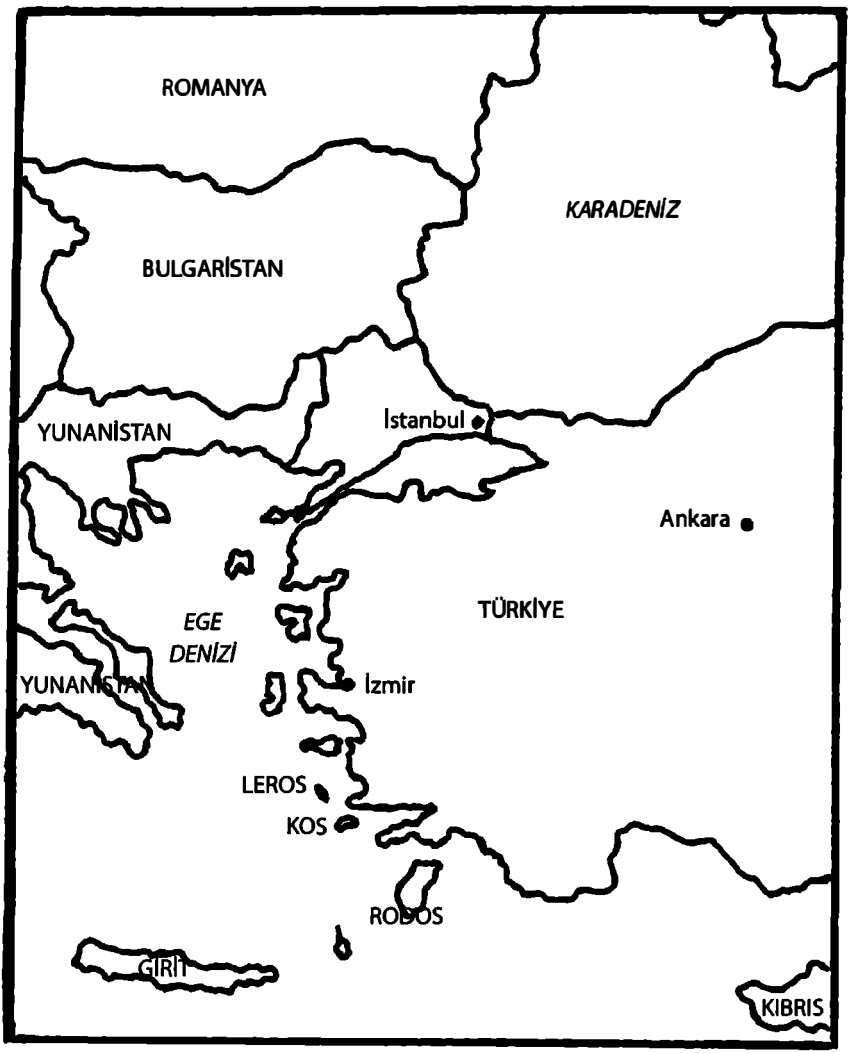
Casus, diplomatın sık sık yemekten sonra çizim odasında piyano çalarak dinlendiğini bildirdi. Uşak da bu anlarda, eğer sekreter de dışarıdaysa bürodaki kâğıtlara saldırabiliyor, müzik sesini duyduğu sürece güvende olduğunu hissediyordu. Bazna bir defasında işverenine meyve suyu getirmek için çizim odasına girerek içinden geldiği gibi Wagner'den tanıdık bir aryayı söylediğini anlatmıştı; güya bunu doğaçlama bir konser takip etmişti. Casus o zaman, diplomat piyano çalmaya devam ederken birkaç belgenin fotoğrafını çektiğini söylemişti. Daha önce de kaydedildiği üzere Sir Hughe, Bazna'ya herhangi bir zaman eşlik ettiğini kesinlikle inkâr etmiş ama Ankara'daki elçilikte piyano bulunmadığını eklerken yanılmıştı.[3] Bu garip hikâye Bazna'nın kendi kibrini tatmin için uydurduğu türden bir öykü olabilir. Ama bir gece Moyzisch'i bir Alman dostlarının evinde eğlendirmiş olduğu doğrudur; Moyzisch uşağın sesiyle gurur duyduğunu ve *I Pagliacci*'yi söylerken müziğin sanki yüzünün şeklini değiştirdiğini anımsıyordu.[4] Fakat Knatchbull-Hugessen ile ilgili olay muhtemelen uydurmadır. Bu konu gerçekten bir önem taşımasa da kamuoyunun hayalinde yer ederek belki başka türden imalara katkıda bulunmuştur.[5]

Bazna'ya göre Sir Hughe'nun aldığı uyku hapları da geceleri casusluk yapmasını kolaylaştırıyordu. Aralıktaki bir olaya ilişkin anlattıkları bu noktayı vurgulamaktadır. Kara kutudaki belgeleri almak için karanlık yatak odasına sessizce girince, yatağın kenarındaki masanın üzerinde boş bir su bardağı görmüş, diplomatın "hep olduğu gibi uyku haplarını aldığından" emin olmuştu. Sonra da kendi odasında belgeleri kopyalamıştı. Belgeleri kutuya geri koyarken bardağı yere düşürmüş, bardak kırıldığı halde işvereni sadece kımıldanmış ama uyanmamıştı. Sabahleyin hiç sorun çıkmamış, büyükelçi kendisinin sorumlu olduğunu düşünürken uşak cam

kırıklarını toplamıştı. Casusluk vakası 1950'de ortaya çıktığında, Knatchbull-Hugessen uyku hapı kullandığını inkâr etmiştir.[6] Fakat bu ifadesinin doğru olmadığını varsaymak makul görünmektedir. Uzun çalışma saatleri ve stres, normal bir dinlenmeyi güçleştirebileceği gibi, uykusunun derinliği yakındaki seslerin farkına varmasını açıkça engelliyordu. Mesele o gece olanlar ya da kırılan bardak hikâyesinin doğruluğu değildir, casusun birçok gece boyunca çalışabilmesidir. Bazna daha da büyük cesaret gerektiren işler yaptığını iddia edecek kadar bencil biriydi ama aslında taşıdığı riski hapların azalttığını Moyzisch'e anlatmıştır. Kıymetli evrakları geceleyin yatağının yanında tutan bir büyükelçinin, uyku hapı kullanarak dikkatsizliğini pekiştirdiğini kabul etmek istememesi tamamen anlaşılırdır.

Bu arada casus kasa için kendi anahtarlarını yaptırdı. Aralık ortasına kadar bazen Sir Hughe uykudayken diplomatın anahtarlarını kullanıyordu. Kendi anahtarları sayesinde başka zamanlarda da kasadan evrak kopyalaması mümkün oluyordu. Daha önce casusa kara kutuları açmak için daha iyi bir anahtar temin eden Schellenberg, şimdi yine SD'deki teknikerlerinden yardım isteyerek kalıp çıkarmak için casusa özel bir balmumu ve talimatlar göndermişti. Görünüşe göre Bazna, aralığın ikinci haftası civarında büyükelçi uykudayken kalıpları çıkarmıştı. Balmumu iyi korunması için özel bir tahta kutuda gönderilmiş, sonra Schellenberg anahtarların yapılmasını ve Ankara'ya gönderilmesini sağlamış, casus da bunların mükemmel uyduğunu bildirmişti.[7] Artık büyükelçinin belgelerine ulaşma fırsatlarının önünde pek bir engel kalmadığını sanıyordu.

Moyzisch yeni talimatlarla Almanya'dan dönünce, Çiçero'dan fotoğraf alımları kasımda tekrar başladı. Ancak anlatılanlar arasındaki tutarsızlıklar tam tarihi belirsizlikte bırak-

Harita 2. 1943-1944 yıllarında Batı Türkiye ve Ege Bölgesi

Bulgaristan ve Romanya, Almanya ve İtalya'nın müttefikiydi. Yunanistan ve Türkiye'nin batı kıyısı açıklarındaki neredeyse tüm adalar Mihver Devletleri'nin denetimi altındaydı. İngiltere 1943 sonbaharında Kos ve Leros adalarına saldırdı ama elinde tutamadı. Boğaz'ın Avrupa yakasında bulunan İstanbul'un merkezinin tehlikeye açık konumu, politika kararlarında önemli bir etkendi.

maktadır. Moyzisch'in ifadesine göre 26 Kasım'da bürosuna dönmüş ve yolculuğu hakkında derhal Papen'e rapor vermiştir.[8] Oysa güvenilir kayıtların tanıklığına göre büyükelçi gerçekte 12 Kasım'dan 3 Aralık'a kadar Ankara dışındaydı. Neyse ki Moyzisch'in dönüş tarihi önemli değildir. Önemli olan, uşağın çok değerli casusluk çalışmalarının başlamasıdır.

Bağlantısı Moyzisch'in uzaklarda olduğu sırada tekrar tekrar telefon açan Pierre, ona geri döndüğü gün ulaşmayı başardı. Hep olduğu gibi Fransızca konuşmuş ve briç oynamayı kararlaştırmışlardı; bu şifre, o akşam son randevu noktalarında bir buluşma anlamına geliyordu. Moyzisch orada casusu, bir el feneriyle dikkatini çekmek için "çocukça işaretler" yaparken bulmuş ve Almanya yolculuğunun sebebinin kendisi olduğunu öğrenince "keyfi yerine gelmişti". Çiçero bir sürü film getirdiğini iddia etmiş, bunları saklı tutmaktansa gün ışığına çıkarmıştı. Bozulan film rulolarından birini Moyzisch'e teklif etmiş, ama o bunun için para ödemeyi reddetmişti. Sonra arabayla Moyzisch'in bir arkadaşından, Seiler adlı bir konsolosluk basın ataşesinden ödünç alınan bir daireye gitmişlerdi; burada Çiçero hem kendinden hem de konfordan memnun kalmış gibi görünmüştü. Dairenin sahibi sandviç ve şarap bırakmıştır, üstüne kaliteli purolar bile vardır. Görünüşe göre Moyzisch, Çiçero'yu sohbete teşvik için rahat bir ortam yaratmak istemiştir. Yolculuğundan önce teslim edilen bir rulo için ona 15.000 sterlin ödemiş, şimdi aldığı rulolara karşı yeni film vermiş ve bozuk film için Çiçero'ya para ödemeyi bir kez daha reddetmiştir. Moyzisch bu ruloyu casusun cebine koyarken orada bir tabanca olduğunu hissetmiş, Çiçero da bunu, "canlı olarak yakalanmaya niyetim yok" şeklinde açıklamıştır. Moyzisch o akşam tekrarlanan bu çarpıcı sözlerin, Berlin'deki kuşkucuları ikna etmeye yetip yetmeyeceğini merak ediyordu. Casusa babasının ölümü hakkında

daha fazla bilgi toplama emrini aldığını açıkça söylemiştir. Çiçero sorguya çekilmekten nefret ettiğini açıkça göstermiş, ama babasının bir İngiliz avcının dikkatsiz kurşunlarıyla vurulduğunu anlatmış, Moyzisch de bu ifadeyi raporuna almıştır. Çiçero, Moyzisch'in arabasıyla dönmektense kendi başına gitmeyi tercih etmiştir.[9]

Büyükelçilikteki görevine geri döndükten sonra Moyzisch'in tek özel veya acil sorunu, casusun altyapısı ve güdüleri değildi. Uşağın isteği üzerine dolar almak için bozdurduğu İngiliz paralarının sahte olduğunu keşfeden yerel bankaya tazminat ödemek zorundaydı. Aynı zamanda Çiçero'nun ücretinin kısmen mücevherlerle ödenmesi talebini de karşılaması gerekiyordu. Berlin'den fotoğrafların nasıl çekildiğine ilişkin tekrar sorular geliyordu. Son olarak bastırılan rulolar, casusun aceleyle çalıştığını açığa çıkarmıştı: Pozlar bulanık çıkmıştı ve zor okunuyordu. Arkasından gelen teslimattaki pozlar iki parmağı gösteriyordu, tam da bu noktada uşağın becerilerini ve iddialarını değerlendirmek için bir fotoğraf uzmanı geldi. Bu sırada Bazna'nın ödünç aldığı bir fotoğraf makinesini geri vermek zorunda olduğu yalanı, Almanlardan arzulanan yanıtı almıştı. Kaliteli fotoğraflar isteyen Berlin, çabucak daha küçük ama daha güçlü bir Leica tedarik etti. Schellenberg de Moyzisch için daha iyi bir karanlık oda teçhizatı gönderdi. Fakat SD'nin Moyzisch'e casusla ilişki kurarken yol gösterebileceğini düşünerek gönderdiği gerçek ve kurgusal casusluk vakaları hakkındaki koskoca bir kitap paketi hiç işe yaramadı.[10]

Aralık ayında da Moyzisch'e iletilen iki emirden dolayı aksilik çıktı. İlk emirde, Çiçero'dan aldığı hiçbir belgeyi Papen'e göstermemesi ve ona kesinlikle hiçbir bilgi vermemesi söyleniyordu. Fakat Moyzisch bu buyruğa uymamaya karar vererek bu durumu Papen ile tartıştı. Ayın sonuna doğru Pa-

pen'in casustan gelen materyali yerel olarak kullanması Moyzisch'in üstlerinin emirlerini göz ardı ettiğini açığa çıkarınca, bu anlaşmaları başını belaya soktu.[11] Fakat daha da önemlisi, Sir Hughe bir sızıntı olasılığına karşı uyarılmıştı. Diğer emirse herhalde sahte döviz dolaşımını kısıtlamak için, kabul edilen her rulo başına ödemeyi 10.000 sterline indirmeye ilişkindi; Moyzisch'in bankayla yaşadığı kambiyo sorunları bu önlemi gerektirmiş olabilir. Moyzisch dostane bir ortamın işe yarayacağını umarak uşağı bilgilendirmek için tekrar arkadaşının dairesine götürdü; Çiçero'dan hiç tepki gelmeyince şaşırdı. Casusun bağlantısı için şarkı söylemesi de aynı buluşmada gerçekleşmiştir.[12]

Aralığın ilk haftasındaki durgunluktan sonra, ayın ortasında "iki ya da üç günde bir" toplantılar yapılırken casus da yeni film üretimini sürdürüyordu. Rutinlerinde nadiren değişiklik oluyordu; uşak yavaşça ilerleyen arabaya şehir dışındaki karanlık sokaklarda binip iniyor, filmlere karşılık ödemeyi alıyor, sürücü de bürosuna dönerek gerektiği kadar geç saatlere kadar çalışıyordu. Moyzisch temasları korumak, filmleri tabetmek, raporları yazmak, telgrafları şifrelemek, soruşturmaları yanıtlamak ve Berlin'deki hukuki kavgalardan kaçınmak dahil her şeyi kendi başına yapmak zorunda kalmaktan yorulmuştu. Bazen tahrik olabiliyordu, özellikle de Çiçero'nun bir defasında onu aramak için Sir Hughe'nun özel telefonunu kullandığını (çünkü bu telefon büyükelçiliğin santralinden bağımsızdı) öğrenince anlaşılır şekilde hiddetlendi. Casus yakalansa, bir kız arkadaşını aradığını anlatmayı planlıyordu. Bu aptalca cesaret, Moyzisch'in Çiçero'nun dikkatsizliğine ve zenginlik gösterişine ilişkin kaygılarını artırdı.[13] Yakında sağlam bir adım atması gerektiğini biliyordu. Bu arada eline geçen materyal miktarı onu gitgide heyecanlandırıyordu. Bazna yalnızca hızla artan zenginliğiyle ilgileni-

yordu, Çiçero olarak elde ettiği başarıları uzun zaman fark etmemişti. Eğer buluşmalardan birinde arabaları takip edilse, iki adamın paylaştığı memnuniyet duygusu aniden ve çarpıcı biçimde sarsılacaktı.

Churchill'in 1943 sonbaharındaki hedeflerinden biri olarak İngiltere Türkiye'yi savaşa girmeye zorlamaya başladı. Müttefik dışişleri bakanlarının Moskova'daki ekim sonu konferansında, Kahire'de kasım başında yapılan İngiliz-Türk buluşmalarında, kasım sonunda Tahran'da başlayan Büyük Üçlü Konferansı'nda ve tekrar Kahire'de aralık ayında yapılan İngiliz-Türk buluşmalarında olmak üzere, bir dizi önemli toplantıda ülkenin konumu tekrar tekrar tartışıldı. Yine de başbakan her aşamada, ihtiraslı fikirlerini ve askeri planlarını gerçekleştirmede ciddi engellerle karşılaşıyordu. Roosevelt ve ekibi büyük bir güneydoğu Avrupa cephesi açmaya hiç heves etmiyordu ama Churchill Türkiye'yi devreye sokma tezlerinde ısrarcıydı; Stalin de bunu bir ölçüde teşvik ediyordu, tabii başbakanın Ankara'yı ikna edebilmesi şartıyla. Dolayısıyla savaşta Türkiye'nin rolünü hazırlama ve tanımlama işi İngiltere'nin başına kaldı, bu sorunu tek başına halletmek ve çözmek zorundaydı.[14] Aylarca süren pazarlıklara rağmen gerçekte Türkiye'nin çekincelerini aşmak mümkün değildi ve Churchill'in stratejik planları bu açıdan tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Düşmana İngiltere'nin gizli tutum belgelerini ve ikili görüşmeler boyunca değişen değerlendirmelerini açığa çıkaran fotoğraflar sunmak, Çiçero'nun en önemli başarısıydı.

Eden, Moskova'daki toplantılarda Türkiye meselesinde çok az ilerleme kaydedebilmişti. Amerikalılar hem bölgeyle hem de Türkiye'nin rolüyle pek ilgilenmediklerini söylemeyi

sürdürüyor, Ruslar yeni Batı Avrupa cephesinde dikkatleri dağıtacak herhangi bir taarruza itiraz ediyordu. Churchill yine de fikirlerini Eden'a gönderdiği mesajlarda vurguluyordu. Son çatışmalardaki yenilgilere rağmen kilit konumdaki Ege adalarının denetimini ele geçirmeyi, sonra da hava desteği altında Balkanlar'a çıkarma yapmayı planlıyordu. Churchill açıkça, eğer bu bölge Rusların eline düşecek olursa, Güneydoğu Avrupa'nın kaderinden kaygılanıyordu. Ancak görüşleri ve bunu destekleyen tezleri fazla ihtiraslıydı. Bundan somut bir şey çıkmamıştı ama Eden tarafından tasarlanan, Moskova ve Londra'nın Ankara'ya yönelik politikalarını koordine etmeyi kararlaştıran bir protokol, konferans sona ermeden önce 2 Kasım'da onaylanarak resmi olarak imzalandı.[15]

Churchill 1943 yılı bitmeden önce Türkiye'yi savaşa katılmaya zorlama kararlılığını sürdürüyordu. Bu yüzden Menemencioğlu 5 Kasım'da Kahire'deki ortak kurmay tartışmalarında Eden'la buluşmak için davet edildi. Menemencioğlu hastalığına rağmen Eden'ın öne sürdüğü tüm tezleri beceriyle püskürtmüş, bir vaatte bulunmayı reddetmiştir. Savaşa girme kararını kendi hükümetinin vereceği konusunda ısrar etmiştir; operasyonda ülkesinin tam askeri rolünün ve görevlerinin ne olacağını öğrenmeye çalışıyor ve eğer hava üslerinin verilmesi misillemeyle karşılanacak olursa koruma güvencesi istiyordu. Eden'ın anlattığına göre "üç günlük şiddetli tartışmalarda" bile İngilizler Londra'nın Moskova'yla gizli bir anlaşmaya vardığı görüşünü bertaraf etmeyi beceremeyiştir. Sonunda bakanlar sadece Ankara'nın müttefikine yakında resmi bir cevap vereceği üzerinde anlaşabilmiştir. Eden bundan sonra Türkiye'den beklenebilecek tutum hakkında Churchill'den daha gerçekçi bir görüşe sahip olmuştur; "Hiç kimse ikna olmak istemeyen bir Türk kadar sağır olamaz," görüşünü bildirmiştir.[16]

Dışişleri bakanlığı 19 Kasım'da Moskova Konferansı'nın sonuçlarını Sir Hughe'ya iletti. Büyükelçi Londra'dan baskının artmasına karşı çıktı; askeri şartların belirsiz durumu göz önüne alındığında, Türkiye'yi savaşa sokmanın muhtemelen bir faciayla sonuçlanacağını düşünüyordu.[17] Buna rağmen talimatlarına uyuyordu. Menemencioğlu bilinen noktaları Knatchbull-Hugessen'e de ifade etmişti. Müttefiklerin Batı Avrupa'daki çıkarma saldırısı başarıya ulaşmadan Türkiye'nin harekete geçemeyeceğine işaret etmişti çünkü Müttefiklerin zaferinin makul ölçüde kesinleştiğinden emin olmadan Türkler Almanya'ya karşı çıkmayacaktı. Bu zamanlamaya göre, savaşa katılmak için en erken olası tarih 1944 yazı ortalarıydı. Dışişleri bakanı "çok kesin ifadelerle konuşmasına" rağmen, hükümeti adına konuşmadığını vurguluyordu, oysa başkalarına "bu girişimi onaylayan bir görüşle" yaklaşıyordu. Sir Hughe hâlâ Ankara'dan daha erken bir savaşa katılma tarihi almayı umduğunu bildiriyor ama kendisine sunulan koşullardan memnunmuş gibi görünüyordu: "En azından bu, düşmanın halihazırdaki belirsizlik halini uzatmamıza izin verecektir."[18] Ancak hiçbir gecikmenin kabul edilemeyeceğini fark etmemişti.

Roosevelt ve Churchill 28 Kasım'da Tahran'da Stalin'le buluştular. Churchill'in açılış konuşması, Ankara'dan sağlam bir destek almanın "en büyük sorun" olduğuna odaklanıyordu: Bu destek Türkiye'nin havaalanlarını iyi niyetli bir tarafsızlık kılıfı altında ödünç vermesini, Almanya'ya savaş ilan ederek sınır ötesinde Bulgaristan'a saldırmasını ya da belli bir eylemde bulunmaksızın çatışmaya katılmasını içerebilirdi. Başbakan Roma'nın yakında düşmesini bekliyor ve ilkbaharın sonlarında Overlord Operasyonu başlamadan önce çatışmalarda uzun bir durgunluk olmasından endişeleniyordu. Kraliyet Hava Kuvvetleri filolarından ve Türkiye'nin hava koruması

için birkaç uçaksavar alayından faydalanılarak Ege'deki adaları üç tümenin temizleyebileceğini tahmin ediyor ve ihtiyaç duyulan tüm birliklerin ve kaynakların mevcut olduğunda ısrar ediyordu. Ancak Stalin ve Roosevelt, Churchill'in bu planı sonucunda Overlord'da yaşanabilecek bir gecikmeye karşı çıkıyordu. Stalin Türkiye'yi savaşa girmeye başkalarının ikna etmesi gerektiğini açıkça söylemişti. Churchill Ankara'nın hem Moskova'yı hem de Batı'yı memnun edecek şekilde harekete geçmemesinin çılgınlık olacağını ifade etmiş; başkansa Churchill'e, Türkiye gibi tarafsız devletlerin savaşmaktansa çılgınlığı tercih edebileceğini anımsatmıştı.[19]

Bunun ardından gelen tartışmalarda başbakan ve danışmanları bu karmaşık konuya geri dönmüştü. Churchill tezlerini tekrarlamış, Eden da Türkiye'nin inatçı dışişleri bakanıyla Kahire'deki konuşmalarını gözden geçirmişti. Stalin biraz politik destek sağlamayı sürdürmekle birlikte, lafını sakınmadan bu gibi soruların ufak meseleler olduğunu, yaklaşan Overlord Operasyonu'na göre ikinci seviyede olduğunu açıklamıştı. Churchill nihayet "yılbaşından önce Türkiye'yi savaşa girmeye ikna veya teşvik etmeye" karar vermişti, ne de olsa bu tarafsız ülke İngiltere'nin müttefikiydi; Churchill aynı zamanda ilk başta tam olarak savaş ilan etmekten daha az bir şeyi de kabul edebileceğini ifade etmişti. Böylece İnönü'den, bir kez daha Kahire'de bulunduklarında Roosevelt ve Churchill ile buluşması rica edilecekti. Churchill eğer İnönü yurtdışına çıkmayı reddederse, Adana'ya gelebileceğini söylemişti. Bu noktada "talep etmenin doğru olduğunu düşündüğü her şeyi isteyerek ve bunun yetersiz olmayacağına ilişkin sağlam umutlarla" gayet iyi yaptığını sanıyordu.[20]

Bu arada Sir Hughe İnönü'ye Müttefik liderlerinin Kahire davetini iletmişti.[21] Kesin kararlarla karşı karşıya bırakılmaktan çekinen cumhurbaşkanı çekincelerini açıklayarak sadece

eğer açık tartışmalar olacağı garanti edilirse kabul edeceğini söylemişti. 3 Aralık'ta resmi heyetin yanında Knatchbull-Hugessen'i de taşıyan özel bir tren sessizce Ankara'dan ayrıldı, bu grup Adana'da Roosevelt'in şahsi uçağına geçti. Uçak 4 Aralık'ta Kahire'ye vardı. Churchill sonraki günlerde planını kabul etmesi için şiddetle bastırdı. Ama İnönü çok ihtiyatlı davranıyordu çünkü askeri yetkilileri açıkça hâlâ Almanların askeri gücünden etkileniyordu. Buna rağmen başbakan, genelkurmay başkanlığı için 6 Aralık'ta "Satürn" Operasyonu adı verilen sürecin içeriği ve zamanlamasına ilişkin iyimser bir notanın taslağını hazırlamıştı: Ankara Berlin'i yanıltmak için mevcut politikalarını sürdürecekti; sivil kıyafetler içindeki İngiliz personel havaalanlarını, avcı filoları şubatın ilk yarısında inebilecek şekilde hızla hazırlayacaktı; koordineli hava ve deniz saldırılarıyla Alman savunması kırılacak ve en büyük tehlikenin bulunduğu dönemde Türkiye korunacaktı; bütün planların gelişmesi için şubat sonundan önce Rodos'un alınması gerekliydi, bundan sonra çıkarma gemilerine başka yerlerde ihtiyaç olacaktı; Bulgarların gözünü korkutmak için Müttefikler ağır misilleme tehditleri gönderecekti. İngilizler Türkiye'nin etkin katılımı için son tarih olarak 15 Şubat'ı düşünüyordu.[22] Bundan sonra Müttefiklerin güçlerini Overlord'da başarı kazanmaya odaklaması gerekiyordu.

Türk liderler Almanya'yla bir kopuş riskine girmeden önce devasa miktarlarda askeri tedarik ve teçhizat almakta ısrar ediyordu. Bu tutumları kesindi. Türkler açıkça Sovyet planlarından kaygılanıyordu: Moskova'nın bölgeyi kontrol etmeyi hedeflediğinden hiç kuşkuları olmadığı için, zamanla Stalin'in tüm arzuları ve amaçlarının açığa çıkacağını umarak, en iyisinin bekleyip görmek olduğunu düşünüyorlardı. Kahire toplantıları Türklerin korkularını aşmak için uzun tartışmalar ve verimsiz emeklerden sonra, Müttefikler hedefleri-

ne ulaşamadan sona ermişti ama Türklerin savaşa katılmaları konusu pazarlığa açık olarak kalmıştı. İnönü sadece gelecek günlerde, kendi özel askeri ihtiyaçlarının bir listesini hazırlayıp sunmak ve muhtemelen sonradan İngilizler tarafından kullanılacak birkaç hava üssünü hazırlamak için ülkenin niyetlerini bir notayla açıklamayı kabul etmişti.

Knatchbull-Hugessen bunun ardından yılgınlık ve umutsuzluk içinde sadece dışişleri bakanının "ilke olarak" teklifleri kabul ettiği anlamındaki açıklamasını değil, Ankara'daki apaçık kaçamak konuşmaları ve zamana oynamaları da rapor etti. İlişkileri kısa süre sonra bozuldu. Menemencioğlu resmi cevabını 12 Aralık'ta gönderdi: Müttefiklerin uygun silah ve tedariki zamanında sağlayamaması, ülkenin şubat ortasında teklif edilen herhangi bir muharebeye katılmaya hazır olamayacağı anlamına geliyordu.[23] Bu cevap İngiliz liderleri hem düş kırıklığına uğrattı hem de kızdırdı çünkü Türklerin taleplerini kasten savaşa katılmaktan kaçınmak için düzenlediklerini fark ediyorlardı. Buna rağmen Sir Hughe'nun Ankara'yla dostane ilişkileri askıya alma önerisi de Eden tarafından reddedildi. Büyükelçi yılgınlık içinde herhalde Türklerin koruyucusu olmadan ve yalıtık halde kalmanın tüm sonuçlarını ölçüp biçmeye zorlanacakları bir soğukluk dönemini düşünüyordu. Üstleriyse kendi hedeflerini ve zaman akışlarını izlemekle fazla meşguldü. Bu yüzden başbakan ve dışişleri bakanı, hâlâ bir tür anlaşma çıkabileceğini umdukları böyle gergin bir dönemde böylesi bir adımın fazla kışkırtıcı olacağını düşünmüşlerdi.[24]

Türkiye'nin Kahire'de sunulan plana olumsuz yanıtı, İngiltere tarafından elbette nihai kabul edilmedi fakat görüşmelerin en az hırçın dönemini sona erdirdi. Knatchbull-Hugessen bundan sonra Londra'dan gelen talimatlara uyarak anlaşmazlıkta bir çözüm sağlamaya yönelik başarı vaat et-

meyen çabalarını sürdürdü. Churchill Kahire'den dönerken ciddi bir zatürreeye yakalanmıştı; ama Tunus'tan dışişleri bakanının Türkiye'ye kesinlikle katı davranması için başının etini yemişti: Ankara şimdi harekete geçmemenin, İngiltere ile "ittifakın resmen sonu" anlamına geleceği konusunda "hiçbir hayale yer bırakmayacak şekilde" haberdar edilmeliydi. "İmkânsız taleplerde bulunmak, hayır demenin sadece başka bir şeklidir." Fakat bu noktayı kendisi bile kabul etmek istemiyor gibi görünüyordu; bunun yerine Türkiye'nin Müttefikler ile bağları üzerindeki mevcut gerginlikler, yakında daha da şiddetlenmişti. "Bunu takip eden olaylarda doğrularla yanlışların gerçekten nerede bulunduğunu söylemek güçtür," diye gözlemlemişti Sir Hughe sonradan, ama "O anda ... ilişkilerimizin en güç dönemine girmiştik".[25]

Almanlar İngilizlerin askeri hedefleri ile Türklerin direnişi hakkında ne kadar bilgi edinebilmişti? Bunun yanıtı, Berlin'in İngiltere'nin amaçlarına ve zaman akışının bozulmasına dair, casusun çektiği fotoğraflar aracılığıyla gayet çabuk haberdar olmadığı pek bir şey bulunmadığı şeklindedir. Papen'in Moyzisch'in Çiçero'dan aldığı her şeyi derhal görmekte ısrar etmesi, Berlin'e gönderilen çok sayıdaki belgeyi saptamanın en iyi aracıdır. Dışişleri bakanlığı ile yazışmaları, Sir Hughe'dan elde edilen birkaç belgenin içeriğine göndermede bulunuyordu. Jenke de büyükelçinin Berlin'de bulunduğu dönemde raporların en azından bazılarını gözden geçirmişti.[26] Kopyalanan İngiliz belgelerinin hepsi, telgraflarında alıntılanmıyor ya da özetlenmiyordu çünkü her rulodaki belgeler zaten bir sonraki kurye uçağıyla gönderiliyordu ve belgelerin tarihleri ile film teslimatları arasında değişen miktarda zaman geçiyordu; ama kanıtlar, uşağın gizli çalışmaları aracılığıyla önemli miktarda bilginin Almanlara ulaştığını göstermektedir. Fotoğraflar sadece kendi başlarına değerli olmakla kal-

mıyor, aynı zamanda dost Türk dışişleri bakanı tarafından gönüllü olarak sunulan veya başka kaynaklardan elde edilen bilgilerin teyit edilmesini de mümkün kılıyordu.

İlk başta ele geçirilen belgelerden bazıları, Papen'e ve Berlin'e İngiltere'nin Türkiye'nin savaşın akışı içindeki rolünü nasıl gördüğüne ilişkin tutarlı bir fikir veriyordu; ama görünüşe göre Kahire'de Eden ile Menemencioğlu arasındaki konuşmalar hakkında, bunlara neyin sebep olduğunun ayrıntılarına sahip olmadan önce haber almışlardı. Papen sonradan, Moskova'daki kararlar hakkında bilgi alana kadar neredeyse bir ay zaman geçtiğine işaret etmişti. Bu bilgi Sir Hughe'ya dışişleri bakanlığının 19 Kasım tarihli bir telgrafında gönderilmiş, Çiçero da bunun fotoğrafını çekmeyi başarmıştı. Papen, Knatchbull-Hugessen'in yanıtını da görmüştü.[27] Papen o sırada Kahire görüşmeleri hakkında da çok şey biliyordu. Dışişleri bakanının buluşmaları için hazırlık olarak İngiliz büyükelçisi "Türkiye'ye yönelik uzun vadeli politika" başlıklı bir belge hazırlamış, Çiçero da bunu tam zamanında ele geçirip kopyalayarak tartışmanın ana hatlarını aydınlatmıştı. Sir Hughe burada Eden'ı, Türkiye hakkında Sovyetler Birliği'ne karşı sert bir tutum takınmaya teşvik ediyordu. Moskova'nın Boğazlardan geçen gemi rotalarının kontrolünü ele geçirmeye, Türkiye'yi kalıcı olarak bertaraf etmeye ve Türkiye'den sınırdaki toprakları talep ederek Türkiye'yi yasal konumuna indirmeye kararlı olduğuna inanıyordu. Ona göre Ankara sadece İngiltere'nin desteğine güvenmekle kalmayacak, iki müttefik arasına uyuşmazlık sokmak isteyecekti.[28] Almanlar da kısa süre sonra Türklerin Kahire buluşmalarında sıkı durduğunu öğrenmişti. Papen malzemelerin tamamını inceledikten sonra, resmi görüşmeler sırasında Türklerin korkularını sömürme fırsatı kazanmıştı.

Papen 7 Kasım'da, Menemencioğlu üzerinde uygulandığını bildiği baskıya karşı tedbir almak için kendi talebiyle Sara-

coğlu'yla uzun bir tartışma yaptı. O sırada Kahire'de yapılan görüşmelerin Türkiye'nin tavrı açısından iyi gittiği ve görünüşe göre İngilizlerin artık ülkenin savaşa girmesini beklemediği ona iletildi. Yine de Müttefiklerin planlarındaki herhangi bir gerileme veya değişiklik, Türkiye'yi hizaya getirmek ve savaşa sokmak için yeni çabalar getirebilirdi. Türkiye'nin tarafsızlık politikasından "sapmasının ciddi sonuçları" olacağını Berlin'e açıkladığını ona bildirmişti. Saracoğlu Ankara'da herhangi bir değişikliğin öngörülmediğine dair güvence verdi.[29] Papen'in uyarısı, Türklerin açıkça göz ardı edemeyeceği bir üsluptaydı.

Menemencioğlu 10 Kasım'da başkente döndü. Papen'in korkularını yatıştırmak için diplomata telefon açıp ilk önce Türk yetkililere rapor vermek için kendine zaman ayıracak şekilde bir toplantı önerdi. Rahatlayan büyükelçi, o anki krizin aşıldığını derhal üstlerine bildirdi. Dışişleri bakanı 12 Kasım'daki buluşmalarında Eden'ın talepte değil ricada bulunduğu konusunda ısrar ederek Menemencioğlu'nun bunlara karşılık verdiğini ve Kahire'deki cevaplarının hükümet tarafından onaylı olduğunu söyledi. Papen o gece rapor vermek için ilk önce İstanbul'a, sonra da Berlin'e gitti. 15 Kasım'da başkente ulaştıktan sonra, Jenke'den son olaylara ilişkin güncel haberleri getiren bir telgraf eline geçti: "İyi tanınan istihbarat kaynakları" Türkiye'nin tüm göz korkutma denemelerine karşı sağlam durduğunu açığa çıkarmıştı.[30] Yani Çiçero'nun çalışmaları, Almanların Kahire konusunda rahat olmasına sebep olmuştu. Elbette Papen'in aralık başına kadar uzakta kalması da bir tereddütleri olmadığını göstermektedir.

Papen Almanya'da kaldığı sırada hem resmi hem de şahsi işlerine bakmıştı. Yeni durum hakkında derhal Hitler'e bilgi vermiş ve Çiçero denilen değerli bir kaynağın nasıl bilgi tedarik ettiğini açıklamıştı. Baş gösteren tehdit hakkında

Ribbentrop ve diğerleriyle de tartışmalar olmuştu; ama hiç kimse savaşın tamamını tekrar düşünmeye ilgi duymuyordu; Papen'in sonradan anımsadığı üzere, bu yüzden kendi başına barışı araştırmaya karar vermişti. 22 Kasım akşamı başkentteki evi bombalar tarafından yıkıldı. Bu olayı anımsamasının bir başka nedeni daha vardı: Papen birkaç ay sonra neden o gece Hotel Esplanade'de Vermehren adlı uzaktan bir kadın akrabasıyla buluştuğunu açıklamak zorunda kalacaktı. Bu kadın kısa süre sonra, kocasının Abwehr merkezinde hizmet ettiği İstanbul'a yolculuk yapmak için bir şekilde izin alacaktı; Vermehren'lerin bundan hemen sonra ocak sonunda iltica etmeleri, beklenenin çok ötesinde tepkilere yol açacaktı. Sonraki akşam bir hücum daha oldu ama Papen'in gecikmeli treni nihayet gardan ayrılabildi. Büyükelçilikteki görevine dönmeden önce birkaç gün Macaristan'da durakladı.[31]

Papen 3 Aralık'ta görevine döndüğünde, İnönü'nün başkanlığındaki bir grubun o gün Kahire'ye gideceğini henüz bilmiyordu. Ribbentrop'a döndüğünü bildirirken ülkenin politikasında önemli bir değişiklik olmadığını kaydetmişti, ama bu tahminini teyit etmek için Menemencioğlu'nu görmeye niyetliydi; sonra da Çiçero'dan gelen son bilgilerde en önemli bulduğu konuları özetledi. Bu materyal daha önce fark edilenden daha ciddi bir durumu açığa çıkarıyordu. Almanya'nın havaalanlarına ve nakliye rotalarına karşı planlanan İngiliz hücumlarına direnmek ve hatta Trakya'yı bir saldırıya karşı hazırlamak için Balkanlar'da askeri gücünü ve esnekliğini koruması gerektiğini onaylıyordu. Bu yüzden Papen, daha İnönü'nün Kahire'ye yolculuğundan herhangi bir haber almadan önce, Türkiye'nin politikasının hayati önem kazandığını vurguluyordu. Sonraki gün bu yolculuktan ve konuşmalardan haber almış, ama Türk yetkililerden ülke politikasının değişmediğine dair garantileri Berlin'e aktarmıştı. 6

Aralık'ta Saracoğlu ile yaptığı uzun görüşme esnasında ülkenin Alman-Bulgar askeri gücü ve sertliği karşısında yüz yüze kalacağı tehlikeleri hatırlatmıştı.[32] Papen aynı zamanda İngiltere'ye karşı temkinli yaklaşmaları için Türklerin Moskova korkularına da oynamıştı. Kişisel olarak bu müdahalelerinin yalnızca bir takviye olduğunu düşünüyordu. Dört gün önce başkente gönderdiği bir Çiçero belgesinin gecikmeli bir analizinde, Türkiye'nin savaşa girmekten kaçınmak için kıvırma taktiklerinin, Kahire toplantılarının fazla bir uzlaşı getirmeyeceği anlamına geldiğini savunuyordu. Müttefiklerden talep edilen bütün silahların hızla teslimatının imkânsız olduğunu, bunları kullanacak askerleri eğitmenin de daha fazla zaman alacağını ve Moskova'dan gelecekteki ilişkilere dair bağlayıcı garantiler almanın muhtemel görünmediğini kaydediyordu. Papen Türklerin Batı'yı Ruslara karşı oynayarak İngiltere'ye karşı Roosevelt'in yardımını alacaklarını öngörüyordu.[33]

Çiçero aralığın ikinci haftasının başlarında kısa sessizliği sona erdirerek bir toplantı talep etti. Moyzisch'ler bir akşam yemeğine davetliydi, bu yüzden buluşma normalden bir saat daha erken gerçekleşti; iki film rulosuna karşı para takas edildikten sonra Moyzisch eşini yanına aldı. Randevularının ardından bürosuna döndü ve geceyi bu yeni filmleri tabederek geçirdi. Fotoğrafların güya Kahire ve Tahran'daki "tüm konferansların bütün protokollerini" gösterdiğini görünce şaşırdı; fakat bu açıkça belgelerdekilerin abartılı bir tarifidir. Hemen büyükelçi için geçici bir rapor yazdı, Moyzisch ve Papen sonraki gün boyunca kendi üstlerine gerekli uzun telgrafları tasarlamakla meşgul oldular. Papen Amerikan ve Sovyet muhalefeti sayesinde Balkanlar'da büyük bir taarruz olmayacağını, ama eğer Türkiye işbirliği yaparsa İngiltere'nin Ege'de daha küçük bir operasyon planladığını fark etmişti. Moyzisch Müttefiklerin toplantılarının tüm protokollerini ele

geçirdiğini yazarken fazla abartmış olsa da bu iddiayı yadsımak da bazen yanıltıcı olabilir; örneğin İngilizlerin casusun belgelerinin "Müttefik konferanslarının protokollerini içermediği" iddiası gibi. Bu ifadeler, planlama görüşmelerine ilişkin hiçbir bilginin kaybedilmediğini öne sürüyor gibidir. En göze çarpan noktaları kavramak için tam kayıtlara sahip olmak gerekli değildir. Moyzisch o akşam tekrar Çiçero'yla buluştu. Bu sefer sadece bir rulo ve çok az poz vardı ama bunların biri, İnönü'nün gizli üst düzey toplantılar için Mısır'da bulunduğunu onaylıyordu.[34]

Menemencioğlu Papen'e 9 Aralık'ta Kahire hakkında bilgi vermişti. Tahran'da Türkiye'yi savaşa katma kararı alındığı kendisine sunulmakla birlikte, İnönü Roosevelt'in anlayışı ve sempatisiyle karşılaşmış, Churchill ve Eden'ın bir yükümlülük üstlenmesi için ısrar ettiği kritik anlarda güveni artmıştı. İngilizler silah teslimatlarını kesmekle tehdit ediyordu çünkü savaşa katılmadığı halde Türkiye'yi silahlandırmayı sürdürmek, Moskova'nın bu silahların sonradan Sovyetler Birliği'ne karşı kullanılacağı inancını besleyecekti. Menemencioğlu Tahran'da Balkanlar'ın geleceğine dair bir tartışma olmadığını, bunun yerine Kuzey Fransa'da yaklaşan işgale daha kısıtlı olarak odaklanıldığını düşünüyordu. Türkiye'deki üslerden koruyucu hava desteği olmaksızın Balkanlar'da bir çıkarma yapılabileceğini de öngörmüyordu; ona göre Amerikalıların görüşleri, İngilizlerin sırf ihtiyaç duyulan havaalanlarını ele geçirmek için eyleme geçmelerini imkânsız kılıyordu. Türkiye üzerindeki baskının artacağını, belki de ekonomik yaptırımlar geleceğini tahmin ediyordu. Papen, Menemencioğlu ile bu uzun sohbetinde elde ettiği bilgilerden memnun olmuş gibiydi.[35]

Papen 12 Aralık'ta Berlin'e, Kahire görüşmeleri hakkında bir başka Çiçero raporunun 17 Aralık'ta Ribbentrop'a ulaşa-

cağını söylemişti. İki gün sonra, toplantıların kapanışında yapılmış olan nihai öneri olarak saptadığı dokuz nokta üzerinde kendi analizini sundu. İlk dört nokta Türk havaalanlarının 1 Şubat'a ya da en geç 15 Şubat'a kadar tamamen hazırlanmasını ele alıyordu; eğer Türkler 15 Şubat'a kadar yirmi İngiliz uçak filosunu kabul etmezlerse, İngiltere silah göndermeyi durduracak ve Türkiye'yi yalnız bırakacaktı. Ankara'dan olumlu yanıt gelmesi "Rabıta"nın, yani düşmanın elindeki adalara saldırıların başlangıcına yol açacaktı. Geriye kalan beş nokta İngiltere'nin deniz planlarının ayrıntılarını, sonradan gelecek olan Selanik'e bir saldırıyı ve Bulgarların savunma amacıyla muhtemelen birliklerini kaydırmalarını ele alıyordu. Papen Rabıta olasılığının düşük olduğu sonucunu çıkarıyordu: Türkiye herhalde zamana oynamaya devam edecekti ve Türk hava sahası olmaksızın hiçbir şeye girişilemezdi.[36]

Papen kısa süre sonra Çiçero aracılığıyla Menemencioğlu'nun Knatchbull-Hugessen'e yazdığı resmi notanın tam içeriğini öğrendi. 12 Aralık tarihli cevabın metni, Papen'in 18 Aralık'ta kurye uçağıyla gönderdiği dört Çiçero raporu arasındaydı. Hemen ardından yazdığı telgraflar da Menemencioğlu'nun bu notanın içeriğini yanlış aktarmadığını onaylıyordu: Türkiye 248.000 ton teçhizat ve on yedi veya yirmi yerine kırk dokuz uçak filosu istemişti. Belgelerden bir diğeri, Kahire'deki bir sohbet sırasında İngiliz büyükelçinin toplantıları gözlemleyen bir Sovyet diplomata, Türkiye'nin gerekirse gönüllü olmaksızın savaşa çekileceğini söylediğini açığa çıkarıyordu. Knatchbull-Hugessen ülkenin yeniden silahlandırılmasının, düşmanı Ankara'yı savaşa girmeye zorlayacak bir faaliyette bulunmaya kışkırtacak şekilde arzu edilebilir etkisi bile olabileceğini düşünüyordu. Çiçero'nun üçüncü belgesiyse başbakan içindi; büyükelçi bu belgede Ankara'nın talep ettiği teçhizat miktarında indirim elde etmenin başarılamadı-

ğını bildiriyordu. Knatchbull-Hugessen Churchill'in dikkatine üç olası adım öneriyordu: ilişkileri derhal koparmak, asıl plana uygun olarak 15 Şubat'a kadar bir anlaşmaya varmaya çalışmak ya da talepleri yerine getirmenin mühletini uzatmak. Dördüncü bir telgrafta Sir Hughe, Türklerin ya kasten ayak sürümesini ya da içten kaygı ve korkularını temsil eden tezleri özetliyordu.[37] Son belge Londra'ya, Papen'in okuduğunu bildirdiği tarihten sadece beş gün önce gönderilmişti.[38]

Moyzisch, Çiçero'nun yaklaşık olarak bu dönemde kopyaladığı başka bir belgeyi, Knatchbull-Hugessen tarafından hazırlanan ve Türkiye ile ilişkilerin tam kapsamını içeren elyazması bir taslağı ayrıntısıyla tarif etmişti. Büyükelçi analizinin kapsamlı olmasını istediği için metinde çok sayıda ince değişiklik yapmış, durumun düzgün ve gerçekçi bir değerlendirmesini geliştirmişti. Belge İngiltere'nin askıda olan hedeflerini ve planlarını tartışıyor, Türklerin tarafsızlıklarını koruma kararlılığını ve Papen'in ülke politikası üzerinde uyguladığı sağlam nüfuzu içeriyordu. Moyzisch belgeyi aralık ayında bir güne yerleştirmenin dışında yazılış veya gönderiliş tarihi vermemişti. Bu belge çok sayıdaki rapordan herhangi birinin taslağı olabilirdi.[39]

Ankara'nın tarafsızlığı bırakmaya veya hafifletmeye şiddetle direnmesi için Papen tarafından bir teşvike veya göz korkutarak hafiften altını çizmeye bile gerek yoktu. Savaşa karşı bir tutumun ağır bastığını çoktan fark etmişti ve şimdi Çiçero'nun casusluk çalışmaları sayesinde, Türk hükümetinin manevralarını panik içinde değil, sadece ilgiyle izliyordu. İngilizlerin baskısı altında, Türk tarafından genelkurmay başkanı olarak Fevzi Çakmak'ın görevden alınması gibi bir taviz bekleniyordu.[40] Ancak Türkiye İngiltere'nin asıl önerilerini reddederek zaman kazanmakta başarılı olmuştu ve seyrinin değişeceğini veya değişebileceğini düşünmek için bir gerekçe

yoktu; Çiçero'nun casusluğu bunun teyidini sürdürecekti. Papen bu yüzden aralık ortasında ilişkilerin durumuna en azından ihtiyatlı bir memnuniyetle bakıyordu.

O dönemde bir akşam buluşmasında, casusu ve bağlantısını korkutan ve Çiçero operasyonunun geleceğine kuşku düşüren bir olay oldu. Uşak o gün öğleden sonra telefon açmış ve alışıldığı üzere Moyzisch'in arabasına binmiş, bir film rulosuna karşı ödemesini almış ve Moyzisch'e sonradan açması için küçük bir paket vermişti. Moyzisch kısa sürede koyu renkli büyük bir arabanın onları takip ettiğini fark etmişti, hızını artırmasına rağmen araba aynı mesafeyi koruyordu ve Ankara'nın karanlık sokaklarında manevra yaparken her seferinde onunla beraber dönüyordu. Bu takip sırasında casus arka koltukta büzüşmüş oturuyordu; "ölü gibi solgundu" ve "feci terliyordu", o kadar korkmuştu ki bazen tırnaklarını bile ısırıyordu. Çiçero'nun silahının olması Moyzisch'i endişelendiriyordu. Sonunda takipçileri atlatmayı başarmış, Çiçero'yu İngiliz büyükelçiliğinin yakınlarında bir köşeyi döndükten sonra hareket halindeki arabadan atmış ve başka belaya bulaşmadan bürosuna varmıştı. Filmi tabetmek için fazla heyecanlı olduğundan kilitleyip kaldırmış ama bir parça balmumu içeren paketi açmıştı. Bunlar büyükelçinin kasasının "iki karmaşık anahtarının" kalıplarıydı. Moyzisch bundan sonra rahatlamaya çalışmış, kendi eski Mercedes'iyle bir gece kulübüne gitmişti. Bu takibi sonradan uzun uzun tarif ederken, korku ve heyecanını vurgulamak için kurgulamış ve alışılmış kalıplardaki bir değişikliğe işaret etmişti. Yani Moyzisch dönüp bakarken bu olayın "bir dönüm noktası" olduğunu düşünüyordu, çünkü bundan sonra Çiçero vakasında ciddi sorunlar çıkmıştı.[41]

Bazna bu olaya Moyzisch'ten daha da fazla dram katmıştı. Arabadan dışarı yuvarlanıp "kendini bir bahçe çitlerinin

gölgesinde yüzüstü yatar halde bulduktan" sonra, takip eden arabanın hızla yanından geçtiğini görmüştü. "Bir saniyeden kısa bir an için araç göstergelerinin soluk ışığında bir yüz gördüğümü sandım." Hayal gücünün aşırı etkili olabileceğini ve sürücünün sadece "direksiyonun üzerine abanan bir gölge" olduğunu kabul etmekle birlikte, Bazna "genç, düzgün, ifadesiz bir yüz" fark ettiğini söylemişti. Ancak bu şartlar altında gizemli sürücüyü gördüğüne dair bütün bu hikâye apaçık bir kurguydu; amacı, sonradan aynı adamı tanıdığı iddiasına zemin hazırlamaktı. Odasına varınca iş kıyafetlerini giymiş, sonra da başka bir uşak onu odasında ziyaret ederek bir kuşku durumunda ona mazeret sağlamıştı, hatta sonradan, aynı gece fotoğraf çekecek kadar sakinleştiğini iddia edecekti. Bu herhalde bardağın kırıldığı dönemdi.[42] Bu hikâyede biraz gerçeklik payı olabilir ama araba takibiyle aynı gece meydana gelmesi son derece olasılık dışıdır; amacı açıkça casusun sinirlerine hâkimiyetini ve cesaretini vurgulamaktır.

Moyzisch bu takip olayına "tatminkâr bir çözüm" bulmayı asla başaramadı, ama takipçinin Türk olduğunu "düşünme eğilimindeydi". Bu meçhul şoförün bir İngiliz ajanı olduğundan kuşkulanıyordu çünkü Çiçero her şeyin sakin olduğunu ve işe devam ettiğini bildirmişti. Takibin bir tür şaka ya da oyun olduğunu da düşünmüyordu. Ankara polisinin veya Türk gizli servisinin neden kendi Opel'ini, üstelik de tehlikeli süratte takip etmek isteyebileceğinden tam emin olmasa da Moyzisch, Jenke'leri ziyaret ettiğinde Türkiye dışişleri bakanlığından bir konuğun geceleyin çok dikkatsiz araba kullandığı yorumunu yaptığını anımsıyordu. Bu yüzden gerçekten de herhalde Türklerin arabayı takip ettiğini düşünüyordu. Ancak aklındaki en önemli nokta, yanındaki yolcunun tanınmamış olmasıydı.[43]

Sonradan Moyzisch'in sekreteri olarak işe alınan genç bir kadın, Moyzisch'in işleri hakkında düşmana rapor veriyordu

ve takip eden arabayı bir Amerikan istihbarat ajanının sürdüğüne işaret etmişti. Ajanın özellikle Moyzisch'le mi, yoksa sadece kimin sürdüğünü bilmediği gizemli bir arabayla mı ilgilendiği kesin değildir, ama Alman arabasının hızlanıp kaçmaya çalışmasıyla herhalde merak şüpheye dönüşmüştü. Ülkede faaliyet gösteren Müttefik güvenlik birimlerinin üyeleri hiç kuşkusuz Moyzisch'in gerçek fonksiyonundan haberdardı; ama aralık ortasında bir İngiliz büyükelçiliği casusuyla bağlantılı olarak ondan kuşkulanmak için bir gerekçeleri yoktu. Ne Moyzisch ne de Bazna böyle bir olayın tekrarlandığını ifade etmiştir, Alman görevli gözetim altına alınmamıştı ve 1944'e kadar olayı Almanya'nın casusluğuyla ilişkilendiren bir şey yoktu. Dolayısıyla bu takip olayı muhtemelen rastlantı gibi görünmektedir; bu yüzden asıl önemi, takip edilenler üzerinde sahip olduğu psikolojik etkide yatmaktadır.

1943 sonbaharı ortasına kadar İngiltere genel olarak Türkiye'nin tarafsızlık politikasından memnundu. Bu tarihte Akdeniz temizlenmişti, İtalya Mihver'den ayrılmıştı ve Müttefiklerin biraz daha faaliyete geçmesi arzu ediliyordu. Yine de Churchill'in ilk önce Ege'de, sonra da Balkanlar'da bir taarruz yapma kumarı, Ege adalarındaki yenilgilerden dolayı sekteye uğramıştı. Tahran'da Türkiye'yi askeri işbirliğine zorlamak için Müttefiklerden baskı sağlama kararlılığı sadece kısmen başarılı olmuştu: Ankara'yı ikna etmek İngiltere'nin sorumluluğunda olacaktı. Churchill, Güneydoğu Avrupa'yla ilişkili tavrının doğruluğundan asla şüphe etmemişti: "Türkiye'yi savaşa sokmak ve Ege'de baskın çıkmak için başka türlü kullanılamayan güçleri kullanmanın başarılamamasını savaşın yönü açısından bir hata olarak görüyorum, ki buna

rağmen zaferin kazanıldığı gerçeği de bunu affettiremez."[44] Bu kanısının büyük gücü karşısında, Churchill'in Türk tarafının aralık ortasında açıkladığı tutumunu nihai olarak kabul etmeyi reddetmesi ve temsilcilerine bu tutumu değiştirmek için çabalarını yoğunlaştırmalarını emretmesi hiç şaşırtıcı değildir. Çiçero da aralığın ikinci yarısına kadar bununla meşgul olacaktı.

9.

TÜRKİYE'Yİ KAZANMA MÜCADELESİ

Türkiye'nin 12 Aralık'ta resmi olarak Kahire Konferansı'ndaki İngiliz önerilerini reddeden yanıtı, Churchill'i tatmin etmedi. İngiliz yetkililer yedi hafta boyunca Türkiye'yi savaşa girmeye veya 15 Şubat'a kadar önemli bir destek sağlamaya ikna etmek için boşuna uğraşmıştı. Churchill bölgesel stratejisinin aldığı darbeyi kabul etmede isteksizken, Ankara'nın tutumunda da çok az esneklik olduğundan, uzayıp giden pazarlıklar İngiltere'nin hedeflerinde ilerleme olmaksızın aradaki soğukluğu artırıyordu. Elbette Churchill'in böyle kesin bir tavra meydan okumaktaki ısrarını açıklamak güçtür. Türk liderler açıkça aceleci bir hareketten kaçınmakta kararlıydı, zaman içinde hem Almanya'nın fethettiği ülkeleri savunma kabiliyetinin hem de Stalin'in civardaki bölgeler hakkındaki planlarının açığa çıkacağını umuyor, bu kaygılar İngiltere'yi tatmin etmek için insan ve kaynak ayırmalarını önlüyordu. Üstelik İngilizlerin Türk çıkarlarını feda ederek Moskova'yla gizli bir anlaşmaya varıp varmadığından da emin değillerdi. Bu şartlar altında Ankara tavrını belli etmemeyi tercih ediyor,

mantıklı ve uydurma itirazlardan bir karışım sunarak İngilizleri sinirlendiriyordu.

Bir anlaşmaya varmanın yükü Knatchbull-Hugessen'in sırtındaydı. Bu politikayı kişisel olarak onaylamamasına rağmen gönülden çalışıyor ama Ankara'dan sadece birkaç ödün elde edebiliyordu. Neredeyse tüm bu uzun tartışmalar boyunca, Çiçero'nun filmleri Almanları konunun gelişmesi hakkında çok iyi bilgilendiriyordu. Gizemli araba takibinden sonra güvenini hızla tekrar kazanan uşak bilgi akışını sürdürürken daha da fazla para biriktiriyordu; ama açıkça görülen harcamaları ve kişisel yaşam tarzından dolayı bir sorun çıkması olasıydı. Ancak ocak ayının sonlarında, İngilizler sızıntıyı kontrol etmeye başlayınca sesi kesildi. Bazna'nın telaşı ve sakinliği geçici olsa da casus olarak en verimli dönemi bitmiş ama bu arada İngiltere'nin planlarını engellemeye önemli katkıda bulunmuştu.

Churchill Ege'de daha fazla faaliyet aracılığıyla savaşı sürdürmeyi şiddetle savunmaya devam ediyordu. Daha bilgili ve daha nesnel düşünen yetkililer –bunların arasında büyükelçi ve Eden da vardı– önerilen zaman planlamasındaki güçlükleri öngörüyor, bunun Türklere dert olduğunu ve saldırı hazırlıklarını aceleye getirdiğini fark ediyordu. Beklentilerin değişmesi ve yaklaşımın yavaşlaması için çok geç kalınmıştı; o zamana kadar güven tükenmiş ve ilişkiler kötüleşmişti.

Türk liderler Kahire'de tasarlanan koşullara veya programa asla razı olmadıklarını ve bunları geri çevirmek için her türlü hakları olduğunu 12 Aralık'taki resmi cevaplarında ısrarla bildiriyordu. Genel askeri durumu hâlâ hem kaygı hem ihtiyatla değerlendiriyorlardı. Müttefiklerin genel olarak

yükselişte olduğunu fark etseler de bölgelerindeki müthiş Alman gücünü hafife almayı reddediyorlardı, ayrıca Sovyetler Birliği'nin hedeflerini de daima dikkate almak gerekiyordu. Londra duraklayan görüşmelerle geçen haftalar boyunca Sovyet liderlerini Türkiye'ye teminat vermeleri için ikna edememişti. Moskova'nın politikası kış boyunca dış gözlemcilerin kafasını karıştırmıştı çünkü Türkiye'nin işbirliği yapmamasından hoşnut gibi görünüyorlardı. Aslında Türkiye'nin tarafsız tavrı sadece bir İngiliz taarruzunu ve komünistlerin kendilerinin göz koyduğu bir bölgede gelecekteki Batı nüfuzunu engellemekle kalmıyor, Türkiye'yi savaş sonrası yıllarda Moskova'nın korkutmalarına ve taleplerine karşı daha çaresiz bırakan bir izolasyonu da besliyordu.[1] Hal böyleyken Ankara'nın bariz ölçüde suni tezleri ve abartılı talepleri doğrudan bir amaca hizmet etse de, Türkiye'nin imajını ve konumunu zedeliyordu.

Askeri teçhizat ve tedarik hakkındaki boğuşmalar, hem ortaya konan ihtiyaçların geçerliliğini hem de tahmini teslimat sürelerini ele alıyordu. Türk silahlı kuvvetlerinin zaten temin edilmiş malzemeleri bile özümsemekten ve kullanma kabiliyetine sahip olmaktan uzak olduğuna emin olmakla birlikte, İngilizler Kahire'de 58.900 ton malzeme daha sağlamaya söz vermişti. Türklerin karşı öneri olarak sunacakları nihai rakamlar ve programlar üzerinde hâlâ pazarlık yapmayı umuyorlardı. Ankara zaruri ihtiyaçlarının 248.000 ton olduğunu hesaplamıştı ve bu şişkin rakam bir daha değiştirilmeyecekti. Londra Ankara'nın blöfünü görerek Knatchbull-Hugessen'in hoşlanmadığı bir yaklaşımla bu toplam miktarın kabul edildiğini bildirdiğinde, Türkler sadece bu teslimatın şubata kadar imkânsız olduğu karşılığını vermişti. Sadece iki limanın, İskenderun ve Mersin'in iyi savunmalı olduğunu ve ikisinin de tek şeritli bir demiryoluyla uzun bir nakliyeyi gerektirdi-

ğini kaydetmişlerdi. Bu açmaz, eğitim süresi gibi güçlüklerin tartışılmasını gereksiz kılmıştı.[2]

Kara saldırılarına ve bombalamalara karşı koruma da başka bir çekişme konusuydu. Türkler ya tek başına Almanya ya da Bulgar yardımıyla Balkan sınırı boyunca işgal edilme korkularını ifade etmelerine rağmen, özelde bu olasılığı pek muhtemel bulmuyorlardı. Ama kısıtlı hava bombardımanları olası görünüyordu. İngiltere zaten çoğu havaalanını geliştirmişti ve Türk pilotları Kraliyet Hava Kuvvetleri RAF tarafından eğitiliyordu, fakat daha önce bahsedildiği gibi kırk dokuz hava filosundan oluşan İngiliz uçaklarını Türkiye'de konuşlandırmak mümkün değildi. Şimdi bunun yerine on yedi ila yirmi birim tarafından hava savunması öneriliyordu. Türk liderler Batı Anadolu'nun savunmasızlığını vurgulayarak bu rakamın yetersiz olduğunu açıklamıştı: Ülkenin liman ve demiryolu sistemi, başlıca nüfus merkezleri ve askeri tesislerinin hepsi saldırıya açıktı. Buna rağmen İngiltere Türkiye'ye hava desteği tahsisini azaltamazdı. Sonuçta pat durumu doğmuştu.[3]

Çok sayıda İngiliz teknisyeni kabul etme konusu tartışma konusu olmayı sürdürüyordu; çünkü kısmen –belgelerde "köstebek" olarak tarif edilen– sivil kıyafetli bu kadar çok İngiliz uzmanın orada bulunması bile, Türkiye'nin savaşa girmeye sağlam bir söz verdiğini yansıtır şekilde yorumlanacaktı, kısmen de Türkiye'de bunların asıl amacına ilişkin derin kuşkular vardı. Türk liderler Alman komutanların ülkelerini nasıl bir hileyle Birinci Dünya Savaşı'na soktuğunu hâlâ anımsıyordu: Şimdi de tüm İngilizlerin sıkı gözetim altında tutulmasını sağlıyorlardı. İngiltere havaalanlarını ve uçaklara kılavuzluk için verici istasyonlarından oluşan bir sistemi hazırlamak için 2000 köstebeğin gerekli olduğunu tahmin ediyordu; Ankara ise her bir görevi ayrı ayrı tartışmaksızın kabul

etmeye razı olduğu azami sayının 250 olduğunda ısrarcıydı. Bu uyuşmazlık, Knatchbull-Hugessen'in Menemencioğlu ile 18 Aralık'taki uzun toplantısında "keskin bir silah geçidi" yaşanmasına yardımcı oldu. Büyükelçi baskın çıktığını sanıyordu ama kısa süre sonra Ankara'nın hâlâ her bir İngiliz'e duyulan ihtiyacı sorguladığı ve toplam sayılarını düşük tutacağı açığa çıktı.[4] Yine de Türkiye'nin tutumunda görünüşteki bu yumuşamanın gizli bir önemi vardı: Papen'in bu değişikliğin farkında olduğu, hemen ardından Menemencioğlu'na protestosuyla açığa çıkmış ve dışişleri bakanını kaygılandırmış, Menemencioğlu Knatchbull-Hugessen'i Ankara'da bir sızıntı bulunması olasılığına karşı uyarmıştı.

Sir Hughe'nun hem 18 Aralık'ta hem de takip eden gün inatçı dışişleri bakanıyla zor toplantılar yapmasının bir diğer nedeni de, Türkiye'nin İngiltere'nin üç silahlı kuvvetinin bölgesel komutanlarının bir ziyaretine izin vermeyi reddetmesiydi. Büyükelçi görünüşe göre bu reddi beklemediği için, bu nokta üzerinde "biraz sıcak bir tartışma" olmuş, bunun ardından zorlukları çözümlemek için tekrar tekrar çaba gösterilmişti. Ankara alt düzey subayların katıldığı bir dizi öneriyi reddetmiş, sonunda küçük bir delegasyonun ocak ayında gelmesine izin vermişti. Türklerin herhangi bir büyük kurmay görüşmesini, İngilizlerin ortak savaş planı yapma hedeflerini kabul etmekle eşdeğer gördüğü apaçıktı. Knatchbull-Hugessen'in İngiliz askeri heyetini kabul etmenin nihai şartlarını dışişleri bakanlığına bildirmesi aralık sonunu bulmuştu.[5]

Bu arada İngiltere Ege bölgesinde olası bir hedefi benimsemişti. Bu ayarlama, herhangi bir eylemi hazırlamak için zamanın hızla azaldığını dikkate alıyor, Eden'ın Sir Hughe'nun raporlarına karşı tepkisini ve kendisinin Londra'da Türk büyükelçisiyle konuşmalarını yansıtıyor ve yakın bir uzlaşmanın önündeki engellerin aşılamadığı gerçeğini kabul ediyor-

du.[6] Dışişleri Bakanlığı 21 Aralık'ta Knatchbull-Hugessen'e, genelkurmay başkanları tarafından hazırlanmış bir mesaj göndererek dışişleri bakanının, eğer İngilizler 15 Şubat'a kadar Türkiye'yi savaşa sokamazsa peşinden gidilecek alternatif bir hedefin ana hatlarını çizen bir öneriyle hemfikir olduğunu bildirmişti. Raporun orijinali, kurmay komutanlarını haberdar etmesi için General Dwight Eisenhower'a gönderilmişti. Askeri liderler Ankara'nın meşru taleplerini karşılamak için istekli olduklarını ifade ediyor, mümkünse kararlaştırılmış olan zamanlamaya sadık kalmak ama İngiliz teknisyenlerinin her durumda köstebekliği sürdürmelerini istiyordu, yani bu yaklaşımla ilişkilerde herhangi bir kopuş önleniyordu. Türkiye'yi devreye almadaki makul bir gecikme gerekirse hoş görülebilirdi ama aynı zamanda Almanları da tasalandırmak gerekiyordu. Bu yüzden Knatchbull-Hugessen, "Amacımız Türkiye'yi mümkün olduğunca erken savaşa sokmak ve her durumda Overlord Operasyonu başlatılana kadar Almanlara Akdeniz'in doğu ucundan bir tehdit yöneltmektir,"[7] şeklinde bilgilendirilmişti. Büyükelçi bunun hemen ardından, Türkiye'nin Almanya'yı düşmanlarının bir sonraki hamleleri hakkında kandırmak için tasarlanmış bir manzaranın yaratılmasına bile karşılık vermediğini görmüştü.

İngiliz askeri heyetinin ziyaretine rağmen, Ankara ile görüşmeler ocak ayında hiçbir ilerleme kaydetmedi.[8] Hava Mareşali Sir John Linnell'in başkanlığındaki grup senenin başında Türkiye'ye varmış, ortak bir zemin arayışı içinde sonuçsuz haftalar geçirmiş ve sonunda 3 Şubat'ta Churchill'in kilitlenen görüşmelerde bir ilerleme kaydedemediğini kabul etmesiyle çekilmişti. Her ne kadar tartışmalar, düşmanı yanıltmak için kasten uzatılmışsa da, Çiçero'nun casusluk çalışmaları sayesinde Almanlar gerçekleri görmüş, zaman içinde kendi pozisyonlarının geliştiğini anlamış ve yakın bir dönemde İngiliz-Türk askeri saldırısı olabileceği kaygıları dağılmıştı.

Knatchbull-Hugessen ve askeri heyet ocak başındaki görüşmelerde asıl koşullara odaklanırken Churchill, Eden'a gönderdiği bir mesajda bilinen konuları savunuyordu, ancak Sir Hughe Ankara'dan savaşa katılma sözünü veya savaş açmak olmasa da tam destek alma konusunda hiç hayallere kapılmıyordu. Ortak bir askeri harekât hedefini korumaktan oluşan "alternatif bir hedefin" peşinden gitmenin daha gerçekçi olduğunu biliyordu.[9] Ancak bu tehdit ikna edici olmak ve düşman güçlerini olduğu yere bağlamak için Türkiye'nin gelecekte olası bir taarruz yapılacağına işaret eden çalışmalara yakın işbirliği göstermesini gerektiriyordu. Fakat Ankara sahte bir görüntü yaratmaktan daha fazlasına isteksizdi çünkü herhangi bir yanlış hesaplamanın hâlâ Almanya'yı tahrik edebileceğini savunuyordu. Mareşal Çakmak'ın 12 Ocak'ta emekli olacağının ilanı bile gerçek bir önemden yoksundu. Alman taraftarı bu yaşlı kahramanın değiştirilmesi zaten bekleniyordu, İngilizler bu değişikliği hoş karşılamakla birlikte, bu asla onların bastırmasıyla yapılmış bir değişiklik değildi ve Türkiye silahlı kuvvetlerini modernleştirmek için adımlar atarken gerekli görülmüştü. Bu politikada bir dönüşüme işaret etmiyordu.[10] Fakat bu arada çoğu mesaj, sürekli bir tehdit oluşturma planını açığa çıkarıyordu. Berlin'i gelecek operasyonları tahmine çalışmakla meşgul etme ihtiyacı tartışılırken bazı İngiliz telgrafları *Overlord* kod adını dile getirmiş ve bunun genel anlamını açığa çıkarmıştı. Örneğin, bir telgraf "başka yerlerdeki saldırılar, örneğin Overlord"dan bahsediyordu.[11] Almanya bunun genel anlamını Çiçero sayesinde öğrenmişti.

Herhangi bir önemli konuda ölçülebilir bir ilerleme kaydedilememesi, Knatchbull-Hugessen ile Menemencioğlu arasında 15 Ocak'ta hararetli bir toplantı yapılmasına ve bunun ardından da dışişleri bakanından iki uzun ama fay-

dasız mektup gelmesine yol açmıştı.[12] Menemencioğlu artık İngilizler tarafından fazla Alman taraftarı denerek küçümseniyordu. Dışişleri bakanı bazen inatçı bazen kaçamak tavırlarıyla Eden'a, Sir Hughe'nun bakanın ya engel çıkararak ya da kelime oyunları yaparak yol açtığı zorluklar hakkındaki raporlarında "en kötü tarafıyla" gösteriliyormuş gibi geliyordu. Hatta Türkiye'de bile bakanın Türk politikasının önceden çizilmiş çizgilerini takip etmek yerine bazen istediğini yaptığı şeklinde bir his vardı. Ancak Londra, Menemencioğlu'nun görevden alınmasını sağlamak için kabul edilebilir bir mazeret göremiyordu.[13] Knatchbull-Hugessen de ister Amerikan ister Sovyet isterse Balkanlar'daki işgal edilmiş ülkelerin temsilcileri olsunlar, meslektaşlarından destek gelmemesinden duyduğu rahatsızlığı ifade ediyordu.[14]

Ocağın ikinci yarısına gelindiğinde İngiltere'nin Türkiye'de hedeflerine ulaşamayacağı açığa çıkmıştı. Bu yüzden Churchill, Eden'a 14 Ocak'ta askeri heyetin çekilmesini önerdiğinde dışişleri bakanı kabul etmiş ve İngiltere, Menemencioğlu ve diğer Türklere kızgınlıklarının gerçekten ciddi boyutta olduğunu göstermeye karar vermişti. Sir Hughe'nun son bir teklif daha yapma önerisi Londra tarafından reddedilmişti.[15] Ancak büyükelçinin anılarının bu temkinli ılımlılığı yanıltıcıdır: "Türk üslerini kullanabilseydik bile, Türkiye'nin gerçekten çatışmalara katılmasını beklemiyorduk" ve "Türkiye olumsuz yanıtlamaya karar vermiş olsaydı da onu suçlamak mümkün değildi". Diplomat görünüşe göre daha işbirliği önerileri ilk tasarlandığından beri gelişmiş olan Ankara'ya yönelik tutumdaki değişiklikten üzüntü duyuyordu. İngiltere gerçekte Türkiye'yi suçluyordu. Knatchbull-Hugessen Türklere karşı "hayal kırıklığımızı gizlemek için hiçbir çaba göstermediğimizi" kabul etmişti.[16] Türkiye'nin zamana oynayan politikası, İngiltere'nin haftalarca süren baskısına rağmen ta-

rafsızlığını korumuştu. Ancak ülke liderleri, pazarlık konumlarının hızla değer kaybettiğini, kozlarını abartılı oynadıklarını ve dostlarını bıktırdıklarını, ayrıca bu yaklaşımlarının istedikleri türden faydalar değil, tehlikeli bir yalnızlık getireceğini tam olarak fark edememişti. Dolayısıyla şubat başında İngiltere'nin bu müttefikiyle savaş dönemindeki ilişkilerde en soğuk dönem başlamıştı.

Papen İngiliz-Türk ilişkilerindeki güçlüklerden hem Menemencioğlu hem de Çiçero'nun son fotoğrafları aracılığıyla tamamen haberdar oluyordu. Her ne kadar fotoğraflar dışişleri bakanının ifadelerini sınamak için işe yaramayı sürdürse de Papen'in önemli şeylerin kendisinden gizlendiğinden korkmasına gerek yoktu; Türk bakan ona "Alman İmparatorluğu'nun son büyük şövalyesi" olarak saygı duyuyor ve iki ülke çıkarlarının en azından geçici olarak ortak bir hedefi olduğunu düşünüyordu.[17] Dolayısıyla büyükelçi İngiltere'nin çabalarını eline geçen belgelerin bazıları aracılığıyla takip edip İngilizlerin sineye çektiği düş kırıklığından hoşnut olurken Menemencioğlu'ndan da nasıl güçlük çıkarıldığını düzenli olarak öğreniyordu. Bu yüzden önemli bir konu üzerindeki kararlılığın zayıfladığını tespit ettiği aralık sonuna kadar Menemencioğlu üzerinde baskı kurmasına gerek yoktu. Papen'in bu konu hakkında resmi protestoda bulunması, İngilizlerin özel güvenlik soruşturmaları yapması için gerekçe olacaktı.

Menemencioğlu 1943-1944 kışında riskli ve gerçekçi olmayan bir politika sürdürüyordu. Planları iki tarafı da etkiliyordu. Papen'e altı ay zaman kazanmanın, Almanların doğu cephelerini sağlama almasını sağlayıp dolayısıyla da Müttefiklerin planladıkları saldırıları başlatmasını geciktirerek iki ülkeye de yardımcı olacağını açıklıyordu. Menemencioğlu gizli gizli Alman-Bulgar tarafı zayıfladıkça, ülkenin

sınırlarını asgari maliyetle genişletmeyi umuyordu. Böylece de Papen'in barış arayışlarını çürütüyordu. Menemencioğlu savaşın uzamasıyla, Bulgaristan Almanların korumasını kaybedince komşusundan toprak alabileceğini tasarlıyordu. İngiltere'yle bir şekilde açık bir "anlaşmaya" varmaya dair ince göndermeleri bu ödülü elde etmeyi hedefleyen ipuçları olarak görülmüştü, ama hem Almanya'nın doğu hattını tutma kabiliyetini hem de böyle zamana oynaması karşısında İngiltere'nin sabrını fazla abartmıştı.[18] Menemencioğlu bu şekilde ülkenin pazarlık kabiliyetini ve zamanında İngiliz-Amerikan savaş hamlelerine katılma gerekliliğini yanlış değerlendirmişti. İnönü ve Saracoğlu durumdaki değişikliği çok daha iyi kavrıyor ve Moskova'ya karşı Batı'nın desteğini yitirmekten korkuyordu. Fakat Menemencioğlu iflas eden politikaları haziran ortasında onu istifa etmeye zorlayana kadar en temel kararları geciktirmek için nüfuzunu kullanmayı sürdürüyordu. Ne ilginçtir ki, Menemencioğlu'nun çöküşüne sebep olan Almanlardı.

Türk liderler herhangi bir askeri yükümlülüğe girme gerekliliğini 1944 ortasına kadar ertelemek için yüksek ve abartılı bir seviyedeki teçhizat taleplerini özenle hesaplamıştı. Knatchbull-Hugessen'in bu büyük miktarların bile teslimatının aslında öngörüldüğü gibi yapılabileceğini savunacağı da hesaba katılmış, hatta yurtiçi nakliye sistemlerinin bu işi yapabilme kapasitesi hakkındaki rakamlar, Menemencioğlu tarafından buna uygun olarak kasten düşük hesaplanmıştı. Dışişleri bakanı 18 Aralık'ta bu konuları tartışırlarken Papen'e, bu aldatmacanın Türklere biraz daha zaman kazanma fırsatı sağladığını söylemişti. Aynı zamanda Papen'e, İngiltere'nin sürpriz yapıp güç kullanarak Türk hava sahasını ele geçirmesi olasılığının da kuvvetli olduğunu ve İnönü'nün bu yüzden Türkiye'yi böyle bir eyleme karşı korumak için emir-

ler verdiğini anlatmıştı. Buna rağmen Papen'i, Alman-Bulgar karşı önlemlerinin kanıtlanması durumunda, İngiltere'nin kararlılığını artıracağı yönünde uyarmıştı. Bu sohbeti Berlin'e bildiren Papen, İngiliz-Türk ilişkilerindeki kopuşun ciddiyetini ve belirsiz sonuçlarını vurgulamıştı. Bunun sonucunda Almanya, Türkiye'deki herhangi bir olaya karşı hazırlanmak zorunda kalmıştı.[19] Bahsettiği sürtüşmeler bu arada gün geçtikçe şiddetleniyordu.

Menemencioğlu 24 Aralık'ta Papen'le tekrar buluşunca, Alman büyükelçisine, geçen fırtınalı hafta boyunca ilişkilerdeki kopuşun iki defa çok yakın göründüğünü söylemişti. Dışişleri bakanı, Knatchbull-Hugessen'e Üç Büyüklerin ortak bir eylemle planladıkları bir girişimi kabul etmeyeceğini söylemişti. Üç Müttefik askeri gücün Ortadoğu'daki üst düzey komutanlarının ayrıntılı tartışmalar için gelmesine izin vermeyeceğini, hatta bunların vekillerinin veya ekiplerinin bile ziyaretlerini kabul etmeyeceğini de söylemişti. Ancak birkaç gün sonra gelen dördüncü bir İngiliz önerisi Menemencioğlu'nun onayını almıştı: Küçük bir grup subay, az çok rutin görüşmeler için gönderilebilirdi. Dışişleri bakanı, Papen'e Türkiye'nin bir kopuş riskini kabul edeceğini ve herhangi bir sürpriz saldırıya direneceğini Knatchbull-Hugessen'e açıkça bildirdiğini söylemişti. Onun gözünde bu riskler, savaşa katılma riskinden daha büyük değildi. Sonradan aralık ayında eline geçen Çiçero belgelerinden, Papen İngiliz heyetinin varış tarihini de öğrenmişti.[20]

Yıl sona ererken, casusun bilgilerini kullanma konusundaki tartışmalar da açığa çıktı ve birçok sorun çıkardı. Moyzisch bu olayı dramatik olarak "en büyük" kriz olarak adlandırıyordu; Berlin'deki asabi üstleriyle "sonu gelmez dertlere" sebep oluyordu. Casusun fotoğraflarından biri Noel'den hemen önce Türkiye'nin kısa süre içinde İngiltere'nin en büyük

kaygılarından bazıları hakkında bir uzlaşmaya varabileceğini açığa çıkarmıştı; bu konular Türkiye'nin Avrupa kesiminde uçak kılavuz radar istasyonları inşası ve personel tayini ile sivil kıyafetli daha fazla askeri uzmanın ve teknisyenin kabul edilmesiyle ilişkiliydi. Gelişmekte olan bu durumun ciddiyetini gören Papen derhal harekete geçerek 30 Aralık'ta Menemencioğlu'nu şiddetle protesto etti, bu gibi faaliyetlerin yol açacağı sonuçlar, hatta İstanbul'a hava saldırıları hakkında uyardı. Büyükelçinin gerçek kaynağı açıklamamaya özen göstererek bu bilgiyi ağzından kaçıran birinden edindiği iddiası, onu dinleyen bakana apaçık yalan olarak görünmüştü. Papen görünüşe göre eğer İngiltere'ye yardım ederse Türkiye'yi karşı eylemlerle ve misillemelerle tehdit edecek kadar çok bilgi sahibiydi. Dışişleri bakanı Papen'e yanlış bilgilendirilmiş olduğunu iddia ederek tasalanmamasını önerirken, Almanların bu bilgiyi nasıl elde etmiş olabileceğini sorguluyordu. Menemencioğlu sadece bir gün içinde Knatchbull-Hugessen'e haber vererek olası bir sızıntıyı bildirmişti. Büyükelçinin ocak başında dışişleri bakanlığına, Papen'in İngiltere'nin Türklerle gizli görüşmelerinin ayrıntıları hakkında çok şey bildiğini anlatan mesajı da Çiçero tarafından kopyalanmış ve neredeyse anında Almanlara teslim edilmişti.[21]

Anlaşılır şekilde Moyzisch Berlin'den gelecek tepkiden çekiniyordu. SD genel merkezindeki herkesin, Papen'in Çiçero tarafından tedarik edilen bilgileri kullandığını ve kendisinin Kaltenbrunner'den aldığı, bunları Papen'e göstermesini yasaklayan emri çiğnediğini fark edeceğini biliyordu. Ancak fotoğrafları veya negatifleri saklamak mümkün değildi ve beklediği gibi bir sorunun çıkması an meselesiydi. Ama kısa süre sonra üstlerinden "gelen kesin emirlere uymayarak disiplini bozduğunu" öne süren resmi bir kınama aldığını bildirmesine rağmen, bu durumun asla kişisel bir sonucu olmayacaktı

ve yeni gelişmeler tüm etkilerine ve önemine rağmen, Moyzisch'in tahmin ettiği büyük krizi doğurmayacaktı. Moyzisch sadece yine bir diplomat olduğunu iddia edip yaşadığı sorunların suçunu Ribbentrop'a atarak olaylar hakkında sonradan anlattığı hikâyeyi kapatacaktı.[22]

Papen sonradan Çiçero tarafından sağlanan bilgileri işlemek için yön veren kimse olmamasından yakınmıştı: "Ne Hitler'den ne de Ribbentrop'tan hiçbir zaman izlenecek genel politika hakkında herhangi bir talimat almadım. ... Tamamen kendi halime bırakılmıştım." Şahsen sorumluluk almaya ve öğrendikleri karşısında harekete geçmeye karar veren Papen eylemlerini Ribbentrop'a meşru gösterebiliyor, casusu ele verme riskine rağmen hemen müdahale etmesinin gerekçelerini açıklıyordu. Papen tehlikeler ne kadar üzüntü verici olsa da malzemelerin bazen bağımsız olarak karar vermeyi gerektirdiğinden sonradan bile hâlâ emindi ve Moyzisch ve diğerlerinin davranışlarına yönelik eleştirilerini reddetmişti: "Bu yüzden yapabildiğim her şeyi yapmakta haklı olduğumu savunuyorum."[23] Elbette elde edilen bilgiler, politikaları ve gelişmeleri etkileyecek şekilde kullanılmadıkça düşmanın gizli faaliyetlerini bilmenin pratikte bir değeri yoktu. Yine de bu olay Sir Hughe'nun büyükelçiliğin güvenliğini sıkılaştırmasına ve dolayısıyla Çiçero'nun belgelere erişiminin azalmasına yol açmıştı.

30 Aralık'taki yılın son buluşmasında, dışişleri bakanı Papen'e politikada bir değişiklik olmadığı hakkında güvence vermişti. Menemencioğlu ona hükümetin bu askeri heyetin ziyaretini bir rutin olarak gördüğünü, hatta heyetin ziyaretinin gizli tutulmamasının Sir Hughe'yu şaşırttığını söylemişti. Türkiye'nin Avrupa topraklarında radarlı yönlendirme ve kılavuz istasyonlarının kurulmayacağını, havaalanlarındaki pistlerin dikenli tellerle ve araçlarla kapatıldığını temin et-

mişti. İngiliz yetkililere verilen açıklama Almanların inmesini engellemekti, ama asıl korku, İngiltere'nin hava sahasını ele geçirme teşebbüsünde bulunmasıydı.[24] Yıl sonuna gelindiğinde, Çiçero'nun elde ettiği bilgiler, Almanların Türkiye'nin belirlediği politikanın ilkelerini tahkim etmesine yardımcı olmuştu.

Çiçero ocak ayı boyunca Almanlara İngiliz belgelerini göndermeyi sürdürmüştü. Bunların arasında Papen'in ve Berlin'in fırtınalı İngiliz-Türk pazarlıklarını ayrıntılı olarak ve memnuniyetle izlemesini mümkün kılan çok özel metinler de vardı. Kâğıtların tarihleri ve Çiçero'nun teslimatları arasında geçen süre şimdi biraz uzamasına rağmen, Papen'in Berlin'deki dışişleri bakanına gönderdiği telgraflardan açıkça anlaşıldığı üzere, ilerleyen gelişmelerin manzarası hâlâ zamanında ve tam olarak görülüyordu. Bakanlıkta malzemelere erişebilen kişilerin sayısını kısıtlamak için şimdi Papen'e raporları doğrudan Ribbentrop'a göndermesi emredilmişti fakat bu değişiklik ne özel bir kaygıya ne de bakanın ilgisinin arttığına işaret ediyordu.[25] Çiçero o ayın sonlarında daha az faaldi, sızıntı kuşkuları büyükelçilikte güvenlik önlemlerinin sıkılaştırılmasına yol açmıştı ve dolayısıyla bu en verimli dönem ocak ayında sona ermişti. Yine de o zamana kadar sağladığı gizli bilgilerin değeri çok büyüktü.

Papen 6 Ocak öğle saatlerinde Berlin'e gönderdiği bir telgrafta, Çiçero'dan daha yeni aldığı materyali analiz ediyordu. Özellikle bir belge iki haftalık olmasına rağmen faydalıydı: Dışişleri bakanlığının büyükelçiye gönderdiği 21 Aralık tarihli bir telgraf, en yüksek güvenlik seviyesi olan "Yobaz" kısıtlamasını taşıyor ve Knatchbull-Hugessen'e İngiltere genelkurmayının Eisenhower'a askeri hedefleri hakkında verdiği mesajın bir kopyasını sunuyordu. Bu belge İngiltere'nin koşullar değişip "Overlord başlatılana kadar Almanlara

Doğu Akdeniz'den tehdidi sürdürmeye" niyetli olduğunu açıklıyordu. Papen çok doğru olarak bu şifrenin İngiltere'den yapılacak büyük bir taarruzu temsil ettiği sonucunu çıkarmıştı. Casusun verdiği bilgiler, tüm sorunlara rağmen, Türk hava üslerini kullanmak için esas zaman sürecini takip etmek üzere pazarlıkların devam edeceğini gösteriyordu. İngiliz liderler Mihver devletlerinin herhangi bir önlem alabileceğini hesaba katmıştı. Türkler savaşa girene kadar Müttefiklerin planları hakkında bilgilendirilmeyecekti ama Papen, İngilizler Türk hava üslerini kullanarak deniz yollarını kontrol etmeyi umuyormuş gibi görünmesine rağmen, Balkanlarda bir taarruz olmayacağını tahmin ediyordu.[26] Böylece Berlin, casusu aracılığıyla sadece Overlord'un genel kapsamını değil, İngiltere'nin Türkiye'den yardım olmasa bile bölgede bir tehdidi sürdürmeye niyetli olduğunu da öğrenmişti.

Alman büyükelçi 6 Ocak'taki ikinci bir telgrafta, Menemencioğlu ile yaptığı ve İngiltere'yle çıkmazın sürdüğünü açığa çıkaran bir başka sohbeti rapor ediyordu. Dışişleri bakanı Menemencioğlu son gelişmeleri özetledikten sonra, Papen'in Müttefiklerin operasyon planları hakkındaki sorusunu, ayrıntıları bilmediğini kabul ederek yanıtlamıştı çünkü Eden Kahire'de bunları açıklamayı reddetmiş, bu gizlilik bir kuyruk acısı olarak kalmıştı. Moskova'nın da şimdiye kadar kendi başına bir zorlamaya girişmediğini öğrenen Papen, bu kesintisiz korkuyu kendisi uyandırmıştı.[27]

Papen ocak ortasında tekrar kaygılanmaya başladı. Çeşitli Türk yetkililerin teminatlarına rağmen onu kandırıp kandırmadıklarını, İngiliz taleplerine karşı direnişlerinin yeterince güçlü olup olmadığını merak ediyordu: İngiliz heyetinin hâlâ orada bulunduğu göz ardı edilemezdi. 18 Ocak'ta eşiyle beraber Saracoğlu'na bir akşam yemeği partisi verdiklerinde bir sorun yokmuş gibi görünüyordu.[28] Fakat tam o sırada Çiçe-

ro'dan gelen teslimattaki bir kesinti, olan biteni belgelerden kontrol etmesini imkânsız kılıyordu. Başka bir dert kaynağı da Ribbentrop'u casusun ve verdiği bilgilerin güvenilir olduğuna sürekli ikna etmek zorunda kalmasıydı. Ribbentrop da Türkiye'nin hamlelerinin akışına ilişkin çekişmeleri çok fazla yakından olmasa da takip ediyordu; hatta Papen'e Çiçero'yu bertaraf etmek için acil durum planları olup olmadığını bile sormuştu.[29] Bu göz yaşartıcı fikrin aklına nereden geldiği bilinmiyor.

Papen 19 Ocak'ta Menemencioğlu ile buluşmasını ve aynı zamanda Çiçero'dan gelen yeni bilgileri rapor ederken endişelerinin hafiflediğini göstermişti. Dışişleri bakanı İngilizlerle görüşmelerde iki tarafın da aynı tezleri yinelediğini, Türkiye'nin mevcut tavrını koruduğunu ama Sovyet politikası hakkında önemli sözler söylendiğini açıklamıştı. Moskova büyükelçisi ona 17 Ocak'ta Türkiye'nin Tahran'daki konferansa erkenden katılmasını sadece İngiltere'nin talep ettiğini resmi olarak hatırlattı. Moskova'nın mevcut konular hakkında bir tavır almadığını da iddia etti: Rus hükümeti Türklerin savaşa girmesini ummakla birlikte, geleceklerine yalnızca kendileri karar vermeliydi ve İngilizlere nasıl davranacakları da kendi meseleleriydi. Ankara Ruslara güvenmeyecek kadar uyanık ve gerçekçiydi ama Papen bu yaklaşımlarının İngiltere'ye direnci güçlendireceğini düşünüyordu. Aynı zamanda Menemencioğlu'nun dinlenmeye ihtiyacı varmış gibi göründüğünü de kaydetmişti.[30]

Büyükelçinin Çiçero'nun en son belgeleri hakkında Ribbentrop'a gönderdiği telgraf dört noktayı vurguluyordu. En önemlisi, İngiliz-Türk anlaşmasının imkânsız göründüğüydü: Ankara hâlâ savaşa girmeden önce belirtilen tüm teçhizatı almakta ısrar ediyor, İngiltere'yse 2000 asker sızdırmasına izin verilmeden kısmi bir teslimatı bile tartışmak istemiyor

fakat bu öneri Türkler tarafından kesinlikle geri çevriliyordu. İngiltere bu konular üzerindeki tıkanıklığa rağmen Ankara ile ilişkileri koparmamaya kararlıydı. Bu yüzden Papen, Türkiye'nin geçici olarak tarafsız kalacağı, İngiltere'nin Balkanlarda büyük bir cephe açmayacağı ve Londra'nın sadece daha küçük hedeflerin peşinden gideceği sonucunu çıkarmıştı. Papen'in ikinci noktası, Menemencioğlu'nun Knatchbull-Hugessen'e Türkiye'nin gelecekte atabileceği olası bir adım hakkındaki bir ifadeyle ilişkiliydi: Müttefiklerin batıdaki çıkarmaları başarılı olduktan iki hafta sonra Türkiye savaşa katılabilirdi. Üçüncü olarak Londra'nın Washington'dan çabalarına destek olmasını istediğini bildiriyordu. Dördüncü nokta bir sızıntı konusunu, bir casusun olabileceğini ele alıyordu. Menemencioğlu Papen'in özel radar istasyonları kurmaya karşı protestosunu Sir Hughe'ya bildirmiş, bunun sonucunda büyükelçilikte bir kontrol yapılmış ama Knatchbull-Hugessen bu güvenlik kusurunun İngiltere'yle değil Türklerle ilgili olduğu sonucuna varmıştı.[31] Papen bu İngiliz mesajından, Menemencioğlu'na müdahalesinin şu ana kadar Çiçero'yu tehlikeye atmadığını fark etmişti.

Ribbentrop 22 Ocak'ta büyükelçiyle temas kurarken Çiçero'dan gelen son raporları ele almıştı. Papen'e uygun bir zaman ve araç bulduğunda, Türkleri İngilizlerden gelecek önemli bir adımdan korkmalarına gerek olmadığının açık olduğu konusunda temin etmesini önermişti. Aslında diplomatı, görüşmeler nasıl gelişirse gelişsin ilişkilerde bir kopukluk olmayacağı hakkındaki gizli bilgileri kullanmaya teşvik ediyordu. Papen üç gün sonra bu değerlendirmeyi, Almanların nasıl bu kadar emin olabildiğini belirtmeksizin gizli polisin başkanına ilettiğini bildirmiş ve bu kanalı seçmesi sayesinde İnönü'nün haberdar edileceğinin kesin olduğunu kaydetmişti. Sonraki gün dışişleri bakanına, Çiçero'dan gelen son mater-

yalin, Knatchbull-Hugessen'in Menemencioğlu'yla daha fazla uzmanın ve gözlem istasyonunun reddedilmesi hakkında şiddetli bir tartışma yaşadığını açığa vurduğunu bildirmişti. Papen'e göre bu sonucun, onun kendi kuvvetli protestosu sayesinde alındığı kesindi ve Türk yetkili tarafından yanlış bilgilendirilmediğini de onaylıyordu. İngiliz belgeleri Sir Hughe'nun durumu umutsuz gördüğünü ama Almanların Türkiye hakkındaki şüphelerini sürdürmek için pazarlıkları devam ettirmeyi planladığını gösteriyordu.[32] Casusun sızdırdıkları ve hemen ardından askeri heyetin ayrılması dikkate alındığında bu hile nafileydi. Papen ile Moyzisch ocak sonunda o kadar emindi ki ikisi de Bursa'ya tatile gitmişti.

Belgelerin, içinde belirtilen güncel gelişmeler temelinde doğrulanması çok ender mümkün oluyordu. Diplomatların elindeki çoğu bilgi genel politikaları ve stratejik hedefleri konu alıyordu, fakat bunlar ne hemen ne de özel olarak sınanabiliyordu. Böyle üst seviye ve uzun vadeli planlar, hâlâ verilerin doğruluğunu ve değerini tahmin etmeye çalışan Almanya'daki yetkililer için pek yardım sağlamıyordu. Fakat aralık ayında Berlin'in katı testlerinden geçebilecek bir belge elde etmişlerdi. Bu belge yeni bir bomba saldırısının ana hatlarını çiziyor ve saldırının ilk hedefini ve tarihini içeriyordu.[33] Fakat bilgileri doğrulayan bu olay ancak casus işe başladıktan on hafta kadar sonra gelmişti ve bilginin, kaynağı doğrulamak için kullanılması çok insanın öldürülmesinin ve nice yıkımın sorumluluğunu almak anlamına geliyordu.

1943 sonlarında Güneydoğu Avrupa'daki üç Alman uydu devleti, Müttefik planlayıcıların neler hesapladığını biliyordu; artan saldırılardan ve katıldıkları tarafın nihai yenilgisin-

den paylarına düşeni alacakları yönünde uyarılmışlardı. Almanların aralıkta incelediği belgelerin fotoğrafları arasında, Müttefik liderlerin Tahran'da yaptığı askeri personel toplantılarında yeni bir bombalama taarruzu konusunda anlaşıldığı tutanak da vardı. Güneydoğu bölgesinde zaten birkaç saldırı olmuştu ama yeni yılın başlarında planlananlar daha ağır olacak ve başkentleri hedef alacaktı ama bu şehirler herhangi bir etkili hava savunması için tamamen hazırlıksızdı.

10 Ocak'taki saldırıların ilk hedefi Sofya olacaktı. Şehirde uçaksavar silahlar bulunmadığı gibi, siren sistemi de yetersizdi; daha önceki küçük saldırılar bile kent sakinleri arasında geniş çaplı dehşete yol açmıştı. (Korkanlardan biri de Alman büyükelçiliğinde çalışan asabi ve genç bir sekreter olan Cornelia Kapp'tı; sonradan Türkiye'ye geçecek ve casusluk vakasında önemli bir rol oynayacaktı.) Berlin buna rağmen gelecek saldırılar hakkında önceden edinilen bu bilgileri, casusun güvenilirliğini sınamak için kullanmayı tercih etmiş ve Sofya'yı uyarmak veya korumak için hiçbir şey yapmamıştı. Bombalamalar planlandığı gibi gerçekleşmişti. "Binlerce kişi öldü, su ve elektrik hatları koptu, çok sayıda ev ve bina harap oldu, Sofya'nın her yanında yangınlar çıktı." Kış şartları ve panik içinde kaçanlar da kenti bir hafta boyunca felç eden bu şartlara eklenmişti. Bombardıman uçaklarının ne zaman geri döneceğini kimse bilmiyordu.[34]

Moyzisch ve Papen sonradan Berlin'in Sofya hakkındaki duygusuzluğu ile araya mesafe koymak için çok uğraştı. Moyzisch "belgelerin sahiciliği hakkındaki" kuşkuların, bu yıkıcı saldırıyla "ebediyen ve korkunç bir biçimde" bertaraf olduğunu kaydetmişti. Böyle bilgiler kullanılırken "insanın gerçekte söz konusu olanın insan yaşamı olduğunu unutmaya yatkın" olduğunu da sahte bir sofulukla eklemişti. Yine de Sofya'daki Alman elçiliğini telefonla aramaya çalışacak kadar

meraklıydı; bombardıman yüzünden ilk seferde bağlantı kurmada sorunlar yaşamıştı. Büyükelçi sonradan saldırıyı önceden haber veren materyalin, doğrudan istihbarat subayı tarafından iletilmiş olduğu halde kendisine bildirilmediğini iddia etti. Belki bu doğrudur çünkü belge, görünüşte büyükelçinin doğrudan ihtiyaç duymadığı askeri istihbaratla ilgilidir. Yine de haberi olmadığını, yoksa bu konuda zorluklar çıkaracağını göstermek istiyordu. Schellenberg gerçekte Bulgarlara önceden haber gönderildiğini iddia ederek yalan söyleyecekti: "Şehir yeterince süre önceden uyarılmıştı, ama saldırıya karşı koymak için yapabileceğimiz pek bir şey yoktu."[35] Belki bu ifadelerdeki gerçeklik payı, bazı askeri komutanların veya birimlerin bombalamaya hazırlıklı olmalarının söylenmesiyle kısıtlıdır.

Saldırının meydana gelmesi kuşkucuların çoğunun sesini kıstığı gibi, casusun güvenilir olduğunu savunanları desteklemiştir. Kaynağa meydan okumayı kesinlikle kafasına koyan çok az kişi, bu bilgilere güvenmemeye devam etmiş ve bu hava saldırısının bile, sırf kendilerini kandırmak için daha büyük bir düşman planını doğrulamak için sızdırıldığını düşünmüştü.[36] Bu gibi kuşkucular için bir vakanın belgelerin doğruluğunu göstermesi tüm raporları geçerli kılmaya yetmediği gibi, hiçbir kanıt da sonunda zafere ulaşacaklarına olan inançlarını kıramazdı. Sonradan fikirlerini değiştirenler ve tavırlarını uyarlayanlar da çok geç kalmıştı çünkü büyükelçiliğin güvenliğinin iyileştirilmesi, casusun verimini azaltıyordu.

Çiçero'nun hikâyesini popülerleştirmek isteyen bazılarının hatalı bir iddiasına göre, casusun çalışmaları Alman uzmanlarının en az bir hayati iletişim şifresini kırmasını sağlamıştır. Bu iddia, sadece fotoğrafı çekilen belgelerden daha fazla kayıp verildiğini ima eder çünkü bir şifreleme sistemi-

nin kırılması, yakalanan radyo sinyallerinden sürekli miktarda veri alınmasına izin verirdi. Gerçekte Berlin'deki kriptoloji ekiplerinin başarıları hayal kırıcı boyuttaydı.

Teoride Çiçero'nun belgelerini bir şifreyi kırmak için kullanmak mümkündü: İngiliz mesajlarında ileti tarihleri ve saatleri belirtiliyordu, bu sinyaller rutin olarak Almanya'nın iletişim istihbarat dinleme birimleri tarafından kaydediliyordu ve Berlin'de metinleri ve kayıtları karşılaştıran kripto-analistler teorik olarak söz konusu olan şifrelerin nasıl kurgulandığını belirleyebilirdi. Schellenberg tecrübeli kişilerden yardım almak için profesyonellerle temastaydı. Basılan belgelerin kopyalarını mevcut tüm kanıtlarla karşılaştırmak için, genelkurmaydaki *Chiffrierabteilung*, yani şifreleme bölümünden General Fritz Thiele'ye gönderiyordu. Schellenberg sadece çok az önemi olan ve belli uzunluktaki belgelerin tekrar kullanılabilen şifrelerle iletildiğini öğrenmesine rağmen, uzmanların ufak başarılarını "muhteşem bir zafer" olarak tarif ediyordu ve teknik ilerlemeye olan hayranlığı, en üst kadrosu arasında da benzeri bir coşkuya sebep oluyordu. Schellenberg dışişleri bakanlığından da yardım istemişti. Dilbilimci Adolf Paske ve matematikçi Werner Kunze gibi kişilerin yönetimindeki "Pers Z" adlı şifre çözme bürosundaki analistler, kırılan metinlerin kısıtlı değerde olduğunu ve İngiltere'nin en önemli mesajlarının tek seferlik sümenlerle, yani şifrelerle kodlandığını, bunun da Almanların aynı şifreyi başka yerlerde kullanmasını önlediğini onaylamıştı.

Kripto-analistlerin çalınan belgeler üzerindeki başarılarını sonradan abartmayı ilk başlatan Moyzisch'tir: Berlin'deki genel merkezden aldığı abartılı raporlara inanarak, "bu bilgilerin pratikte işe yaradığı tek yer şifre uzmanlarıydı," demişti. Ancak başka yazarlar da onun bu belirsiz ifadelerinden destek alarak bir atılım yapıldığını sanmıştı. Schellenberg'in

anıları ve savaştan sonraki özenli çalışmaları, Çiçero belgelerinin birincil kodlara erişim sağlamadığını ve başka İngiliz metinlerini ele vermediğini açığa çıkarmıştır.[37] Sonuç olarak casusun malzemelerinin kriptoloji alanında tali de olsa önemli bir fayda sağladığı iddiası makul değildir.

Aralık ayında Çiçero'nun davranışlarında fark edilir değişiklikler oldu. Şimdi daha güvenli ve rahattı, kişisel konular haricinde dostça sohbet etmeye daha açıktı ve başarısıyla ve zenginliğiyle açıkça gurur duyuyordu. Bazna kendi kitabında "akıllıların akıllısı" olarak Bursa'da inşa etmeyi planladığı yeni bir otelin patronu olma hayallerini yazmıştı. Moyzisch'in yanında açıkça daha dikkatliydi. Temas kişisine hiçbir ayrıntı vermeksizin her olasılığı düşündüğünü ve yurtdışında lüks içinde bir hayat da dahil, planlar yaptığını iddia etmişti. Moyzisch "bazen bu tavırları bana bir çocuğun Noel'den önceki coşkulu heyecanını anımsatıyordu," demişti. Kısa süre sonra casusun "kendinden fazla emin" olduğunu düşünmüş ve dikkatsizlikle hata yapmasından korkmuştu; gerçekten de o ay yaşanan araba takibi, casusun bu "kendinden emin" tavırlarını sarsacaktı.[38]

Bu arada casusun harcamaları ve huyu operasyon için başka bir tehlike oluşturuyordu. Bazen pahalı kıyafetlerle görünüyor, ama bunları çok ender ve gizli gizli giydiğini söylüyor, profesyonel saç tıraşı ve manikürle kendini şımartıyordu ve onu gözleyen herhangi biri bunu fark edebiliyordu. Metresine ve bir akrabasına elbise ve parfüm gibi çok sayıda pahalı hediye veriyordu. Özellikle de mücevhere çok düşkündü. Çiçero "kocaman ve göz alıcı altından bir kol saati" takıp ortaya çıktığında, Moyzisch casusu İstanbul'daki "diğer mücevhera-

tının yanında" saklayana kadar saati koruması için kendisine teslim etmeye ikna etmişti. Başka bir vakada Çiçero Moyzisch'ten 15000 sterlini elmas ve diğer kıymetli taşlarla ödemesini istemişti. Kendisinin bile kıymetli taşlar alarak kuşku uyandırabileceğinden kaygılansa da Moyzisch bazı saygın Türk tüccarlardan "birkaç bin sterlin değerinde" taş almayı kabul etmişti, ne de olsa bu taşların karısı için olduğunu söyleyebilirdi.[39]

Aralıkta casusun rulo başına ödemelerinin 10.000 sterline indirilmesi emri geldi. Bu talimat için bir açıklama yapılmamakla birlikte, ne sahte banknot kıtlığından ne de filmlerinin kalitesizliğinden çıkmıştı; belki casusun gösterişçiliğini dizginlemek için şart koşulmuştu. Berlin aynı zamanda dolaşıma giren sahte para miktarını genel olarak azaltmak istiyordu ve Çiçero'nun ne kadar para harcadığından emin olmanın bir yolu yoktu. Uşağı açıkça konuştuğu bir anda yakalayan Moyzisch, bu yeni fiyatı Seiler'lerin evindeki bir akşam bildirmişti; bu değişiklikten dolayı şikâyet gelmeyince şaşırmıştı.[40] Bunun açıklaması, casusun fazla zorluk çıkmadan daha fazla servet biriktirebileceğinden emin olmasında yatabilir.

Yine de casusun parasını büyükelçilik personelinden ve metresinden saklama sorunu henüz çözülmemişti. Metresi bir ev aramış ve bulunca hemen kiralamışlardı. Banknotları büyükelçiliğin bodrum merdivenlerinin altındaki gevşek bir taşın altına saklama imkânı vardı ama birinin paraları bulabileceğini düşünüyor, yine de parayı sık sık görebileceği bir yerde bulundurmaktan da hoşlanıyordu. İlk başta eski tarzdaki büyük banknotları, hizmetkârların binasındaki odasında, sarı halının altına mümkün olduğunca düzgünce yayarak saklamıştı. Bir zaman sonra bir bankada kasa kiralamış ama paranın birazını odasında tutmayı sürdürmüştü.[41] Bu yüzden bir güvenlik araması başladığında paniğe kapılmış, hâlâ elin-

de olan banknotları ilk önce bodrum basamaklarının altındaki saklama yerine koymuş, sonra da bankada güvence altına almıştı.

Kişisel yaşamında da sarsıntılar vardı. Çok sigara içmesine ve viskiden hoşlanmasına rağmen Mara'nın çok cazip özellikleri vardı ama kıskançlığı Bazna'yı rahatsız ediyordu.[42] İlişkileri birkaç tartışma sonunda bozulunca, uşak Mara'nın "artık işe yaramaktan çıktığı" sonucuna varmış ve ilişkiyi sona erdirmişti, ama Mara sadakatini korumuş ve sırrı saklamıştı. Mara birkaç ay boyunca Bazna'nın aniden gelen bu zenginliğini soru sormadan kabul etmiş ve Bazna'nın kendileri için kiraladığı küçük evin tadını çıkarmıştı. Bazna'nın kendi aralarında Kavaklıdere tepelerindeki evlerini "Villa Çiçero" olarak adlandırdığını iddia etmesi, kod adını bildiğini ve ne kadar akıllı olduğunu göstermek için sonradan icat ettiği bir hikâyeydi. Mara zaman içinde Bazna'nın iyi ücret alan bir Alman casusu olduğunu fark edince de sesini çıkarmamıştı ama Bazna artık ona güvenmiyor ve İngiliz banknotlarını özenle saklıyordu. Mara'nın sadakatine şaşırmış gibi görünüyordu. Bir defasında Mara ona, Busk'ı Almanların çok sağlam bir bilgi kaynağına sahip olması gerektiğini anlatırken duyduğunu söylemişti. Ocak ayında da Busk'ların bebeğini büyükelçiliğe götürmüş, ziyareti sıradan bir gezinti gibi göstermiş, ama aslında Bazna'yı İngiliz güvenlik görevlilerinin geldiği hakkında uyarmak istemişti. Busk'ın karısına, durumları kontrol etmek için Londra'dan bir ekip gönderildiğini anlattığını duymuştu. Her iki durumda da Mara'nın uyarıları Bazna'nın kendini korumasını sağlamıştı.

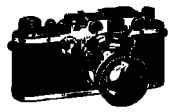
Nihai kopuş yeni yılda gelmişti. Bunun bir nedeni, Esra adlı daha genç bir kadının ortaya çıkmasıydı, kısa süre sonra uşak onu metresini kızdırmak için kullanacaktı. Mara sevgilisini elinde tutmayı umarak alttan alta onu yaptıklarını açığa

çıkarmakla tehdit ettiğinde, Bazna onu tokatlamış ve tehlikeli olduğuna karar vermişti. Bu arada Bayan Busk da bebekle birlikte İngiltere'ye dönmeye hazırlanıyordu ve Mara'nın onlara eşlik etmesini istiyordu. Bu olan bitenlerden sonra eline fırsat geçen Mara ayrılmaya karar vermişti. Bazna çok sonraları Mara'nın evlenerek Amerika'ya taşındığını öğrenecekti.

Aradan çok zaman geçmeden Esra Bazna'nın yeni metresi olmuştu.[43] Ticaret işlerinde başarılı olan Esra'yı, uşağın uzaktan kuzeni olan babası şehirde iş bulmaya göndermişti. Esra çekici ve beyaz tenliydi, Yunan kökenli olduğu belli oluyordu ve kavasın gözüne girmişti. Candan bağlılığı onu çok sevilen bir dinleyici yapıyordu. Bazna bir gece ona Ankara'nın görülmeye değer yerlerini gösterdikten sonra, kolay etkilenen kıza parasını nasıl kazandığını söylemişti. Esra ona yardım etmek istemiş, gerçekten de büyükelçilikte kaldığı kısa süre boyunca sigortaların dizilişini keşfederek Bazna'nın çalışma odasındaki kasaya yeni takılan elektrikli alarmı devre dışı bırakmasına yardımcı olmuştu.[44] Fakat herhangi biriyle birlikte çalışmak istemeyen, buna ihtiyacı da olmayan Bazna, Esra'nın yardımı dokunacak kadar "yeterince akıllı veya kıvrak zekâlı" olmadığını düşünmüş, yine de ona metresi olabileceğini göstermişti. "Kibirli ve aptalca bir hareketle onun sevgisinden istifade ettim." Esra için büyükelçilikte bir iş bulunamayınca, kiralanan eve taşınmıştı. Çiçero'nun casusluğunun son döneminde Esra da sadık ve sessiz kalmıştı.

1944 Şubat'ında Türk-İngiliz ilişkilerindeki güçlükler de, zaman içinde gelen soğukluk da bu casusluk faaliyetine atfedilemez. Yine de Çiçero, İngiltere ocak sonunda güvenlik önlemlerini iyileştirene kadar, pazarlıklar hakkında Almanlara tam

zamanında önemli bilgiler vermişti. Türkiye'nin uzlaşmazlığı yüzünden, casusun sık sık gelen raporları fazla müdahaleye gerek bırakmadıysa da, Papen Ankara'nın bilinen korkularını körükleyerek görüşmeleri hassas bir şekilde etkilemiş, ustaca Türklere Almanya'nın askeri gücünü ve komünizm tehdidini hatırlatmıştı. Türkiye'nin yardımı olmadan İngiltere'nin Balkanlar'da bir saldırı yapma riski azalmıştı: Papen'in gözünde casus, bu gibi acil hedeflerin kilitlendiğine dair "tartışılmaz kanıtlar" sunmuştu. Elbette her zaman yeni bir kriz çıkabilir veya planlarda değişiklik olabilirdi ama Papen'in Almanların bakış açısından ilişkilerin durumundan memnun olmak için yeterli sebebi vardı: "Türkiye'nin savaşa girmesi hakkındaki çarpışmanın ilk turunu hiç kuşkusuz biz kazanmıştık."[45] Papen'in pazarlıkların hayati bir dönemeci olarak gördüğü bir noktada gizli bilgileri kullanma kararını almasının bile, kaynağı ele vererek casusun yakalanmasına yol açmadığı zaman içinde görülmüştü.

10.

CASUS ARANIYOR

İngiliz yetkililerin büyükelçilikten bir sızıntı olduğunu nasıl ve ne zaman öğrendiği, sonra da bunu nasıl ele aldığı konusu, mevcut bilgilerdeki boşluklar ve uyuşmazlıkların yanında, Çiçero vakasının ne anlama geldiği hakkında temel bir uzlaşmazlık yüzünden karmaşıklaşmaktadır. Casusun tespit edilmeden kaçtığı ve büyük bir zarara yol açtığına ilişkin savaştan sonra oluşan çekingen fikir, uşağın gayet erken keşfedildiğini ve düşmanı kandırmak için kullanıldığını savunan birkaç yazar tarafından 1970'lerin ortasında reddedilmiştir. Bunların İngilizlerin Berlin'i hedef alan geniş bir yanıltma operasyonunun parçası olarak durumu kontrol altında tuttuğu konusundaki çekişmeleri, büyük dikkat çekmişti. Ancak eski istihbarat subayları casusluk operasyonunun yönetildiği iddialarını reddetmiş, nüfuz sahibi analistler bu revizyonist iddiaları çabucak çürütmüşlerdi. Yine de bu anlaşmazlığın temelinde derin sorular yatıyordu: Casusluk olasılığı ilk olarak ne zaman sorgulandı? O zaman ne yapıldı? Casus etkin olarak kontrol edildi mi? Artık kolayca bulunabilen bir dizi iddia ve fikir dikkate alındığında, sadece olan bitenin en gü-

venilir kanıtlarını ve en inanılır görüşleri saptamak değil, bu kandırmaca teorisinin neden tutarsız olduğunu açıklamak da zaruridir.

Büyükelçilikteki görevliler daha casusluğun var olduğuna dair herhangi bir tasdik elde etmeden önce bir sızıntının olmasından açıkça kuşkulanıyordu. Londra aralık ortasında Washington'dan, tarafsız Stockholm'den gelen bir rapor hakkında uyarı almıştı: Amerikalılar buradaki Macar elçiliği aracılığıyla, Almanya'nın güncel Kahire toplantıları hakkında çok fazla bilgi sahibi olduğunu öğrenmişti. İngiliz temsilciler Amerikan dışişleri bakanlığından daha fazla açıklama istemiş ama ocak sonlarına kadar ayrıntılı bilgi edinememişti. 4 Aralık'ta Stockholm'deki Macar diplomatların Budapeşte aracılığıyla bir rapor aldığı, burada İstanbul'daki Macar başkonsolosunun, Kahire'deki savaş hakkındaki görüşmeleri özetlediği açığa çıkmıştı. Almanların kaygılı müttefiklerine verdikleri bilgiler doğruydu ama bu bilgiyi dolaştıran Macarlar, bilginin kaynağını bilmiyordu.[1] Böylece daha aralık ortasında geçmişteki bir sızıntı hakkında uyarılmalarına rağmen, bunun nasıl gerçekleştiği henüz belirsizdi ve İngiltere'nin büyükelçilikte casusluk araştırması yapmak için bir gerekçesi yoktu.

Knatchbull-Hugessen Alman rakibinin ne çok şey bildiğini ocak başlarında fark etti. O günlerde bir telgrafla Londra'yı, Papen'in bu işler hakkında bilmesi gerektiğinden daha fazlasını bildiğinden haberdar etmişti: Menemencioğlu büyükelçiyle daha yeni, Türkiye'nin Avrupa topraklarında radar istasyonları kurmaya karşı Papen'in hamlesini tartışmak için buluşmuştu. Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'nun huzursuzluğu, İngilizlerin bu önerisini onun açığa vurmadığına işaret

ediyordu; görünüşe göre Papen, görüşmeler hakkında doğru bilgi sağlayan gizli bir kaynağa sahipti. Sir Hughe hâlâ Türkiye'yle pazarlıklarının neden Almanlardan bu kadar az tepki çektiğini merak ediyordu; bu kadar gönül rahatlığı da büyük bir sızıntı olduğunu öne sürüyordu. Bu sırada başkonsolosluktaki başka kişiler de Türk bağlantılarından benzer uyarılar almıştı. Örneğin bir İngiliz ekonomik muharebe ajanı, Türk cumhurbaşkanına yakın birinin onu bir sorun olduğuna dair uyardığını söylemiştir.[2] Böyle yakınların ve dostların kendi gözlemlerini ve kaygılarını iletmeleri anlaşılırdı. Büyükelçilikte güvenlik tekrar kontrol edilmeye başlanmıştı.

Kısa süre sonra daha da yakından bir incelemeyi gerektiren kanıtlar gelmişti: Tarafsız İsviçre'de görevli bir Amerikan istihbarat subayı, bir Alman bağlantısından bilgi kaçağına dair belgeler elde etmişti. Ağustos 1943'te Alman dışişleri bakanlığından İsviçre'ye bir iş gezisi yapan bir görevli, Bern'deki İngiliz elçiliğine Berlin'den getirdiği önemli dışişleri bakanlığı belgelerinin kopyalarını tedarik etmeyi önermişti. Üst düzey bir İngiliz görevli, bu kişiyi araştırmadan veya onu istihbarat uzmanlarına yönlendirmeden tersleyerek affedilmez bir hata işlemişti.[3] Fritz Kolbe Amerikalılarla temasa geçtiğinde çok daha farklı bir kandırmacayla karşılaşmıştı: Allen Dulles o zamanlar Bern'deki OSS'nin baş temsilcisiydi ve Kolbe'nin teklif ettiği belgelerin kıymetini fark etmişti. Dışişleri bakanlığının askeri genelkurmay (OKW) ile irtibat memuru olan Karl Ritter'in baş asistanı olan Kolbe tüm telgraf akışını gözden geçiriyordu. Rejime karşı çıktığı için önemli olduğunu düşündüğü raporların ve belgelerin çıktısını alıyor, özetliyor veya kopyalıyordu. Dulles bu yeni kaynağa "George Wood" kod adını vermiş ve ekimde ikinci bir tomar belge elde etmişti. Kolbe her zaman yolculuk edemese veya belgeleri gönderemese de Dulles'le bir yıldan fazla bir süre temasını

koruyarak zaman içinde ona yaklaşık iki bin belge veya özet tedarik etmişti.[4] Dulles bunları hacminden dolayı ve güvenlik gerekçesiyle kendi başkentlerine telgrafla gönderilmek üzere İngilizlerle paylaşıyordu.[5]

Kolbe aralık sonlarında bir kez daha çok sayıda belge teslim etmişti. Getirdiği belgelerin üzerinde bulunan 24 Aralık tarihi ile Dulles'in belgelerden bazılarını analiz eden 29 Aralık tarihli telgrafından faydalanılarak Kolbe'nin ziyaretinin tarihini bu aralığa yerleştirmek mümkündür. Dulles ilk başta Washington'a Papen'in Berlin'e gönderdiği en son telgrafların içeriğini bildirmişti: no 1804 (12 Aralık), 1811 (14 Aralık), 1842 (18 Aralık), 1863 (22 Aralık) ve 1875 (24 Aralık). Alman mesajları çok sayıda gelişmeyi –İngilizlerin hedef tarihi olan 15 Şubat'ı, savaş tedariklerinin teslimat sürelerini, İngiliz-Türk görüşmelerindeki sorunları– içeriyordu fakat bunların özel olarak Çiçero'nun çalışması olduğu saptanmamıştı. Kolbe'nin malzemeleri aynı zamanda "Çiçero" adını taşıyan bir casusun o sırada bulunduğunu açıkça kaydeden daha önceki bazı belgeleri de içeriyordu. Dulles bu belgeleri incelemeyi geciktirebilirdi çünkü çoğu kasım başından kalmaydı; ama bunların ne anlama geldiğini hemen fark etmişti. Telgraflar Almanların İngiliz büyükelçiliğinde gerçek adı bilinmeyen yeni bir kaynağa sahip olduğunu gösteriyordu. Dulles 1 Ocak'ta Papen'in casusu ele veren telgraflarını derhal Londra'ya iletilmek üzere MI6'daki meslektaşı Frederick Van den Heuvel'e verdiğini bildirmişti: no 1576, 1600 ve 1603, tarih 3-5 Kasım 1943. Dulles üstlerine yazdığı mesajda, elinde başka belgeler de olduğunu ifade ediyordu: Dışişleri bakanlığının 7 Ekim tarihli, Türkiye'ye yönelik uzun vadeli politika hakkındaki notu, Sir Hughe'nun Kahire'de Eden için sorularının listesi ve Papen'in düşmanın güncel hedefleri hakkında Berlin'e gönderdiği 1642 numaralı (10 Kasım tarihli) telgraf. Kolbe, Çiçero hakkında asla daha fazla veri tedarik edemedi.[6]

Dulles'in telgrafı, örgütünün başkanı General William Donovan'ı alarma geçirmiş, o da gelen raporu doğrudan Roosevelt'e iletmişti. Başkan 15 Ocak'ta Churchill'i, bir OSS ajanının Berlin'in en son Kahire Konferansları hakkında belgelere sahip olduğunu gösteren Alman belgelerini ele geçirdiğine dair bilgilendirmişti. Bunlardan biri, Churchill'in 6 Aralık tarihli genelkurmay başkanlarına Satürn Operasyonu ya da Türkiye hava sahasının kullanılması hakkında mesajıydı. Roosevelt bu bilginin Berlin için çalışan bir ajana dayandırıldığına işaret etmişti. Hiç kuşkusuz Londra, Bern'deki ajanı tarafından zaten uyarılmıştı; başbakan başkanın telgrafını aldıktan dört gün sonra eline geçtiğini onaylayana kadar resmi bir soruşturma açılmıştı.[7] Raporların derin bir kaygı uyandırdığı, resmi mesajlardan açığa çıkmaktadır.

Churchill heyecanlanarak Eden'a sert bir soru sormuştu: "Angora [Ankara] büyükelçiliğindeki sızıntı durumunun ciddi anlamda büyükelçiye yansıdığını düşünüyor musunuz?" Dışişleri bakanı cevabında "bazı çok ciddi sızıntıların" olduğunu kabul ederken durum "o kadar ciddi ve rahatsızlık verici ki" araştırmak için özel görevliler gönderilmişti. En muhtemel açıklama olarak Menemencioğlu'nun Papen'e "neredeyse her şeyi anlattığı"nı öne sürmüştü ama büyükelçilikten bir sızıntının da mümkün olduğunu düşünüyordu.[8] Her neyse, güvenlik uzmanlarının sağlam bir yanıt bulacağına ve gereken tüm adımları atacağına dair genel bir güven vardı.

İngiltere'nin casusluğu keşfetmesinin araçlarından birinin, casusun çalışmalarını anlatan Alman mesajlarının şifresinin kırılması olduğu sık sık söylenir. Londra'nın savaş döneminde, düşmanın güvende sandığı telgraf mesajlarının şifresini çözme kabiliyeti, gerçekten de "Ultra" kod adı altında özenle saklanan bir sırdı. Ultra bilgilerindeki göndermeler, sadece Ankara'daki güvenlikte bir kırılma olduğunu açığa çıkarmış

gibi görünmektedir; ancak kırılan mesajlardaki hiçbir şey kaynağın saptanmasını mümkün kılmıyordu. Casusluğun böyle dramatik bir şekilde öğrenilmesi uzun süre makul ve cazip bir açıklama gibi görünmüştü çünkü olayın ayrıntıları bilinmemesine rağmen, savaş dönemi istihbaratının yarı resmi tarihini yazanlar buna yeterince önem vermemişti.[9]

İngilizlerin Çiçero'nun farkına varmasını sağlayan başka kaynaklar da öne sürülmüştür: Papen'in ekibinde çalışan bir Amerikan ajanı –Moyzisch'in yeni asistan sekreteri faaliyetlerini OSS'ye bildiriyordu– ya da İngiliz tarafına geçen bir Abwehr görevlisi gibi. Kişisel ilişkiler veya koordine eden Ankara Komitesi aracılığıyla İngiliz-Amerikan işbirliğinin hızlı ve tam olduğu varsayımının ötesinde, bu iddialarla ilgili sorunlar vardır çünkü adı geçen kaynaklardan anlık bilgi gelmiyordu. Sekreterin bir casusun bulunduğuna ilişkin raporları ancak ocak ortalarında başlamıştır; kıskançlık ve sürtüşmeler OSS ile MI6 arasındaki ilişkileri öylesine zedelemişti ki İngiltere aylar boyunca bunların bulgularından haberdar olmuyordu; Abwehr çalışanı da ilke gereği istihbarat çalışmalarını ayrıntılı olarak tartışmayı reddediyordu. Moyzisch'in sekreteri Amerikalıların tarafına geçtikten sonra nisanda sorguya çekilirken, kendisini sorgulayan İngilizlerin henüz Çiçero adını duymadıklarını sanıyordu.[10] Elbette hikâyesini dinleyen ekip, o zamana kadar bu casusluk hikâyesi hakkında hiçbir şey öğrenmemiş de olabilir. Abwehr çalışanı muhtemelen bu Alman casusunun adını sadece iş arkadaşlarından duymuştu. Her durumda bu iki kaynak da ajanın adını veremiyor ve onu tarif edemiyordu. Böyle geç gelen raporlar, olsa olsa o zamana kadar zaten bilinen şeyleri onaylıyordu.

İngiliz istihbaratının ve güvenlik servislerinin 1940'lardaki organizasyonu, bağımsız eylemi teşvik ediyordu. Sadece en üst düzeyde, 1936'da oluşturulan ve İkinci Dünya Savaşı esnasında William Cavendish-Bentinck'in başkanlık ettiği Birleşik İstihbarat Komitesi (JIC) tarafından bilgiler bir araya getiriliyordu. Başlıca iki organizasyon olan MI5, yani yurtiçindeki ayaklanmalardan ve casusluklardan sorumlu olan güvenlik sevisi ile MI6, yani yurtdışında istihbarat toplamakla ve bunu analiz etmekle görevli Gizli İstihbarat Servisi (SIS) ayrı yetkililere sahipti. MI5 içişleri bakanlığı ile yakın çalışıyordu; MI6 ise dışişleri bakanlığına bağlıydı. "Askeri istihbarat" anlamına gelen baş harfleri MI yanıltıcıydı; her askeri servisin kendi istihbarat birimi vardı. Savaş döneminde bunlara eklenen, düşman topraklarında sabotaj ve kargaşa çıkarmakla görevli olan yeni Özel Operasyon Dairesi (SOE), ekonomik savaş bakanlığına bağlıydı.

Bu yapının iki özelliği, casusluk vakasının ele alınma ve yorumlanma tarzı üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Bütün diplomatik elçiliklerdeki güvenlik dışişleri bakanlığının kendi sorumluluğuydu; MI6'nın *V. Bölüm*'ü de bu tesisleri yabancı saldırılara ve casuslara karşı koruyordu. MI6'nın büyükelçilikler ve konsolosluklar için çalışan başka temsilcileri, İngiltere'nin temel saha operasyonlarını yürütüyordu.[11] MI6'nın faaliyetlerini sarmalayan gizlilik örtüsü, organizasyonun Çiçero vakasında üstlendiği olası rolü uzun süre karanlıkta bırakmış ve geniş çapta çelişen iddialara yol açmıştır. Zaman içinde SIS'i açıktan açığa eleştiren kişilerin, kurumun savaş dönemindeki ve savaştan sonraki başarısızlıklarını açığa çıkarmasıyla durumun berraklaşması faydalı olmuştu.

Yarbay Montague Chidson Ankara'daki askeri ataşe asistanı olarak kadroya alınmıştı ama MI6 için çalışıyordu. Bütün güvenlik önlemlerini tekrar kontrol etmek ve sıkılaştırmak

için hemen harekete geçmişti, ama görünüşe göre Knatchbull-Hugessen ile aralarında bir tür anlaşmazlık vardı; neredeyse birbirleriyle konuşmuyorlardı.[12] Aralarındaki sürtüşme belgelerin nasıl korunması gerektiği konusundan kaynaklanmış olabilir. Bir bilgi sızıntısına ilk işaret edildiği dönemlerde, büyükelçilikteki ve Londra'daki İngiliz görevliler güvenlik kopukluğunun Türk tarafında olduğunu sanıyordu ve geçmişte yaşanan bu durum herhalde tekrarlanmazdı. Buna rağmen elçilik belgelerinin ve çalışma alanlarının güvenliğini sağlamak için önlemler alınmış ve dinleme veya kayıt cihazlarını bulmak için özenli bir arama yapılmıştı.[13] Büyükelçilikteki güvenliğin derinlemesine gözden geçirilmesi, Sir Hughe'nun bu tahmini sızıntılardan Türk kaynaklarının sorumlu olduğu inancını doğruluyordu. O bu sonucu rapor ettiği sırada, Londra Kolbe'den yabancı bir ajanın belgelere erişim kazandığının kanıtlarını elde etmişti. Dışişleri bakanlığı acilen bu garip keşfi Sir Hughe'ya aktarmıştı.[14] Durumun ciddiyetinden dolayı Londra bir soruşturma yapmak için iki uzman göndermişti.

Sir John Dashwood dışişleri bakanlığının baş güvenlik memurunun asistanıydı; Başmüfettiş Cochrane ise Özel Büro'nun dedektif listesinden seçilmişti.[15] Kaynağını korumaya gayret gösteren Dulles, bu soruşturmanın Ankara'daki durumun periyodik bir kontrolü gibi görünmesini istiyordu ve bu görüntüyü korumak güç olsa da düşman bu ani güvenlik soruşturmasının ardında kendi tarafındaki bir sorunun bulunduğunu hiç fark etmemişti. Müfettişler orada kaldıkları sürece iki türlü bir görev gerçekleştirmiş, Almanların mesajlarında bahsettikleri İngiliz kâğıtlarını tam olarak nasıl ele geçirdiklerini bulmaya çalışırken, tüm güvenlik önlemlerini tekrar inceleyerek sıkılaştırmıştı. Ekip yalnızca bazı belgelerin haftalar önce, belirsiz yöntemlerle düşmanın eline geçtiği-

ni biliyordu. Zaman içinde sorunun personeldeki bir sızıntıdan çıktığı sonucuna varmışlardı.[16]

Büyükelçilikteki ve rezidanstaki fiziksel güvenliği gözden geçirmek pek sorun çıkarmamıştı. Bazı değişiklikler yapılmış olsa da uzmanlar güvenliği iyileştirmiş, belgelerin güvende saklanmasını sağlamaya çalışmıştı. Özellikle uğraştıkları konu gizli mikrofon bulunmadığından emin olmak, güvenli depolama için kilitleri ve şifreleri değiştirmek ve büyükelçinin evindeki büroda bulunan kasa için yeni bir elektrikli alarm sistemi kurmaktı. Müfettişler bu önlemlerin bütün olarak casusluk tehdidini imkânsız kıldığını sanıyordu. (Bazna ise daha büyük zorluklar ve tehlikeler bulunduğunun farkında olmakla birlikte, faaliyetini mart başına kadar sürdürecekti ama sonradan çalışmalarının daha az sık ve verimli hale geldiğini kabul etmişti.)

Dashwood, Knatchbull-Hugessen ile uğraşırken "gerçekten ölçülü" davranmak zorundaydı. Hedeflerinden biri, Sir Hughe ve diğerlerinden, düşman telgraflarında bahsedilen elçilik belgelerinin işlenmesinde takip edilen rutin işlemleri öğrenmekti. Alman mesajlarından önce belgelerin nerede bulunduğunu öğrenmek, müfettişlerin sızıntıyı saptamasını kolaylaştıracaktı. Uşak sonradan büyükelçinin bu soruşturmalardan duyduğu hoşnutsuzluğu, uzmanların büyükelçilik prosedürlerini ve personelini sorgulamasından dolayı rahatsızlığını ve asabiyetini şöyle anımsamıştı: "Bu gizli servis yöntemlerini tasvip etmiyor gibi görünüyordu; bu dünya için çok hassas duygular besliyordu."[17] Fakat duyarlılıklar soruşturmaları engellemiyordu.

Ekip bir süre belgelerin gizlice bir trende kopyalandığını düşünerek yanlış yola saptı. Almanların elinde olduğu bilinen bazı İngiliz belgeleri, Knatchbull-Hugessen tarafından aralık başında Türk cumhurbaşkanını ve diğer yetkilileri Ka-

hire'ye yolculuklarının ilk ayağında Adana'ya taşıyan özel trene alınmıştı. Sir Hughe'nun "Dışişleri bakanından öğrenmek istediğim şeyler" başlığını verdiği özel bir belge, kendi elyazısıyla görülmüştü. Büyükelçi öğle yemeği sırasında mesaj çantasını kendi kompartımanında bıraktığını kabul etmiş, İnönü'nün ekibinden Almanlara sempati duyan birinin öğle yemeğini kısa bir süreliğine terk ettiği öğrenilmişti; dolayısıyla bu yardımcının kâğıtların fotoğrafını çekmek için fırsattan istifade etmiş olabileceği kuşkusu uyanmıştı.[18] Bu açıklama makul görünmekle birlikte kanıtlanamıyordu.

Müfettişler büyükelçinin resmi kâğıtları geceleri kendi evinde tutma alışkanlığını da hiç kuşkusuz keşfetmişti ama evdeki tüm hizmetlileri gözetlemek ve sorguya çekmek sonuç vermemişti. Müfettişlerin gelişi ve amaçlarıyla ilgili Mara tarafından önceden uyarılan uşak soruşturmayı sorunsuz atlatmış ve konuştuğu dillerle ilgili yalanlarını yakalamak için hazırlanmış basit tuzaklardan kaçınmıştı. Güvenlik uzmanlarının kasayı incelediğini gördüğü büyükelçinin çalışma odasına çağrıldığında, herkese kahve getirmesi söylenmişti. Sir Hughe ona Fransızca ne zamandır çalıştığını sormuş, o da üç ay diye yanıt vermişti; diplomat, müfettişlere İngilizce olarak Bazna'dan memnun olduğunu söylemişti. Müfettişler yine de ona hile yapmış, biri İngilizce daha fazla süt istemiş, uşak da ona süt vermiş, sonra da Almanca olarak biraz şeker istemiş ama uşak bu tuzaktan kaçınmıştı. Bazna onlara Fransızca olarak ezberlediği bazı Almanca şarkılar haricinde çok az Almanca anladığını söylemişti. Bu anlattıklarıyla zekâsını vurgulamak istemişti; ama sonunda Bazna büyük ölçüde şüpheli konumundan çıkarılmıştı çünkü gayet aptal olduğu ve pek İngilizce anlamadığı ve okuyamadığı düşünülmüştü. Görünüşe göre bir casusun fotoğraf makinesi kullanmayı becerebilen ve kopyaladığı belgelerin içeriğinin tamamen farkında

olan profesyonel biri olduğu varsayılıyordu. Başka birçokları gibi Dashwood da Bazna'nın takındığı sefil tavra kanmıştı. Uşak elbette gergin ve huzursuzdu ama güvenlik denetimi boyunca yapabildiği kadar iyi izlemiş, dinlemiş ve bağlantılarını bilgilendirmişti.[19]

Soruşturmanın etkililiği hakkında uyuşmazlıklar, anlaşmazlıkları körüklüyordu. Dulles'in temsil ettiği bir görüş bunların başarılı olduğunu düşünüyordu. Uyarılarının "en üstün türden doğrudan pratik değeri" sayesinde casusluğu bitirdiğini sanıyordu.[20] Ancak Dulles'in ve ona benzer sonuçlar çıkaranların tutumları sırf inanca dayalıydı. İkinci bir fikre göre, casus biraz geç de olsa tespit edilmiş ve kısa bir süreliğine düşmanı kandırmak için kullanılmıştı. Eski bir istihbarat subayı ve saygın bir tarihçi olan Hugh Trevor-Roper, sonraki yıllarda bu açıklamaya işaret ederken diğer analistler bu olasılığı kaydetmekle birlikte, desteklemekten kaçınmıştır.[21] İngiliz savaş dönemi istihbaratının yarı resmi tarihinde de sürdürülmüş asıl ve hâlâ baskın olan görüş, Çiçero'nun kimliğinin savaş sonrasına kadar tespit edilemediğini ve sırf keşfedilme riski arttığı için casusluğu bıraktığını savunmaktadır.[22]

Başmüfettiş durumdan hiç memnun değildi. Dashwood Londra'ya döndükten sonra sözüm ona Sir Hughe yüzünden Ankara'ya hâkim olan şartları "utanç verici şekilde lanetleyen" bir rapor yazmıştı.[23] Görünüşe göre Kolbe'den aldığı tüm belgeleri dikkatle incelemiş ve metinlerinde küçük ama önemli bir tutarsızlık keşfetmişti. Churchill'in Tahran ziyareti hakkındaki bir telgrafta hata yapan bir büyükelçilik yazıcısı, büyükelçininki hariç tüm kopyalarda bu hatayı düzeltmişti. Almanların eline geçen belgede bu hatanın bulunması, düşmanın kaynağının diplomatın kendi kopyası olduğunu onaylıyordu.[24] Ancak müfettiş belki de suçlunun Bazna olduğu sonucuna varmadan uşak görevinden istifa etmişti.

Büyükelçilikte güvenlikteki gevşekliğin hoş görülmesi, ilk olarak büyükelçinin ve üst düzey personelin sorumluluğuydu. Diplomasi dünyasının haydutlardan değil, centilmenlerden oluştuğunu düşünen böyle eski tüfek üst düzey diplomatlar sıkı güvenliği küçümsüyor ve dışarıdan gelen yardımlardan tiksiniyordu. Ayrıca dışişleri bakanlığının savaş dönemi şartlarına rağmen, tüm tesislerindeki güvenlik üzerinde tek otorite olmadaki ısrarı, Sir Hughe'nun sebep olduğu ciddi ve çözülmemiş sorundan dolayı da bakanlığı yükümlü kılmaktadır. Garip durumlar çıktığında, dışişleri bakanlığının kusurlarını saklamak ve personelini savunmakla suçlanması ender görülen bir şey değildi. Dolayısıyla bazı gözlemcilerin, Sir Hughe'nun sonraki kariyerinin ve şerefle elde ettiği emekliliğinin, dışişleri bakanlığının kamuoyu karşısında rezillikten kaçınmak ve kendini korumak için safları sıklaştırmasının dikkate değer bir örneği olduğunu düşünmesi hiç şaşırtıcı değildir.[25]

Anthony Cave Brown'un *Bodyguard of Lies* [Yalanların Bekçileri; 1975] adlı İkinci Dünya Savaşı sırasındaki aldatma planlarının tarihini ele alan kitabının çıkmasının ardından, 1970'lerin ortalarında büyük bir tartışma çıkmıştı. Çiçero operasyonunun aslında başarılı bir İngiliz hilesinin parçası olduğu yönündeki tezleri hızla yadsınarak eleştiri toplamışsa da birkaç destekçisi, bir kandırmacanın kabul edilir bir kanıtı olduğunu düşündükleri bu savları benimsemiş ve kendi görüşlerini de buna eklemişti. Bu iddialar ve çekişmeler göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir çünkü son dönemlerde bu vaka hakkındaki literatürün ve yorumların çoğuna sızmışlardır. Ancak özellikle de savaş dönemi istihbaratındaki ve kan-

dırmacanın yapısındaki sürtüşmelere ilişkin bazı açıklamalar gereklidir.

Apaçıktır ki istihbaratın merkezi olmayan yapısı kafa karıştırıcıydı; "organizasyonlar savaş döneminde hizipçilik ve rekabetle boğuşuyordu" ve bazı servisler ve kişiler bol bol eleştiriliyordu. Başlıca dehşet kaynağı, eğitimsiz personeli ve kötü çalışmaları yüzünden SIS veya MI6 idi. SIS'in beceriksizliği ve verimsizliği daha savaş öncesinde işin içyüzünü bilenlere malum olmakla birlikte, "çok az sayıdaki başarılarının, yol açtığı facialarn gölgesinde" kalmasına neden olan sorunların farkında olmayan, "SIS'in dünyanın en iyi istihbarat servisi olduğu masalına inanan" hâlâ çok kişi vardı.[26] Servisin başında General Sir Stewart Menzies vardı; geleneğe göre MI6'da ve İngiltere'de ona "C" deniliyordu. Savaş sırasında ve savaştan sonra SIS'in başarısızlıklarından dolayı çoğu kişi Menzies'i suçlamıştı çünkü kurumun üst ekibini o seçmiş ve standartları o belirlemişti; ama ihtilaflı olan Menzies ve MI6'nın beceriksizliklerinden dışişleri bakanlığı da sorumlu tutulmalıydı. Çiçero vakası hakkındaki tartışmalar da büyük ölçüde MI6'nın destekleyicileri ile muhalifleri arasındaki ayrışma hattını takip ediyordu.

Aldatma sanatı, ufak bilgi kırıntılarını yavaşça ve özenle, güvenilir görünen kanallar ve kaynaklar aracılığıyla, düşmanın analistleri bu parçaları eleyip düzenleyerek, zamanla kandıran tarafın kastettiği sonuçlara varana kadar rakibi besleyerek, yanlış ve yanıltıcı bir resmin yaratılmasından ibarettir. Apaçıktır ki başarılı bir yanlış yönlendirme süreci belli hedeflere odaklanmalı, sabır ve hassasiyetle yönetilmeli ve makul veya olası gibi görünen seçeneklere ve planlara işaret edecek şekilde tasarlanmalıdır. Avrupa tiyatrosunda Müttefiklerin geniş ölçekli hedefi, Berlin'in gelecekteki saldırıların zamanı ve yeri hakkında tereddütte bırakarak düşmanın kafasını

karıştırmak, stratejistlerin başlıca güçleri dağınık ve yedek güçleri kararsız bırakmasını sağlamaktı.[27] 1943 sonlarında bu genel kandırma çalışmalarının kod adı "Jael"di ama 1944'e gelindiğinde ilkbaharda Normandiya Çıkarması'nın planlanması, aldatmacada bazı ayarlamaları beraberinde getirmişti; artık Churchill'in bir ifadesinden alınmış "Bekçi" terimi kullanılıyordu.[28] Cave Brown da aldatmaca hakkındaki kitabına bu yüzden *Bodyguard of Lies* [Yalanların Bekçileri] başlığını vermişti.

Cave Brown, Çiçero'nun Menzies ve MI6 tarafından ilk önce Jael, sonra da Bekçi projesinin bir parçası olarak kumanda edildiğini iddia etmişti. Kendisi de uzun süredir böyle bir açıklamaya inandığı gibi, şimdi Menzies'in ölümünden kısa süre önce yaptığı bir söyleşide kullandığı bir ifadeyi bir onay olarak alıntılıyordu: "Elbette Çiçero bizim kontrolümüz altındaydı."[29] Cave Brown ve bu açıklamayı kabul edenler, Çiçero'yu idare etmede kullanılan olası yöntemler üzerinde hemen spekülasyona girişmişti. Cave Brown'unki dışında başka yayınlar da dikkate almaya değerdir: David Mure'un *Practise to Deceive* [Kandırma Uygulamaları; 1977] ve *Master of Deception* [Kandırma Ustaları; 1980] savaş dönemindeki tecrübelerinden faydalanır; bir de Constantine FitzGibbon'un *Secret Intelligence in the Twentieth Century*'si [Yirminci Yüzyılda Gizli İstihbarat; 1977). FitzGibbon, Moyzisch'in anlattıklarını İngilizceye çevirmiştir. Proje üzerinde çalışırken bile kuşkuculuğunu koruduğunu iddia eden FitzGibbon, casusun gerçekten ikili çalıştığı, istihbarat servisi tarafından idare edilen ifşa edilmemiş bir aldatmacanın parçası olduğu sonucuna varmıştı.[30] Apaçık olan güçlükleri göstermek için sadece savlarının en önemli noktalarını; zamanlama ve yöntemlerini gözden geçirmek yeterlidir.

Aldatma teorisyenleri casusluğun erken bir aşamada resmi olarak bilindiğini göstermeye çalışmıştı; casusun gayet çabuk

saptandığını savunmak, hem olası kayıpları hem de genel rezaleti azaltıyordu. Ekim sonundan 1944 başına kadar uzanan tarihler dile getirilmişti. Hatta tezlerden birine göre Çiçero kasten yerleştirilmişti; ama en yaygın görüş casusun ancak sonradan kontrol altına alındığını, İngilizlerin maskesini düşürerek kendileri için çalışmaya zorladığı veya kullanıldığını fark etmeksizin bilgiyle beslenen gerçek bir casus olduğunu savunuyordu. Cave Brown'un casusun keşfedildiği tarih olarak muhtemelen bir aralık gününü önermesi bilhassa kayda değerdir: Kolbe'nin belgelerini şimdi kabul edilmiş olandan daha erken bir tarihte teslim etmiş olabileceğini ve Dulles'in çabucak harekete geçtiğini savunuyordu.[31] Böyle bir durumda casusun faaliyetine devam etmesi, kumanda altında hareket ettiğini gösteriyordu. Fakat hem bu sav hem de karıtları inanılırlıktan yoksundur ve gelen eleştiriler tamamen haklı gibi görünmektedir.

Böyle bir aldatmacayı yönetmiş olabilecek istihbarat personelini saptama girişimleri, ağırlıklı olarak kulaktan dolma bilgilere dayanıyordu ve ikna edici değildi. Mure, 1941-1945 yıllarında "A" Kuvvetlerinin ya da "Aldatma"nın Londra'daki başı olan Tuğgeneral Dudley Clarke'ın aralık sonunda Kahire'yi ziyaret ettiğini anımsıyordu; anlattığına göre Clarke ona "A" Kuvvetlerinin Çiçero'yu Almanları yanıltmak için kullandığını söylemişti. Düşman arasında Balkanlar'da saldırıların yaklaştığı korkusunu yaymakla görevli Mısır'daki subayların da casusun böyle bir kanal olduğunu düşündüğünü iddia etmişti. Fakat belgelerin sahtesini kimin yaptığını veya değiştirdiğini, içeriğinin nasıl onaylandığını ve denetim hatlarının nasıl yönetildiğini ya da casusun aktif bir işbirlikçi mi yoksa bir kukla mı olduğunu kimse açıklamıyordu. Elbette Overlord gibi can alıcı bir kod adının bilinçli olarak düşmana sızdırılan belgelerden neden silinmediğinin hiçbir makul açıklaması yoktu. Mure kitap yazdığı sırada olguları yanlış

hatırlamış ya da Çiçero hakkında sonradan gelen iddiaları gerçekten gözlemlediği olaylarla karıştırmış olabilir.[32]

Chidson aldatmaca teorisinde büyük bir rol üstlenmişti çünkü MI6 için çalışmıştı. Chidson'ın Bazna'yı işe almadan önce dikkatlice kontrol ettiğini, belki de daha en başından onu aldatmaca için kullanmayı önermeye yetecek kadar bilgi keşfetmesi gerektiğini varsayan Cave Brown, uşağın oynadığı rolün farkında olmasına ya da olmamasına bağlı olarak, bir noktada doğrudan veya dolaylı Chidson'ın yakın denetimine girmesi gerektiği sonucuna varmıştı. Denetimin doğrudan olmasının daha muhtemel olduğunu düşünüyordu; fotoğraflardan biri üzerinde casusun parmağının görünmesini, uşağın bir kılavuzdan yardım aldığının işareti olarak yorumluyordu. Güya casusun kopyalamasına talimat ve izin verilen belgeleri Chidson, Sir Hughe'nun de işbirliğiyle seçiyordu. Bu senaryodaki can alıcı öğelerden biri, Bazna'nın rolünü ikna edici biçimde oynamasına yardım eden ciddi bir casusluk eğitimi aldığı teziydi. Cave Brown casusun daha önceden İtalyanlardan casusluk talimatları almış olabileceğini savunuyordu. Başka birkaç kişi daha Chidson'ın casusu kumanda etmesi gerektiği konusunda hemfikirdi.[33]

Yine de bu mantığa ve görüşlere karşı güçlü itirazlar vardı. Chidson 1957'de ölmeden önce vakada rol oynadığına dair hiçbir şey söylememişti. Ailesi de Ankara büyükelçiliğindeki güvenlik işlerine bakmakla görevlendirilmesinin, aslında bir sinir buhranından kurtulmaya çalıştığı bir dönemde Chidson'a arpalık olarak verilen bir iş olduğunu anımsıyordu; MI6'nın çalışmaları çeşitli nedenlerle hâlâ İstanbul'daki bürodan idare ediliyordu.[34] Bu şartlar altında Chidson'ın bu işe karışmış olması hayaldi ve yalnızca Menzies'in kumandayı elinde tuttuğu iddiasının doğru olduğunu göstermek için öne sürülmüştü.

Aldatmaca savının destekçileri, herhangi bir sürekli istihbarat çalışmasının büyükelçinin bilgi sahibi olmasını ve işbirliğini gerektirdiği teziyle karşı karşıya kalmaktan kaçamıyordu. Buna rağmen büyükelçinin güya bu işe nasıl karıştığı pek açıklanmıyordu. Bazı teorisyenlere göre Knatchbull-Hugessen uşağını casusluk yaparken yakalamış olabilirdi fakat onun kumanda edilmesine kesinlikle yardımcı oluyordu. Cave Brown'un dediğine göre, "Sir Hughe tüm görkemine rağmen ahmak değildi".[35] Büyükelçinin o zamanlar kınanmaması ve kariyerinin zarar görmemesi, aldatmaca düzeninin farkında olduğunun inandırıcı bir kanıtı sayılıyordu. Bu tezler müfettişin Sir Hughe'nun gevşek güvenlik önlemlerini eleştiren raporunu ve kayıplardan onun sorumlu olduğunun 1950'lerde kamuoyuna açıklandığını unutuyordu. Sir Hughe mağdur olsa ya kendini savunur ya da dostları ve meslektaşları tarafından aklanırdı.

Aldatmaca savunucularının, kendi açığa vurduğu kişisel özelliklerini dikkate almaksızın Bazna'ya atfettikleri rol de aynı şekilde tutarlı değildi. Uşağın anıları okunduğunda, basitçe vakayı anlatan bazı hikâyelerde onun için yazılan role uygun olmayan bir adam olduğu görülür. İki tarafla da zekice ve tehlikeli bir oyuna karışmış eğitimli bir görevli ve çift taraflı bir ajan olduğu fikrinden daha fazla Bazna'nın hoşuna gidebilecek bir şey yoktu. Egosu böyle bir iddianın doğru olduğuna karşı çıkamazdı. Bu adam ne kadar önemli ve başarılı olduğu konusunda hiçbir tevazu göstermiyor, maharetlerini süsleyip püslemekten hiç çekinmiyordu. Üstelik kurnaz Bazna istemeyerek bile olsa İngilizlerle işbirliği yaptığını fark etse ya da bundan kuşkulansa, mutlaka bir ücret talep ederdi.

Geriye son ama temel bir soru kalır: Yaşlı Menzies, Cave Brown'un teorisinin temelinde yatan ifadesinde doğru söylemiş miydi ya da tam olarak anlaşılmış mıydı? Menzies'in

güvendiği bir astı, Harold "Kim" Philby ile iki diğer hükümet görevlisinin, yıllarca tespit edilmeyen komünist ajanlar olduğu saptandığında, Menzies'in savaş döneminde istihbarat operasyonlarını yönetme sicili de ciddi olarak hasar almıştı.[36] Birkaç eski istihbarat subayı ve saygıdeğer analist, belki de hayata küsen Menzies'in son yıllarında, zedelenen itibarını düzeltmek için hayali başarılar icat etmiş olabileceğini düşünmüştü. Bunlar aynı zamanda Menzies'in açıklamalarının yanlış yorumlanıp yorumlanmadığını veya yazıya dökülürken hata yapılıp yapılmadığını da merak ediyordu. Her durumda kendisine atfedilen, Çiçero'nun kontrol altında olduğu ifadesi reddediliyordu.

Case Brown'un benimsediği tutumun ciddi eleştirileri, daha kitabı çıkmadan önce yapılmıştı. Yazarın yorumlarını sorgulayan iki kişiyle söyleşi yapılmıştı: casusluk döneminde Türkiye'de ekonomik savaş ajanı olan Sir John Lomax ve Özel Operasyonlar İdaresi'nden General Sir Colin Gubbins. İkisi de Menzies'in geç de olsa bir başarı hikâyesi kurgulamaya çalıştığını düşünüyordu. Lomax, Menzies'in iddiasını, "servisinin İstanbul ve Ankara'daki aptallığını aklama" girişimi olarak nitelemişti. Cave Brown'un kitabının uzun bir incelemesinde, başka bir eski istihbarat görevlisi olan Trevor-Roper da Menzies'in ifadesine ve bütün tezlerine karşı çıkmıştı.[37] FitzGibbon, Cavendish-Bentinck tarafından da benzer şekilde çürütülmüştü. Hikâyenin elyazmalarını okuyan dışişleri bakanlığı eski güvenlik müdürü ve Birleşik İstihbarat Komitesi başkanı Cavendish, yazarın aldatmaca iddialarını şiddetle yadsıyordu. Yorumları kitaba da katılmıştı: "Sanırım hayal gücünüzü salıvermişsiniz. Çiçero operasyonu kesinlikle SIS tarafından yürütülmemişti." Açıkçası Sir Hughe'nun dikkatsiz davrandığına inanıyordu. FitzGibbon Çiçero'yla ilgili görüşlerini bırakmasa da değiştirmişti.[38]

Tartışmalar herhangi bir aldatmacanın varlığını çürüten birkaç yetkin eserin çıkmasıyla sona erdi. 1984'te Nigel West, İkinci Dünya Savaşı'ndaki casusluk mitoslarını ele alan bir kitapta (başlığı İngiltere'de *Unreliable Witness* [Güvenilmez Tanık], Amerikan baskısındaysa *Thread of Deceit*'ti [Aldatma Zinciri]), İngiltere ve SIS'in casusu kumanda etmediğini ve Çiçero'nun kimliğini öğrenemediğini göstermişti. MI5 ve MI6'yla ilgili önceki çalışmaları bu değerlendirmeye ağırlık katıyordu. Sonraki yıllarda birkaç ciltten oluşan yarı resmi *British Intelligence in the Second World War* [İkinci Dünya Savaşı'nda İngiliz İstihbaratı] tarihi, bilgili analistlerin uzun zamandır savundukları şeyleri nihai olarak onaylamıştı. F. H. Hinsley ve C. A. G. Simkins'in güvenlik ve karşı istihbarat hakkındaki ve Michael Howard'ın stratejik aldatmaca operasyonları ve başarıları hakkındaki kapsamlı ciltler bilhassa önemliydi. Katkıda bulunan yazarların hepsinin çıkardığı sonuç netti: Çiçero gerçekten de başarılı bir casustu ve asla İngilizler tarafından yakalanmamıştı.[39]

Müfettişlerin casusu tespit edememesi, sanıldığından daha az şaşırtıcıdır. İngilizler İngiliz-Türk ilişkilerinde sızıntı olduğundan aralık ortasına kadar kuşkulanmamıştı. Elbette bir Türk kaynağının bundan sorumlu olduğu tezi makul görünüyordu. Ocak ortasında ele geçirilen kanıtlar bile, çok önceki bir kaybı onaylıyordu. Bu belgeler korumadaki tek bir boşluk esnasında mı kopyalanmıştı? O sırada aktif olan bir düşman ajanı, bundan sonra casusluğu bırakmış mıydı? Londra aralıktan sonra herhangi bir casusluk yapıldığına dair hiçbir gerçek kanıta sahip değildi. OSS zamanla bu kanıtları ele geçirmiş, ancak yıpranmış ilişkilerden ve elini güçlendirme kararlılığından dolayı bilgileri İngilizlerden saklamıştı.

Yerinde araştırma yapan özel müfettişler işlerini özenle ve hakkını vererek yapıyordu, ama becerikli bir aktör olan Dashwood yalaka uşağı oynamayı seçtiğinde, maharetli Bazna'yı yanlış değerlendirmişti. Görünüşe göre güvenlik talimatlarına uymak söz konusu olduğunda, kendine fazla güvenen Knatchbull-Hugessen ile sorun yaşıyordu. Uşağın teftişten sonra bile hiç olmazsa bazı belgelerin fotoğrafını çekebilmesi, diplomatın casus uyarısından pek ders çıkarmadığını göstermektedir. Diğer İngiliz yetkilileri huzursuz olsalar da Ankara'daki sorunu aştıklarını sanıyordu. Ancak büyükelçinin tavırları ve dikkatsizliği yüzünden, fiziksel güvenliğin sıkılaştırılması da kısıtlı etki göstermişti.

Casusun muhtemelen tespit edilmeden kaçtığına inanma isteksizliği, yıllar boyunca resmi bir başarının kamuoyuna açıklanmadığına dair desteksiz iddiaları beslemişti. Birkaç yeni yayında kabul edilen bilgilerle boşlukların kapanmasıyla, aldatmaca teorisi hakkındaki tartışmalar da sona ermişti çünkü bu yorumu destekleyen belirsizlikler büyük ölçüde çözümlenmişti. Bunun sonucunda bazı kilit noktalar artık kuşku götürmemektedir. Casusun faaliyeti ekim sonundan mart başına kadar dört ayı aşkın bir dönem boyunca sürmüştü; düşmana temin ettiği her belge gerçekti; Sir Hughe ve dışişleri bakanlığının sorumluluğu zamanında fark edilmiş ama asla kabul edilmemişti. Yine de güvenlik uzmanlarının yaptıkları iyileştirmeler, diğer yeni etkenlerle birleşince, uşağın belgelere erişimini büyük ölçüde kısıtlamış ve nihayet casusluğunu sona erdirmişti.

11.

ÇİÇERO'NUN SON BAŞARILARI

Askeri heyetin 3 Şubat'ta ülkeyi terk etmesiyle, İngiliz-Türk ilişkileri dip noktasına ulaşmıştı. Tedarik ve teçhizat teslimatı anında durmuştu ve personel de gelmiyordu; bir süre için ticari yaptırımlar ve bir petrol ambargosu da düşünülmüştü. Buna rağmen Londra resmi bağları tamamen koparmaya karşı karar almış ve bu yüzden Stalin'in büyükelçileri çekme önerisini geri çevirmişti. Hâlâ uzlaşmayı uman İngiltere, Ankara'da bir diplomatının bulunmasını istiyordu. Ancak Sir Hughe'nun ülkeyi üç haftalığına terk etmesinden hemen önce, 28 Şubat'ta yapılan soğuk bir sohbete kadar, Sir Hughe ile Menemencioğlu arasında çok az resmi temas vardı. Büyükelçi Kahire'ye doğru yola çıkmadan önce, Türkiye'de dolaşan hava sahalarının zorla ele geçirilebileceği hikâyelerini "neredeyse bir hakaret" olarak tarif etmişti. Bu kritik dönemde dışişleri bakanlığı bölgedeki elçiliklerine "soğuk" davranma ve hem Türkiye'nin hem de düşmanın, İngiliz-Türk ilişkilerindeki bir kopuşun ne anlama gelebileceği hakkında endişelenmesini sağlama talimatı göndermişti.[1]

Çiçero casusluğa şubat ayında düşük seviyede yeniden başlamıştı. Zaten Almanya, İngiliz belgelerinden elde ettiği, Balkanlar'da büyük ölçekli bir İngiliz-Türk askeri operasyonu fikrinden vazgeçildiği bilgisinden faydalanamamıştı. Berlin hâlâ Türkiye'ye tekrar baskı uygulanıp uygulanmayacağını sorguluyor ve casusun yanında başka kaynaklardan da Müttefiklerin ilkbahar sonunda batıda büyük bir harekât planladığını fark ediyordu. Almanya'nın Balkanlara ayırdığı askeri güç ile Çiçero aracılığıyla Overlord planları hakkında öğrendikleri hakkındaki uzman fikirleri genellikle yanıltıcıydı. Bu arada geniş çapta yankı uyandıran yerel bir olay, Almanların konumlarına yönelik doğrudan tehdidin sona ermesinden duyduğu memnuniyeti tüketmişti.

Şubat başlarında İstanbul'da yerleşik bir Abwehr çalışanının taraf değiştirmesi ciddi bir krize neden olmuştu. Başka koşulların da körüklemesiyle önemi artan Vermehren olayı, Abwehr'in yıkılışını tetikleyerek düşmanlarının çoktandır beklediği bir durum yaratmıştı. Abwehr'in istihbarat çalışmalarının verimsiz olduğu yönündeki eski iddialara, şimdi dönekleri ve hatta düpedüz hainleri barındırdığı şeklinde yeni suçlamalar eklenmişti. Abwehr'in kötümser askeri değerlendirmelerine ve Vermehren vakası hakkındaki spekülasyonlara kızan Hitler, SS'nin isteklerini kabullenmişti çünkü RSHA bölüm şefleri uzun zamandır Abwehr aleyhine güç kazanmayı arzuluyordu. Zaten Abwehr personelinin ve yöntemlerinin Gestapo tarafından soruşturulması, Abwehr faaliyetlerini neredeyse felç etmişti; Hitler istihbarat sisteminin birleştirilmesini ve yönetiminin RSHA departmanlarına verilmesini emretmişti. Schellenberg Canaris'e karşı zafer kazanmıştı.

Vermehren vakası ve bundan çıkan sonuçlar Çiçero olayı için tali önemde kalsa da Türkiye'deki görevliler ve operasyonlar sağlam bir incelemeye tabi tutulmuş ve Papen kendisi bile Berlin'i bu durum hakkında tatmin etmek için haftalarca zorluk çekmişti. Çiçero ise taraf değiştiren ajanın kendisini ve çalışmalarını ele vermiş olabileceğinden derin endişe duyuyordu. Bazna'nın tasaları, Almanya'nın istihbarat servislerini ve bunların Türkiye'deki ağlarını nasıl işlettiğini bilmemesinden kaynaklanıyordu.

Güvenlik kısıtlamaları ve sansasyonel hikâyeler, olayları belirsizlikler ve çatışmalarla bulandırmıştı, ama olan bitenin ana hatları açıktı. Erich Vermehren eski Kontes Elisabeth von Plettenburg ile evlenmiş genç bir idealistti. Vermehren çifti direniş birimleriyle yakın temas halindeydi; Erich dışişleri bakanlığındaki genç arkadaşı Adam von Trott zu Solz aracılığıyla, Elisabeth ise hep birlikte çeşitli kökenlerden gelerek bir Nazi karşıtı grubu oluşturan üst düzey Katolik çevreleri aracılığıyla. Frau Vermehren aynı zamanda Papen ile uzaktan akrabaydı. Trott nüfuzunu kullanarak Vermehren'i Türkiye'deki askeri istihbarata tayin ettirmişti. Bu atama tam da çiftin ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kaldığı anda gelmişti; arkadaşları tutuklanarak sorguya çekiliyordu. Vermehren'lerin taraf değiştirmesiyle sonuçlanacak olan durum daha önce gerçekleşmişti. Şüphelenilmeyen bir Gestapo muhbirinin de katıldığı Berlin'deki bir sosyal toplantıda, seçkin bir Nazi karşıtı grup ifşa olmuştu. Konukların bunun ardından dört ay boyunca soruşturulmasıyla sayısız başka kişi, sıradan vatandaşlar ve memurlar da işe karışmıştı ve bunların arasında Vermehren çiftinin yakın arkadaşları ve yoldaşları da vardı.[2] Ocak ortasında kitlesel tutuklamalar başladığında, Vermehren İngiliz yetkililerle temasa geçmişti.[3] Londra'nın taraf değiştirmelerden caydırma politikası görünüşe göre Vermeh-

ren'ler için geçerli değildi; çift yerel SIS sorumlusu Nicholas Elliott'a ulaşmayı başarmış, MI6 da onları çabucak korumaya almıştı. Türkiye'nin çiftin teslim edilmesini talep ederek büyükelçiyi rezil etmemesi için çifti ülkeden çıkarırken hızlı davranmak şarttı.[4]

Papen'ler 26 Ocak'ta romatizma tedavisi için Bursa'ya bir yolculuğa çıkmış, önce iki gün İstanbul'da duraklayarak Bursa'daki konaklamalarını, 30 Ocak'taki Nazi yıldönümü kutlamalarına katılmaktan kaçınacak şekilde ayarlamışlardı. 4 Şubat'ta büyükelçilikten bir görevli gelip Vermehren ve karısının kaybolduğunu söylediğinde hâlâ oradalardı. Personel Berlin'i 2 Şubat'ta uyarmıştı ama Almanlar Türkiye'den yardım talep etmelerine rağmen onların yerini bulmada başarılı olmayı beklemiyordu. Papen'ler hemen İstanbul'a dönmüştü.[5] Kısa süre içinde herkes hasarın kısıtlı kalmasını sağlamaya ve nasıl olup da taraf değiştirebildiklerini açıklamaya çalışıyordu.

Abwehr'in Paul Leverkühn idaresi altındaki İstanbul bürosu, Ortadoğu operasyonlarını yürütüyordu. Hukuk eğitimi almış ve dışişleri görevlerinde deneyimli olan Leverkühn'ün bu göreve seçilmesinin nedeni, görünüşe göre Canaris'in Leverkühn aracılığıyla Amerikalılara barış duyargalarını uzatabileceğini düşünmesiydi ama gizli polis bu temaslarda bulunduğunu biliyordu. Himmler bu yüzden Hitler'e Leverkühn hakkında güvenlik sorunları olduğunu söylemişti. Dolayısıyla Vermehren'lerin ve onlardan sonra üç kişinin daha taraf değiştirmesi, Himmler'in yerel sorumluya karşı suçlamalarını alevlendirmişti. Leverkühn kısa süre sonra itibarsız halde Almanya'ya geri dönmüştü.[6]

Bu arada Papen Berlin'in kaygılarını yatıştırmaya çalışıyordu. Tasaların başlıca nedeni, Vermehren'in Abwehr'in faaliyetlerini ve ajanlarla muhbirlerin isimlerini açıkladığı

korkusuydu. Spekülasyonlar ve söylentiler de kafa karışıklığını ve rezaleti körüklüyordu. İngiltere de güvene alındıktan sonra Vermehren'lerin taraf değiştirdiğine dair basını haberdar ederek ve Papen'i çökertmek için başka şekillerde baskı uygulayarak durumu kötüleştirmişti. İngiltere bu vakanın Papen'in geri çağrılmasına yol açmasını umuyordu. Ama gerçekler, üst düzey bir istihbarat subayının hayati sırlarla birlikte kaçtığı ve ölçülemeyecek kadar ağır zararlar verdiği yönündeki güncel ve sonradan gelen raporları desteklemiyordu. Vermehren önemli bir mevkide değildi ve erişebildiği bilgileri de herhalde İngilizler zaten biliyordu. Sonunda çift çalışmaları hakkında konuşmaya istekli değildi ve Vermehren Çiçero'yu aydınlatmamıştı.[7] Berlin'in buna rağmen o kadar kaygılanması, düşmanın Abwehr saflarına ne kadar derinlemesine sızdığını çok az bildiğini göstermektedir.

Papen art arda gelen telgraflarla Berlin'i sessiz kalmanın bilgece olacağına ikna etmeye çalışıyordu. Türkiye'nin gizli servisi, ülkelerinin Müttefiklere karşı işbirliği yaptığının kamuoyuna açıklanmasından kaçınmak istiyordu; büyükelçi çok fazla kıymetli bilginin teslim edildiğinden şüpheliydi; İngiltere muhtemelen Ankara'ya kur yaparken sendelemişken durumu tehlikeye atma korkusuyla ölçülü davranacaktı. Papen böyle savlarla olaya gerekenden fazla ağırlık vermeye veya zararlı şekilde reklamını yapmaya karşı uyarıyordu.[8]

Frau Vermehren'in nasıl yurtdışına çıkma izni aldığını açıklamada özellikle sorun çıkıyordu. Durum dikkatle planlamayı, muhtemelen hilelerle gayet garip kararlar alınmasını gerektiriyordu. Dışişleri bakanlığından bir yetkili neredeyse derhal Frau Vermehren'in seyahat belgelerine ve paraya nasıl ulaştığını açıklayan bir rapor hazırlamıştı: Frau Vermehren Kasım 1943'te dışişlerinde çalışmak üzere tavsiye edilerek ve Abwehr'in de onayıyla ona gelmişti, o da İstanbul'a gitmesini

haklı göstermek için Frau Vermehren'e küçük bir görev sağlamıştı. Aslında Abwehr bu yolculuğa karşı çıkmıştı ve Alman ordusundan subaylar Frau Vermehren'i Bulgaristan'da durdurmuştu. İşte o zaman Berlin'deki yetkiliden yoluna devam etmek için destek almıştı. Bu yetkili Frau Vermehren'in kurye uçağıyla yoluna devam etmesine izin verirken güya seyahat yasağından haberdar değildi. Yetkilinin, Papen'in büyükelçiliğinden Frau Vermehren'i Berlin'e geri dönmeye ikna etmesi talebi hâlâ beklemedeydi.[9]

Papen anlaşılır şekilde Vermehren'lerin taraf değiştirmesine karşı tavır almıştı. Berlin'e gönderdiği raporlarda olayları kendi bakış açısından anlatıyordu: Aile bağlarını kabul ediyordu ama gayet uzaktan akrabaydılar; Frau Vermehren'i bomba saldırısından hemen sonra Berlin'deki Hotel Esplanade'de buluştukları 22 Kasım 1943'ten önce tanımıyordu; elbette bakanlıktan onu geri çağırması rica edilmişti; Berlin Frau Vermehren'in geçici olarak Türkiye'de kalması için sağlık gerekçelerini öne sürmüştü. Papen'in anlattıkları birçok şeyi atlıyor ya da saklıyordu: Buluşmaları Frau Vermehren'in yurtdışında çalışmak için başvurmasından hemen sonra gerçekleşmişti; Frau Vermehren'in yurda dönmesindeki gecikme hakkındaki ifadeleri, bakanlık yetkilisinin raporuyla çelişiyordu; zaten Papen sonradan yazdığı anılarında, Frau Vermehren'in yolculuğunu kolaylaştırdığını kabul etmişti. Papen savaştan sonra "parti yetkilileri hemen beni bütün bu olayı düzenlemekle suçlamışlardı", "parti mahkemeye çıkarılmam için yaygara koparıyordu" diyerek, "beni kaçırmak amacıyla" SS'nin adam göndermesi için "yaklaşık olarak o sıralarda" gizli bir plan tasarlandığını da iddia etmişti. Bu anlattıkları biraz melodramatik görünse de gerçekten bir tehlike vardı.[10]

Ribbentrop bu kriz boyunca, özellikle bakanlığından bazı personelin şüpheli Abwehr ekibi ve faaliyetleriyle bağlantılı

oldukları iddiasıyla tutuklanmasından sonra, sert davranma baskısını hissetmişti. Papen tekrar tekrar Leverkühn ve Türkiye'de çalışan diğerleri hakkında soruları yanıtlamıştı.[11] Ribbentrop bilgi ve güvence almaya can atmakla birlikte, geçmişteki anlaşmazlıklarına rağmen Papen'i destekler görünüyordu. Bu tutumu benimsemesi, Ribbentrop'un RSHA'nın dış ilişkiler alanına dalma kararlılığını nasıl bir ciddiyetle izlediğini göstermektedir. Yani Papen, Ribbentrop'un yardımının yanında, hızla harekete geçerek ustaca savunmalar ve birkaç sahte bilgi sayesinde krizi atlatmıştı. Hiç kuşkusuz Çiçero operasyonuyla yakın bağlantısı ve o sırada İngiliz askeri heyetinin Türkiye'de bulunması da bir avantaj sağlamıştı.

Yetkililer Vermehren'lerin kaçışını haber verdiğinde, Moyzisch acilen Bursa'dan çağrılmıştı. Taraf değiştirenleri biraz tanıyordu ve Leverkühn'ün iyi bir dost olduğunu sanıyordu; büroları düzenli olarak temastaydı; bazıları çiftin Çiçero'nun kendisini de ele verebileceğini düşünüyordu. Moyzisch casus hakkında hiç ayrıntıya inmemiş olsa da, Vermehren vakası yüzünden gerçekte bir komplikasyon çıkmamasına rağmen, "büyük değer" taşıyan bilgilerin düşmana teslim edildiğinden emindi. Moyzisch aynı zamanda olaylar hakkında "büyük sansasyon" yapılmasının Çiçero'yu ürkütmesinden kaygılanıyordu.[12] Hem Moyzisch hem de büyükelçi, son gelişmelerin üst üste gelmesiyle casusluğun sona erebileceğini düşünüyordu. Moyzisch için bu taraf değiştirme olayı, kendi sekreteri iki ay sonra Amerikalara sığınınca başına gelecekleri habercisiydi.

Bu arada Abwehr çözülmüştü. Hitler'in Türkiye'deki olaylara tepkisi, Canaris'e uzun zamandır beslenen hiddeti yansıtıyordu. Birkaç askeri gelişmeyi öngörmeyi başaramayan ve örgütünün güçlü bir liderden yoksun savrulmasına izin veren Canaris'in başı, askeriyenin ilk başta onu kollaya-

rak, rakiplerinin onu kartlarını açmaya zorlamasını önlemesine rağmen, bütün 1943 yılı boyunca beladaydı. İstihbarat operasyonlarının Himmler'e devredilmesine Hitler şahsen sürekli karşı çıkıyordu. Fakat Hitler şubatta Rus askeri cephesinin yeni bir istihbarat analizinden geçirilmesine şiddetle itiraz etmişti. Hitler Canaris'in durumu kötümser değerlendirmesinden ve biraz da Türkiye'deki nispeten küçük Vermehren olayından dolayı hiddetliydi. Gazap ve kin duygularıyla Abwehr'in RSHA gözetimi altına alınmasını emretmiş ama ayrı bir birim olarak bırakmıştı. Abwehr'in çöküşü açıkça kendi başarısızlıklarından; hem zayıf istihbarat çalışmalarından hem de güvenlikteki dikkatsizliğinden kaynaklanmış, Vermehren vakası da varlığını sona erdiren eleştirilerin altını doldurmuştu.

Abwehr'in dağıtılmasının geniş ölçekli sonuçları olmuştu. 1944 ortalarına kadar askeri istihbarat RSHA yapısı içinde ayrı bir birim olarak kalmıştı; bunun ardından 20 Temmuz suikast girişiminin açığa vurduğu başarısızlık, Schellenberg'in tüm denetimi ele geçirmesine yol açmıştı. Başarısız darbenin ardından Alman direnişi kitlesel tutuklamalar ve idamlarla ezilmişti.[13] Bu arada Normandiya Çıkarması'yla birlikte savaş yeni bir aşamaya girerken yurtdışındaki ajanların geri çağrılması veya taraf değiştirmesiyle Abwehr operasyonları da zayıflıyordu. Türkiye'deki Alman istihbarat operasyonları ağır darbe almıştı; Papen, Abwehr ile bağlantılı bir düzine ekip mensubunu eve gönderirken Müttefikler Türk yetkililer üzerindeki baskıyı artırıyordu. Bunun sonucunda Mihver güçlerinin en az sekiz yüz bilinen ajanı ve muhbiri kısa sürede ele geçirilmişti.[14]

Çiçero şubatta tekrar faaliyete geçti. İngilizlerin güvenliği artırmasının ardından bir süre dikkatli davrandıktan sonra, alarm sistemini nasıl atlatacağını keşfedince tekrar güven kazanmıştı; yine de bu şartlarda Bazna belgelere ancak şans eseri ulaşabiliyordu. Kopyaladığı bazı belgelerin çok az değeri vardı. Ay başında İngiliz askeri heyetinin ayrılmasıyla birlikte, Türkiye ile ilişkilerdeki soğukluktan dolayı büyükelçi daha az meşguldü. Fiziksel güvenlik önlemlerindeki değişikliklerin yanında, belgeler de daha özenle saklanıyordu: Önemli belgeler daha sıkı denetim altında tutuluyor ve artık geceleri pek sık konutta bulundurulmuyordu. Londra'nın Türkiye'nin yardımı reddetmesinden duyduğu rahatsızlığın altını çizmek için teşvik ettiği üzere büyükelçinin uzunca bir süre uzakta kalması sonucu, uşağın fotoğrafını çekeceği bir şey yoktu. Dolayısıyla casusluk çalışmalarının kesilmesi, daha fazla film üretme fırsatının bulunmamasından kaynaklanıyordu. Çiçero son teslimatını mart başında, işvereni ayrılmadan hemen önce çektiği fotoğraflarla yapmıştı; büyükelçi aynı ay geri döndüğünde, Bazna Sir Hughe'ya istifasını vermeye karar vermişti. Böylece rolü sakince sona eriyordu.

Moyzisch casusun İngilizlerin "karmaşık güvenlik önlemleri" aldığına dair "son derece heyecanlı hikâyelerine" sessiz bir şüpheyle tepki vermişti. Önceden defalarca inkâr etmesine rağmen uşağın İngilizce bildiğinden emin olan istihbarat subayı Moyzisch, casusun işvereninin ve uzmanların koruyucu cihazların nasıl çalıştığını tartışmalarına kulak misafiri olduğu hikâyelerini yorumsuz dinliyor, Çiçero'nun kendiyle çeliştiğini yakalamaktan gurur duyuyordu. Alarm sisteminin nasıl çalıştığını gözetlemiş olduğu iddiasını da "son derece olasılık dışı bir masal" olarak nitelemişti; çünkü uzmanlar yabancı bir hizmetkârın yanlarında durmasına asla izin vermezdi. Sonunda casusun ne kadar zeki olduğunu vurgulayan bu

uydurma hikâyelerin, daha fazla para istemek için bir hazırlık olduğu sonucuna varmıştı. Gerçekten de uşak, en az on beş pozu garanti ederek rulo başına 20.000 sterlin istemişti; Moyzisch ise teslimatlardaki kesintiden önce zaten 200.000 sterlin ödediğini söyleyerek onu reddetmişti. Artık casusun "güçlülük duygusu" sayesinde işi sürdürdüğüne inanıyordu.[15] Aslında Bazna'nın göz boyama ve paranın ötesinde bir güdüsü daha vardı: Kolayca etkilenen Esra'ya hayrandı. Kadının ilk başta hamisi, sonra da sevgilisi olarak egosunu kontrol edemeyen Bazna tehlikelere rağmen ona cesaretini sergiliyor, ruh halinde eskiden gelen çalkantılara geri dönerek gerginliğini yansıtıyordu. "Kibirliydim, utanmazdım, duygusaldım, alaycıydım, batıl inançlı, çirkin ve komplekslerle doluydum. Hırsla yanıyor ve kendime çok acıyordum."[16] Aslında kısmen Esra'nın gözünde bir kahraman gibi görünmek için risk almayı sürdürüyordu.

Bazna sonradan İngilizlerin kurduğu güvenlik önlemlerini nasıl aştığını tarif etmiştir. Bir gün büyükelçinin kıyafetlerini ütülerken elektrik kesilmişti; birkaç adam Sir Hughe'nun kasasındaki alarm üzerinde çalışırken Esra'ya bütün sigortaları çıkarması söylenmişti. Bazna işçileri gözetlemekle görevli büyükelçilik yetkilisiyle konuşarak görevini yapmak için elektriğe ihtiyacı olduğunu anlatmış ve sadece çalışma odasının sigortasının çıkarılmasını önermişti. Bazna ve genç kadın, hangi sigortanın tekrar takılmadığını görmüştü. Sonraki gün de alarma giden elektriği nasıl keseceklerini konuşmuşlardı.[17] Ama Bazna'nın bir korkusu daha vardı.

Sir Hughe ile sekreterinin öğlen elçilikte bulunmadığı bir sırada, Bazna kasadan belgeleri almış ve odasında kopyalamış, ama kendi uydurduğu ayaklık kiraladığı evde olduğu için fotoğraf makinesini eliyle tutmuş ve bu işe çok istekli olan Esra'yı nöbet tutmanın gerçekten gerekli olduğuna ikna

etmişti. Belgeleri geri götürmek için üniformasının altında saklayıp Esra'ya sigortayı beş dakika sonra tekrar takmasını söyledikten sonra, hiç beklemediği halde büyükelçinin karısıyla karşılaşmış, hanımı akrabasının ne zaman ayrılacağını sormuş ve soğuk algınlığını iyileştirmek için bir çay istemişti. Bu gecikmeye rağmen Bazna belgeleri hiç sorunsuz kasadaki yerine koymuş, alarmın hâlâ devre dışı olduğunu görünce rahatlamıştı ama içini kaplayan paniği kolayca hafifletemiyordu. Çay siparişini başka bir uşağa devrederek aniden hıncını kendisine yardım eden Esra'dan çıkarmıştı, Esra'nın sigortayı takarken zorlanması sayesinde hayatı kurtulmuş olmasına rağmen, kafası karışan genç kadına evi derhal terk etmesini söylemişti.[18] Bu garip hikâyedeki gerçeklik payı ne kadar olursa olsun –herhalde çok azdır– Bazna görünüşe göre belgeleri kopyalarken riske giriyordu.

Çiçero film satışlarına şubatın ilk haftasında tekrar başladı. Moyzisch de Vermehren'lerin yarattığı krizi idare etmek için Bursa'dan daha yeni çağrılmış olmalıydı. Herhalde casus bir süredir faal olmadığı için izne ayrılmıştı. Moyzisch'in kısa yokluğunun ve taraf değiştirme söylentilerinin uşağı ürkütmüş olması da mümkündür; herhalde Bazna'nın oraya gitmekten hoşlanmamasına rağmen Moyzisch'in bürosunda bir buluşmayı kabul etmesinin sebebi de budur. İlk ziyaretinde olduğu gibi aynı önlemleri alarak ve çitten geçerek Jenke ile konuşmuş, o sırada meşgul olan Moyzisch gelene kadar güya diplomata düşmanın savaş planları hakkında öğrendiklerini anlatmıştı. Uşak sonradan Jenke'nin ona Hitler'in kendisini bir villayla ödüllendirmek istediğini söylediğini iddia etmişti.[19] Bazna bu hikâyeyi kendi önemini yüceltmek için kullanmış, belki de bu ziyareti sırf bakandan ve evden bahsetmek için uydurmuş olsa bile, onun gönlünü hoş tutmak kesinlikle Almanlar için zaruri bir hal almıştı. Papen gerçekten de 10

Şubat'ta Ribbentrop'u Çiçero'yu yakında kaybedebilecekleri konusunda uyarmak için iki telgraf göndermişti: Artık yeterince parası olduğuna karar verebilir ya da tehlikelerden korkabilirdi.[20]

Dört hafta boyunca süren birkaç teslimat daha olmuştu, ama artık belgelere ulaşabilmesi büyük ölçüde şansa bağlıydı; fotoğraflar ne hacim ne de içerik olarak geçmişteki çalışmalarıyla boy ölçüşebiliyordu. Moyzisch bazı belgeleri bayağı ilginç olarak nitelendirmekle birlikte, bunların Çiçero'nun "eski standartlarının yanına bile yaklaşamadığını" söylemişti, yine de daha iyi bilgilerin geleceğini umuyordu. Moyzisch'in ödeme kayıtları hakkındaki ifadeleri doğruysa, toplamda belki on rulo vardı fakat Çiçero'nun her makaradaki pozları tüketmiş olması muhtemel değildir.[21] Zamanında teslimat ihtiyacı ve fotoğraf çekme fırsatlarının belirsizliği dikkate alındığında, Bazna'nın hırsı göz ardı edilse bile, hiç kuşkusuz eline geçen her pozu mümkün olduğunca çabuk satıyordu. Moyzisch'in garanti edilen asgari sayıda poz karşılığında daha fazla para ödemeyi reddetmesi bile, Berlin'in işine yarayabilecek kısmen dolu ruloları kabul etmesine mani olmuyordu. Gerçekten de Moyzisch bu dönemde, ufak elçilik masrafları için İngilizlerin harcamalarının bir listesini gösteren, normalde olduğundan daha fazla poz içeren bir rulo için para ödemeyi reddetmişti. Ancak Berlin kısa süre sonra bu kararı geri almış, Çiçero'ya tazminat ödemesini emretmişti.[22] Moyzisch bu olayı hem casusun düzenbazlığını hem de belgelerin kalitesinin şubatta ne kadar düşük olduğunu göstermek için anlatmıştı.

Çiçero son teslimatını mart başında yaptı; söylenene göre Overlord kod adı belgelerden birinde tekrar görülüyordu. Faaliyetine son vereceğine dair bir işaret vermemişti, hatta sonradan daha fazla fotoğraf geleceğini ima etmişti ama

büyükelçi çoktan izne çıkmıştı. Çiçero birkaç gün sonra hâlâ kendisine borçlu olunan parayı toparlamak için tekrar görünmüş ve Moyzisch ile bir veya iki toplantı daha düzenlemişti ama artık satacak bir şeyi yoktu. Bazna hikâyesinde işvereninin üç haftalık iznini ihmal etmiş, sadece merakından bir süre daha Sir Hughe'nun belgelerini karıştırdığıru dile getirmişti. Ancak bu sadece mart sonlarında ya da sonraki ayın başlarında olmuş olabilir. Ankara'nın bundan sonra Londra'yla ilişkilerinin iyileşmesi sonucu, eğer yakalanırsa kendi hükümetinin gazabına maruz kalacağını fark edince bu işi bile bırakmıştı. Ancak kâr etmediği halde belgeleri karıştırma öyküsü gerçeğe benzememektedir ve muhtemelen casusa cesur bir imaj kazandırmak için eklenmiştir. Moyzisch casusun son temasının 6 Nisan'dan hemen önce olduğunu saptamıştır, o berbat gün sekreteri Müttefiklerin tarafına geçmişti; Çiçero da bundan sonra sekreterin onu İngilizlere ihbar edebileceğinden korkmuştu.[23] Bu gelişme sonradan her iki adama da birbirinden bağımsız olarak kendi casusluk öykülerini heyecan verici bir sona bağlamak için fırsat tanısa da, öykü aslında hiç dramatik olmayan bir şekilde son bulmuştu.

Casusluk operasyonu sırasında kopyalanan belgelerin tam sayısını belirlemek olanaksızdır çünkü kanıtlar taslak halindedir ve olaya katılanlar farklı sayılar bildirmişlerdir. Kaç film rulosunun satın alındığına veya temin edildiğine ilişkin resmi bir kayıt olmadığı gibi, makaraların büyük çoğunluğu tamamen doldurulmamıştır. Bu yüzden olaydan sonra anımsanan rakamlardaki farklılıklar ruloların ve fotoğrafların karışık olarak kanıt gösterilmesinden kaynaklanıyordu. Ama bu rakamlar bile kayıpların boyutlarını açığa çıkarmamaktadır; birkaç belge iki veya daha fazla poz gerektirdiği için, pozların sayısının belge sayısını aşmış olması gerekir. Yine de bazı göstergeler mevcuttur. Moyzisch toplam kırk ila elli film ru-

losundan bahsetmiş ve Çiçero ile ilişkide olduğu sürede "toplamda yaklaşık dört yüz fotoğraf satın aldığını" söylemiştir. Rulo başına on civarında poz gayet makul bir rakamdır. Bu dönem boyunca belgeleri Almancaya çeviren Maria Molkenteller, yaklaşık 130 ila 150 telgraf üzerinde çalıştığını tahmin etmektedir. Bu rakam da rulolarla fotoğrafların sayısına ilişkin diğer bilgilerle tutarlıdır. Her mesajın üstün bir kıymeti yoktu; çoğu belge para ve ticaret konularıyla ilgiliydi.[24]

Bazna martın sakin haftalarında kişisel işlerini gözden geçirmişti ama bundan sonraki eylemlerini derinleşen yakalanma korkusu şekillendirecekti. Kendini 300.000 sterlin ya da 2,3 milyon Türk lirası olan acayip zengin biri sanırken, belge saklamadaki zorluklarını da nihayet çözmüştü. Büyükelçilikteki odasında halının altındaki notları ilk önce bodrum merdivenlerinin altındaki saklama yerine, oradan da şehir dışındaki evine taşımak sadece geçici bir önlemdi. Paralarının büyük bir kısmı için bir bankada kiraladığı şahsi kasa hazır olunca banknotları bir evrak çantasına doldurmuş, sadık Esra da bunları bir gün işi bitince taksiyle ona getirmişti. Bazna parayı bankaya götürdü. O sıralarda güçlü lamba ampulünü ve fotoğraf makinesini kırmış, fotoğraf makinesini ve ayaklığın parçalarını bir ırmağa atmış, böylece casusluk yapmış olabileceğine dair tüm işaretleri odasından çıkarmıştı.[25]

Banknotları bankaya aktarmasının bir nedeni, evi terk etmeye karar vermesiydi. Gereksiz bir riski temsil eden bu ev sadece bıraktığı casusluk faaliyetlerini anımsatmakla kalmıyordu, mütevazı geçmişini gelecek için planladığı hayattan ayırmak istiyordu. Esra'nın da gitmesi gerekiyordu ama sırf casus olduğunu bildiği için değil, bir *kavas* olduğunu da bildiği için. Bazna Esra'yı ilk önce bir otele, sonra da küçük bir daireye yerleştirmişti; üniversite harçlarını da ödediğini iddia etmişti. Büyükelçinin yanındaki işini bırakınca kendisi için

Maltepe'de şık bir daire kiralamıştı. Yunan kökenli düzgün ama az yetenekli bir şarkıcı olan Aika, parası yettiği sürece Bazna'nın metresi olmuştu. Haziran başlarında Batı cephesini açan Normandiya Çıkarması'nın haberi geldiğinde, onlar da bir araya gelmişti.[26]

Bazna'nın görevini bırakma kararı beraberinde İngilizleri şüphelendireceği kaygılarını da getirmişti. Büyükelçiyi 20 Nisan civarında haberdar etmeyi tercih etmesinin nedeni, Sir Hughe'nun o sırada işlerle ve diğer sorunlarla çok meşgul görünmesiydi. Yeni yeni gelişen İngiliz-Türk ilişkileriyle birlikte gelen resmi ziyaret ve mesajlaşma telaşının ortasında, görünüşe göre uşağının istifasını pek dert etmeden kabul etmişti. Maddi konuları kâhyayla konuşması talimatını alan Bazna'ya, görevlerini de Zeki'ye devretmesi söylenmişti. Hep olduğu gibi, Bazna sonradan bu kısa sohbeti de dramatize etti: Güya asabi ellerini kurulamak için mendilini çıkarmış, tam da büyükelçi uzaklaşırken mendilin içinden kara kutu için yaptırdığı anahtarın kopyası düşmüş. Diplomat bunu görmemiş ama görse hemen fark edermiş. Başka bir hizmetli anahtarı görmüş ama Esra'nın şehir içindeki dairesine ait olduğunu sanmış, uşak da bu hatayı doğrulamış. Bundan sonra anahtarları bir kanala atmış. Bu anahtar olayının gerçekten olup olmadığı elbette kuşkuludur. Uşak 30 Nisan günü binayı temelli terk ederken Sir Hughe çalışıyordu ve rahatsız edilmemek istemişti. "Ayrılışım daha sessiz sedasız olamazdı. ... Hiç kimse fark etmeden ataşelik çantamla boş sokaktan aşağı yürüdüm; kısa boylu, tıknaz, kelleşmeye başlamış bir adam."[27]

İşi kendisi mi bırakmıştı yoksa atılmış mıydı? İstifasını vermesiyle ayrılması için verdiği tarihler yüzünden sorular ve güçlükler bulunmaktadır. 6 Nisan'da Moyzisch'in bürosundaki genç sekreter Amerikalıların tarafına geçmişti; sonra

İngilizleri bir hizmetlinin casusluk faaliyetleri hakkında bilgilendirmişti. Yerel OSS ve MI6 birimleri arasındaki sorunlardan dolayı İngilizlere bu hikâyeyi ilk önce Kahire'de söylemiş olabilir ama İngiliz yetkililer Sir Hughe'yu bu tehlike hakkında derhal uyarmış olmalıdır. Bu uyarı, casusluk yaptığı için işten atılan bir hizmetliyle ilgili küçük bir olay yaşandığına ilişkin savaştan sonra yaptığı yorumu da açıklayabilir. Bazılarının iddia ettiği gibi belki de düşmanı aldatmak için onu kullanmaya yönelik kısa bir girişim bile yapılmış olabilir. Casusluğu bıraktığı için kanıt da bulunamazdı. Bu garip durumun, şüpheli uşağın zaten sunduğu istifasını kabul ederek mi, yoksa onu işten atarak mı çözüldüğü bilinmemektedir. Bazna 30 Nisan'dan çok önce de ayrılmış olabilir. Her durumda, hiç sorun çıkmadan ayrıldığı açıktır.

Bu arada Almanya, kendi sorunları ve Hitler'in belirsizlikleri yüzünden, şubat başına kadar İngilizlerin Türkiye'nin işbirliğini kazanmayı başaramamasından istifade edemedi. Rastlantı sonucu İngiliz askeri heyetinin ayrılışı, Vermehren vakasının ve buna eşlik eden kargaşanın çıkardığı rezaletle aynı döneme denk gelmişti. Papen aynı zamanda Türkiye'nin yalıtılmasının, Ankara'da kaygılara ve durumu yeniden değerlendirmeye neden olduğunu çoktan fark etmişti. İyi niyet ilişkileri kurma ve İngiliz-Türk ve Türk-Sovyet ilişkilerindeki zorlukları sömürme çabalarına rağmen, ülkesinin uzun vadeli şansının düzelmediğini biliyordu. Bu arada Berlin'in gizli bilgileri ona politik veya askeri açıdan çok az avantaj sağlıyordu çünkü yetkililer Çiçero'nun raporlarına tepki vermiyordu. Özellikle Hitler hâlâ bir İngiliz operasyonunun Balkanları tehlikeye atabileceğini sanıyordu. Birliklerinin İtalya, Fransa ve Rusya gibi başka bölgelere tahsis edilmesini engelleyerek rakiplerinin ikincil hedefini yerine getiriyordu.

Papen Berlin'e gönderdiği mesajlarda memnuniyet ve güven havası yayıyordu. Ama düşmanının güçlüklerini derinleş-

tirme ve Alman kazanımlarını somutlaştırma çabaları çok az başarılı olmuştu ve kendisi de Türkiye'nin politikasının böyle sürmeyeceğini fark etmemek için fazla kurnazdı. İngiliz askeri grubunun çekilmesinden hemen sonra bazı ipuçları gelmeye başlamıştı. 8 Şubat'ta Papen bakanlar kurulunu piyanist Walter Gieseking ile eğlendirirken, politik garipliklerin Menemencioğlu'nu çok rahatsız ettiğini görmüştü. Bakan Müttefiklerle ilişkilerin daha da bozulmasına izin verilemeyeceğine işaret etmişti. Büyükelçi 11 Şubat'ta Menemencioğlu ile başka bir resmi görüşmesini özetlemişti. Açıkça Papen'in üstlerini sakinleştirmeye çalışan Menemencioğlu, Türkiye'nin savaşa katılması konusunda şimdilik Almanya'nın üstün geldiğini, düşmanın da bu zaferi kabul ettiğini vurgulamıştı. Ankara Müttefiklerin rahatsızlığının doğrudan sonuçlarını sineye çekmişti ve İngilizlerin Ege'deki zayıflığından dolayı, Londra tarafından gelecek doğrudan bir zorlamadan korkmuyordu. Papen Türklerin Almanya'yla ticareti sınırlamak gibi yatıştırıcı bir jest yapma olasılığını kendine saklamıştı. Bu arada Sovyetler Birliği'nin de rahatladığını ve Menemencioğlu'nun ilişkilerde herhangi bir değişiklik öngörmediğini rapor etmişti. Moskova görünüşte Ankara'nın savaşa katılmasını istiyorduysa da Türkiye'de bir askeri yığınak yapılmasını veya bu kadar yakınında Kraliyet Hava Kuvvetleri tesislerinin varlığını hoş karşılamayacaktı. Büyükelçiye göre Türkler, Sovyet komşularının dile getirmediği savaş sonrası ihtirasları konusunda hâlâ derin kaygılar taşıyordu.[28] Eğer zaman gerçekten Ankara'nın, Stalin'in hâlâ ülkesinin eski toprak hedeflerine sarıldığı kuşkusunu haklı çıkaracak olursa, Türk liderlerin İngiltere'nin gizlice Moskova'yla birlikte çalışarak haklarını çiğnediğine inanmakta haksız oldukları kanıtlanacaktı. Papen Türklerin asıl olarak Moskova'ya odaklandıklarını düşünmekte haklıydı.

Türkiye'nin Balkanlarda bir güney cephesi geliştirmeye yardım etmedeki isteksizliği, sonunda Sovyet birliklerinin zaman içinde Doğu Avrupa'yı ele geçirme tehlikesini artırmaya yaramıştı. Papen hâlâ görüşmeler ya da hatta Batı'ya teslim olma aracılığıyla komünistlerin yayılmasını önlemeyi umuyordu. "Çiçero telgraflarının tamamını okumam sonucunda, savaşın sona ermesini hızlandırmak için elimden gelen her şeyi yapmam gerektiğinin kesinlikle farkındaydım." Bir kez daha dostu Kurt von Lersner'in barış koşulları hakkında George Earle ile görüşmesini sağlamıştı; Papen ve diğerlerinin Amerikan ajanının nüfuzunu abarttıkları ve Roosevelt'in savaş dönemindeki birlik ruhuna kendini adadığını kavrayamadıkları aşikârdır. Earle bir barış önerisi taslağı iletmiş ama Roosevelt reddetmişti; böyle tekliflerin hepsini Eisenhower'a havale ediyordu. Earle Washington'a uçarak Batı'nın cidden Doğu Avrupa'nın tamamını Ruslara teslim ettiğini boş yere savunmuştu. Papen bu arada Vatikan'dan yardım istemişti.[29]

Papen başka durumlarda Türklerin iyi niyetini, politikaları hafifletmek için bir kaldıraç olarak kullanmıştı. Bu şekilde rahatsız olan Ribbentrop'u, Ankara'nın Budapeşte'deki büyükelçiliğinin, koruma talep eden Macar liderlere iltica sağlama hakkını savunacağına ikna etmeyi başarmıştı. Aynı zamanda Berlin'in çoğu göçmenin vatandaşlığını elinden alma emrine karşı çıkarak başarılı olmuştu. Yahudi temasları tarafından, işgal altındaki Güney Fransa'da, uzun zamandır orada sürgünde yaşayan binlerce Osmanlı Yahudi'sinin tehcirinin önerildiği konusunda uyarılan Papen, Menemencioğlu'na danışmış, o da Papen aracılığıyla Berlin'e böyle bir eylemin halk arasında hezeyana yol açacağını ve Türk-Alman ilişkilerini ciddi olarak zedeleyeceğini bildirmişti. "Bu diplomatik girişim bütün olayı bastırmaya yetmişti." Papen'in anılarında böyle müdahaleleri anmasının amacı itibarını desteklemekti: "Bu vakaları sadece,

... benim konumumda biri için normal içgüdülerini kullanarak bunun gibi ilkesiz emirlere uymayı reddetmenin mümkün olduğunu göstermek için dile getiriyorum."[30]

Şubat ve mart aylarındaki sakin diplomatik manzara, yeniden ayarlamaların yapıldığı bir dönemi yansıtıyordu. İngiltere'nin onurlu bir soğukluğa bürünerek kendini geri çekmesi Sir Hughe'nun uzun süren yokluğuyla derinleşince, Türkiye'nin yalıtılmışlığını şiddetle vurguladı. Türk liderler Müttefiklerle yakında bir uzlaşmaya varmaları gerektiğini fark etmişlerdi; Papen Türklerin tavizlerinin, Almanya'ya hammadde teslimatını azaltmakla sonuçlanacağını hissetmişti. Kişisel olarak ülkesinin prestijinin ve pazarlık gücünün azaldığını fark etse de Ankara'daki nüfuzunu böyle bir kararı geciktirmek için kullanıyor, casusun sağladığı bilgilerin kullanılmasıyla askeri şartların iyileşeceğini umuyordu. Bu hayati konuda hatalıydı.

Almanya beklendiği üzere şubat ayında netleşen duruma, yani bir İngiliz-Türk taarruzu ya da işbirliği fikrinin bırakılmasına tepki verememişti. İngiltere'nin Güneydoğu Avrupa'daki askeri hedeflerinin yıkıldığını zamanında öğrenmelerine rağmen, Alman savunma stratejistlerinin bir avantaj sağlayamaması, Hitler'in ihtiyatından ve doğu cephesindeki yeni gelişmelerden kaynaklanıyordu. Almanlar 1943'ün ikinci yarısında hızla değişen bölgesel duruma, yani İtalya'nın çökmesi ve işgaline karşılık vermişti. İngiltere'nin Ege'deki saldırıları, Türkiye üzerindeki baskılar karşısında, bölgede konuşlanmış tümenlerin sayısı on yediden yirmi beşe çıkarılmıştı. Yeni soru, Berlin'in şimdi bu birliklerin ve kaynakların bir kısmını, Balkanlar'dan daha büyük tehdit altındaki bölgelere kaydırma riskini alıp alamayacağıydı. Bu tavsiye edilmişti ama geriye kalan kanıt kırıntıları, Hitler'in generallerinin görüşlerine karşı çıktığını göstermektedir.

Schellenberg bazı görüşleri Almanya'daki tavırlarla ilişkilendiriyordu. Müttefiklerin üst düzey konferanslardaki görüşmelerinin en erken analizlerini temel alarak, ekibi "Churchill'in yüzde 60 ihtimalle Balkanları işgal ederek ikinci bir cephe açma planını savunamadığı" sonucuna varmıştı. Schellenberg Berlin'deki politik liderlerin asıl olarak bir krizi atlatmış olmakla yetinmeleri ve Müttefiklerin gücünün artmasının ve kesin kararlılığının, kendi devletlerinin sonunun yakın olduğu anlamına geldiğini görmeyi reddetmeleri karşısında çaresizdi. Hata kendi raporlarında değildi çünkü "durumu değerlendirdiğimiz yorumlarımız basit ve dosdoğruydu, içeriklerini yanlış anlamak mümkün değildi". Himmler güya Schellenberg'in etkisi altında bir "belirsizlik tavrına" düşmüştü;[31] ancak Ribbentrop hâlâ Çiçero'dan gelen bilgilere karşı şüpheliydi ve Goebbels'le birlikte sadece Müttefikler arasındaki gerilimlere ilişkin ferahlatıcı hikâyeleri hoş karşılıyordu.[32] En muhtemeli, bu gibi sadık partililerin Hitler'e erişimlerini kullanarak onun savaşın nasıl yönetileceğine ilişkin içgüdülerini desteklemeleridir.

Bu arada askeri analistler, mevcut ve geleceğe dönük ihtiyaçlarını etkileyen tüm verileri sürekli ve dikkatle tartmıştı. Schellenberg tarafından dağıtılan casusun malzemelerini diğer istihbarat kaynaklarına ekledikten sonra, güneydoğu bölgesinde artık büyük bir İngiliz saldırısı veya baskısı beklemiyorlardı: hava istihbaratından ve dinleme birimlerinden gelen raporlarda, çarpışma birliklerinin önemli bir yer değişikliğine veya deniz kuvvetlerinin toplandığına işaret eden bir şey yoktu. General Alfred Jodl'un şubatta güncesine yazdığı bir not, OKW'nin operasyonlar idaresi başkanının, "Çiçero'dan çıkarılan sonuçların" artık Doğu Akdeniz'de her an bir İngiliz saldırısı olabileceğinden korkmaya gerek kalmadığını açığa vuruyordu. İngiltere bunun yerine sadece, Müttefikler

ilkbaharda Batı Avrupa sahilleri boyunca bir istilanın hazırlıklarını yaparken meydan okuyan bir duruşu koruyordu. Bu çıkarım, birliklerin diğer mevcut ve beklenen cephelere gönderilmek için ayrılabileceğini öne sürüyordu.[33]

OKW 13 Şubat'ta Balkanlardan iki tümenin Fransa veya İtalya şeritlerine gönderilmek için seçilmesini önermişti. On beş gün sonra *Fremde Heere West* (Batı Düşman Orduları) tarafından bir diğer değerlendirme, Türkiye'nin şu anda benimsediği tutumu sayesinde, şimdilik ne Akdeniz'in ne de Balkanların tehdit altında olduğunun düşünülmesine gerek kalmadığını kabul ediyordu. Aynı zamanda mart başlarında Mareşal Maximilian von Weichs da genelkurmayın Trakya'da veya Türkiye'de Müttefiklerin bir faaliyetinin hiç muhtemel olmadığı düşüncesini onaylamıştı.[34] Ancak Hitler istihbarat raporlarına güvenmediği için, Alman savunma planlayıcılarının yapılabilir olduğunu düşündüğü birlik nakilleri geciktirilmişti.

Hitler Çiçero'dan gelen veriler hakkında düzenli olarak brifing alıyordu. Bu yüzden 27 Aralık'taki bir sohbette ordu kurmay başkanı General Kurt Zeitzler'e, İngiltere'nin "Türkiye'yi 15 Şubat'a kadar savaşa girmeye zorlamak" istediğini söylemişti. Ankara'nın politikasının ne ölçüde Sovyetler'in Karadeniz'in kuzeyine doğru ilerlemesinin yanında eski konular tarafından belirleneceğini merak ediyordu: Türkiye hâlâ Rusların güneye doğru genişlemesinden ve Boğazlar üzerindeki planlarından, Müttefiklerin hedeflerine direnecek kadar derinden korkuyor muydu?[35] Bundan sonra gelen raporlar rahatlatıcıymış gibi görünmekle birlikte, Çiçero'dan ocak ortalarında gelen yeni malzemeler, düşmanın bir tür bölgesel tehdidi korumaya niyetli olduğunu gösteriyordu ama bu çok belirsiz ve sorunlu bir ifadeydi. Bu, yeni bir şekilde meydan okunacağı, yoksa bir tür çalım ya da bir taarruzun

veya çıkarmaların başlayacağı anlamına mı geliyordu? Türkiye'nin yeni baskılar altında sağlam duracağı da kesin değildi. Bir tür düşman operasyonu, sağlayacağı avantajlardan dolayı Hitler'e mantıklı geliyordu: Balkanlarda gerilla saldırılarının sayısı ve şiddeti artırılabilir, Almanya'ya can veren maden ve petrol teslimatı kesintiye uğratılabilir ve Berlin'in tarafındaki küçük uydu devletler caruu kurtarmak için taraf değiştirebilirdi. Ocak ortasındaki Anzio çıkarmalarından sonra İtalya'da çatışmaların yoğunlaşmasıyla Müttefiklerin yeni bir saldırısı, Hitler'in savunmasına daha da yük bindirebilirdi. Güneydoğu Avrupa Hitler'in stratejik düşüncesinde önemli bir yer tuttuğu ve bir içgüdü olarak casuslara güvenmediği için, Balkan kuvvetlerinin büyüklüğünü azaltmakta tereddüt ediyordu. Hitler ve Ribbentrop buna rağmen casusun yakında bir operasyon öngörmeyen raporlarını, Bulgaristan ve Macaristan'ın sinirden titreyen liderlerini sakinleştirmek için kullanıyordu.[36]

Birlikler harekete geçirilene kadar zaman tükenmişti. Mart ayından itibaren Ukrayna cephesine yeni güçlü Sovyet darbelerinin hız kazanması ve bölgeyi işgal etmekle tehdit etmesiyle, iki tümenin batıya aktarılması düşüncesi tartışmalı hale gelmiştir. Yılın geri kalanı boyunca güneyi ve batıyı süpüren Sovyet ilerleyişini durdurmak için gösterilen nafile çabalarda, mevcut tüm birimlere ihtiyaç vardı. Bunun İtalya'daki çarpışmalar veya sonradan Fransız cephesi üzerindeki etkisinin ne olabileceği belirlenemez, ama Almanya Çiçero verilerini temel alarak tümenlerini kaydırmayı başaramamıştı; İngilizlerin ikincil seviyedeki, düşmanı Balkanlar hakkında kaygılandırma ve güçlerini buraya bağlama hedefine ulaşılmıştı.

Çiçero'nun Almanlara verdiği bilgilere ilişkin en sansasyonel iddia, bunlar arasında Müttefiklerin ilkbahar sonları için planladığı kıtayı işgal planları, yani "Overlord" için gizli

hazırlıkların ve programların da ayrıntılarının bulunduğu iddiasıydı. (Sızıntıyı kabul etmekle birlikte gönül ferahlatmak için, genellikle bunun çok az ya da hiç hasara yol açmadığı çünkü düşman casusa güvenmediği için verilerin hile olduğunu düşündüğü ve bu yüzden bilgileri göz ardı ettiği sonucu çıkarılmıştır. Bu hikâyeler sevilse de doğru değildir.) Moyzisch'in eline geçen bilgileri abartılı tarifinden kaynaklanan iddialar, olayın şöhret kazanmasıyla efsanenin parçası haline gelmiş ve *Beş Parmak* filmi dünya çapında izleyiciye ulaşınca dramatik bir tanım kazanmıştı. Sir Hughe uşağının başarılarını anlatan böyle uçuk öykülerin yarattığı damgalamalardan kaçamamıştı; her iki baş aktör de 1970'lerin başlarında öldüğünde, bu yanlış bilgiler anma konuşmalarında tekrar canlandırılmıştı.[37] Sir Hughe'nun kişiliği ve kilit konumu, çoğu özel belgeye ve analize erişim sağlamış ve genel kod adı bile çeşitli belgelerde yer aldığı halde, Sir Hughe D-Day çıkarmasının planlarının ayrıntılarını almış olamazdı. Bu kod adı, Almanların casus aracılığıyla öğrendiği tek şeydi.

Moyzisch Overlord sözcüğünün, Çiçero'nun şubat ayı boyunca dikkatli emekleri sayesinde elde ettiği "dikkate değer başarıyı" temsil ettiğini öne sürmüştü.[38] Önemli bir yeni operasyona işaret eden bu bilgi, üstleri arasında derhal ilgi uyandırmıştı. Hatta Schellenberg Berlin'in Fransa'nın işgaline Overlord kod adı verildiğini ilk olarak Çiçero belgelerinden keşfettiğini iddia etmişti. Ancak savaş döneminde zaman içinde ulaşılan bu sonuç belli bir belgeden değil, çok sayıdaki raporun ve soruşturmanın birbiriyle ilişkilendirilmesinden çıkıyordu. Moyzisch ve Schellenberg ima yoluyla Çiçero'nun ve dolayısıyla da kendilerinin katkılarına, kesin olandan çok daha büyük bir önem katmıştır. Oysa Papen sadece Overlord sözcüğünü bildiğini vurgulayarak hakikate çok daha yakın kalmıştır. Bazna'nın bu konudaki abartılı iddialarıysa, bun-

ların aksine pek bir değer taşımamaktadır. Bu terimin belgelerde sık sık görüldüğünü kaydeden Bazna, Overlord'un Moskova'nın talep ettiği ikinci cepheyi temsil ettiğini daha o zamanlar fark ettiğini yazacaktı, bu iddia apaçık egoizmi ve sonradan kavranan bilgileri temel almaktadır.

Almanlar için Overlord'un genel anlamını saptamak, önemli ayrıntıları belirlemekten daha kolaydı. Analistler kopyalanan belgelerin bütününden düşmanın genel operasyonel planlarını öğrenip terimin görüldüğü belgelerde içinde bulunduğu bağlamda ipuçları arayarak bu kod adının batıda beklenen saldırıyla bağlantılı olduğunu kısa sürede bulmuştu. Schellenberg İngiltere ile Amerika arasındaki yüksek frekanslı telgraf sinyallerinin kaydedildiğini ve "inanılmaz karmaşık bir işlemle" seslerin ve mesajların şifresinin çözüldüğünü iddia etmişti. Askeri yığınak açıkça yaklaşan bir işgale işaret ediyordu. Bu yüzden General Jodl şubatta güncesine "Çiçero'dan çıkan sonuçlar" başlıklı bir not almış ve kod adını kaydetmişti: "Overlord = İngiltere'den büyük bir işgal."[39]

Bu arada bilgi arayışı çeşitli şekillere giriyordu. General Thiele'nin genelkurmayın kriptografi bölümündeki uzmanlardan, Müttefiklerin tüm telgraflarında bu kod teriminin kullanıldığı yerleri aramalarını istemesine ek olarak, Schellenberg de Moyzisch gibi ajanlarını, kaynaklarını bu tabir hakkında sorguya çekmeleri için uyarmıştı. Moyzisch casusun Overlord sözcüğü geçen yerleri araması için boşuna uğraşmıştı: "Hep olduğu gibi, ona emir vermenin faydası yoktu." İstihbarat subayı, casusun alışılmış hızıyla yetinmek zorundaydı. Buna rağmen teslim aldığı tüm yeni fotoğraflarda Overlord sözcüğü geçip geçmediğine bakıyordu. İşte bu sırada Moyzsich, İngiliz-Türk pazarlıklarındaki bir konunun en geç 15 Mayıs tarihine kadar tamamen çözülmesi gerektiğini söyleyen bir belgenin onu çok heyecanlandırdığını anımsa-

mıştır. Bu nihai tarih, saldırının başlama tarihi de olabilirdi. Bu çıkarımını bir raporda açıklamış ama teorisinin "mümkün ama gayet olasılık dışı" olduğunu söyleyen kibar bir cevap almıştı. Belki de bu hikâye doğru değildir. Moyzisch kendine bir diplomat havası veriyor ve Ribbentrop'u eleştiriyordu: "Çiçero'nun temin ettiği son paha biçilmez bilgi parçasının, Berlin tarafından tüm diğerlerinde olduğu gibi aynı anlayış eksikliğiyle işlenmiş olması, alay eder gibi görünmektedir."

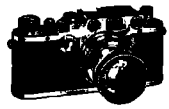
Papen, Overlord hakkında halka açık olarak konuşmayı önermişti. "Düşmanı operasyonun ayrıntılarını bildiğimizi düşünecek şekilde aldatmak için, propagandamızın önemli bilgilere sahip olduğu izlenimi vermesi gerektiğini tekrar tekrar teklif etmiştim." Bunun yerine, düşmanın bu gizli terimin öğrenildiğini keşfetmesini engellemek için sessizlik korunmuştu.

Overlord sözcüğünün Çiçero fotoğraflarında görülmesi hiç kuşkusuz Alman analistlerinin rakiplerinin planları hakkında bilgi kazanmasına yardımcı olmuştur. Terimin ilk olarak bu belgelerden mi öğrenildiği pek açık değildir çünkü kanıtlar, kendi çıkarlarına hizmet eden iddialardan gelmektedir. Her durumda Berlin Overlord hakkında Çiçero aracılığıyla ayrıntılı bilgi edinememiştir çünkü Sir Hughe da bu bilgilere sahip değildi. Zaman içinde işgal tarihini öğrenmişti ama bu gerçek asla riskte değildi, çünkü o zamana kadar casusluk da bitmişti.[40] Müttefikler planlamanın her bileşeni için yeni isimler seçtiği için, Overlord teriminin yerini genellikle başkalarının aldığı da anımsanmalıdır.[41] Maalesef Moyzisch ve diğer sansasyon düşkünlerinin Overlord planları hakkında yayımladığı abartılı iddialar, onlarca yıl boyunca önü alınması mümkün yanlış anlamalar üretmiştir. Bu yanlış açıklamaların ağırlığı dikkate alındığında, 1950'de casusluğu kabul eden İngiliz hükümetinin, rezaleti azaltmak ve daha fazla spekü-

lasyonu önlemek için bu noktaya netlik kazandıramaması hayret vericidir.

Şubat ve mart aylarındaki olayların sonuçları ve eğilimler, bunlara karışan tüm devletler için hayal kırıklığıydı. İngiltere iddialı askeri planlarının çöktüğünü fark etmiş ve yeni gelişmeleri bekleyerek fırsat kollamıştı; Almanya düşmanının aldığı darbeden önemli ölçüde istifade etmeyi başaramamış ve Abwehr ile ilgili olarak sorunlar yaşamıştı; Türkiye savaşı kazanması muhtemel olan taraflardan yalıtılmasının kapsamını ve sonuçlarını rahatsızlıkla fark etmişti. Casus da bir değişiklik istiyordu; Çiçero son fotoğrafları mart başında teslim etmişti. O yılın başlarındaki büyük planlar ve heyecan, yerini durgunluk ve şüpheye bırakmıştı. Ama asıl dram bundan sonra su yüzüne çıkacaktı.

Çiçero vakasının son ayları boyunca, Amerikan ajanlarının kontrolündeki bir istihbarat operasyonu casusu tespit etmeye çalışmıştı: Moyzisch'in bürosunda işe yeni başlayan genç bir asistan sekreter, öğrenebildiği her bilgiyi aktarmıştı. Ancak bu paralel casusluk çalışmaları birbirinden ayrı olarak kalmış, bu genç kadının taraf değiştirmesi aradaki bağlantıyı ve tehlikeleri açığa çıkarmıştı. Sekreterin aniden ortadan kaybolmasının, sonradan hem Moyzisch'in hem de Bazna'nın kendi öykülerini sansasyonel biçimde sona erdirmelerini mümkün kılması yanıltıcıdır; uşağın casusluğu aslında başka nedenlerle sona ermiştir. Fakat Çiçero vakasında hem sekreterin hiç kuşkusuz oynadığı rolün hem de OSS'nin aylar süren üstü örtülü faaliyetinin incelenmesi, vakanın tüm boyutlarını anlamak için zaruridir.

12.

BİR AMERİKAN CASUSU

İster kurgu ister gerçek öyküler olsun, casusluk literatüründeki romantik gelenek, entrikacı bir kadının işe karışmasını şart koşar. Bu kadın genellikle gizemli, güzel ve gayet tehlikelidir. Hem Moyzisch'in hem de sonradan Bazna'nın anlattıklarında, bu rol Moyzisch'in yeni genç büro asistanına düşmüştü. Cornelia Kapp Berlin'de saygıdeğer bir ailede doğmuştu ama öğrencilik yıllarını Birleşik Devletler'de geçirmişti. Bir Alman konsolosluk görevlisinin kızı olan Kapp, bu göreve sızdırılmamıştı ama Amerikalılar onun aracılığıyla çok bilgi elde etmişti. Kapp savaş döneminde faaliyetlerinden ancak yıllar sonra bahsetmiş ve ifadeleri yeni bilgiler sağlamasına rağmen çok az ilgi çekmişti.

Moyzisch'in kitabı, kısıtlı bilgisi, kesin olmayan varsayımları ve sonunda Çiçero'nun başına gelenlerde Kapp'ın oynadığı rolü fazla renkli anlatması nedeniyle Kapp vakası hakkında güvenilir bir kaynak değildir. Moyzisch elbette Kapp'ın casusluğunu kabullenmeyi reddediyordu. Kapp'ın hikâyesini sadece anlattıklarına çarpıcı bir hava katmak ve Moyzisch'in şüphelenmiş olması gereken garip gerçekleri ve

bunların sonuçlarını gizlemek için kullanmıştır. Moyzisch'in aldatmaya yatkın olduğu diplomat tavrı takınmasından bellidir; tutarlı bir savunma uydurmak zorunda kalması, üstleriyle yaşadığı zorluklardan kaynaklanıyordu. Bunun sonucunda Moyzisch'in olayları anlatış şekli öylesine yanıltıcıydı ki göz ardı edilmesi gerekir. İhtiyaç olan düzeltmelerden biri de Moyzisch'in icat ettiği ve çoğu yazarın yıllar boyunca tekrarladığı "Elisabet" sahte isminin bırakılmasıdır.[1]

Kapp'ın savaştan sonraki kaderi, 1960'ların başlarında Bazna'nın anılarındaki işbirlikçi Hans Nogly kayıtları kontrol etmek için bir gazeteciyi görevlendirip onun izini sürene kadar bilinmiyordu. G. Thomas Bell Şikago'daki arkadaşları aracılığıyla Kapp'ın yerini bulmuş ve Kaliforniya'da onunla bir söyleşi yapmıştı.[2] Kapp'ın ve başkalarının ona verdiği ifadeler, kitapta uzun uzun alıntılanmıştır. Kapp'ın anlattıklarının genel çerçevesi sağlam gibi görünse de geçmişteki faaliyetlerini hem süslemek hem de açıklamak için bazı noktaları açıkça abartmıştır. Örneğin kendi iddia ettiği kadar ileriyi hesaplayabildiği ya da öfke patlamalarının akılcı bir hareket olduğu kuşkuludur. Yine de yorumları, Moyzisch'in anlattıklarında eksik olan gerçekleri ve bağlantıları temin etmiş ve casusluk operasyonunun başka bir boyutunu açığa çıkarmıştır. Bu yüzden Kapp'ın aylarca süren istihbarat çalışmalarını ve Amerikalıların casusu saptamak için gizli çabalarını kaydetmeksizin Çiçero olayını incelemek tam ve dengeli olamaz.

Karl Kapp Nazi Almanya'sının itaatkâr bir hizmetkârıydı. 1936'da Bombay'da görevlendirildikten sonra Cleveland'da başkonsolos olmuş, 1941 yazı ortalarına kadar orada kalmıştı. Torald ve Peter adlı iki oğlu doğdukları ülkede kalırken, çift

on yedi yaşındaki kızları Cornelia'yı ya da "Nele"yi yanlarında getirmişti. Aile şehir dışındaki Shaker Heights'a yerleşmiş ve Nele Kapp ilk önce özel Laurel Okulu'na, sonra da çömezlik yılında Western Reserve Üniversitesi'nin Flora Stone Mather Koleji'ne gitmişti. Rahat hayatı ve gençlik deneyimleri hayata bakışını değiştirecekti. Özellikle de genç bir Clevelandlı adama âşık olmuş, sonradan bu adam istihbaratta çalışırken de onunla tekrar buluşmuştu. Bu arada Amerikan hükümetinin Temmuz 1941'deki emriyle tüm Alman konsoloslukları aniden kapatılmış ve Kapp ailesi aynı ay Almanya'ya dönmüştü. Ailenin sürülmesi, muhalif veya güvenlik için tehlikeli olduğu düşünülen Almanların topluca ezilmesinin bir sonucuydu.[3]

Elbette başkonsolos ülkesindeki rejimin çıkarına çalışmış ve sözünü esirgememişti. Basındaki haberlere göre Cleveland'dayken Nazi çizgisini "sadakatle" takip etmiş ve rejime açık bir gururla hizmet etmişti: Bürosunda Hitler'in gerçek boyutlardaki bir portresi vardı, rezidansında gamalı haç bayrağını sallandırıyor ve Alman topluluğunu mitinglerdeki konuşmalarla ve sloganlarla coşturuyordu. Kapp daha gizli çalışmalarında ülkenin askeri ataşesi General Friedrich von Boetticher'e Cleveland'daki sanayi ve sivil savunma hakkında bilgi tedarik ediyordu.[4] Bu görüşleri ve sicili sayesinde, kızının sonradan kaçmasının onu ne kadar üzdüğü tahmin edilebilir.

Ailenin yurda dönmesinden sonra Kapp İtalya'ya tayin edildi. Cornelia Almanya'da hemşirelik okuyordu, ama çok geçmeden ailesine katıldı. Temmuz 1943'te babası Bulgaristan'a atanınca yine onlara eşlik etti ve Sofya'daki elçilikte sekreter oldu. Sonradan bir ay içinde Amerikalıların istihbarat çalışmaları yapmak için ona yanaştığını anlatmıştır. Bu teklif Türkiye'den gelmiş ve hemen kabul edilmiştir.

Kapp yıllar sonra bu kararını şöyle açıklamıştır: "Ben yalnızca Amerikan gizli servisi için çalışıyordum. ... Yaptıklarım için asla para almadım," çünkü "başlıca amacım, Amerika'ya dönme arzumdu ve ödül olarak bana bu vaat edilmişti. ... Almanya'da hiçbir zaman gerçekten evimde değildim, ... tüm arkadaşlarım Birleşik Devletler'deydi ve ben de savaş çıkana kadar Cleveland'da kalmıştım. ... Cleveland günlerimden kalma bir gençlik aşkım, Amerikan gizli servisi için çalışmaya istekli olmamda büyük bir rol oynamıştı." Bu adamla, OSS'ye hizmet ettiği Ankara'da tekrar buluşmuştu ama savaştan sonraki söyleşilerde kimliğini vermemişti. Kapp "Ankara'ya gitmiş olmam rastlantı değildi," iddiasında bulunmuştu.[5] Belki de sadece casusluk yaparak taraf değiştirme kararını bu hamleyi yapmadan çok önce aldığını ima ediyor ya da gerçekleri biraz romantikleştiriyordu. Başka kaynaklar belli bir yere ya da göreve tayinini öngörmesinin mümkün olmadığına işaret etmektedir.

Türkiye'deki Amerikan istihbarat ajanlarının Kapp'ı Sofya'ya vardığı sırada göreve almaları şaşırtıcı değildir. Kapp'ın orada olduğunun farkına varınca, sevdiği genç Clevelandlıyı da koz olarak kullanarak bu kumarı oynamaya değebileceğini düşünmüş olmalılar. Kapp sonradan ilk temasları veya Sofya'da casusluk yapıp yapmadığı hakkında ayrıntılı bilgi vermemişti. Ankara'ya tayini sonrasına kadar arkadaşını tekrar görmediğini ve birlikte çalışan sevgililer hakkındaki masalların hayal ürünü olduğunu iddia etmişti.[6] Kapp'ın tarafsız bir ülkeye taşınması karşılıklı olarak avantaj sağlayacağı için, Amerikan ajanları muhtemelen Kapp'ın bu fikri nasıl teklif edebileceğinin yollarını göstermiştir. Kapp son hava saldırılarına karşı tepkisini mazeret göstererek babasını yardıma çağırdığını kabul etmiştir; çok geçmeden bu strateji istenen sonuçları vermiştir.

Kapp'ın nasıl olup da sırlarına erişebilecek şekilde Moyzisch için çalışacak konuma geldiğine dair anlatılanlar farklı farklıdır. Aşırı dramatik yazarlar Kapp'ın kasten yerleştirilen bir ajan olduğunu ima etmiştir ama bu iddiaların temeli yoktur, kanıtlar sadece genel bir niyetin ve sonra da fırsatın var olduğunu açığa çıkarmıştır. Kapp yalnızca taraf değiştirmesini mümkün kılacak herhangi bir ülkeye kaydırılmak istiyordu; Moyzisch'in personel ihtiyacı ve bir dostunun yardımıyla Kapp işe alındı. Fakat Kapp bu yeni konumunda hiç beklemediği kadar stres ve tehlikeye maruz kalmıştır.

Moyzisch'in SD'ye yazdığı raporlardan dolayı ağır bir iş yükü taşıyordu. Hem Türkçe hem de diğer dillerde yerel basını takip etmek, önemli makalelerin çevirilerini iletmek ve üstlerini önemli kişiler ve gelişmeler hakkında bilgilendirmek zorundaydı. SD'ye karşı sorumlulukları, ayrıntılı analizden çok bol miktarda bilgi gerektiriyordu çünkü Berlin'de analiz için başka uzmanlar vardı. Ayrıca özen gerektiren Çiçero operasyonunun getirdiği ilave külfetlerle birlikte, çok bunalan Moyzisch'in büroda yardıma ihtiyacı vardı. Bir aksilik bu sorunu daha da fenalaştırmıştı. Moyzisch'in asıl sekreteri normalde o kadar verimliydi ki büyükelçilikteki meslektaşları ona *Schnürchen*, yani kabaca "tıkır tıkır" lakabını takmıştı. Fakat birkaç aydır pek iyi daktilo yazamıyordu çünkü eylül başında başparmağını ağır bir kasanın kapısına kaptırıp yaralamıştı.[7]

Moyzisch'in dostu olan basın ataşesi Seiler, aralık ortasında tedarik satın almak için Sofya'ya gitmişti. Almanlar için ayrılan Bulgari Oteli'nde kalırken Kapp'larla buluştu. Diplomat baba, Seiler'e kızı için İstanbul veya Ankara'da bir iş olup olmadığını sordu çünkü kızı hava saldırılarından çok korkuyordu. Seiler, Kapp'ların kızın çok asabi olduğunu düşündüklerini apaçık görüyordu. Seiler sonradan bu ricanın

Kapp'tan geldiğinde ısrar etmişti, genç kadın ise sakince oturuyordu. Uzun saçlı sarışın kadın çok çekiciydi, "çok güzel giyinmişti" ve büro işlerinde yetenekliydi. Bu yüzden Seiler, kesinlikle sır tutabilmeyi gerektiren bir görev bulunabileceğini söyledi. Seiler sonraları, Ankara'daki işle ilgili olarak Çiçero adını asla anmadığı konusunda ısrar edecekti. Onun anlattıkları da Moyzisch'in Kapp'ın rastlantı sonucu geldiği iddiasını onaylamaktadır.[8]

Moyzisch *Schnürchen* için yardımcı bulduğunu sanıyordu. Bu genç hanım işe uygun görünüyordu: saygıdeğer bir aile, diplomatik altyapı, birkaç dil bilgisi ve büro deneyimi. Bu yüzden onu işe almaya karar vermişti. Yine de naklinin ayarlanması birkaç onay gerektiriyordu. Ne Papen ne de bakanlık herhangi bir itirazda bulunmuştu ama doğrudan Moyzisch'in üstü olan kurnaz Kaltenbrunner karşı çıkmış, güya erkek bir yardımcı önermişti. Moyzisch böyle birinin Berlin'den gelen emirlere göre hareket ederek kendi konumunu çökerteceğini biliyordu.[9] Sonunda kendi seçimi kabul edildi.

Kapp Ocak 1944'ün ilk haftasında vardığında, hem Seiler hem Moyzisch onu Ankara garında karşıladı. Seiler'in karşılaştığı hoş ve bakımlı kadın, şimdi dağınık saçları ve sinirleri bozuk halde karşılarındaydı. Kadının dış görünüşünü ve akli durumunu iki adam da anlayamamıştı. Seiler'e göre "korkunç görünüyordu. Sinir küpü gibiydi. Saçları yüzünden aşağı sarkıyordu, elleri ve tırnakları kirliydi". Moyzisch, Kapp'ı böyle görmeye hazırlıklı değildi: "Gözleri donuktu, sanki cilalı bir ifadesi vardı. Cildi yağlıydı ve sağlıksız bir griydi. Bütün olarak hiç çekici görünmüyordu." Moyzisch onu bir otele bırakmış ama sonraki gün Kapp'ı ciddi şekilde hasta bulmuştu, bu yüzden onu arkadaşlarının evine taşımış ama Kapp'ın onlara karşı kaba ve minnetsiz davrandığını iddia etmişti. Kapp işe başlayana kadar on gün geçmişti. Kapp ise Ankara'ya varınca hastalandığına dair sonradan hiçbir şey söylememişti.[10]

Kadının görünüşünü ve davranışlarını birkaç olasılıkla açıklamak mümkündür. Kapp'ın durumunu tam olarak fark etmesi, casusluk yaparak bir süre sonra taraf değiştirmek için verdiği karardan artık cayamayacağı düşüncesi, yorgunluk ve belki de bir virüs enfeksiyonunun da etkisiyle kontrol edilemez bir paniğe yol açmış olabilir. Moyzisch ve Seiler'in sonradan kişisel hedefleri için gerçekleri abartmış olabilecekleri kuşkusu da vardır: Daha en baştan sorunlu, perişan ve rahatsızlık verici bir kadın portresi çizerek verdikleri yanlış karardan dolayı daha az suçlanabilirlerdi. Kapp'ın kendisinin basitçe "rol oynadığı" iddiası ise en az inanılır yorumdur. Bu gibi bilinçli çabalar sonradan, dikkatleri gizli çalışmalarından saptırmak istediği sırada meydana gelebilirdi, fakat daha gelir gelmez yaşadığı gerginlik muhtemelen gerçekti.

Kapp'ın üç aylık casusluğu, herhalde taraf değiştirmesinden sonra bile fark edilmemişti; Moyzisch bunu kesinlikle kabul etmemiş ve anlatmamıştı. Moyzisch'in olayları anlatış tarzında bulunan boşluklara ve konuları ve olguları yanlış yansıtmasına rağmen, çok sık yinelenmiş olması bilhassa talihsizdir. Kapp'ın ifadelerinden çıkan hikâye çok farklıdır.

Kapp'ın ilk baştaki görevleri rutin çevirileri hazırlamaktan ibaretti. Moyzisch onun çalışma tarzını herhalde sinirliliği ve korkusu yüzünden dikkatsiz olarak nitelendirmiştir. Kapp hassas belgeleri işlememesine ve belli bir derece gözetim altında tutulmasına rağmen, kısa sürede gizli amacına ulaşmıştı.[11] Güvenlik asgari seviyedeydi. Moyzisch'i kandırmıştı; "oynadığım tüm rollere inanmıştı", böylece "Amerikalılar için çalışmamı kolaylaştırmıştı. ... Sadece dört gün içinde kasasının anahtarını ele geçirmiş ve gizli belgeleri kopyalamıştım." Her ne kadar Kapp bu anahtar konusunu açıklamadıysa da herhalde Bazna'nın yaptığı gibi yapmıştı, yani bağlantılarının yardımıyla anahtarın bir kopyasını çıkarmıştı. Sonradan

çeşitli belge ele geçirdiğini, hepsini geceleyin temas kurduğu adama teslim ettiğini öne sürmüş, bu ifadeleriyle hem kendi kontrolüne hem de başarılarına ilişkin şımarık bir resim çizmişti.

Bir noktada OSS ona, Moyzisch'in geceleyin buluştuğu casusu tespit etmesini söylemişti. "Amerikalılar bir süredir Çiçero diye bilinen bir adamın gerçekten etten kemikten var olduğunu biliyordu. Benim görevim onun kimliğini bulmaktı." Moyzisch'i takip ederek bunun kim olduğunu öğrenme girişimleri, daha önceki araba takibini de açıklayabilir: "Amerikalılar bir defasında neredeyse adamı görmüşlerdi. Bu Moyzisch ile Çiçero'nun tüm Ankara sokaklarında sıkı bir takipten sonra kıl payı kaçmayı başardıkları akşam olmuştu." Kapp birkaç sefer Çiçero'yla konuşmuş ama hiçbir şey öğrenememişti. Bazna, Moyzisch'le bir buluşma ayarlamak için onu aradığında, "parlak, hoş bir sese" sahip yeni sekreteriyle konuştuğunu anımsamıştı. Kadın onu sorguya çekmeye çalışmıştı. Kapp'ın merakı ve sorguları sonraki konuşmalarında da sürmüş, "Pierre" bu sırada kadının bazen "kıkırdadığını" söylemişti; Bazna onunla flört eder gibi şakalaşmaktan hoşlanıyordu. Kapp sonradan bir defasında Çiçero'yu bir an gördüğünü iddia etmişti: "Bir gece Moyzisch'in odasına gitmişti. Evin önünde nöbet tutuyordum ve onu uzaktan gördüm ama çok karanlıktı." Bu yüzden Kapp nihayet onu gördüğünde kimliğini belirleyemeyecekti: "Çiçero'nun neye benzediğini bilmiyordum."[12]

Kapp taraf değiştirmeden kısa süre önce, Çiçero'yla rastlantı sonucu Ankara'da ikisinin de kıyafet sipariş ettiği ABC adlı bir dükkânda karşılaşmıştı. Önceden telefonda konuşmuş olmalarına rağmen, ikisi de diğerinin sesini tanıyamamıştı. Moyzisch de asistanına Türkçe konuşarak yardımcı olmak istediği için oradaydı ama Kapp özel yapım iç çamaşırı

istiyordu ve Moyzisch'in Türkçesi bunun için yeterli değildi. İkisi Çiçero'nun dikkatini çekmişti. Moyzisch sonradan Çiçero'nun özel ipek gömlek sipariş ettiğini anımsayacaktı, bu gösterişin dikkatsizce olduğunu düşünmüştü; Çiçero Fransızca konuşarak onlara yardım teklif etmişti. Çiçero ile Kapp dostça laflarken Moyzisch huzursuzluğunu sessizliğe bürünerek saklamıştı. Moyzisch hep casusun Arnavut olduğunu düşünmüştü ve Çiçero'nun tezgâhtarla "mükemmel Türkçe" konuştuğunu duyunca şaşırmıştı. Bazna ise aldığı şeyin bir gömlek değil, Esra için bir elbise olduğunu anımsıyordu. Pahalı bir dükkânın müşterisi olmanın risklerine rağmen, "tehlikeyle oynamak [onu] pençesine almıştı". Özellikle de Moyzisch'i kız arkadaşı için iç çamaşırı alırken yakaladığını sanarak bağlantısını utandırmak hoşuna gitmişti. Bazna kadının Alman olduğunu öğrenmişti.[13] İkisi de diğerinin hayatında oynadığı rolü tahmin edememişti.

Moyzisch asistanının casus olduğunu bildiğini asla kabul etmemiş ama martta meydana gelen iki güvenlik boşluğunu tarif etmişti. Schnürchen'in hastalığından dolayı izinli olduğu sırada yükünü yardımcısı taşımış, hemen Moyzisch'in takdirini kazanmıştı. Yalnız kadının unutkanlığı onu kaygılandırıyordu. Bir akşam Kapp'ın kurye için belgeleri bitirmek amacıyla geç saatte çalıştığı sırada Moyzisch kasasının anahtarını onun yanında bırakmış, Kapp'ın anahtarı yanlış bir yere koyabileceğinden tasalanarak bir süre sonra geri dönmüştü. Kadını yazı yazarken bulmuş, bu yüzden onu sorguya çekmeksizin anahtarı alıp Kapp'ı evine göndermiş, ona duyduğu güvensizlikten dolayı açıkça kendinden utanmıştı. Kapp'ın Çiçero'dan haberdar olmasını sağladığını kabul ettiği bu olay, kendisi yokken ve sekreteri de hâlâ izinliyken "mart sonlarına doğru" olmuştu. Kapp Berlin'den gelen belgeleri işliyordu. Bu sefer SD genel merkezi Çiçero belgelerini içeren zarfı

yalnızca onun dikkatine sunan normal damgayı basmamıştı. "Kapp zarfı açarak gayet doğru davranmıştı çünkü açmaması için ona talimat vermemiştim." Moyzisch geri dönünce Kapp ona Çiçero'nun kim olduğunu sormuş, normal olduğunu düşündüğü bu soru karşısında yine de afallamıştı çünkü "söz konusu mesajı okuyan herkes, Çiçero operasyonunun İngiliz Büyükelçiliği'nin içinde olup bitenlerle ilgili olduğunu anlayabilirdi". Kapp tek başına çalıştığı için, Moyzisch onun artık casusluk operasyonundan "az çok haberdar" olduğunu kabullenmiş ama yine de en önemli konularda "hiçbir ayrıntıyı bilmediğinde" ısrar etmişti fakat bu sadece bir tahmindi.[14]

Kapp, Moyzisch'in hiç tahmin edemeyeceği bilgilere sahipti. "Postayı açma görevi bana verilmeden önce de Çiçero'yu biliyordum. Yalnız ve rahatsız edilmeden çalıştığım için, Berlin'den gelen belgeleri kopyalamak için bol bol zamanım vardı; bu belgelere göre Çiçero'yu doğrudan İngiliz Büyükelçiliği'nde aramak gerekiyordu. Kopyaları her akşam Amerikalılara teslim ediyordum." Casusun bir uşak olduğunu düşünüyordu ama adını bilmiyordu. Kapp nisan başında görevinin bittiğini düşünmüştü: "Çiçero hakkında elde edilmesi mümkün olan tüm bilgileri toplamıştım."[15] Görevden azlini istemesinin başka nedenleri de vardı. Baskı her zamankinden daha yoğundu. *Schnürchen*'in geri dönmesiyle rutin işler yine Kapp'a düşmüştü. Moyzisch çok kötü bir çeviri teslim aldığını anımsıyordu, Kapp onun artık kendisine güvenmediğinden şikâyet ederek Sofya'ya geri dönmesini önerdiğinde Moyzisch öfkelenmişti. Kapp ağlamış, odadan kaçmış, sonra da özür dilemişti. Moyzisch'in evindeki bir akşam yemeğinde, sanki zehirlenmekten veya yemeğine ilaç katılmasından korkuyormuş gibi neredeyse hiçbir şey yememiş, içmemişti. Seiler nisan başında Kapp'ın "aklını kaçırmış" gibi göründüğünü düşünmüştü: "Bir sinir krizi geçiriyordu."[16]

Artan gerilimler ve genel durum dikkate alındığında, açıkçası Amerikalılar için Kapp'ın çekilmesinin zamanı gelmişti; sorun çıkması olasılığı, daha fazla kazanma olasılığına ağır basıyordu.

Kapp'ın ortadan kaybolması kararı kısa sürede alınmıştı. Korkmuş ve perişan halde devam ettiği her gün, keşfedilmesi riski de artıyordu. Belki de Moyzisch'in ona karşı bir iş çevirdiğini de hissetmişti. Kapp'ın onun sabrını zorladığı açıktı ve hızla bir karar alırsa, buna karşı hamle yapmak için çok geç olabilirdi. Bu gibi nedenlerle Kapp'ın çekilmesi geciktirilemezdi.

Yorgun olsa da Kapp'tan kuşkulanmayan Moyzisch, mart ortasında Kapp'ın gitmesi gerektiğine kendi başına karar vermişti. Bu tatsız durumu büyükelçiyle tartıştığında Papen huzursuz olmuş ama işi sakince çözmek için bir yol ayarlamayı kabul etmişti. Berlin'i Kapp'ın tedavi için Türkiye'den ayrılması gerektiği şeklinde bilgilendireceklerdi. Papen kadının babasını tanıyordu ve şahsi bir mektupta Sofya'ya dönerken kızına eşlik etmesini ondan rica etmişti. Herr Kapp geç gelen yanıtında, son bir kriz esnasında aceleyle Budapeşte'ye nakledildiğini bildirmişti: Alman birlikleri Mihver'i takviye için martın üçüncü haftasında Macaristan'ı işgal etmişti. Paskalya sonrasına kadar Budapeşte'den ayrılamazdı ama daha sonra gelebilirdi.[17] Bu gecikmeye kimsenin itirazı yoktu.

Bu arada Cornelia Kapp ve Amerikalılar, Paskalya'ya denk gelen pazar günü, yani 9 Nisan'da ortadan kaybolmasını planlamıştı. Herhangi bir heyecana veya son dakika hazırlıklarına meydan vermemek için, ailesini görmek üzere güya bir yolculuk uydurulmuştu. Pazartesi günü tatilde Budapeşte'ye gitmek için izin istemişti çünkü kardeşlerinden biri de izinde olacaktı ve gizliden gizliye memnun olan Moyzisch, Kapp'ı nizamına uygun olarak nasıl işten çıkaracağını bul-

muştu: Kendisi ve Papen babasından Kapp'ı orada tutmasını isteyecekti. Perşembe gününe kadar çalışması, İstanbul'a giden gece trenine, sonra da cuma günü kurye uçağına binmesi kararlaştırılmıştı, hatta Papen o kadar rahatlamıştı ki, bir koltuk bile ayarlamıştı. Moyzisch onun için İstanbul'a bir bilet almıştı. Babasına yazılan ikinci mektup, kadının bindiği trende ve uçaktaki diplomatik çuvalla gidecekti. Bu arada Kapp da işvereni de güya 12 Nisan'da işe geri dönecekmiş gibi yapıyordu.[18] Kapp bundan sonraki günlerde çok daha mutlu görünüyor, alışverişle zaman geçiriyor ama tüm eşyalarını sandıklara doldurarak aptallık ediyordu. Neyse ki asıl niyetinden hiç kimse kuşkulanmıyordu.

Ayrılık günü Kapp veda etmek için Moyzisch'in bürosuna gitmişti ama Moyzisch onun gittiğinden emin olmak için öğleden sonra saat 17.30'da Ankara garına varmıştı, bol bol zamanı vardı. Hemen yakında Papen İspanya başkonsolosunu yolcu ediyordu. Zaman geçtikçe Moyzisch gitgide sinirlenmiş, boş yere kontrol etmiş ve Kapp'ın ortaya çıkmadığını fark etmişti. Tren ayrıldıktan sonra Moyzisch kısaca Papen ile konuşmuş, sonra aramaya devam etmişti. Dairesine gidince Kapp'ın öğleden sonra saat 15.00'te bütün eşyalarını alıp gittiğini keşfetmişti. Büyükelçiye haber vermiş, Berlin'i ve polisi bilgilendirmeyi önermişti ama buna kızan Papen beklemesini tavsiye etmişti çünkü Türk polisi öğrenirse basın da alarma geçecek ve rezalet çıkacaktı. Moyzisch tekrar aramış ve İstanbul'da treni tekrar kontrol ettirmiş ama Kapp'ın izini bulamamıştı. İçişleri bakanlığındaki üst düzey bir yetkiliden basına sızdırmadan yardım rica etmiş, sonra da Kapp'ın görünüşe göre taraf değiştirdiğini Berlin'e bildirmişti.[19] Beklendiği gibi Ankara'da hep aktif olan dedikodu döngüsünü harekete geçiren, ne kadar dolaylı da olsa Moyzisch'in kendi araştırmaları olmuştu. Kısa süre içinde coşan

hikâyeler Kapp'ın İngilizlere kaçtığını iddia ediyor ve başka yanlış ayrıntılar içeriyordu.

Kapp bu sürede saklanmayı sürdürüyordu. "Cleveland'daki günlerimden beri tanıdığım, şimdi Amerikan OSS için çalışan adamın yanına gittim." Kapp'ın yerini sadece büyükelçiliğinden ve çok sayıdaki muhbirlerinden değil, Türk polisinden ve gizli servisinden de saklamak çok önemliydi. Zaten zor olan ilişkiler, gereksiz komplikasyonlardan kaçınmayı gerektiriyordu.

Kapp'ın kararları ve yaşamı üzerindeki etkisine rağmen, Cleveland'dan arkadaşının kimliği belirsiz kalmış, Kapp da onu hiçbir şeyden sorumlu tutmamıştır. Kapp sonradan bu adamın Ankara'daki düzenli temas kişisi olmadığını da ima etmişti. Fakat Bazna çifti birlikte gördüğünü ve adının "Sears" gibi bir şey olduğunu öğrendiğini iddia etmişti. Elbise dükkânı olayından genç kadını tanımış; güya adamı da araba takibinden hatırlamıştı. Onları bir otelin yemek salonuna kadar takip ederek isimlerini kapıcıdan öğrenmişti ama adamın hangi milletten olduğundan emin değildi. Bazna Moyzisch'e ulaşmaya çalışmıştı çünkü kadının bir İngiliz'i kandıran bir Alman ajanı olabileceğini düşünmüş ve araştırmaya devam etmişti. Bazna'nın bu hikâyesinin doğruluğunu değerlendirmek güçtür.[20]

Kapp'ın kaçtığından tamamen emin olunca, Moyzisch üstlerinin gazabından korkmuştu: Kapp'ın sadakatsizliğinden ve kaçışından kesinlikle o sorumlu tutulacaktı. Çığ gibi sorular ve taleplerle yüklü "hararetli telgraflar" hemen gelmeye başlamıştı. Kapp'ın kaybolmasından beş gün sonra, bir sonraki kurye uçağıyla Berlin'e gelmesi emredilmişti. İlk başta itaat ederek ertesi gün İstanbul'a gitmiş ama sonra tekrar düşünmüştü. 13 Nisan'da Kaltenbrunner'den daha fazla mesaj ve bir dostundan uyarı getiren bir uçak gelmişti: Tutuklan-

ması söz konusuydu. Suçlu görünme riskini göze alarak ama ailesini düşünerek hastalık izni istemiş ve trenle Ankara'ya dönmüştü.

Kapp'ın taraf değiştirmesinden birkaç gün sonra Çiçero Moyzisch'i aramıştı, heyecanla bir görüşme ayarlamak istiyordu. Bazna sonradan yerleşkeye sızarak Moyzisch'in bürosuna girdiğini anımsamıştı, Moyzisch ise Seiler'in bürosuna gittiklerini kaydetmişti. Casusun tavırları hakkında hatırladıkları da birbirine uymuyordu: Bazna kendini kontrollü olarak tarif ederken, Moyzisch panik içinde olduğunu vurguluyordu. Çiçero sekreterin taraf değiştirdiğini doğrulamış ve Moyzisch'e Ankara'da nerede kaldığını düşündüğünü söylemişti. Bunu takip eden günlerde Kapp hakkında mümkün olan her şeyi öğrenmeye çalışmış, hatta biraz başarılı olduğunu da iddia etmişti ama Kapp'ın onun gerçek kimliğini ve tam görevini bilip bilmediğinden hâlâ emin değildi. Moyzisch Kapp'ın fotoğraf çalmadığını ama kod adını ve "belki daha fazlasını" bildiğini sanıyor, bu koşullar altında son derece gergin olan casusun hızla Ankara'yı terk etmesini tavsiye ediyordu. "Bazna karşımda duruyordu, yüz ifadesi gerilmiş, yüzünün her yarına ağır bir dehşet kazınmıştı." Yine tırnaklarını ısırıyordu. "Şimdi içinde hiç direnç kalmamış, yıkık bir adam gibi görünüyordu. Koyu renk gözlerinde soğuk bir korku vardı." İlk defa el sıkışmışlardı, Çiçero, "*Au revoir, Monsieur*," demiş ve binadan ayrılmıştı. Moyzisch bu sahneyi tarif ettiği sırada Bazna'nın başına neler geldiğini bilmiyordu; yıllar sonra Moyzisch'ten casusu teşhis etmesi istenene kadar ikisi bir daha buluşmayacaktı.

Papen ataşeye büyükelçilikten uzak durmasını, dinlenmesini ve sakince Berlin'den tekrar temas kurulmasını beklemesini önermişti. Fakat tasalar Moyzisch'i gerçekten hasta etmiş, yaklaşık iki hafta sonra tekrar işe başlayana kadar da tek ke-

lime mesaj gelmemişti. O zaman ne derece suçlu olduğunu saptamak için resmi bir soruşturma başlatıldığını öğrenmişti ve belki ciddi bir ceza alacaktı. Fakat ya müfettişler suçlu olduğuna dair bir delil bulamadığı ya da şartlar kısa süre sonra değiştiği için başına hiçbir şey gelmedi. Bu arada İngiliz istihbaratı için çalıştığı düşünülen kişiler doğrudan Moyzisch'e yanaşmıştı. Bu açıdan doğru konuşuyordu: İçinde bulunduğu güçlükler fark edilince, ajanlar onun da taraf değiştirmesini sağlamak için harekete geçmişti. Moyzisch hikâyesinde, anlatısının doruk noktasına uygun şekilde düşmanla temasları son derece dramatik hale getiriyor ama sadakatini göstermek için teklifleri reddettiğini vurguluyordu.[21]

Görünüşe göre Türkiye'deki İngiliz güvenlik subaylarına Kapp'ın faaliyetleri hakkında nisan ortasına kadar hiçbir şey söylenmemişti. İstanbul ve Ankara'da çalışan İngiliz ve Amerikan istihbarat servisleri arasındaki soğukluk ve rekabetin çeşitli nedenleri ve uzun bir geçmişi vardı. Yeni OSS 1942 ilkbaharında Kahire'de tüm bölgeyi kapsayan bir genel merkez açmıştı. İstanbul bürosu Nisan 1943'te kurulmuştu ama Balkanlara odaklanıyordu; Washington Türkiye hakkında veri toplamayı yasaklamıştı. Ancak Amerikan personelin tecrübesiz girişkenliği ciddi meselelere yol açıyor, güvenlikte amatörlüğe ve büyük sorunlara sebep oluyordu. Amerikalıların yerel temaslarının çoğu ya Mihver ajanları ya da saygı duyulan Türk gizli servisi Emniyet'in subaylarıydı; bunlarsa Alman taraftarıydı ve Amerikan çalışmalarını üstlerine ve dostlarına bildiriyordu. Sızıntılar öyle boyutlardaydı ki, İngiliz yetkililer ve SIS temsilcileri bilgi paylaşma riskine girmek istemiyordu. Zaten belirgin ölçüde soğuk olan ilişkiler, karşılıklı suçlamalar yüzünden Şubat 1944'e gelindiğinde neredeyse tamamen kopmuştu. Vermehren'lerin ortadan kaybolmasının ardından taraf değiştiren üç kişinin daha Amerika tarafından

kabul edilmesi, Almanların zayıf ve etkisiz Abwehr'i yenileyerek istihbarat servislerini tekrar düzenlemesini kışkırtmıştı.[22] Bu son derece gergin ortam hiç kuşkusuz OSS'nin İngiliz başkonsolosluğunda bir casus bulunduğunu keşfettiği konusunda, neden mahcubiyetlerini doruğa çıkarana kadar sessiz kaldığını açıklamaktadır.

Yerel OSS ajanları Kapp'ı, aradaki rekabet dikkate alındığında belki de kendini beğenmiş bir önlem olarak, İngilizlerin sorgulaması için Kahire'ye götürmüştü. Kapp sonradan İngilizlerin kendi Çiçero öyküsüne tepkilerini tarif etmişti. Kendisi konuşurken yüzlerindeki ifadesizliği kaydeden Kapp, sorguya çekenlerin casusun kod adını hiç duymamış olduğunu düşünmüştü. "Bana inanıp inanmadıkları konusunda hiçbir fikrim yok," demişti çünkü "suratlarına tokat yemiş" gibiydiler. Belki ajanların sakin, profesyonel tutumunu yanlış yorumlamıştı, belki de bu soruşturucuların bir bilgisi yoktu. Bundan sonra OSS Kapp'ı bazı işlemler için tekrar Ankara'ya götürmüştü. Kapp'ın yeni görünüşü kafaları daha da karıştırmıştı çünkü artık kısa siyah saçlarıyla bir İngiliz üniforması giyiyordu. Bazna sonradan onu gördüğünde hem kendisinin hem de dolayısıyla Moyzisch'in, sekreterin İngiltere tarafına geçtiğinden emin olduğunu iddia etmişti.[23] Fakat Bazna'nın gerçekten Kapp'ı görüp görmediği belirsizdir. Hikâyesini bir şekilde teyit etmek mümkün değildir.

Uluslararası basın Kapp'ın ortadan kayboluşuna ilişkin ilk ve çoğunlukla yanlış öyküleri getirene kadar yaklaşık iki hafta geçmişti.[24] Vermehren vakasından sadece iki ay sonra gelen bu hikâyeler, Alman sistemindeki çöküşün resmini çiziyordu. Yine de bu olay, casusluk vakasına karışmamış biri için çok az önem taşıyordu.

"Kapp'ın diğer taraf için çalıştığına dair hiçbir fikrimiz yoktu." Seiler'in çok yıllar sonra gelen bu yorumu, sonunda

Kapp'ın haberlerini öğrendiklerinde Almanların şaşkınlığını özetliyordu. Moyzisch, Kapp'ın taraf değiştirmesinden önce onun sadakatine ilişkin herhangi bir soruyu "düşünülemez" sayıyordu.[25] İlk baştaki kuşku yoksunluğuna art arda gelen yanlış varsayımlar da eklenince, Moyzisch olayları çarpıtarak rapor etmişti: Kapp'ın güdülerini açıklamada, elindeki bilgileri tahmin etmede ve nereye sığındığını tespit etmede hep hatalıydı. Böyle yanlış yönlere sapması için bazı ilginç nedenleri vardı.

Moyzisch Kapp'ın gerçek rolünden kuşkulandığını asla kabul etmediği için, kendi eleştirilerinin Kapp'ın kaçmasına yol açtığı konusunda ısrar ediyordu. Kapp'ın Çiçero olayı üzerindeki "feci" etkisini kaydederek kendini suçluyordu: "Beni sevmiş olsa herhalde bu işe karışmazdı, en azından kesinlikle sonunda üstlendiği rolle." Kapp'ın Moyzisch'ten "nefret ettiği" açıktı. "Besle kargayı oysun gözünü", "damlaya damlaya göl olur" diyerek ilk önce Kapp'ın taraf değiştirmesinin belirtilerini gösterdikten sonra, onu kendinden soğuttuğunu söylemişti. Kapp'ın dış görünüşü, performansı ve davranışları gibi kişisel konulara odaklanarak en temel güvenlik sorununu göz ardı etmişti. Sorunlardan birinin saçını fırçalaması olduğunu söylemişti: Kapp saçı gibi konularda "inanılmaz pasaklı, hatta pisti". Bunu düzeltme önerileri derhal suratsız bir hiddetle karşılanıyordu, hatta Moyzisch'in bir kınaması Kapp'ta nefret uyandırmıştı. Fakat sürtüşmeler kadının görevleriyle ilgili olarak da tırmanıyordu. "Çalışmaları düpedüz yetersizdi, hata ve atlamalarla doluydu ve sunumu çok düzensizdi." Moyzisch'e göre Kapp uyuşuk ve dikkatsizdi, rutin işlerden sıkılıyordu. Yine de bir noktada haklıydı: "Kapp her şeyden fazla güvene aç gibi görünüyordu." Gizli işlerini ancak bu şartlar altında sürdürebiliyordu. Moyzisch özellikle Kapp'ın sık sık yaşadığı duygusal patlamaları sev-

miyordu. Kapp'ın hıçkırdığı ve ağladığı anları anlatıyor, onu histerik krizlere, huysuz ve rahatsız edici tavırlara yatkın "sinir hastası bir yaratık" olarak niteliyordu. Seiler de Moyzisch'i destekliyordu. Kapp zaman içinde cevaplarını kontrole alarak biraz gevşemişse de ruh halindeki ani dalgalanmalar hâlâ sürüyordu. Bu arada kadının sadakatini sorgulayacak zaman kalmıyordu. Vermehren'lerin taraf değiştirmesine ilişkin raporlar hiç olmazsa ikna edici vatansever nutuklara meydan vermişti, Luftwaffe'nin iki asker kaçağı akla geldiğindeyse hiç kaygı uyandırmamıştı.[26]

Kapp'ın davranış bozukluklarının vurgulanması tamamen uydurulmuş değildi. Kapp da bu hikâyeleri inkâr etmiyor ama tavırlarını tamamen Moyzisch'i yanıltmak için bir hile olarak açıklıyordu. "Histerik davranışlarım ilgiyi dağıtma manevrasından başka bir şey değildi. Sürüp giden yakalanma korkumu örtmek için histerik rolü yapıyordum." Fakat Kapp'ın bu tesadüfi ifadeleri kuşku doğurmaktadır: Adını ve ne olduğunu bilmediği kuvvetli ilaçlar aldığını kabul etmiştir, ki bu da büyük sorunlara işaret etmektedir. İstihbarat servisinin temin ettiği zehri kullanmayı düşündüğünü de kabul etmiştir.[27] Bu gibi bilgiler, Kapp'ın tepeden tırnağa kontrollü ve ustaca bir performans sergilediği iddialarını yalanlamaktadır. Açıkçası Kapp'ın ruh hali ve davranışları hakkındaki gerçekler, Moyzisch'in vurguladığı duygusal dengesizlik ile Kapp'ın sadece onun için rol yaptığı iddiası arasında bir yerdedir.

Moyzisch'in kitabındaki ikinci bir hatalı alan, kayıpların boyutlarıyla ilgiliydi. Kapp'ın elde ettiği bilgi miktarını asgari göstermesi, onun hedefini anlamamasından kaynaklanıyordu. Kapp'ın casusluk operasyonu hakkında bir şeyler öğrendiğini kabul ederken Moyzisch sadece son dönemdeki bazı olayları dile getiriyordu; sık sık tek başına çalışması, işaretsiz

zarfı açması gibi. Bu aksilik bile onun değil Berlin'in hatası olarak gösteriliyordu. Kapp'ın birkaç belgeyi kopyalamış olabileceğini ve birkaç şeyi anımsayabileceğini eklese de Moyzisch asla sızıntıların ayrıntısını veya bir özetini vermiyordu. Moyzisch'in üçüncü hatası, İngilizlerle ilgili duruma bağlı etkenleri ve tutarsız varsayımları birbirine karıştırmasıydı. "Yine de İngilizler kuşkulandıktan sonra, Alman büyükelçisinin bilgilerini nereden aldığını bulmak için yoğun çaba harcamaya başladılar. Bu çabalar da kendi sekreterim Elisabet'in davranışlarında doruğa ulaştı." İngilizlerin bir şekilde karşı faaliyette bulunması Moyzisch'e kaçınılmaz görünüyordu ve bu yanlış algılamaları Bazna'dan da güçlü destek alıyordu. Görünüşe göre ikisi de Nogly'nin müfettişi Kapp'ın ifadesini alana kadar İngilizlerin bir şekilde olayla bağlantılı olduğuna inanmıştı.[28]

Moyzisch'in kitabında sunulan çeşitli öyküler ve tezler, hem samimiyet hem de yüzeysel bir makullük hissi veriyordu. Fakat resmi bir soruşturma yapılacağı beklentisi, onu neredeyse hemen az ya da çok inanılır bir savunma yazmaya yönlendirmişti. Savunmasının bileşenleri herhangi bir şekilde casusluk imasını atlamalı, bilgi kaybını asgariye indirmeli ve kişisel etkenleri vurgulamalıydı. Duygusal olarak dengesiz bir sekreterin taraf değiştirmesi açıklanabilirdi ama bir düşman ajanının tespit edilmeden bürosunda çalışması asla savunulamazdı. Bu yüzden Moyzisch, Kapp'tan ne bekleyebileceğini bilemediğini savunmuştu. "Onunla tanıştığım andan itibaren," Kapp "benim için bir muammaydı. hâlâ da öyle". Bu şekilde Kapp'ın garip davranışları en belirleyici nokta haline getirilmiş ve Kapp'ın taraf değiştirmesi anlatılırken Luftwaffe'nin asker kaçaklarından birine de bir rol verilmişti. Moyzisch'in Kapp'ın kaybolmasının ardında daha ciddi gerçeklerin saklı olmasından kuşkulandığı, anlatısında ara sıra

fark edilen ipuçlarından çıkarılabilir. Kendini bir diplomat gibi tanıtmasında olduğu gibi, Moyzisch kesinlikle kasten yanlış yönlendirmeyi becerebiliyordu. Ama önemli bir tutarsızlığı özellikle kaydetmek gerekir: Moyzisch metninin başlarında, Kapp'ın onlarla "çok ince bir psikolojik oyun" oynadığını kabul etmiş, yani kasıtlı ve kontrollü bir eylemi ima etmiş ama böyle bir aldatma planı sonraki tartışmalarda bir daha su yüzüne çıkmamıştır.[29] Sekreterinin sinir bozukluğu ve garip ruh halleri için başka olası gerekçelerin ne olabileceğini hiç merak etmemesini de açıklamamıştır. Bunun yerine bu gibi konularda nezaketle susmayı tercih etmiştir.

Savaşın geriye kalan aylarında şartlar Kapp için hiç beklemediği kadar zorlaşmıştı. Bazna, Kapp'ın içinde bulunduğu zorlukları keşfedince onunla empati kurduğunu bile iddia etmişti: "Kaderin kötü davrandığı tek kişi ben olmadığım için çarpık bir teselli buluyordum." Ankara'daki kişilerin korumasının dışına çıkınca, belalı bir yabancı olarak görülmeye başlamıştı; Washington'a vardıktan sonra biraz daha taramadan geçip gözaltına alınmıştı. Kapp, "Amerika için yaptığım onca şeyden sonra feci şekilde onurum kırılmıştı," demişti. Fakat başkentte fahişelerle birlikte hapse atılmış, "gözetim altında tutulmuş ve bir cani gibi davranılmış", akıl hastasıymış gibi "feci bir şok tedavisine maruz kalmış" ve Kuzey Dakota'daki bir toplama kampına atılmış olma gibi şikâyetlerini ayrıntısıyla anlatırken bazı özel sorunları da açığa vurmuştur.[30] Taraf değiştirmeden önceki davranışları dikkate alındığında, herhalde histeri veya ani depresyon gibi daha fazla kafa karıştırıcı belirti göstermişti.

Kapp çatışmaların sonunda serbest bırakılmasının ardından Coutandin adlı Alman kökenli bir ailenin yanında kalmış ve Şikago'da garson olmuştu, arkadaşları onu asabi ve mutsuz olarak tarif etmiştir. Kapp onu hep şımartmış olan baba-

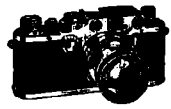
sını ne çok sevdiğini ve eski zamanları ne çok özlediğini onlara anlatmıştı. Babasının ölümünden kendini suçluyordu ve 1947'de bu haber ona ulaştığında darmadağın olmuştu. Coutandin'lerin anımsadığına göre "sürekli genç bir adamdan, Ankara'da buluştuğu gençlik aşkından bahsediyordu" ve onun yüzünden Ankara'yı terk ederken çok tereddüt etmişti. Bu adamın öldüğünü duymak başka bir darbe indirmişti. Kapp, Coutandin'lerin yanında kalırken FBI ajanları onu her hafta ziyaret ediyordu.

Şikago'da evlenmiş ve sonra Kaliforniya'ya taşınmıştı. Coutandin'lerin kızı sonradan onu orada ziyaret etmiş, neşeli çocuklarıyla sahil yakınındaki güzel bir evde yaşadığını ve Şikago'dakinden daha sakin olduğunu görmüştü. Bir alkol tedavisi programına katılıyordu ve iyice dindar olmuştu. Evliliği boşanmayla sonuçlanmıştı.[31] Hiç kuşkusuz savaş sırasında sadık kaldığı tarafı değiştirip casusluk yapma kararından dolayı ömür boyu acı veren bir bedel ödemişti.

Kapp vakasındaki olayların ve bunların öneminin yeniden kurgulanması, güvenilirliği hiç eşit olmayan iki kaynağa bağlıdır. Moyzisch'in hikâyesi Kapp'ın gerçek faaliyetlerine ilişkin çok az belirti ve kişiliği hakkında çok fazla sorgulanabilir ve yanlış bilgi içerir. Kapp ise ruhsal durumunu yanlış anımsıyor, hizmetlerini şişiriyor ve bazı ayrıntıları anımsarken yanılıyordu.[32] Yine de her ikisinin de anlattıkları, durumu tam ve dengeli olarak anlamak için zaruridir.

Bir nokta göze batmaktadır: Kapp hikâyesi, OSS'nin muhtemelen Dulles'in eline geçen belgeler aracılığıyla Çiçero'nun casusluk faaliyetinden haberdar olduğunu ve Ankara'daki Amerikan ajanlarına bunun kim olduğunu bulma talimatı

gönderdiğini onaylamaktadır. Kapp ocak ortasında bu görevi üstlenmişti. Dosyayı genişletmek için kıymetli ayrıntıları öğrenirken Kapp neredeyse kesin olarak casusun büyükelçilikte çalışan bir hizmetli olması gerektiğini rapor eden ilk kişi olmuştu; ama kimliğini ne o ne de başkaları asla belirleyememişti. OSS'nin bu hayati keşfi hakkında hiçbir şey söylememiş olması dikkate değerdir. Ancak Kapp'ın taraf değiştirmesi daha fazla casusluk yapma imkânını sona erdirmişti çünkü casusa artık tamamen ifşa olmuş gözüyle bakılıyordu. Gerçekten de operasyon artık sona ermişti. Moyzisch ve Bazna'nın Kapp'ın kaçışına verdikleri büyük önem, öncelikle kendi anlattıklarına daha da dram katmayı amaçlıyordu. Kapp'ın casusluğu Berlin'e bunun dışında çok az zarar vermişti. Bazı faydalı bilgiler aktarmışsa da Kapp'ın dosyalara erişimi kısıtlı kalmış ve kayıplar hemen telafi edilmişti. Ancak bu etkenlere rağmen, Kapp görevini başarıyla tamamlamıştı.

13.

AKIBETLER VE SONRASI

İngiliz askeri heyetinin şubatta çekilmesini takip eden sorunlu dönemde, Türk hükümeti yalnızlaştırılmanın tehlikelerini fark etmeye başlamıştı. Alman güçleri Güneydoğu Avrupa ve Ege'nin kontrolünü tekrar ele geçirmişti; hem Batı'yla hem de Moskova'yla ilişkilerde sürtüşmeler vardı; Churchill gibi Müttefik liderleri artık Ankara'ya kucak açmaktan ziyade eleştiriyordu ve bütün Balkanları Sovyet birliklerinin fethetmesi gitgide muhtemel görünüyordu. Güçlü bir Moskova'yla tek başına yüzleşme fikri, son derece ciddi bir çıkmaza işaret ediyordu; bu yüzden gerçekçi bir değerlendirme, hızlı tavizlerle Batı'nın desteğini kazanmayı gerektiriyordu. Türk yetkililer buna rağmen itinayla hareket ediyor, askeri gelişmeleri gözlemliyor ve politikalarını kademeli olarak ayarlıyordu ve diplomatik ilişkilerini koparmalarına rağmen, 1945 başlarına kadar tarafsız kalmışlardı. O gün geldiğinde savaş ilan edilmesi artık sadece sembolik bir değere sahipti. Yine de Türkiye'nin kendini tekrar Batı'ya göre ayarlamak için attığı her adımla ilişkiler düzeliyor, Türkiye savaş sonrası anlaşmazlıklarda kendisine arka çıkıp kollayacak destekçiler kazanıyordu.

Bu arada Çiçero vakasına karışanların yolları ayrılmıştı. Beş yıldan fazla süredir kararlı birer düşman olan iki büyükelçi neredeyse aynı anda ülkeden ayrılmıştı. Papen 1944 Ağustos'unda diplomatik bağların kopmasıyla eve dönmüştü; Sir Hughe ise bunu takip eden ay daha yeni kurtarılmış olan Belçika'ya atanmıştı. Ülkesine dönüşünü ta ki yolculuk imkânsız hale gelene kadar geciktiren Moyzisch, Türkiye'de gözaltına alınarak rahata ermişti. Bazna bir süre sessiz sakin yaşamış, sonra cesur iş insanı rolünü oynamış ve Berlin'den kazandığı serveti harcamıştı. Yine de savaştan sonraki ilk yıllar herkese yeni güçlükler çıkarmıştı: çoğu soruşturmadan geçip hapse atılırken diğerleri kamuoyu önünde eleştirilerek rezil olmuş, casus yoksul düşüp hayata küsmüştü.

Türkiye'nin Berlin'den nihai kopuşu, Almanya korkusunun azalması ve Sovyetler'in Balkanları kontrol altına alması olasılığından duyulan endişelerin artmasıyla birlikte kademeli olarak gelmişti. Çatışmalar bölgeye yaklaştıkça, bu sonuç kesin gibi görünüyordu: Sovyet dalgası ilkbaharda Romanya sınırına ulaşmıştı. Romanya, Macaristan ve Bulgaristan gibi Mihver uydu devletlerinin liderleri, Almanya'yla bağlarına artık bir külfet olarak bakıyordu. Hatta Macaristan'ın bocalaması, Almanların marttaki işgaline sürüklemişti. Yine de Almanya'nın Balkanlardan çıkmak ya da oradaki tüm birliklerinin tuzağa düştüğünü seyretmek zorunda olduğu yakında açığa çıkmıştı. Türkiye için durum, Sovyetler'in hedeflerinden dolayı öyle bir endişeye neden olmuştu ki Ankara güçlü Batılı dostlarıyla uzlaşmak zorunda olduğunu biliyordu. Bu yüzden Menemencioğlu Almanları Türk politikasında gelecek değişiklikler hakkında sessizce bilgilendirmişti.[1]

Ankara'nın Müttefiklere verdiği ilk taviz, Almanya'ya kromit teslimatını sona erdirmek olmuştu. Müttefik planlayıcılar Türklere karşı iki türlü baskı uygulamaya karar vermişti: Balkan demiryolu hatlarının yıkılması ve Türkiye'nin petrol ithalatının kesilmesi. Amerikan dışişleri bakanlığı 26 Şubat 1944'te OSS'yi, Türkiye'deki Batılı büyükelçilerin demiryolu köprülerinin sabote edilmesini talep ettiği hakkında bilgilendirmişti; OSS ekipleri koordineli eylemlerle 29 ve 30 Mayıs'ta Yunan ve Bulgar rotaları üzerindeki hedeflere saldırmıştı.[2] Operasyonlar başarılı olsa da çok geç gelmişti çünkü yüklemeler zaten durmuştu. Müttefiklerin petrol ambargosu tehdidi karşısında Türkiye teslim olmuştu. Dışişleri bakanı 20 Nisan'da Papen'e kromit teslimatının 1 Mayıs'ta duracağını söylemişti.[3] Bu hamleyi bekleyen Berlin, önceden toplanan ilave vagonları kullanarak mevcut cevher tedarikini taşımayı başarmıştı. Son yüklemeler stoklarını artırmıştı. Silah teçhizatı gözetmeni Albert Speer zaten "malzeme savaşının" Türk cevher tedarikçilerinden "krom teslimatının sona ermesiyle karara bağlanacağı" uyarısında bulunmuştu. Eylül 1944'te mevcut üretim seviyesiyle stokların Haziran 1945'te tükeneceğini tahmin etmişti. Bu tarihten sonra silah fabrikaları son paylarını da tükettikleri için kapanmak zorunda kalacaktı.[4] Teslimatın durdurulması, sadece ufak diplomatik misillemelerle karşılanmıştı. Ribbentrop büyükelçinin başkente rapor vermesini emretmiş, sonra da Papen'in geçici olarak Almanya'da kalacağını duyurmuştu. Papen'in geri çağrılmaya veya herhangi bir karşı eyleme itiraz etmesi Ribbentrop'u rahatsız etmiş ve birlikte Hitler'in huzuruna çıkmalarına neden olmuştu. Sorunu derinleştirmek istemeyen Hitler, Papen'e arka çıkmış ve ona göreve dönmesi talimatını vermişti. Buna rağmen Papen, Çiçero'dan gelen bilgilerin, düşmanın gücünün arttığı ve Almanların akıbeti hakkında açığa vurduğu şeylere ilişkin bir tartışma çıkaramayacağını görmüştü.[5]

Churchill Güneydoğu Avrupa'nın komünizme teslim olacağından korkmasına rağmen Türkiye'yi eleştirmeyi sürdürüyor, Batı'nın gelecekteki desteğinin şimdiki işbirliğine bağlı olduğunu vurguluyordu. Mayıs sonundaki bir konuşmada seçenekleri açıkça ortaya koymuştu. Churchill geçen sonbaharda Ege'nin askeri denetimini ele geçirmenin mümkün olmasına "rağmen Türk tarafındaki abartılı ölçüde ihtiyatlı tutum yüzünden ... Türklerin tehlikeyi gözünde büyüttüğünü ... askeri görevlilerin Rus hedeflerine ilişkin en karanlık görüşleri benimsediğini ... ve devasa tedarikler talep etmeleri yüzünden, ... Müttefiklerin Türkiye'yi silahlandırmayı bıraktığını" söyleyerek geçen sonbahar yaşanan "büyük hayal kırıklığını" anımsatmıştı.[6] Bu keskin ifadelerin içinde, eğer Ankara gerçek bir dost gibi muamele görmek istiyorsa, Almanya ile ilişkileri kesmesi gerektiği notu saklıydı.

Menemencioğlu'nun sonunu yakında Almanya kendisi getirecekti. Alman deniz kuvvetleri Boğazlardan güneye doğru birkaç küçük tekne göndermek istiyor, bunların savaş gemisi olmadığını ve deniz kuvvetleri personeli taşımadığını beyan ediyordu; ilk gemi bölgeye ulaştığında, Müttefik diplomatları şiddetli resmi protestolarda bulunmuştu. Menemencioğlu, Papen'den gemilerin yanlış beyan edilmediğine dair şahsen söz vermesini istemişti; büyükelçi de deniz ataşesine bir soruşturma yaptırtarak Menemencioğlu'nu temin etmişti. Fakat Türkler sonraki gemiyi kontrol ederek hem silah hem de Alman askeri personeli bulunduğunu keşfetmişti. Dışişleri bakanı rezil olarak 15 Haziran'da istifa etmiş, Saracoğlu rakibinin görevlerini geçici olarak üstlenmişti. Sir Hughe bile Menemencioğlu'na sempati duymuş ama kabinedeki bu değişiklik hoş karşılanmıştı.[7]

Bunu takip eden haftalarda Fransa'daki Müttefik işgal kuvvetlerinin güçlenmesi ve Sovyetler'in Güneydoğu Avrupa'ya inmesi olasılığının her geçen gün artması karşısında bir uzlaş-

maya varılmıştı: Türkiye tarafsız kalacak ama Almanya'yla bağları koparacaktı. Churchill 11 Temmuz'da bu gelişmeleri Stalin'e anlatırken, Ankara'ya sabırlı davranılması söylenmişti. Stalin aşağılamalarını dile getirmişti: Türkiye'nin geçmiş pazarlıklardaki "kaçak ve belirsiz tavrı" dikkate alındığında, şimdi teklif edilen "yarım yamalak önlemlerin" herhangi bir fayda getirmesini beklemiyor, Ankara'nın ihmal edilmesini ve "özel haklarını" yitirmesi gerektiğini söylüyordu. O sıralarda Moskova, Türkiye'nin savaştan sonraki kaderini kontrol etme kabiliyetine sahip olduğundan emindi. Yine de 2 Ağustos'ta plan devreye girdi. Saracoğlu meclisten İngilizlerin Amerika'nın da desteklediği, Türkiye'nin Almanya'yla tüm resmi ilişkileri hemen sona erdirmesi talebine onay vermesini rica etmişti. Meclis oybirliğiyle karar almış ve Churchill aynı akşam haberleri almıştı.[8]

Buna kızan Ribbentrop, büyükelçisine derhal Türkiye'yi terk etmesini söylemişti. Böylece Papen İnönü'yü son kez ziyaret ederek Ankara'daki görevinin "üzücü bir şekilde son bulduğunu" kabul etmişti. Yurda dönmek için kötü bir zamandı ve çoğu kişi hayatının tehlikede olduğunu düşünüyordu. 20 Temmuz 1944'te bir direniş grubu Hitler'i Doğu Prusya'daki genel merkezinde bir bombayla neredeyse öldürüyordu. Fanatik partililer anında rejimin tüm düşmanlarından kitlesel intikam alınması için haykırmış, zaman içinde binlerce kişi tutuklanarak topyekûn bir temizlik kapsamında çoğunlukla acımasızca idam edilmişti. Jenke ve diğer personeli Papen'i topluca Hitler'e sadakat yemini etmeye ikna etmişti.[9] Ama sözcükler onu koruyamayacaktı. Papen 5 Ağustos'ta Türkiye'nin temin ettiği bir trendeki özel vagonla, yanına torununu da alarak Türkiye'yi terk edip Sofya'ya doğru yola çıkmıştı. Frau von Papen bu arada Almanya'ya geri dönmüştü. Tren Alman sınırına yaklaşırken tutuklanma tehlikesi olup olmadığını merak ediyordu çünkü Naziler tüm

ipuçlarını takip ediyordu ve kendisi de ihbar edilmiş olabilirdi. Alman sınırında hiçbir şey olmamıştı. Ama başkentte onu resmi bir heyet karşılamıştı ve Hitler bir sonraki gün ziyaretini bekliyordu. Papen, Hitler'in "Türkiye ile ilişkimiz koptuktan sonra genel durum hakkında mantıklı bir sohbet yürütme kabiliyetinde olmadığını" düşünüyordu. Hitler bu kaybı sakince kabullenmiş, hatta Papen'e bir madalya bile takmıştı. İkisi bir daha asla buluşmayacaktı.[10]

Bu arada Türkiye Balkanlardan dolayı gitgide daha fazla endişeleniyordu. O yaz Romanya ağır saldırılar altında yıkılmış ve ağustosta taraf değiştirerek Almanlara karşı çarpışmaya geçmişti. Sofya ise çok geç olana kadar bocalamıştı; Sovyet güçleri 3 Eylül'de ülke sınırlarına ulaşmış, Bulgaristan hızla işgal edilerek kontrole alınmıştı. Almanlar sıkışıp kalmamak için ekim başında Yunanistan'dan çekilmiş, kısa süre sonra Belgrad da düşmüştü. Budapeşte kasımda Sovyet saldırılarına maruz kalmıştı. Yani Türkler birkaç olaylı ay içinde hemen kuzeylerinde her yerde Sovyet güçleriyle karşı karşıya kalmıştı.

Knatchbull-Hugessen Ankara'dan gelen bu yeni işbirliğini memnuniyetle kaydetmişti: "Türkiye Almanya'ya karşı tavır aldığı ölçüde ilişkilerimiz de onarılıyor." Son bir adım olarak ilişkiler tam olarak yeniden kurulmuştu. Türklerin çatışmaya girmeye bu kadar geç bir tarihe kadar çekinmesine rağmen, Ankara Şubat 1945 sonlarında Almanya ve Japonya'ya karşı savaş ilan etmişti çünkü bu adım, Müttefiklerin barış planlamasında rol kazanmak için şarttı.[11] Yine de Sovyetler Birliği ile güçlükler gitgide daha kötüleşiyordu. Türkiye mart ayında Moskova'dan, 1925 tarihli saldırmazlık antlaşmasının kasımda sona ereceğine dair altı ay öncesinden gerekli olan notayı almıştı. Eğer Türkiye tartışmalı olan Kars ve Ardahan'ı teslim edip Moskova'ya Boğazlarda ayrıcalık tanırsa, Stalin başka bir pakt teklif etmişti. Bu göz korkutmalar devam eder-

ken Batı da varlığını ve korumasını artırıyordu. Böylece Türkiye Soğuk Savaş'ın ilk piyonlarından biri olmuştu.

Papen'in eve dönmesinden sadece bir ay sonra, Knatchbull-Hughessen'e yeni bir görev verilmişti. Sir Hughe Türkiye'yi terk ederek 9 Eylül'de Belçika büyükelçisi olmuştu. Mümkün olduğunca çabuk Brüksel'e doğru yola çıkmasını rica eden telgraf daha 31 Ağustos'ta gelmişken, tayini çok ani olduğu için, bu durum sonradan çok renkli varsayımlara ilham vermişti. Bazna, Knatchbull-Hugessen'in aniden çağrılması, tayini ve sonra da emekli edilmesinden oluşan bu olaylar silsilesinin, onun itibarını kurtarmak için bir düzen olduğunu iddia ederek olayı iyice dramatikleştirmeye çalışmıştı. Eski uşağı, diplomatın ihmalkârlığının keşfedildiğini ama sonradan bastırıldığını ima etmişti; büyükelçinin arabası elçilik yerleşkesinden ayrılırken Bazna da yol kenarında izliyordu. Elbette böyle yüzsüzce sahneye çıkma riskine girmek, tam da bu eski casusun karakterine uygundu, olaylara gizli bir mana yükleme çabaları da yapmacıktı. Türkiye ve Türk politikası artık basitçe Londra için daha az önem taşıyordu, oysa Belçika'nın kurtarılması, oradaki İngiliz temsilciliğini en üst öncelik haline getirmişti. Sir Hughe Brüksel'in özgür kalmasından iki hafta sonra yeni görevine başlamıştı. Knatchbull-Hugessen 1947'de emekli olana kadar bu makamda kalmıştı.[12] O sırada neredeyse kırk yıldır hizmetteydi.

Sir Hughe iki yıl sonra *Diplomat in Peace and War* [Barışta ve Savaşta Diplomat Olmak] başlıklı anılarını yayımladığında, düşman yetkililerinin savaştan sonra sorgulanmasından casusluk vakasını duymuş olması gerekmesine rağmen, kitapta bundan hiç söz edilmiyordu. Türkiye'nin kritik savaş yıllarında karışmama politikasına ilişkin olarak da mümkün olan en olumlu yorumu yazmıştı. Sir Hughe Türkiye'nin tarafsızlığını korumada rol oynadığını reddetmiş, Ankara'nın daima Müttefiklerin tarafında olduğunu ve asla Mihver tarafına ka-

tılmayacağını söylemişti; nihayetinde Türk politikası gerçekten de Müttefiklerin işine yaramıştı: Türkiye Alman işgaline karşı savaşmış olsa kaybedebilir, Batı'nın bölgedeki sorunları artabilirdi. Dolayısıyla tarafsızlık, koruyucu bir cephe oluşturmuştu.[13] Bu Türk taraftarı uslamlamanın, stratejik olarak hayati önem taşıyan o bölgede, savaştan sonra yoğunlaşan komünizmin önünü kesme mücadelesinde Türk desteğine ihtiyaç duyulmasından etkilendiği kuşkusu ortaya çıkmaktadır.

Moyzisch'in kitabı 1950'de çıktığında kamuoyunda karşılaştığı ilgiye hiç kuşkusuz şaşıran Sir Hughe, Çiçero hakkındaki tek yorumunu yapmış, Moyzisch'in gerçekten de savaş dönemindeki bu olayın temel öğelerini bildirdiğini kabul etmişti. Vakanın sadece altı hafta kadar sürdüğünü, sonra da casusluğun sona erdiğini, olaya karışan uşağın çabucak işten çıkarılarak ortadan kaybolmasının sağlandığını duyurmuştu. Bu açıklamalar, muhtemelen kasıtsız olsa da öylesine yanıltıcıydı ki sonradan gelen kafa karışıklığını önemli ölçüde körüklemişti. Eski büyükelçi için en acı olanı, Dışişleri Bakanı Bevin'in sonbahardaki bir meclis soruşturması sırasında kamuoyu karşısında keskin şekilde azarlaması olmalıdır; eğer Sir Hughe belgelerin saklanmasıyla ilgili mevcut kurallara uymuş olsa, böyle bir casusluk da asla mümkün olamazdı. Dışişleri bakanının bu ifadesine ne yanıt vereceği sorulduğunda, Sir Hughe sadece, "Bunun hakkında düşünmem gerek," diyebilmişti. Emekli diplomat o zaman ve daha sonra bu vaka hakkında temkinli bir sessizliğe bürünmüş ama şahsi sohbetlerde olayın önemini küçültmeyi sürdürmüştü. Knatchbull-Hugessen seksen beşinci doğum gününden sadece birkaç gün önce, 1971 ilkbaharı başlarında öldü.[14]

O zaman gelindiğinde Çiçero hikâyesinden artık çok az kişi kuşku duyuyordu; başlıca anma yazıları, uşağın belgelerin fotoğrafını çekip düşmana teslim ettiğini basit bir olgu olarak kaydederken, bu çıkarımı eleştiren İngilizler hemen başka bir

görüşü öne sürüyordu. Gördüğümüz üzere bunlar, casusun uzun zaman gizli tutulan bir aldatmaca kumpasında kullanıldığına inanıyordu. Onların teorilerinde büyükelçinin rolü pek ağır basmamasına rağmen, eğer bu kuramlarını başarıyla kabul ettirebilseler, büyükelçiyi de aklamış olacaklardı.

Casusluk ve sahtecilik vakalarında parmağı bulunan neredeyse tüm Almanlar savaştan sonra, Nazi rejimi ve fetihleri sırasındaki diğer etkinliklerinden kaynaklanan suçlamalarla yüz yüze geldi. Kendini geleneksel birer diplomat olarak sunan iki acımasız rakip bile, mahkeme karşısında birlikte sanık haline gelmişti: Papen ve Ribbentrop 1945-1946'da Nürnberg'deki büyük savaş suçları mahkemesinde sanık sandalyesine beraber oturdular. Savaşın son kışını sakin geçiren Papen, ilerleyen Amerikalılar tarafından Nisan 1945'te tutuklandı. Herhangi bir gerekçeyle gözaltına alınmaktan dolayı gayet hiddetlenmişti. Papen 1934'ten beri büyükelçilik makamında bulunduğu ve savaşa veya soykırıma doğrudan karışmadığı için Nürnberg'de beraat etti ama daha ufak başka suçların üstüne yıkılmasıyla 1940'ların sonuna kadar zorluk çekti. Toplam dört yılını çeşitli şekillerde tutuklu geçirdi. Bundan hemen sonra kariyerini tamamen kendi çıkarına hizmet eden ifadelerle anlatan anılarını tamamladı; sonraki yıllarda bu hizmetlerine dayanarak askeri emekli maaşı almak için dava açtı. Papen doksanıncı doğum günü yaklaşırken 1969'da öldü.[15] Kilit önem taşıyan çok sayıda olayda manipülatif, kurnaz ve güvenilmez bir oyuncu olarak şöhretini koruyacaktı.

Ribbentrop ise Nazizm'e derin ideolojik bağlılığı ve en aşırı politikaları bile hiç sorgulamadan desteklediği için 1946'da suçlu bulundu, bir savaş suçlusu olarak ölüm cezasına çarp-

tırılması hukukçular tarafından çok az eleştiriyle karşılandı, halk arasındaysa geniş destek buldu. Yedi önemli yıl boyunca dışişleri bakanlığını yöneten bu sığ ama iddialı adam, Ekim 1946'da diktatörlüğün mahkûm edilen diğer üst düzey önderleriyle birlikte asıldı.

Moyzisch savaşın son aylarında örtülü diplomat konumunu kullanmayı sürdürdü, özel görevlerle meşgul oldu ve savaş sonrasında Almanya'ya dönmekten kaçınmayı becerdi. 1944 ilkbaharı ve yazı boyunca büyük Alman kolonisinin tahliyesine yardım etti, bu grubun son üyeleri ağustosta özel trenlerle ülkeyi terk etti çünkü Türkiye ayın sonundan itibaren ülkede kalan tüm Almanları gözaltına alacaktı. Moyzisch Ankara'dan ayrılan son trene binmeyi planlıyordu ama Sovyet birlikleri Balkanlar'daki tren hatlarını kestikleri için bu tren hiç kalkmadı. Moyzisch ve ailesi, büyükelçilik sahasında gözaltına alınan diğerlerine katıldılar; yerleşkeyi dış dünyadan sadece birkaç nöbetçi ve biraz dikenli tel ayırıyordu. Yine gecikmelerden dolayı "yine şansım varmış," diye düşünüyordu. Bir İsveç gemisiyle ülkelerine gönderilmelerinin ilkbahara kadar mümkün olmadığı görülmüştü, sonra *Drottningholm* adlı gemi gözaltındakileri toplamıştı. Daha gemi Akdeniz'deyken savaş bitmiş, sonra Liverpool'a yönlendirilmişti; Moyzisch burada resmen tutuklanıp istihbarat alanındaki çalışmaları hakkında İngilizler tarafından aylarca sorguya çekildi. Ama Çiçero'nun gerçek adını hiç bilmediği gibi, sahte paralara da pek ışık tutamıyordu, böylece ekimde nihayet evine gönderildi. Sonradan Müttefikler tarafından daha fazla sorgulanıp birkaç davada tanıklık etmek için çağrılsa da, Moyzisch memleketi Avusturya'da sakin bir hayat yaşadı, zaman içinde Çiçero hakkındaki kitabını yayımlayarak özel bir şirkette çalıştı.[16] Savaştan on altı yıl sonra, savaş döneminde tanıdığı ve meşhur olmasına yardımcı olduğu Bazna'yı teşhis etmek için aranmıştır.

Jenke de *Drottningholm* gemisiyle ülkesine gönderildi ama 1950'de Türkiye'de müteahhitlik işlerine yeniden başladı. Kısa süre sonra Bazna ona yanaşarak artan borçları için yardım istedi. Kayınbiraderini memnun etmek için savaş döneminde bulunduğu diplomatik hizmetler, Jenke için pek memnuniyet verici ya da hayırlı olmadı, eski uşağa şimdi istediği parayı vermek için kesinlikle hiçbir gerekçe görmüyordu. Jenke Temmuz 1951'de, Marmara Denizi'nde bindiği yelkenli geminin alabora olması sonucu kalp krizinden öldü.

Esasen savaşı atlatan tüm SS liderleri, Gestapo ve SD bölüm başkanları da dahil olmak üzere, Nazilerin terör ve cinayet rejiminden sorumlu tutuldu. Ama sadece bazıları mahkemeye çıkarılabildi. Himmler Mayıs 1945 sonunda İngiliz askeri tutuklusuyken intihar etti. Kaltenbrunner'in mevkii ona Nürnberg'de mahkemeye çıkarılan başlıca kişiler arasında bir yer kazandırdı; suçlu bulunmasının ardından Ekim 1946'da asıldı. En önemli astlarından ikisi bulunamadı. Sovyet birlikleri Berlin'i ele geçirince, Müller Nisan 1945'te ortadan kayboldu, Gestapo'nun bu sefil liderinin kaderi asla kesin olarak belirlenemedi.[17] Adolf Eichmann Amerikalılar tarafından gözaltına alınmaktan kaçtı. RSHA'nın IV B4 Departmanı'nın idarecisi olarak "Nihai Çözüm"de Avrupa Yahudilerinin katledilmesinden sorumlu tutuldu. Nihayet Arjantin'de bulunması 1960'ı buldu, 1962'de suçlu bulunarak İsrail'de idam edildi.

SD'nin çeşitli yüksek komutanlarının çarptırıldığı en ağır cezalar, işgal edilen ülkelerdeki özel görevleri sırasında işlenen suçlardan ve etkinliklerinden kaynaklanıyordu. Büro işlerinde veya istihbarat görevlerinde kalanlar çok az ya da hiç suçlamayla karşılaşmıyordu. Schellenberg savaşı SS'de tuğgeneral olarak bitirmiş, hamisi Himmler ile aynı yüz karasını paylaşmıştı. Birlikte Batı'da ayrı bir barışa ulaşmaya çalışmış ve ölümüne rejim yandaşlarının ve eski düşmanlarının gazabına uğramışlardı. Kaltenbrunner Nisan 1945 sonlarında

Schellenberg'i görevden almıştı ama Himmler Hitler'in yerine geçince, Schellenberg de görevini geri alacağından emindi. Bu hayaller boştu. Schellenberg Müttefikler tarafından yakalanmış ve Nürnberg'deki ilave mahkemelerden birinde yargılanmıştı. Hem ihtirasları hem de Himmler'e yakınlığı, onu politikalardan sorumlu hale getiriyordu. Mahkeme 1949'da onu altı yıl hapse mahkûm etti ama 1950 sonlarında sağlığının bozulması sonucu serbest bırakıldı. 1952'de ölmeden önce anılarını tamamladı. Departmanının başardığı "bir dizi nispeten göz alıcı doğaçlama çalışmayla" gurur duyarak öldü: "Servisin şaşırtıcı ölçüde yüksek verimlilik ortalaması, sadece insan hayatı ve kaynakları cinsinden süregiden acımasız harcamalarla ölçülebilirdi."[18] Fakat kendi kontrolü altında tek bir istihbarat ajansı kurmadaki başarısı boş bir zaferdi.

İki eski rakibi, Ohlendorf ve Jost ölüme mahkûm edildi. Ohlendorf Haziran 1951'de asıldı. SD'deki konumuna ve ekonomik konulardaki çalışmalarına ek olarak, Ohlendorf 1941-1942'nin bir kısmında Sovyetler Birliği'ndeki özel SS imha mangasına komutanlık etmiş, henüz otuzlarının sonundayken SS korgenerali rütbesine yükselmişti. Jost da Rusya'daki kitlesel cinayetlerin emrini verdiği için idama mahkûm edildi ama cezası hafifletilerek 1951'de serbest bırakıldı. Naujocks 1946'da savaş suçlarıyla itham edilenlerin bulunduğu bir kamptan kaçtı ve savaş sonrasında Almanya'nın içinde bulunduğu kargaşada kayboldu. Zaman içinde karanlıktan çıktığında, hiç kimse eski suçlamaların peşine düşmedi.

Bazna bir süre hali vakti yerinde bir Türk olarak imrenilen bir yaşam sürdü.[19] Sonradan Mara'ya çeyiz parası verdiğini, Esra'yı üniversitede okuttuğunu ve Aika adlı yeni metresine

bir daire aldığını iddia edecekti. Eski karısına ve dört çocuğuna da para gönderiyordu. Ancak gizli serveti ağırbaşlı kullanacak veya izini kaybettirecek bir tip değildi; gitgide açıktan açığa ve daha da ihtiraslı işlere girişmesi, zaman içinde bir başkasının kolayca kaçınabileceği bir faciaya yol açmıştı. "Kendimi hayallere bile sığmayacak bir servetin sahibi sanıyordum, bunu akılcı ve hassas bir şekilde kullanmak için fazla uzun bir süre yoksul bir adam olduğum için servetimi yağmalayıp israf ettim." Fakat aslında yıkımı, parayı israf etmesinden değil, istediği gibi harcayabileceğini sanmasından kaynaklanmıştı. Olaya karışan diğer kişiler, Çiçero'nun çabucak ortadan kaybolacak kadar akıllı biri olduğunu sanmıştı. Fakat Bazna'nın karakterindeki bir şeyler, ihtiyatlı ve gizli davranma ihtiyacını aptalca göz ardı ederek zenginliğiyle gösteriş yapmasını gerektiriyordu.

Bir süre aylaklık ettikten sonra, küçük yatırımlar için güvenli bir iş olarak kullanılmış araba ticaretine başlamış ama yine de Ankara Palas Oteli'nin lobisini bir tür büro haline çevirmişti. Gazetede kullanılmış bir arabanın satılık olduğu ilanını fark edip Busk'ın numarasını tanıyınca, kendi anlattığına göre eski işverenine aracı almak için danışmıştı. Diplomatın casusluğu hakkında hiçbir şey bilmediği sonucuna varan Bazna, belki de tamamı Almanlardan aldığı sahte paralardan oluşan 5 sterlinlik banknotlarla 300 sterlin ödemişti. (Dönüp baktığında bu alaycı durumu gayet eğlenceli bulacaktı.) Bundan sonra inşaat projeleri için Bazna & Öztemel adlı bir ortaklık kurmuş, bu iş için kullandığı maddi kaynakları hiç sorgulanmamıştı. Şirket gelişip birkaç devlet ihalesi bile kazandıktan sonra, ihtirasları da büyümüştü. Bazna Bursa kaplıcalarında lüks bir otel inşa etmeyi hayal ediyordu: Beş katlı Çelik Palas otelinde kendi banyosuna ve telefonuna sahip 150 oda ve muhteşem bir lobi bulunacaktı. Sıcak kaplıcaların ve yakın-

daki kayak tesislerinin başarı sağlayacağından emindi. Ortağı bu girişimin fazla riskli olduğunu düşündüğünden yolları ayrılmıştı. Yeni bir ortak bulunması gerekiyordu: Niyazi Acar, Bazna & Acar şirketinin kurulmasına yardım etmişti. Projenin boyutları dikkate alındığında, otele hükümet de yatırım yapmıştı. Sorunlardan ilk bahsedilmeye başlandığında, inşaat daha zemin katını yeni geçmişti: İnşaat harcamalarında kullanılan paraların sahte olduğu söylenmişti.

Titiz bir tüccar banknotları bir İsviçre bankasına göndermiş, onlar da İngiltere Merkez Bankası'ndan paraları kontrol etmesini rica etmişti; Londra dolambaçlı yollardan banknotların sahte olduğunu bildirmişti. Sahte İngiliz paralarının tedavülde dolaştığına ilişkin haberler Türkiye'de duyulunca hızla alarma geçilmiş, Türk polisi soruşturmalara başlayarak kısa süre sonra İstanbullu bir iş insanı olan İsmail Karaali'yi bu sahte banknotları kullanmakla suçlamıştı. Fakat Karaali bu parayı henüz bitmemiş olan Çelik Palas Oteli'ndeki çalışması aracılığıyla aldığını kanıtlamıştı. Projeye arka çıkan hükümet bir skandaldan çekindiği için hemen harekete geçmiş, Bazna & Acar'ın tüm varlıklarına el koyarak şirketi dolandırıcılıkla suçlamıştı.[20] Acar Bazna'yı bilgilendirmek için İstanbul'dan telefon açmıştı. Bazna sonradan hatırladığı üzere yığılıp kalmıştı. Ardından metresi Aika kayıplara karışmıştı. Sahte para dağıtmak ve dolandırıcılıkla suçlanan Bazna yıllar süren sorgulamalardan ve mahkeme duruşmalarından geçmiş; sonunda ona karşı hukuki işlemler askıya alınmış ama tüm mağdurlarına paralarını tekrar ödemekle sorumlu tutulmuştu. Eski casus yıllar süren kanuni işlemlerden sonra yıkıldığını söylemişti. Ama bu sorunlarına rağmen Düriye adlı genç bir kadınla evlenmiş ve zaman içinde çiftin dört çocuğu olmuştu. Sekiz çocuk babası bir "maceraperest" imajı ona gayet eğlenceli geliyordu.

Bazna yirmi yıldan fazla bir süre hayatta kalmaya ve borçlarını ödemeye çalışmış, çeşitli mesleklerde ve sıra dışı işlerde şansını denemiş, hatta Almanya'yı ona bir tür tazminat ödemeye zorlamaya çalışmıştı. Bu yıllarda İstanbul'da yaşıyordu. Bazen şan dersleri veriyor, küçük bir ithalat-ihracat işini deniyor, sonra tekrar kullanılmış araba ticareti yapıyor ama ne kazansa alacaklılara gidiyordu. Bazna'nın sorunları 1950'lerin başında kamuoyunun bile ilgisini çekmişti. Çevirdiği dolaplar hakkındaki filmin çekildiği yeri duyunca yönetmene yanaşmış, ekranda bir rol ya da bir danışmanlık ücreti talep etmişti. Onun bu sefil haline bakan yönetmen herhangi bir rol veya ücret vermeyi reddetmişti. Bazna herhalde filmin kamuoyunda ilgi çekmesinden istifade etmek için İstanbul'da kiraladığı bir sinemada Şubat 1952'de bir resital düzenlemiş, özel programı duyurmak için ilanlar bastırmıştı. Bariton sesli Bazna, küçük ama keyifli bir dinleyici kitlesi karşısında Haendel, Verdi, Bizet ve diğerlerinden şarkılar söylemişti. Fakat alacaklılarından biri bu reklamları görmüş, icra belgeleriyle ortaya çıkarak tüm nakit gelirlere el koymuştu. Şarkıcı ödünç aldığı akşam kıyafetleri içinde eve yürüyerek dönmüştü. Basında performansını öven haberler, gelirlere el konduğunu da anlatınca, aşağılanma duygusu daha da artmıştı.[21]

Bazna Almanlardan ya bir tazminat ya da bir emekli maaşı alma iddiasını da sürdürüyordu. 1950'de Jenke'yi görmeye çalışmıştı. Yabancıyı sokakta gören Bazna güya Jenke'nin evine gelerek büyük bir ücret istemiş, ama iş insanı onu kabul etmemişti. Bazna kızgındı çünkü bu adam onun Berlin tarafından kandırıldığını biliyordu. Jenke olayı daha az ilgi çekici bir şekilde anlatmıştı: Bazna kızını göndererek 15.000 sterlin talep etmiş, Jenke de "kızı eli boş geri göndermişti". Bazna bundan sonra İstanbul'daki Alman başkonsolosuna gitmiş ama sadece genç bir görevliyle görüşebilmiş, o da Bazna'dan

yazılı kanıt talep etmiş, Bazna bunları getiremeyince onu düzenbaz diyerek kovalamıştı. Bazna Nisan 1954'te Şansölye Konrad Adenauer'ye özenle kaleme alınmış bir mektup göndermişti. Özel hizmetlerini anlatıp casusluğu Almanya'ya sempati beslediği için yaptığını söyleyen Bazna yardım dilemişti. "Acı bir yoksunluğun yazmaya zorladığı uzun, ayrıntılı, boynu bükük bir mektuptu." Aylar sonra Alman dışişleri bakanlığı talebini reddeden bir cevap yazmıştı.[22]

Görünüşe göre Moyzisch'in kitabının yayımlanmasının hemen ardından, Bazna da kendi kopyasını hazırlamaya başlamıştı. Hikâyesini yeşil bir okul defterinde anlatıyordu: El yazısı süslü, tonu kendini pohpohlayan tarzda kibirli, içeriği kötü düzenlenmişti. Bazna 1961'de hikâyeyi Münih'e götürmüş ve Vier Jahreszeiten Oteli'nin lobisinde Hans Nogly'yle bir buluşma ayarlamıştı. Açıkçası şık otellerde gösteriş yaparak oturup tadını çıkardığı zarif hayattan aldığı zevk, zaman içinde azalmamıştı. Nogly bu adamı sıradan ve alıngan bulmuş, ilk başta bu yabancıyı ne sevmiş ne de ona güvenmişti. Bazna'nın gayet "ihtiyar" göründüğünü söylemişti, oysa daha altmış yaşında bile değildi. Sadece o meşhur casusun kendisi olduğunu ve öyküsünü yayımlayarak elde edeceği geliri, hükümete karşı dava açmak için kullanacağını ısrarla anlatırken konuğun gözleri canlanmıştı. İşbirliği yapan Nogly projeyi üstlenmiş ama eski casusu bir kimlik tespitinden geçirmek için Moyzisch ile buluşturmuştu. Bazna Innsbruck'taki karşılaşmalarını şöyle tarif etmişti: "Birbirimize soğuk soğuk gülümsedik, ikimiz de hayatın diğerini ne hale getirdiğini görmek için birbirimize araştıran gözlerle baktık. Birbirimize özel bir sempati duymadık. Büyük maceramız ikimizi de ödüllendirmemişti."[23]

Nogly bundan sonra yazar için kasım başında bir basın konferansı düzenlemişti. Hem çıkacak olan kitabının hem

de planladığı mahkemenin reklamını yapmak isteyen Bazna, casusluk yapmasına kısmen savaş döneminde Almanya'ya duyduğu sempatinin neden olduğunu iddia etmişti. Ancak yayın başarılı olmaktan çok uzaktı ve büyük bir maddi kazanç getirmemişti. Yine de olaya duyulan ilgi, yerel televizyonlarda gösterilen bir belgesel dizisine alınmasını sağlamıştı. Bazna'nın kitabı, yeni ailesinin İstanbul'da uygunsuz bir apartmanın üst katında "çok sıradan bir dairede" kaldığını anlatarak sona eriyordu. Ticaret yaparak düzensiz bir gelir elde ediyordu. Karısıyla beraber artık tamamlanmış olan Çelik Palas Oteli'ni ziyaret ettiklerinde, lobide oturup serinlemek için bir içecek alacak paralarının olmadığından yakınmıştı. Gerçekten Alman hükümetine karşı bir tür tazminat veya maaş almak için dava açmış, ilk başta toplam 1,7 milyon mark istemiş, sonradan küçük bir aylığa razı olmuştu. Biraz daha akıllı biri, davanın ve taleplerin düşeceğini hemen anlardı. Yine de Bazna Almanya'da kalmayı tercih etmiş ve anlatıldığına göre Aralık 1970'te orada ölmeden önce Münih'te gece bekçisi olarak çalışmıştı. Altmış altı yaşındaydı.[24]

Tüm dünyada sayısız insan Çiçero vakasından, *Beş Parmak* filmiyle haberdar olmuş, eleştirmenlerin övdüğü ve son derece popüler olan bu prodüksiyon, olayın kamuoyuna açıklanmasından hemen sonra Moyzisch'in kitabından uyarlanmıştı.[25] Darryl F. Zanuck hemen Twentieth Century-Fox adına sinema haklarını almış, Michael Wilson'ı bir senaryo hazırlamakla ve Joseph Mankiewicz'i de filmi yönetmekle görevlendirirken James Mason ve Danielle Darrieux mükemmel bir kadroya öncülük etmişti. Filmin üstün bir sanat eseri ve sürükleyici bir eser olarak ortaya çıkması, yapımcılarının hem konusu hem

de karakterlerle ilgili olarak büyük ölçüde sanatçı özgürlüğünden faydalanmalarını temel alıyordu.

Mankiewicz özellikle de *Perde Açılıyor* (1950) filmini yazdığı ve yönettiği için daha yeni dört Oscar ödülü kazandığından, 1951'de muazzam bir prestije sahipti. Mankiewicz buna rağmen Zanuck ile sorunlar yaşamıştı ve son bir projeyle stüdyo sözleşmesinin şartlarını yerine getirdikten sonra sözleşmeyi sona erdirmeyi planlıyordu. Sonra yorumları için Wilson'ın senaryosu eline geçmişti. 12 Mayıs'ta "Çiçero Operasyonu" başlıklı senaryo için "çok heyecanlandığı" yanıtını vermişti. Son perdesinin "bildiklerinin en iyisi" olduğunu ve sadece belli yerlerde ve diyaloglarda "biraz sıkıştırmaya ve biraz daha fazla hünere" ihtiyacı olduğunu düşünüyordu. "Espri, seks ve heyecan gerek. Bence çok kısa bir sürede çıkarabilirim." Zanuck eğer senaryo yazarı olarak adının geçmemesini ve Otto Lang'ın prodüktörlüğünü kabul ederse, filmi üstlenmesine izin vermişti.[26]

Wilson projenin, 1940'larda stüdyonun çektiği yarı belgesel filmlerle bağlantılı olduğunu biliyordu. Kısa süre önce gün ışığına çıkmış casusluk hikâyesinin bağlamını, özünü ve önemini ortaya koymak için, sade bir ses ve başlıklı açıklamalar kullanmıştı. Türkiye'de özel olarak çekilen sahneler daha bir gerçekçilik katıyordu. Bundan sonra bir anlatıcı perdeleri birbirine bağlıyordu. Fakat hikâye hafiflikle ve alaycı bir espriyle gelişiyordu. Bilinen tüm alaycı yönleri özenle yükseltilmiş, kurgusal karakterler ve dolambaçlarla yenileri eklenmişti. Yönetmen diyalogları çekim boyunca ustalıkla tekrar işlemiş ve senaryonun tınısına ve cazibe katmanlarına can katmıştı.[27]

Senaryoya derinlemesine işlemiş olan aldatma ve ihanet konusu, sadece casusluk faaliyetiyle değil, cinsel beklentilerin yıkılmasıyla, birlikte komplo hazırlanan bir hamiden hırsızlıkla ve tehlikeli işlerin ve sırların karşılığını sahte banknot-

larla ödemekle de gösteriliyordu. Maddi çıkarlar veya kişisel beklentiler aşırı yüksek olduğu için, ikiyüzlü eylemler iyice abartılı görünüyordu. Bunun ardındaki insanların ahmaklığı alaycı bir dille ele alınıyordu: Her şey bir hilekârlık ve ihanet yarışının bir parçası haline geliyor, bu yarışta çeşitli oyuncular rakiplerini tekrar tekrar atlatmaya çalışırken sonunda kaderin öngörülmesi imkânsız cilvesine yeniliyordu.[28]

Film, açılışındaki iddialara rağmen olayları gerçeğe sadık kalarak işlemiyordu. Senaryo casus uşağa daha bir ışıltı katmış, unvan sahibi bir maceraperest kadını olaya karıştırmış, casusluğu kumarbazlık gibi ele almış ve çalınan belgelerin önemini abartmıştı. Karakterler değiştirilmiş ya da uydurulmuştu. Sir Hughe, Sir Frederic olmuştu. Diello adı verilen uşaktaki hiçbir şey; ne umarsız cazibesi, ne görmüş geçirmişliği, ne cilalı aksanı, ne de medeni tavırları gerçek Çiçero'dan alınmıştı. Bazna'nın Mason'la hiçbir ortak yönü yoktu.[29] Kontes Anna tamamen uydurmaydı. Bu figürün yaratılması, ihanet temasına sosyal alay ve romantik bir çeşitlilik katıyordu: Anna'nın bütün paralarını alıp kaçması, Diello'yu sonunda tehlikeli bir hırsızlığa zorlamıştı. Diğer karakterler de zıtlıkları ve hafif abartılı oynanmalarıyla espri katıyordu: Örneğin Moyzisch beceriksiz bir figür olarak çizilirken Travers adlı rakibi belirsiz bir saçmalıkla damgalanmıştı.[30] Bu gibi destekleyici unsurlar Çiçero ve Anna'yı daha sempatik göstermeyi hedefliyordu çünkü onların kişisel bir tarzı vardı. Bu yüzden nihai bir adalet duygusunu aktarmak için filmin alaycı bir şekilde sona ermesi gerekiyordu.

Beş Parmak filminin en önemli gerçek dışılığı, ilk olarak Moyzisch'in kitabının popüler kıldığı bir yanlış algılamayı desteklemesiydi: Diello'nun Müttefiklerin Overlord planlarını fotoğraflamış olması. Bir Alman yetkilinin yanlışlıkla İngilizlerin kıymetsiz belgeleri onlara yutturduğuna inanıp

fotoğrafları imha etmesi sayesinde bir faciadan kaçınılmıştı. Sinema açısından doruk noktasında böyle bir casusluk ve heyecan verici kaçış eylemi karşı konulamazdı. Rio de Janeiro'da çekilmiş ve Çiçero'nun tüm servetinin sahte banknotlardan oluştuğunu öğrendiği kapanış sahnesi de aynı ölçüde fantastikti. Yıllar boyunca çok sayıda izleyici, bu gibi kurgusal olayların tarihsel olarak doğru olduğuna inanmış olmalıdır.

Mankiewicz 1951 yazı başlarında, çoğunlukla aktörlerin yerine dublörlerinin oynadığı bir takip sahnesi için çekim yapmak üzere Türkiye'de yaklaşık yedi hafta geçirmişti. Bunu haber alan Bazna, para istemek için gelmişti. Bazna'nın kişisel bir görüşme için tercih ettiği otelin bahçesinde yapılan gizli toplantıya katılmayı kabul eden yönetmen, gizlice birkaç fotoğraf çektirmişti. Bunlar da Mankiewicz'in bütün bu temaslarına kattığı dramatik eğilimin bir parçasıydı; eski casusu "tanıdığım en aşikâr hain" diye nitelemesi de bir başkası. Gizli fotoğraflardan biri 1952 ilkbaharında, tamamlanmış olan filmi değerlendiren *Life* dergisinde çıkmıştı. Yine de yoksullaşmış olan eski casus, yönetmenin işine yarayabilecek bir katkıda bulunamamış ve ücret alamamıştı. Sonradan bitmiş haldeki filmi görünce, "Heyecan verici olduğunu düşünüyorum ama gerçek değil," dediği söylenmiştir.[31]

Stüdyo prodüksiyonu yaz sonunda başlamıştı.[32] Diyaloglarda değişiklikler çekim sırasında da sürüyordu ama bunun dışında işler rahatça akıyordu. Lang, Mankiewicz'le iyi çalışıyordu.[33] Yine de Mankiewicz ile Zanuck arasındaki eski kişisel sürtüşmeler, filmin son edisyonu sırasında tekrar su yüzüne çıkmıştı. Mankiewicz Zanuck'un "filmin son iki makarasını polo tokmağıyla" kestiğini iddia ederek stüdyoyu terk etmişti. Birbirlerine kızgın mesajlar göndermiş, hatta film övgüler aldıktan sonra bile yönetmenin kızgınlığı devam etmişti.[34]

Filmin adı bir muammaydı; Zanuck'un neden "Beş Parmak" adını seçtiği asla tam olarak açıklanmadı. Bir rakamın

bu prodüksiyonun, *92. Caddedeki Ev* ve *13 Rue Madeleine* gibi geçmişteki başarılı yarı-belgeselleri çağrıştırmasını sağlayacağını düşünmüş ve bir şeyi kavrayan bir elin, hırsızlığı ve hırsı sembolize ettiği kafasında canlanmıştı.* Filmin afişinde böyle bir el görülürken kendisinde bir el yoktu, bu yüzden de bu ad genel olarak anlamsız bulunmuştu. Mankiewicz'in görüşü böyleydi.[35] Ama bu adın, kitabın taşıdığı dosdoğru ismin ulaşamadığı bir gizeme uygun, baştan çıkarıcı bir cazibesi vardır.

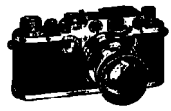
Sir Hughe *Beş Parmak*'ı özel bir gösterimde izlemişti. Filmin garip içeriğine kamuoyunun vereceği tepkinin resmi olarak nasıl karşılanacağından kaygılanan bir dışişleri bakanlığı heyeti filmi özel bir ortamda izlemiş ve Sir Hughe bundan az sonra filmin olaylara yaklaşımını değerlendirmişti. Bir muhabire, "Bence çok iyi bir film," diyerek takdir etmiş, filmin sanatsal yetkinliğini de dile getirmişti. Kendi kişiliğinin canlandırılması hakkında bir soru gelince espriyle karşılık vermişti. "Sanırım öyle büyükelçiler de var, böyle büyükelçiler de." Ama "çok hassas" bir konu olan tuzağa düşmek hakkında sorulardan kaçınmış, kibarca suskunluğu koruma ilkesine sadık kalmıştı.[36]

Beş Parmak 22 Şubat 1952'de Birleşik Devletler'de gösterime girince son derece övgü dolu yorumlarla karşılanmıştı. Bosley Crowther *New York Times* için yazdığı eleştiride filmi "edebi bir eğlence" ve "tam tadında bir macera öyküsü" olarak nitelemişti. İngiltere'deki eleştirel görüşler de aynı hattı takip ediyordu: *Daily Sketch* "Sürükleyici ve harika ölçüde eğlendirici bir film" derken, *The Times* "Özellikle efsaneye sağladığı katkılar, eğlendirme hedefini tutturuyor," diye kayde-

* Filmin orijinal adı *Five Fingers* (*İng.* "Beş Parmak") olmasına rağmen Türkiye'de *Ankara Casusu* ismiyle gösterime girmiştir. Metnin bütünlüğünün bozulmaması adına, filmi orijinal adıyla kullanmayı uygun gördük. (ed.)

diyordu.[37] Mankiewicz de Wilson da bu çalışmaları sayesinde Oscar'a aday gösterilmiş, Mystery Writers Guild de imrenilen "Edgar" ödülünü Mankiewicz'e sunmuştu.[38] Televizyonun ve renkli filmlerin rekabetine rağmen, film stüdyoya önemli bir kazanç sağlamıştı.[39] Film eleştirmenleri yıllar sonra bile prodüksiyonun kalitesini ve cazibesini övmeyi sürdürmüştü. Savaştan sonraki ilk casus filmleri gerçekçi olmaya çalışarak kasvetli ve öğretici bir hava yayarken burada casusluk hafiflikle ve belirsiz bir mesajla yapılıyordu.[40] Mason da *Beş Parmak*'tan memnun kalmıştı. Yıllar sonra bunun, o zamana kadar yapılmış olan "duyarlı" casus filmlerinin en iyisi olduğunu düşündüğünü söyleyecekti.[41]

Beş Parmak gerçek olayları söylentilerle ve fantastik görüşlerle çok akıllıca karıştırarak, çekiciliği ve tam zamanında gösterime girmesiyle izleyicilerin görüşlerini etkilediği için, Çiçero vakası hakkındaki tartışmalarda baskın bir konuma yerleşmişti. Herhangi birinin İngiliz sırlarını böyle kolayca çalabileceğine inanmayı reddedenler, hem filmin içeriğinden hem de gördüğü ilgiden nefret ediyordu. Filmde uydurulan ve değiştirilen şeylerin, bütün bu olayın kişisel çıkarlara hizmet edecek şekilde çarpıtılıp bağlamından taşırıldığını gösterdiğini savunuyorlardı.[42] Aynı zamanda temel hikâyenin gerçek olduğunu bilen çoğu izleyici, filmin ayrıntılarının tamamının doğru olduğunu sanmış olabilirdi. Fakat film, üstün nitelikte de olsa popüler bir eğlence amacıyla çekildiğinden, hikâyeyi süslemek için malzemeyi şekillendirmekte özgürdü. *Beş Parmak*'ın tamamlanması, Mankiewicz'in sinema kariyerinde parlak bir dönemi sona erdirmişti. Bundan sonraki projelerinde, önceki filmlerini ayrıksı kılan becerileri ender olarak sergileyebilecekti.[43]

14.

GERİYE KALANLAR

Çiçero'nun cesur hamleleri, onu İkinci Dünya Savaşı'nın en başarılı casusu kılmıştı. Yaklaşık dört aylık casusluğu boyunca önemli sayıda kıymetli İngiliz belgesinin fotoğrafını çekmeyi becermişti, üstelik 1943-1944 kışı ortasındaki bu kritik dönemde, askeri yüzleşme anı da yaklaşıyordu. Elde ettiği bilgiler, düşmana Müttefiklerin stratejik planlama hakkındaki konferanslarını ve önemli yerel pazarlıkları anlamasını sağlıyordu. Hiç kuşkusuz bu casusluk ölçülmesi imkânsız bir zarara yol açma gücüne sahip, sıra dışı bir güvenlik zaafını temsil ediyordu. Fakat İngilizler göz alıcı miktarda ve nitelikte kayıplar vermelerine rağmen, Alman liderlerin bu gizli bilgileri daha geniş ve etkin biçimde kullanmayı becerememesinden dolayı gerçekte çok az zarara uğramıştı. Casus da uzun süre kazancının tadını çıkaramamıştı.

Böyle etkileyici bir öykünün çeşitli tepkilere ve çelişen görüşlere yol açması hiç şaşırtıcı değildir. Göz boyamaya çalışanlar olguları abartarak sansasyonel iddialarda bulunmuş; utanan resmi makamlarsa olayları ve kayıpları karartarak küçük göstermiştir. Ancak casusluğun gerçek niteliği ve boyut-

ları açığa çıkmış, operasyonun en önemli özelliklerinin nesnel bir tablosunu çizmenin zamanı çoktan gelmiştir. Casus ve çalışma yöntemleri, verilerin işlenmesi, casusluğun süresi veya kopyalanan kâğıtların sayısı ve türü hakkında birkaç soru kalmıştır. Casusun keşfedilmeden nasıl kaçmayı becerdiği, ne kadar para ödendiği ve emeklerinin neden çok az etki gösterdiği gibi diğer sorular da hâlâ güçlük çıkarmaktadır. Ancak mevcut kanıtlar dikkate alındığında, çoğu yanlış algılama çözümlenmiş veya kısıtlanmıştır.

Bu casusluk temel yönleriyle amatörce ve eski moda bir olaydı, istihbarat eğitimi veya önceden deneyimi olmayan, çalışma yöntemleri çok basit bir kişi tarafından yapılmıştı; bu özellikleriyle hem savaş dönemindeki müfettişleri hem de sonraki bazı yorumcuları afallatmış ve yanıltmıştı. Berlin uşağın hikâyelerini ve açıklamalarını çekinerek sonunda kabul etmiş; İngiltere'den gelen güvenlik uzmanları olanları çok geç fark etmişti. Hem evde bir uşağa casusluk yapma fırsatı tanıyan şartların bulunması hem de bu yaltakçı uşak kadar sıradan birinin böyle göz alıcı sonuçlar elde edebilmesi, istihbarat profesyonellerine inanılmaz görünmüştü. Ama gerçekten de operasyon, Almanlardan sadece özel anahtarları kopyalarken yardım alan ve metresinden ara sıra tam zamanında bir uyarı veya ufak bir destek gören, tek bir kurnaz adam tarafından tasarlanmış ve gerçekleştirilmişti.

Kimdi bu casus, nasıl bir adamdı? Kişiliği ve iddiaları onu ilgi çekici bir çalışma konusu yapmakla birlikte, ihtirasların, manipülasyonlarının, fantezilerinin, kibrinin, güvensizliklerinin ve gösterişçiliğinin bu casusluk operasyonunda pek önemi yoktu. Buna rağmen bazı noktalar açıklığa kavuşturul-

ması gereken hatalara sebep olmuştu. Bazna kendi iddiaları sonucu bir Arnavut olarak tanınmıştı, oysa kendini Türk olarak görüyordu. Altyapısını uydurma hikâyelerle süsleme ve yaşamını dramatize etme eğilimi, işverenlerine karşı İlya, Diello, Elias gibi farklı isimler kullanmasını da açıklamaktadır. Moyzisch ile ilişki kurarken "Pierre"in uygun bir kod adı olduğunu düşünmüştü. Uydurma adlarını, değiştirdiği imaja ve rollere göre seçiyordu. Bazna aynı zamanda Moyzisch'in düşündüğünden çok daha gençti: Casusluğa başladığında henüz kırk yaşında değildi. Alışılmışın dışındaki tipi ve kelliği, temasta bulunduğu Moyzisch'i yanıltmış olmalıdır. Ancak Moyzisch, Çiçero'yu dürten sosyal ihtiraslarını ve taşkınca hırsını vurgulayarak uşağın karakterini ve güdülerini çok zekice kavramıştı. Para için casusluk yaptığına dair hiçbir soruya veya kuşkuya yer yoktur. Çiçero'nun sonradan dile getirdiği, ülkesinin tarafsızlığını ve güvenliğini koruma gibi dürtüler yalnızca itibarını düzeltmek için tasarlanmış bir açıklamaydı.

Casusluğun dikkate değer bir özelliği de teknik basitliğiydi. Olay ne karmaşık bir planlama ne de bilimsel bir teçhizat gerektiriyordu. Tersine sadece iyi bir fotoğraf makinesi ve sıradan filmlerle çalışan yetenekli bir amatör fotoğrafçı, uydurma bir ayaklık ve normal bir lambanın yardımıyla tatmin edici ölçüde okunabilen malzemeler üretiyordu. Almanların Çiçero'nun kabiliyetlerinden ve anlattığı prosedürlerden kuşku duymasını anlamak mümkündür; yine de bir deney yapsalar, Çiçero'nun elde ettiği sonuçların gerçekten yapılabilir olduğu göstererek kuşkularını azaltabilirdi. Sonunda casusun anlattıklarını kabul etmişlerdi. Fakat sonraki yazarlar bunu tek başına nasıl becerdiğini sorgulamıştı.[1]

Bu vakada, casusluk hikâyelerine sık sık katılan fiziksel hesaplaşma durumu yoktur: Uşağın faaliyetlerinin başarısı,

hiç şiddet olmadan çalışıp sonuca vardığı anlamına geliyordu. Tabancalar patlamıyor, kimsenin canı acımıyordu. Gerçekten de olaya karışan başlıca kişiler sonradan hikâyelerine heyecan verici öğeler katmayı gerekli bulmuştu çünkü sırf psikolojik gerilim ve endişeler yeterli cazibe yaratmaya yetmeyebilirdi. Sinema filmi çekenlerse sonunda bir tuzağa düşme ve tüyler ürpertici bir kaçış sahnesi uydurarak bunların hepsini geçmişti. Fakat bu gibi dramatik çatışmalar ve tatmin edici doruk noktaları ne kadar sevilse de casusluk vakasının gerçek niteliklerini yanlış temsil ediyordu.

Çiçero operasyonu bir şanstan doğmuştu ve Alman planlamasına hiç minnet borçlu değildi. Casusu işe alan Berlin değildi; Bazna'yı kontrol etmesi veya yönlendirmesi de olası değildi. Almanlara hizmetle yükümlü bir ajan değil, tersine, malını satabileceği en makul pazar olarak Almanya'yı gören bağımsız bir fırsatçıydı. Alman büyükelçiliğindeki yüksek rütbeli bir görevliyi tanıması da eylemlerinin akışını belirlemesine yardım etmişti. Ancak Berlin teklifini geri çevirse veya hırsını tatmin etmese Bazna da filmlerini başkalarına, kendisinin de belirttiği gibi en muhtemel olarak, zaten hep kuşkucu olan Ruslara götürürdü. Aklınca en iyi şartları ve azami kâr etmeyi hedefleyen akıllı bir iş insanı gibi davranıyordu. İlk temas kurmasının garip gelmesi ve kendi temkinlilikleri yüzünden Almanların kuşkuları tırmanmış, havadan kucaklarına düşen bu fırsata tam olarak güvenmelerini geciktirmişti. Her durumda Papen'in sonradan söylediği, "Belgeler tamamen şans eseri elimize geçmişti," cümlesi, Almanların talihini tam olarak tarif ediyordu.[2]

Çiçero'nun teklifinin Almanya'da ilk karşılanış tarzı ve oradaki güç kavgalarının yapısı, casusun başarısını ve hayatta kalmasını açıklamaktadır. Jenke ile geçmişten gelen temasları, teklifine kulak verecek birini bulmasını sağlarken casu-

su Abwehr yerine Moyzisch'e yönlendirme kararı da kabul edilmesi ve güvenliği açısından kritikti çünkü SD başkanının ihtirasları ve sıkı güvenlik önlemleri, casusa kucak açılarak korunacağı anlamına geliyordu. Daha az sadık olan Abwehr ile temas kurulmuş olsa, casus kesinlikle sızıntılar yüzünden deşifre olurdu. Almanya, Moyzisch gibi kabiliyetli bir ajana sahip olduğu için de talihliydi. Böyle bir ilişki daima zor ve hassastır, hem sıkı hem esnek olmayı, aynı zamanda bağlantı kişisine uygun güvenceler verirken temkinli olmayı gerektirir; bu casusun kişilik özellikleri dikkate alındığında bunlar çok zor görevlerdir. Moyzisch operasyon alanında eğitim ve tecrübe eksikliğine rağmen genel olarak bu işi iyi becermiştir.[3] İki büyük başarısızlığı, gerektiğinde Çiçero'ya ulaşmak için güvenli bir yöntem ayarlamaması ve üstü örtülü soruşturmalar aracılığıyla bu adam hakkında daha fazlasını keşfedememesidir. Kitabında apaçık iddialarla kendini haklı çıkarmaya çalışması, sıkıntı veren bu noksanlarının farkında olduğunu yansıtmaktadır. Yine de Moyzisch'in ve Berlin'deki talepkâr üstlerinin Çiçero'yu kontrol edip yönlendiremediğini ve casusun hızına ve keyfine tabi kaldıklarını unutmamak gerekir. Moyzisch haklı olarak kişiden ziyade bilgileri vurguluyor ve tedirgin olan Çiçero'yu düşman etmekten korkuyordu.

Schellenberg kendi adına en başından beri Ankara'dan gelen belgeleri incelemek için hızla ve derinlemesine çalışıyordu. Hem casusun hem de getirdiği bilgilerin güvenilirliğini dikkatle araştırtmış, dışişleri bakanının yardımcılarıyla uşağa ödenecek paralar için tatmin edici koşulları sağlamış, boş yere düşmanın şifrelerini kırma umuduyla belgeleri inceleyecek üst düzey uzmanları ayarlamış ve bilgilerin özetinin ve analizlerinin hazırlanmasını ve dağıtımını denetlemişti. Fakat Schellenberg, bilgilerin denetimi hakkında Ribbentrop'un bakanlığıyla temel ve süregiden sorunlar yaşıyordu;

çok net olan emirlere uymayan Moyzisch, yeni bastırdığı fotoğrafları Papen'e göstermişti. Belgeler bu şekilde dışişleri bakanlığına büyükelçinin raporları aracılığıyla ulaşmıştı. Prosedür açısından iki kanalın kullanılması güçlük çıkarmıyor, hatta bakanlığın savaşı atlatan dosyalarından belgelerin kısmi bir kaydının elde edilmesini sağlıyordu; ama verilerin uygulanması hakkındaki uzlaşmazlıklar zaman içinde zararlı olacaktı. Schellenberg istihbarat raporlarının pek etkili olmadığı ve fikirlerini Hitler'in huzurunda şahsen savunamadığı için rencide olacaktı. Yine de belgeleri işleyiş biçimi kapsamlı ve tutarlıydı.

Casusun faaliyet döneminin, Almanlara ilk yanaştığı 1943 Ekim sonundan, fotoğraf çekiminin bittiği 1944 Şubat sonuna kadar sürdüğü gayet iyi belirlenmiş olsa da, başlangıç ve bitiş aşamaları hakkında çözülmemiş sorunlar vardır. Bazna'nın Busk için çalışırken değerli belgeleri kopyaladığı iddiasının pek inandırıcılığı yoktur. Her şeye burnunu sokmayı alışkanlık edinmiş olan hizmetkâr bazı kâğıtların fotoğrafını çekebilmiş olsa da sonradan bunların içeriğini abartmış ve casusluğunun tamamını dikkatle planladığını öne sürmüştür. Bazna ilk teklifinde Busk'ın evinde çektiği bazı fotoğrafların da bulunduğunu ve bu belgelerin Almanların gözüne girmesine yardımcı olduğunu ima etmişti. Aynı zamanda metresi de Busk'ların evine erişimini sürdürmesini sağlıyordu; ama orada fotoğraf çekmeye devam etmiş gibi görünmemektedir. İddia ettiğine göre orada fotoğraf çekmeye değecek bir şey bulamıyordu.

Bazna'nın casusluğu bırakmasının nedensel koşullarının yanında tarihi de kafa karışıklığına neden olmuştur. Moyzisch ile Bazna bu konuyu Kapp'ın nisan başında taraf değiştirmesiyle ilişkilendirerek dramatize etmeye çalışmıştır. Aslında casusluk beş aydan fazla sürmemiştir: Büyükelçinin martın

ilk üç haftası dışarda olması Bazna'nın resmi belgelere erişimini keserek casusluğunu sona erdirmiştir. Diplomat geri döndükten sonra tekrar faaliyete geçmesi mümkün olabilirdi ama olası değildi; edindiği servetten memnun olan ve artan riskleri değerlendiren uşak casusluğu bırakmıştı. Ancak büyükelçiliği ne zaman ve hangi koşullar altında terk ettiği açık değildir. Bazna 20 Nisan'da veya daha sonra istifasını vererek ayrıldığını söylemiştir. Bazıları zan altında kaldığı için işten çıkarıldığını ya da kısa bir süreliğine farkında olmadan Almanları aldatmak için bir kanal olarak kullanıldığını öne sürmüştür. Çiçero'nun ayrılışını bu görüşlere göre uyarlamak için mart başı gibi erken tarihler bile dile getirilmiştir. Yine de en önemli noktalar olarak, casusluğun şubattan sonra sona ermiş olması ve Bazna'nın hiç sorun çıkmadan çekip gitmiş olması, genel olarak kabul görmüştür.

Çiçero'nun kopyaladığı belgeler hakkında mevcut bilgiler, İngiliz belgelerinin ve içeriklerinin sahici olup olmadığı, kaç belgenin fotoğrafının çekildiği, casus aracılığıyla hangi sırların açığa çıktığı ve İngiltere'nin kayıplarının önemli ve ciddi boyutta olup olmadığı gibi bazı çekinceli noktaların çözülmesini mümkün kılmaktadır. Daha önce görüldüğü üzere, belgelerin orijinalliğini kanıtlama sorunu, 1970'lerdeki aldatmaca teorisyenlerinin Çiçero'nun yaklaşık iki ay sonra kontrol altına girdiğini ve bundan sonra da düşmana uydurmaca malzemeleri yutturduğunu iddia etmesi yüzünden geç de olsa belirsizlik yaratmıştır. Bu iddialar gerçek kayıpları erken dönemle sınırlıyordu. Fakat kuşkulu ifadelere ve kulaktan dolma söylentilere dayanan başarılı bir aldatmaca ifadesi kanıtları göz ardı ettiği için ayakta kalamamıştır. Sonuç olarak uşağın casusluk yaptığı aylar boyunca fotoğrafını çektiği belgelerin gerçekten de kaynak ve metin olarak tamamen sahici olduğu görülmektedir.

Çalınan belgelerin sayısı ve içeriği, belli sınırlar içinde, günümüze kalan kaynaklardan belirlenebilir. Söz konusu belgelerin sayısını bildiren kayıtlar bulunmadığından, malzemeyi elden geçirenlerin anımsadıkları en güvenilir bilgileri sunmaktadır, ama bunların tarifleri ve anlattıkları arasındaki farklılıkların da aşılması gerekir. Yine kaydedildiği üzere, Moyzisch Çiçero ile bağlantı halindeyken kırk ila elli film rulosu, yani yaklaşık 400 fotoğraf satın aldığını düşünüyordu. Makara başına ortalama poz sayısı makul olduğu halde, ödenen toplam ücrete ilişkin kendi hesaplamaları dikkate alınırsa, ruloların sayısı belki biraz fazladır. Berlin'de fotoğrafı çekilen belgeleri Almancaya çeviren kadın, toplam 130-150 kadar telgraf üzerinde çalıştığını tahmin etmiştir. Elbette büyükelçinin incelediği çoğu önemli belge birkaç poz gerektirmiş olacaktır, bu yüzden bu kadının tanıklığı toplam fotoğraf sayısıyla uyumludur. Her durumda, casusluğun niceliksel boyutu, belgelerin içerdiği bilgilerden çok daha az önemlidir.

Ele geçirilen raporlardaki ve mesajlardaki konuların kapsamı çok değişkendi ama belgelerin çoğu, Müttefikler arasındaki sorunlarla ve ileriye dönük stratejilerle ilgiliydi ve bir dizi üst düzey konferansta tartışılan konuları yansıtıyordu. Dışişleri bakanlığı Sir Hughe'yu daima fazlasıyla iyi bilgilendiriyordu. Büyükelçi ister rutin ister özel olsun diğer gelişmeleri ve faaliyetleri de takip ettiği için, çok çeşitli kaynaklardan gelen belgeleri düzenli olarak gözden geçiriyordu. Dolaysıyla bazı belgeler ekonomik ve ticari sorunlarla ilgiliydi. Herhangi bir gün eline geçecek belgelerin niceliğini ve niteliğini yalnızca şans belirliyordu. Fakat geceleri yanına aldığı belgeler, sakince ve derinlemesine gözden geçirmeyi gerektirecek kadar anlamlı veya karmaşık olduklarına göre, muhtemelen en önemli olanlardandı.

Belgeler iki alanda Müttefiklerin hedeflerine ilişkin sağlam bilgiler içeriyor ve düşman analistlere kritik gerçekleri ve fikirleri teslim ediyordu. Savaşı sürdürürken takip edilen geniş politika düzleminde, Müttefik konferansları hakkındaki raporlar geleceğe yönelik planların ana hatlarını gösteriyor ve güçler arasındaki gerilimleri açığa çıkarıyordu; o sıralar güncel olan Türkiye'yi savaşa sokma ya da en azından hava sahası ve radar istasyonlarıyla ilgili işbirliğini sağlama çabalarını ele alan malzemeler hemen kullanıma daha uygundu. Sofya hava saldırısı gibi bir olay fotoğraflarda ender olarak önceden anlatılıyordu; Çiçero'nun Overlord Operasyonu'nun sırlarını çaldığına dair yıllarca süren sansasyonel iddialar abartıdır. Almanların öğrendiği tek şey, operasyonun kod adıydı. Düşman istihbaratının zaman içinde bu terimi Kuzeybatı Avrupa'da planlanan büyük bir Müttefik operasyonuyla ilişkilendirmesi, çok sayıda kaynaktan gelen verileri daha sonra dikkatli analizlerden geçirmeleri sayesinde sağlanmıştı. O zamana kadar, işgalin esas bileşenlerinin her birine, yeni ve güvenli olan farklı adlar takılıyordu. Çıkarmaların yeri ve tarihi, olay gerçekleşene kadar gizli kalmıştı.

Düşmanın casus aracılığıyla ele geçirdiği istihbaratın değerini abartmak veya küçük göstermek kolaydır. Moyzisch ve Bazna kendi rollerini büyük göstermek için bu değeri abartma yönünde çarpıtıyordu; bazı İngiliz yazarlarsa ülkelerinin kayıplarını asgariye indirmek için küçük gösterme yaklaşımını benimsiyordu. Fakat açıkçası bilgilerin kendi içindeki değeri, Almanların bunlara inanmadığı veya politikalarını bunlara göre şekillendirmediği için fotoğrafların önemsiz olduğunu iddia ederek bir kenara itilemez. Benzer bir mantıksa, düşmanın zaten aşikâr olan ya da muhtemelen başka yollardan ele geçirmiş olabileceği şeyleri öğrendiğini savunuyordu. Bu iddialar, kaybedilen bilgilerin şans eseri fazla etkisi olmadığını

dile getirerek sırların kendi değerleri konusunu karartmaya hizmet etmektedir. Ancak düşmanın bu casusluk sayesinde kucağına düşenlerden yararlanmaması, güvenlik zaafının ciddiyetini mazur göstermediği gibi, casusluğun verdiği zararı da azaltmaz. Berlin'in ele geçirdiği kıymetli sırları etkin olarak kullanmaması, İngiltere için şanstı.

Türkiye'de çok az kişi Bazna'nın bu gizli rolünden haberdardı. Kendini ele veren bazı harcamalarının dışında, ihtiyatlılığı ve faaliyetlerine dışarıdan fazla dikkat edilmemesi, ihanet veya söylentiler aracılığıyla ifşa edilmeye karşı onu korumuştu. Becerikli Bazna kendince görevlerini iyi başarmış ve Sir Hughe'ya bir sersem imajı vererek ve çalışmaları veya davranışlarıyla ilgili kuşku uyandırmayarak asla dikkatleri üzerine çekmemişti. Uşağın arka arkaya değiştirdiği metresleri de onun casus olduğunu bilmelerine rağmen ciddi bir tehdit oluşturmamıştı. Almanlar arasında sadece Jenke'ler, Moyzisch ve Papen'den oluşan çok küçük bir suskun grup, Çiçero'yu ve çalışmalarını tehlikeye sokacak kadar çok şey biliyordu. Kapp'ın gelişiyle vaka hakkındaki bilgilerin iyice saklanması sona ermiş ama Amerikalıların sessizliği yüzünden Kapp'ın olaya karışması ve raporları geç etki göstermişti. Varlığından haberdar olan kişilerin kısıtlı olması casusu korumuş ve casusluğunun uzun süreli ve başarılı olmasını mümkün kılmıştı.

Ne polisin ne de çok etkili olan Türk iç istihbarat servisinin, Bazna'nın casusluk faaliyetlerini veya ani zenginliğini keşfetmiş gibi görünmemesi, pek şaşırtıcı değildir. Muhbirler tarafından deşifre edilmesi veya Moyzisch'in arada bir gözetlenmesi aracılığıyla tuzağa düşürülmesi olasılığı düşüktü.

Türk polisinin geceleri Moyzisch'in arabasını takip etmekten sorumlu olmadığı aşikârdır. Bazna'nın pahalı zevkleri ve alışverişleri de Moyzisch'in korktuğu gibi özel bir dikkat çekmemişti. Daha yeni yeni çeşitli yerlerden gelen görevlilerin ve iş insanlarının doluştuğu bir şehirde, hiç kimse Bazna'nın alışkanlıklarını, alışverişlerini ya da parasının kaynağını sorgulamıyordu. Bazna'nın bir kez daha şansı yaver gitmişti. Yerel yetkililer onun hakkında herhangi bir bilgiye veya kuşkuya sahip olsalar kesinlikle hızla harekete geçerlerdi çünkü casusluk kendi çıkarlarına tersti.

Sir Hughe şart koşulan güvenlik standartlarını göz ardı etmiş olmasa, elbette casusluk da mümkün olmazdı. Ülkesinin temsilcisi olarak son derece zorlu görevleri düzgün, yetkin ve vicdanlı bir şekilde yerine getiriyordu. Kişi olarak onu tanıyanların çok imrendiği bir espri anlayışına ve cazibeye sahipti. Fakat şöhretli bir entrika merkezinde ve savaş döneminde, özellikle de kilit önemdeki pazarlıkların yapıldığı sırada üstlendiği görevin sorumluluğuna rağmen, modası geçmiş güvenlik önlemlerine sadık kalmış ve kişisel alışkanlıklarından dolayı kötü kararlar almıştı. Evde çalışarak ve belgeleri geceleri yanında tutarak normal şartlar altında evdeki görevlilerin hiçbirinin sahip olamayacağı bir casusluk fırsatı yaratmıştı. Casus da diplomatın alışık olduğu dağınıklıktan, pazarlık zorluklarıyla derinlemesine meşgul olmasından ve belki de uyku hapı kullanmasından istifade etmişti. Bazı kanıtlar büyükelçinin, çalışma şekline mahsus olan tehlikeler hakkında güvenlik danışmanlarının uyarılarını bile ihmal ettiğini, kendi davranışlarının ve rahatlığının bunları nasıl çürüttüğünü fark etmeksizin, mevcut ve iyileştirilmiş güvenlik önlemlerinin yeterliliğine ve etkililiğine güvendiğini öne sürmektedir.

Aradan geçen yıllarda, Dışişleri Bakanı Bevin'in 1950'de meclise yaptığı konuşmada, Knatchbull-Hugessen'in uşağı-

nın büyükelçilik belgelerini çalmasını mümkün kıldığını kaydetmesini, birkaç gözlemci fazla kasıtlı bulmuştu: "Büyükelçi gizli belgelerin korunmasına ilişkin düzenlemelere uymuş olsa, uşak bunu yapamayacaktı." Talihsiz diplomat bundan sonraki değerlendirmelerinde genellikle bununla örtüşen kısa yorumlar yapmış ve ölçülü sessizliğini korumuştu.[4] Sir Hughe vaka hakkında açığa çıkan can sıkıcı haberleri sakin bir asalet ve tevekkülle karşılıyordu, bu tavrını 1971'de ölümüne kadar koruyacaktı.

Savaş dönemindeki yetkililerin ocak ayında bu olasılığın farkına vardıktan sonra güvenlik sızıntısını keşfederek tıkamayı başaramaması, hem dikkatlerine sunulan kanıtların gayet zayıf yapısını hem de sağlam iradeli büyükelçinin otoritesini yansıtmaktadır. Dulles'ten gelen raporlar sadece aralık başı tarihli belgelerin Almanların eline geçtiğini açığa vuruyordu; Sir Hughe ile yolculuk eden bir Türk yetkilinin bunların bir trende fotoğrafını çekmiş olması da gayet makul görünüyordu; yani İngilizlere yeni hava üsleri açılması hakkındaki ayrıntıları Papen'e bir Türk kaynağı vermiş olabilirdi. Aynı zamanda ne büyükelçilik personelinin dikkatle denetlenmesi ne de dışarıdan gelen uzmanların soruşturmaları, tesislerde veya prosedürlerde bir güvenlik zaafı bulmuştu. Yine de uzmanların içinde muğlak bir memnuniyetsizlik vardı, büyükelçinin çalışma rutininin bir tehdit oluşturduğundan kaygılanıyorlardı. Müfettişler evdeki hizmetlileri gözlemlemelerine ve sorguya çekmelerine rağmen kuşku uyandıran bir şey bulamamış, uşağın casusluk yapmak için fazla aptal olduğuna inanmışlardı. Büyükelçinin belgelerine ve sevimsiz uşağına işaret eden kanıtlar sonucunda nihayet bir tür ve bir ölçüde casusluk olduğu kabul edildiyse bile, bunun farkına çok geç varılmış ve hasar kısıtlanamadığı gibi suçlu da yakalanamamıştı.

OSS vakanın sonraki aşamalarında gizli ve garip bir rol oynamıştı. Dulles İsviçre'de MI6'ya verdiği uyarılarının, Çiçero'nun deşifre olmasını sağladığını düşünmekte haklıydı; casus arayışı başarısız olmuştu. Bu arada Amerikalıların kıskançlık ve anlaşmazlıklardan kaynaklanan kırgınlığı, yerel OSS temsilcilerinin önemli bilgileri İngiliz meslektaşlarından esirgemesine yol açmıştı. Çeşitli kademelerde sürtüşmeler vardı: Amerikalıların bölgeye ilişkin politik ve askeri görüşleri Churchill'in cesur hedeflerinden çok farklıydı; Ankara'daki Müttefik diplomatlar hep uyum içinde çalışmıyordu; acemi Amerikan meslektaşları Almanlara sızıntıyı sağlayınca, MI6 ajanları da işbirliğini kesmişti. İlk başlarda temas kurmaya ve sonuçlar elde etmeye fazla hevesli olan Amerikan istihbarat ajanları, dikkatsiz ya da Müttefiklerin davasına tam olarak sempati beslemeyen yerel yetkililere ve muhbirlere fazla güvenmişti. Dolayısıyla talihsiz bir profesyonel rekabet ve güvensizlik ortamı, yerel OSS'nin, büyükelçilik hizmetlilerinden birinin bir düşman casusu olduğunun anlaşıldığı hakkında derhal İngilizleri bilgilendirmesini önlemişti.

OSS aslında Çiçero'yla ilk karşılaşmasında olan biteni anlamamıştı. Kapp savaştan sonra araba takibi hakkındaki ifadelerinde bir Amerikan ajanının olaya karıştığını öne sürmüştü; bunun ardından Bazna'nın takip edenleri gördüğünü ve sonradan tanıdığını iddia etmesi tamamen saçmadır. Ancak anlaşılan, olay arabanın veya sürücünün özel olarak gözetlenmesinden değil, rastlantı sonucu gerçekleşmişti. Olanlar hemen bir soruna yol açmadığı için çok az önem taşımaktadır.

Kapp'ın gizli rolü ve bilgileri çok daha önemliydi. Moyzisch'in bürosunda çalışma fırsatını kazara elde etmişti çünkü hedefine ulaşmak için herhangi bir görevi üstlenmeye hazırdı; ayrıca Amerikalıların onun aracılığıyla ne kadar bilgi kazandığı da belirsizdir. Fakat bir casus bulunduğunu öğrenmiş

ve rapor etmiştir. Görünüşe göre Kapp bunun bir hizmetli olduğunu tahmin etmişti ama kod adının "Çiçero" olduğu haricinde bir şey öğrenememişti. Oynadığı tehlikeli rol için eğitimsiz ve duygusal olarak uygun olmayan Kapp, OSS'deki bağlantısı için büyük güçlüklere yol açmış olmalıdır; Kapp'ın öfke patlamaları akılcı olmaktan ziyade sahiciydi. Sonunda gençliğinin ve hayallerinin kurbanı olmuş gibi görünmektedir. Yine de Kapp Amerikan istihbaratına sıra dışı bir avantaj sağlamıştı. OSS'nin şubat ayında bir noktada Kapp'tan, İngilizlere bir casusu aramaları için derhal uyarı verecek kadar çok bilgi topladığı kesindir. Gelecek gelişmeleri beklerken sessiz kalma gibi aptalca bir karar alınması, bu iki servis arasındaki gergin ilişkilerin ciddiyetini öne sürmektedir.

Kapp'ın nisan başlarında taraf değiştirmesinden sonra meydana gelenler net değildir. Amerikalılar yerel İngiliz rakiplerini atlatmaya karar verecek kadar kinli miydi? Kapp Kahire'ye gönderilmeden önce hikâyesini MI6'ya anlattıysa, İngilizler Bazna büyükelçiliği terk etmeden önce casus hakkında haber almış olmalıdır. Fakat İngilizler Kapp'ın anlattıklarını ilk olarak Kahire'de duydularsa, bir tepki verip plan yapmak için çok az zamanları vardı. Kapp'ın verdiği bilgilere göre casus kesinlikle tespit edilebilirdi. Bazna görevini bırakmadan önceki birkaç gün içinde ona yanlış bilgiler yutturarak Kapp'ın iddiasını sınamak için kısa bir girişim olmuş muydu? Böyle bir adım, Bazna'nın yakalandığına ve kullanıldığına ilişkin sonraki yorumları açıklamaya yardımcı olurdu. Ancak Bazna bu noktaya gelindiğinde casusluğu bırakmıştı ve hiçbir şey kanıtlamak mümkün değildi; fakat uşağı ayrılırken Sir Hughe'nun soğuk davranmasının ardında Bazna'nın hiç tahmin etmediği nedenler olabilir.

Casusun talihi dört aydan uzun bir süre yaver gitmişti. Farkına varılmadan ve sıkılaştırılan güvenlikle ve soruştur-

malarla uğraşmadan kaçmayı başarmıştı; zaten bu önlemler çalışmalarını azaltmış ama tamamen durduramamıştı. Sonunda casusluğu bırakmasının nedeni, mart boyunca belgelere erişiminin olmaması ve yakalanma korkusunun artmasıydı. Amerikalıların bir casus bulunduğunu bildikleri halde bunu gizli tutmaları affedilemez çünkü görünüşe göre küçük hesaplarla Müttefiklerin davasının güvenliğini ve yeni operasyon planlarını tehlikeye atmışlardır. İstihbarat yetkililerinin, kişisel bir hizmetlinin ne gibi bilgileri çalabileceğini doğru tahmin edememesi, sorumsuzluklarını ve eylemlerini pek hafifletmemektedir.

Çiçero vakasının maddi yönleri hakkındaki belirsizlikler, üç uzlaşmazlık alanını kapsamaktadır. Ödemeler ağırlıklı olarak İngiliz sterliniyle mi, yoksa çok daha az değerli Türk lirasıyla mı yapılmıştı? Casusa toplam ne kadar ödenmişti? Paranın ne kadarı, gizli bir sahtecilik projesinde üretilen İngiliz banknotlarından oluşuyordu? Kayıp kayıtlar, çelişkili tanıklıklar, değişken hesaplamalar ve bu döviz konusunu küçük gösterme çabaları yüzünden bu gibi soruları yanıtlamak güçtür. Sonuçlar daima belirsiz kalacaktır.

Moyzisch'in uşağa genellikle Berlin'den aldığı İngiliz sterliniyle ödeme yaptığı iddiası diğer Almanların yorumlarında da yalanlanmamış, Bazna da İngiliz parasıyla ödeme talep ettiğini asla inkâr etmemiştir. Buna rağmen vakayı inceleyen bazı İngilizler, bu alışılmadık meblağların ortada dolaşmasını, Türk lirasının kullanılmasıyla açıklamıştır.[5] Bu yaklaşımın iki türlü cazibesi vardı; hem düşmanın başarılı kalpazanlık projesinden bahsetmeyi gereksiz kılıyor hem de kaybedilen bilgilerin parasal değerini ve önemini azaltıyordu. Yine de

kanıtlar ve koşullar bu yorumu desteklememektedir. SD'nin Çiçero'nun talebini reddetmek için hiçbir gerekçesi yoktu; elinde gerekenden fazla sahte banknot vardı, uşak elindeki büyük miktarlarda yabancı paraya erkenden dikkati çekerek kendini tehlikeye atmaması yolunda uyarılacak ve ödemeler basit ve gizli tutulacaktı. Yerel para karşılığında döviz bozdurma işini Moyzisch şahsen yapmak zorunda kalacak, hiç hoş olmayan kuşkular uyandırarak belki de sahte banknotların derhal dikkatle incelenmesine yol açacaktı; bu şartlar büyükelçilik personeli ve Almanya için bariz riskler ve yan etkilerle doluydu. Görece küçük miktarlarda dolar ve mücevher elde etmede yaşadığı sorunlar bile bununla kıyaslandığında ufak görünecekti. Bazna savaştan sonra sahte İngiliz banknotlarını harcadığı için yaşayacağı yasal güçlükleri kesinlikle hiç beklememişti.

Çiçero'nun 1940'lara kadar casusluk tarihinde bir casusa ödenmiş olan en büyük miktarda nakit para aldığı kuşku götürmezdir. Ancak toplam rakam üzerinde anlaşmazlıklar sürmektedir ve farklı meblağların ödendiği bildirilmiştir; Moyzisch Müttefikler tarafından sorguya çekilirken birkaç farklı rakam vermiştir. Moyzisch'in casusa kabaca 300.000 sterlin ya da geçerli kurla yaklaşık 1,2 milyon doları ya sterlin cinsinden ya da bazen bazı özel araçlarla ödediği yönünde yayımlanmış olan ifadesi, çoğu analist tarafından çekinerek kabul edilmiştir.[6] Sadece tek bir sevkıyatta SD'den film alımları için gerektiği gibi harcanmak üzere 200.000 sterlin aldığını iddia etmişti. Hiç kuşkusuz bu işlemler için özenle hesap tutması ve ödemelerin toplamını hatırlaması gerekiyordu. Schellenberg söz konusu rakamın 300.000 sterlin kadar olduğu sonucuna varmıştı.

Ne kadar sahte para kullanıldığı hakkında tedarikçiler arasında bir uzlaşma yoktur, ama SD, operasyonun maliyetlerini

karşılamak için ara sıra Reichsmark havale yapılarak dışişleri bakanlığından büyük meblağlar almıştır. İstihbarat servisi casusa kendi değersiz banknotlarıyla ödeme yaparken, Reichsmark cinsinden aldığı bu paranın mümkün olduğunca büyük kısmını saklamış olduğu kuşkusuzdur. Yine de Schellenberg ödemelerin yaklaşık yarısının hakiki banknotlardan oluştuğunu, yani sahte parayla ödenen kısmının herhalde 150.000 sterlin olduğunu kaydetmişti.[7] Görünüşe göre Bazna da bu hesabı kabul etmişti çünkü Alman hükümetine karşı açtığı davada, Schellenberg'in belirttiği meblağ kadar tazminat istemişti. Kendi başına ne kadar sahte banknotun ödendiğini belirlemesi mümkün değildi. Yine de sahte banknotların kolayca elde edildiği dikkate alındığında, ödemelerin yarısı için gerçek paranın kullanılmış olması muhtemel görünmemektedir. Moyzisch dönüp baktığında, Çiçero'ya verilen sadece 35.000 sterlin, 20.000 dolar ve 2000 dolar değerinde elmasın sahici olduğunu düşünüyordu.[8] Sonradan inkâr etmesine rağmen, Berlin'den gelen yeni banknotların sahte olduğunu aslında daha o zaman fark ettiğinden kuşkulanmak güçtür.

Bazna aç gözlülüğü ve aşırı güveni yüzünden Almanlar tarafından sürekli kandırıldığını göremeyecek kadar kördü. Bir şeylerin ters gittiğini hiç fark etmemişti; ne paraların kökenini, ne sayısını ne de yeni hallerini sorgulamıştı. Daha az güvenli ve daha zeki insanların akıl edeceği hassas önlemlerin hiçbirini almamıştı. Bu paralardan ve casusluktan sıyrılmak için paraları hızla ve gizlice bozdurmak için hiçbir girişimde bulunmamıştı; huzur içinde marifetlerinin tadını çıkarabileceği başka bir ülkeye göçerek kayıplara karışma çabası da yoktu. Alıştığı ortamlarda zengin ve itibarlı bir hayat sürdürme hayali çok cazip gelmişti. Zekâsıyla övünen bir adam için, kendinden daha akıllı kişiler tarafından biraz fazla kolaylıkla kandırılmıştı. Savaştan sonra Alman hükümetinden tazminat

elde etmeye yönelik nafile çabaları, kendini ne kadar derinden mağdur gördüğünü göstermektedir.

Vakanın mali özelliklerini şekillendiren ve sonunda alaycılık katan etkenler, büyük ölçüde şans eseriydi ve zamanla ortaya çıkmıştı. Bazna ilk başta yüksek bir fiyat koymuştu çünkü Sir Hughe'yu ne kadar süre aldatabileceğini baştan bilmesi imkânsızdı. Geçen aylar içinde elde ettiği sermaye karşısında kendisi bile şaşırmıştı. Aynı zamanda Almanya fotoğrafları satın almayı kabul ettiği için talihliydi. Bazna Moskova'ya yönelmiş olsa, kesinlikle daha mütevazı ölçekte bir ücret alırdı. Zaten Berlin de Bazna'yı tatmin etmek için hiç kuşku duyulmayan bir araca, yani sahte banknotlara sahip olmasa, operasyonun artan maliyetlerini karşılamayı sürdüremezdi. Sonradan ödemeleri azaltmasının gerekçesi, para kıtlığından ziyade kendini koruma ihtiyatlılığını ve sağduyusunu yansıtıyordu. Almanya bu kadar büyük meblağları sahici yerel para cinsinden veya mücevher veya altın olarak temin etmesi istenmiş olsa, hiç kuşkusuz fiyat konusunda daha sıkı pazarlık yapardı.

Türkiye casusluk olayının gelişmesi veya sonuçlarını şekillendirmede doğrudan bir rol oynamamışsa da, hükümet uşağın casusluk yaptığını keşfetmemişti; ama hem yerel şartlar hem de ülkenin stratejik önemi, Çiçero vakası için hayati etkenlerdi. Savaş döneminde gergin bir ortamın ve yaygın entrikaların hâkim olduğu bu tarafsız ülkede bulunan fırsatlar, savaşan güçlerin temsilcileri arasındaki hem düşmanları hem dostları hakkında istihbarat toplama rekabeti ve herhangi cesur bir maceraperestin yaramazlık yapma olasılığı, bir casusluk vakası için en uygun şartları sağlamıştı. Üstelik çatış-

madaki iki tarafın da en önemli hedefi, Ankara'nın savaşa girmeye ve askeri işbirliğini kabul etmeye yönelik kararlarını etkilemekti. Türkiye sadece Boğazlardan geçen hayati gemicilik rotalarının bekçisi olmakla kalmıyor, aynı zamanda üç büyük güç blokunun kesişme noktasında yer alıyordu: kuzeyde Sovyetler Birliği, Ege bölgesi ve Balkanlarda Mihver güçleri, güneydeyse Batılı Müttefikler. Çiçero'nun sağladığı bilgilerin başlıca faydası, İngiltere'nin Ankara'nın işbirliğini kazanma çabalarını, Almanya'nın boşa çıkarmasını sağlamak olmuştu.

İngiltere'nin Türkiye'den destek alma çabalarının ardındaki itici güç Churchill'di. Ülkesinin müttefikiyle ilişkilerinde pek çok şeyi uzun süre doğal karşıladıktan sonra, Churchill şimdi bir kez daha planlarının önündeki pratik engelleri göz ardı ediyor, başkalarının çok az başarı şansına sahip olduğunu düşündüğü bir vizyonu kabul ettirmeye çalışıyordu. Başbakanın planları için temel aldığı olaylar ve zamanlama da sorunları artırıyordu. İngiliz güçleri sonbahardaki taarruzlarında Ege adalarını elde tutmayı başaramamıştı; İtalya'daki Müttefik birlikleri öngörüldüğü kadar hızla ilerlemeyi ve Roma'yı 1944 başında almayı başaramamıştı; İngiltere'nin Batı Avrupa'da yaklaşmakta olan operasyonlarda gerekecek kaynakları kaydırmak için zamanı azalıyordu. Hem İngilizlerin zayıflığı hem de Londra'nın Ankara'nın beklediği asgari şartları karşılamayı beceremmemesi dikkate alındığında, Churchill'in çatışmaları önemli ölçüde Balkanlar'a yayma umutları hiç gerçekçi değildi. Basitçe İngiltere'nin Türkiye'ye sunabileceği çok az şey vardı, hatta hiçbir şeyi yoktu. Bu şartlar altında Churchill'in bunca usandırıcı hafta boyunca hedeflerinin peşinden gitmekte ısrar etmesini, sadece Sovyet gücünün yayılmasından duyduğu derin kaygıları açıklayabilir.

Pazarlıkların başarısızlığı, İngiltere'nin savaş döneminde Türkiye ile ilişkilerinin en dip noktaya inmesine ve İngiliz li-

derin planlarını ve politikalarını tekrar gözden geçirmesine sebep olmuştur. Türklerin geri adım atmamasının doğrudan sonucu olarak, bir zamanlar öngörülen Balkan operasyonları iptal olmuştu. Yine de Churchill dışında başkalarının bu sonuca üzülüp üzülmediği kuşkuludur. Diğer yetkililer insan ve tedarik kaynağı için öncelikli olarak Fransa'nın planlandığı gibi işgalini vurgulamayı sürdürüyordu. Ancak çok sayıda Mihver birliği, herhangi bir İngiliz tehdidi yüzünden olmasa da Balkanlarda bağlı kalmıştı. Aynı zamanda İngiltere, Türkiye'yle ilişkilerinde çok daha katı bir tavır benimsemişti. Örneğin politik hesaplar, ekonomik savaşın hedeflerine ulaşmak için aşırı baskı uygulanmasını artık engellemiyor ve tarafsız Türkiye'nin kendini Batı demokrasilerinden yalıtma seçiminin olası etkileri hızla gözler önüne seriliyordu. Bu yeni yaklaşım kısa sürede sonuç vermişti ama bu ani değişiklik için önceki politikaların büyük ölçüde başarısız olduğunu kabullenmek gerekmişti.

Çiçero gerilimin arttığı bu dönemde Almanya'ya sorunlarla ilgili değerli bilgiler sağlamıştı. Buna rağmen ne Çiçero'nun casusluğunun ne de Papen'in gizli bilgileri kullanarak attığı herhangi bir adımın, bu sorunları ortaya çıkarmada veya şekillendirmede pek bir rol oynamadığı açıktır. Bilgiler esasen düşmanın pazarlıklarda önemli bir ilerleme kaydedemediğinin teminatıydı.

Türk liderler dış ilişkilerdeki ihtiyatlarının meşru olduğunu düşünüyordu ve sırf İngiltere'yi memnun etmek için erkenden yükümlülük altına girerek ülkelerini tehlikeye atmamaya veya zayıflatmamaya kararlıydı. Ankara'nın beklediği faydalar da dahil olmak üzere oynayacağı rolden memnun kalana kadar askeri müdahaleye direnmeye ve egemenliğini korumaya ısrar etmesi, Fransızcada *attentisme*, yani "bekle ve gör" politikası olarak tarif edilmiştir. İhtiyatlı Türk hüküme-

ti zamana oynayarak, özellikle Moskova'nın hangi vaatleri almış olabileceğini ve neden bölgesel konularda sessizliğini koruduğunu keşfetmeyi umuyordu. Elbette bu gibi konular netleştirilene kadar Türk liderlerin İngilizlerle tartışmaları uzatmak için uydurma da olsa makul bahaneler yerine abartılı silah taleplerini kullanması güç değildi. Kahire'deki aralık toplantılarının ardından, Roosevelt ve diğer Amerikalıların da anlayışlı davranacağını anlamışlardı.

Açıkçası Türk politikasında çıkarlara uygun ama samimi olmayan öğeler vardı.[9] İngiliz yetkililer eleştirilerin hedefine Menemencioğlu'nu koymuştu, oysa dışişleri bakanının sadece 1943-1944 yıllarında Türk liderler arasında açıkça geniş destek bulan bir politikanın sözcüsü olduğu dile getirilmese de kabul ediliyordu. Sir Hughe ve diğerleri bu noktayı Churchill'den çok daha iyi anlamıştı. Ülkesine hizmete derinden bağlı olan Menemencioğlu Nazi Almanya'sına saygısından değil, ülkesinin çıkarlarını kollamak için bu şekilde davranıyordu. Katıldığı pazarlıklar hakkında bazı şeyleri kısmen Papen'e söyleyerek dengeyi korumaya çalışıyordu; buna rağmen düşman büyükelçinin gizli bir bilgi kaynağına sahip olduğuna dair özel bir uyarıyı İngilizlere tam zamanında vermişti.

Ancak Ankara'nın taraf tutmada kararsızlığının uzaması Almanları teşvik etmişti. Türk liderler müttefiklerini ne kadar derinden bıktırdıklarını ve savaşın akışının, Türkiye'nin Müttefiklerin planlarını etkileme gücünü ne kadar büyük ölçüde tükettiğini çok geç idrak etmişlerdi. Bunun ardından politik baskıları hafifletmek ve ekonomik yaptırımlardan kaçınmak için attıkları adımlar onlar için utanç vericiydi. Sonunda Ankara'nın ilk başta beslediği İkinci Dünya Savaşı'nın kargaşasında biraz avantaj veya toprak kazanma umutları boşa çıktı; çatışma sona erdiğinde Türkiye hem Balkanlarda hem

de kuzey sahili ve sınırı boyunca bir Sovyet tehdidiyle karşı karşıyaydı.

İstihbarat alanındaki temel bir görüş, bir rakibin planları veya kabiliyetleri hakkındaki bilginin gerçek değerinin, avantajlı kullanımında yattığını savunur. Almanların Çiçero vakasından çıkardıkları gerçek kârın toplamını nesnel olarak değerlendirmek için belli durumlara ve sonuçlara bakmak gereklidir. Moyzisch'in bu gizli bilgilerin göz ardı edildiğine dair temelsiz iddialarını kabul etmek kadar, Papen'in bunların etkisi hakkındaki abartılı tezlerine inanmak da yanıltıcıdır.[10] Belgeler bazı amaçlar için kısıtlı fayda sağlamıştı. Büyükelçinin incelediği belgeler ender olarak güncel çarpışmaları etkileyen bir istihbarat içeriyordu (Sofya'nın bombalanmasına ilişkin ifadeler açıkça bir istisnaydı). İngiliz belgelerine sahip olmak, Almanlara en önemli şifreleri kırarken yardımcı olmamıştı. Ama bu bilgi kaynakları üç alanda son derece kıymetli olmuştur ve gelişmeler açısından taşıdıkları önemin özellikle gözden geçirilmesi gereklidir. Kritik pazarlıkların ve planlamaların yapıldığı bir dönemde İngilizlerin Türkiye'deki hedeflerinin görülmesi yerel ve acil önem taşıyordu. Batılı Müttefiklerin kıtayı işgal için beklenen saldırılarını nereden başlatacaklarını açığa çıkarmaya yarayan belgeler de vardı. En geniş düzlemde, bu artan kanıtlar, düşmanlarının gücü ve kararlılığı karşısında Almanların zafer kazanma ümitlerinin tükendiğini açığa çıkarıyordu.

Papen, düşmanın kendi belgeleri aracılığıyla Türkiye'den askeri işbirliği sağlama çabalarını takip ederek önemli bir avantaj kazanmıştı. Yine de Sovyetler'in genişlemesine dair eski korkulara oynama ve Türk şehirlerinin bombalamaya

maruz kalabileceği tehditleri de dahil olmak üzere, Ankara'yı tarafsız kılma ve hayati krom teslimatını koruma amacıyla kullandığı yöntemler, en fazla Türk liderlerin şimdilik herhangi bir yükümlülükten kaçınma kararlılığının altını çizmeye yaramıştı. Bir seferinde Papen Türkiye'nin İngiliz baskılarına boyun eğebileceğini düşünerek tehlikenin derecesini o kadar yanlış değerlendirmişti ki, Menemencioğlu'na gönderdiği şiddetli protestoda gizli bilgilere sahip olduğunu açığa vurmuştu. Ankara'nın tavrı dikkate alındığında bu müdahaleye hiç gerek yoktu; İngilizlerin büyükelçilik güvenliğini tekrar kontrol etmesiyle sızıntı kaynağı keşfedilmiş olsaydı, casusluk operasyonunu da mahvedebilirdi. Fakat Papen bu riske girmekte haklı olduğunu düşünüyordu ve sonradan Moyzisch tarafından eleştirilmesinden hoşlanmamıştı. Buna rağmen bir sonuç kaçınılmazdır: Casusun belgeleri, sırf Ankara zamana oynamaya kararlı olduğu için Papen'in işine yaramıştı. Eski büyükelçi savaştan sonraki iddialarında bilgilerin önemini ve olaylar üzerindeki etkisini düpedüz abartmıştı.[11]

Dönüp bakıldığında, Çiçero'nun çektiği fotoğrafların Almanya'ya büyük bir avantaj olmasa da düşmanlarının askeri planları hakkında bir fikir verdiği açıkça görülmektedir. Alman liderleri en çok kaygılandıran, İngiliz ve Amerikalıların bir sonraki saldırılarını batıda mı yoksa Ege ve Balkan bölgesinde mi başlatacakları sorusu yavaş yavaş ortaya çıkmış ve önemli bir fayda sağlayamamıştı. Güneydoğu Avrupa'da herhangi bir acil istila tehdidini saf dışı eden bu bilgiler, uydu devletlerdeki huzursuzlukların ve dengesiz doğu cephesinin gölgesinde kalmıştı; bir sonraki önemli operasyonun Kuzeybatı Avrupa'da başlatılacağının fark edilmesi, savunma güçlerinin buraya toplanmasını sağlayan özel verilerle desteklenmemişti. Her iki durumda da casusun sağladığı bilgiler ne kadar değerli olsa da kısıtlı bir etki uyandırmıştı.

Alman liderler 1943-1944 kışı başlarında Balkanlarda düşmandan hangi eylemlerin beklenebileceğine ilişkin ikilemde kalmıştı. İngiltere'nin sonbaharda Ege'de askeri olarak yenilmesine rağmen, Müttefiklerin gizli konferanslarından alınan bilgiler, Churchill'in bu bölgede operasyona zorlamayı sürdürdüğünü gösteriyordu. Berlin casusun fotoğrafları sayesinde, bu yeni ortak planlarda Türkiye'nin işbirliğini sağlamaya yönelik İngiliz çabalarını yakından takip ediyordu. Fakat Türklerin süregiden İngiliz baskısına direndiğine işaret eden bu belgelere gerçekten güvenilebilir miydi? Bunlar inandırıcı olsa bile, Ankara rotasını değiştirmeden sağlam duracak mıydı? Almanya'daki istihbarat analistlerinin acil bir tehdit olmadığı sonucuna varmaları şubat başını bulmuş ve askeri uzmanlar en azından iki tümeni Balkanlardan diğer cephelere kaydırmanın güvenli olduğunu düşünmüştü. Yine de kısmen Hitler huzursuzlanan uydularını kontrol etmekten ve uzun doğu cephesinin güney ucunu korumaktan kaygılandığı için bu eylem geciktirilmişti. Kısa süre sonra başka gelişmeler bu nakilleri olanaksız kılmıştı. Bu yüzden Çiçero'dan gelen bilgiler nihayet güvenilir olarak kabul edildiği halde, diğer etkenler ve konular bunların değerini azaltmış, Almanya'nın güneydoğuda askeri gücünü büyük ölçüde azaltmasıyla sonuçlanmıştı. Londra'nın Türkiye ile görüşmelerde arka plandaki amacı olan bu güçleri oldukları yere bağlama hedefine, casusun sağladığı verilere rağmen ulaşılmıştı.

Casusluğun Almanlara Kuzeybatı Avrupa'nın işgaline ilişkin planlar hakkında hayati bilgiler sağladığı yönündeki yaygın inançların izini, en başından beri sık sık tekrarlanan abartmalara kadar sürmek mümkündür. Moyzisch kitabında "Overlord" sözcüğünü içeren belgeleri ele geçirmenin önemini ve sonuçlarını abartarak bu sansasyonel iddiaları başlatmıştı. Düşman çıkarmaları hakkında kıymetli ayrıntıların

öğrenildiği tezini, bu kısıtlı gerçeğe ve savaştan sonraki bilgilerine dayandırmıştı. Bu savlar safsatacıların işine geldiği için kopyalanmış ve sürdürülmüştür. Özellikle de güya gerçeklere dayanan *Beş Parmak* filminin dünya çapındaki başarısı, bu yanlış algılamaları kabul gören bilgilerin kalıcı bir parçası haline getirmişti. Bu kod adı, saldırılar geldiğinde hâlâ çözülmemiş olan bir istihbarat bulmacasının sadece bir parçasıydı. Casusluktan sağlanan asıl kazanç daha küçüktü.

Nazi liderlerinin saplantılı düşünme biçiminin de katkısıyla, belgelerin sahiciliğine ilişkin belirsizlikler Berlin'deki etkilerini geciktirmişti. Belgelerin ilk başta kuşku ve tereddüt uyandırması elbette anlaşılabilirdi ama zaman içinde sahiciliklerinin kabul edilmesi bile davranışları değiştirmeye yetmemişti. Ribbentrop gibi dalkavuklardan oluşan zümre için rotayı Hitler'in kendi görüşü belirliyordu. Rakiplerin koalisyonu içindeki gerilimlere ve güçlüklere işaret eden belgeler memnuniyetle karşılanmışsa da rejim hâlâ sonunda zafer kazanma vizyonunu koruduğundan, düşmanlarının güvensizliğini ve uzlaşmazlığını kendi çıkarına kullanma fırsatını kaçırmıştı. Tahran'da ve diğer konferanslarda yapılan tartışmalar ve alınan kararlar hakkındaki bilgiler, genelde sadece meraklıların ilgisini çekmişti.[12]

Alman istihbaratının İkinci Dünya Savaşı'ndaki başarılarının göz alıcı bir sicili yoktur. Geneldeki başarısızlığı sadece toplanan bilgilerin düşük sayıda ve kalitede olduğunu yansıtmakla kalmaz, ülke liderlerinin kararlarını tahrif eden dar ideolojik kalıpları ve çarpık yaklaşımları da gösterir. Kısmen ilk başta kazanılan zaferler, Abwehr'in düşman hakkında topladığı bilgilerin yetersizliğini ve güvenilmezliğini gizlediği için ama özellikle de Alman askeriyesi çürümüş olan bu birimi kolladığı için, Abwehr'in verimsizliği çok yavaş keşfedilmişti. Bu arada Schellenberg kendi SD'sinin dış istihbarat

çalışmalarının denetimini kazanması için ve Ribbentrop'u dışişleri bakanlığının tepesinden uzaklaştırmak amacıyla çevirdiği entrikalara destek bulmaya çalışıyordu. Bu acımasız zıtlaşmalar gelen tüm bilgilerin dikkatle incelenmesini önlüyor ve Hitler'in hoşuna gitmeyen raporları ve analizleri göz ardı ederek gerçeklikle yüzleşmekten kaçınmasını sağlıyordu. Sonunda rejimin bu özellikleri, otoriter yapısı, güç kavgaları, hukuki çatışmalar, katı düşünce biçimi ve hayalperest gelecek planları birleştiğinde, istihbarat çalışmalarının rolünü ve etkisini çürütüyordu. Çiçero operasyonu savaştaki en büyük istihbarat başarısını temsil ettiği halde, diktatörlüğün Nazi hayallerine uymayan bilgileri benimsemeye isteksizliğini de gösteriyordu.

Çiçero hikâyesi hakkında ilk söylentiler ve raporlar 1950 başlarında dolaşmaya başladığında, İngiliz liderler ve kamuoyu anlaşılır şekilde bunları kabullenmeye çekinmişti. Buna rağmen o yıl sonbaharda dışişleri bakanı bir soruşturmanın, büyükelçilikte savaş döneminde casusluk yaşandığına ilişkin yayımlanmış olan bu hikâyenin esasen doğru olduğunu kabul etmişti. Elbette böyle bir casusluğun yaşanmaması gerekirdi ama beklenmedik şey gerçekten olmuştu. Bu utandırıcı durum bundan sonra ya küçük gösterilmiş ya da göz ardı edilmişti; hasarı kontrol etmeye yönelik bu kasti hareketlerle kişiler, dışişleri bakanlığı ve istihbarat servisleri korunmuştu. Yıllar boyunca çok çeşitli yollardan, vakanın yayımlandığı haliyle yanlış yorumlanmış olduğu, bazılarının iddia ettiğinden çok daha az önemli olduğu ve hâlâ gizli olan öğeler içerdiği şeklinde itibarı kurtarmaya yönelik bir izlenim bırakılmaya ve beslenmeye çalışılmıştı. Overlord Operasyonu'nun

ayrıntılarının çalındığı iddiaları bile hemen ve kesin olarak reddedilmişti. Hiç kuşkusuz bu casusluk vakasının tam olarak tartışılması, özellikle kalpazanlık projesi gibi başka birçok garip konunun yanında, hem savaş dönemi dış politikasındaki hem de bölgedeki askeri operasyonlardaki hataları açığa çıkaracaktı. Dışişleri bakanlığı ve istihbarat servisleri kısa süre sonra, Kim Philby ve arkadaşlarının sadakatsizliğinden çıkan skandalda yeni ve daha büyük güçlüklerle karşılaşacaktı. Dolayısıyla resmi makamların sessizliğinin genişlemesi, Çiçero vakasına ilişkin çarpıtmaların ve spekülasyonların büyümesine ve sonunda bu konudaki literatürün çoğuna sızmasına izin vermişti. 1990'da yayımlanan *British Intelligence in the Second World War [İkinci Dünya Savaşı'nda İngiliz İstihbaratı]* başlıklı iki cilt, Çiçero'nun bağımsız çalıştığını ve hiç yakalanmadığını açığa çıkarmıştı. Ancak çoğu kişinin hâlâ olayı küçük göstermeyi ve bazı noktalar üzerindeki kayıtların belli miktarda kafa karışıklığı ve kuşku içermesini tercih ettiği yönünde kuşkular bulunuyordu.

Çeşitli nedenlerden dolayı Çiçero vakasının şöhreti, tarihsel gerçekleri aşmıştır. Hikâyede oyuncu kadrosu, olayların mekânı, şartları ve sonuçları, kaderin dolambaçlı yolları gibi geniş bir kamuoyuna cazip gelen çok sayıda öğe vardı. Şans ve talih, iyi ya da kötü yönde çok açık bir rol oynuyordu. Olaya karışan herkesin türlü ümitlerini ve beklentilerini yıkıntıya veya üzüntüye dönüştüren alaycı dönemeçler, durumun geneline çok iyi anımsanmasını sağlayan bir imaj vermişti. Savaşın en başarılı ve en yüksek ücretli casusu, bu tehlikeli çalışmalarından çok az istifade etmişti; savaş dönemindeki diğer istihbarat çalışmalarından haklı olarak gurur duyan bir ülke, sıradan bir uşağın sırlarını böylesine kolayca çalabilmesi yüzünden rezil olmuştu; bilgileri ele geçiren hükümet, bunları işine yarayacak şekilde kullanmayı beceremişti. Böyle

bir hikâyede kazanan birini bulmak güçtür, ama bundan hangi derslerin çıkarılacağını görmek kolaydır.

NOTLAR

Referanslar ve Kısaltmalar

İngiliz Dışişleri Bakanlığı dosyaları referans gösterilirken, Kamuya Açık Kayıtlar Bürosu'ndaki belgeler için kullanılan genel "FO 371" tabiri atılmıştır; bu kategori, alıntılardaki tüm birimler için geçerlidir. Sadece dosya ve belge numaraları kaydedilmiştir; örneğin, 37479/R1345. Birkaç vakada, dosyada tek bir belge olduğu için belge numarası alıntılanmamıştır.

Alman Dışişleri Bakanlığı belgeleri Birleşik Devletler Ulusal Arşivleri'nde bulunan mikrofilm kopyaları kullanılarak alıntılanmıştır. 242. Kayıt Grubu, 1920-1945 yıllarına ait belgeleri içermektedir ve T120 Mikrofilm Yayını'nın bir parçasını oluşturmaktadır. Rulo, 52 Kasım 1943'ten Nisan 1944'e kadar olan dönemde Almanya'nın Türkiye ile ilişkilerini kapsamaktadır. Bu rulo ve resim numaraları bir bölü işaretiyle ayrılmıştır –örneğin 52/41937-41939 ve *Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivi Dosyaları* XI. Cilt'teki referanslarla uyumludur.

Sayfa numarası belirtilmeyen gazete alıntıları, kesilerek gazetelerden alınan makalelerin ve sayfa numarasını kaydetmemiş arşiv servislerinin kopyalarını temel almaktadır.

Not alıntılarında rahatlık açısından şu kısaltmalar kullanılmıştır:
FM: Alman Dışişleri Bakanlığı
FO: İngiliz Dışişleri Bakanlığı

Bölüm 1. "Meşhur" Vaka

1. Ludwig C. Moyzisch, *Operation Cicero*, sonsöz Franz von Papen, çeviren Constantine FitzGibbon ve Heinrich Fraenkel (New

York: Coward- McCann, 1950). Orijinal başlığı, *Der Fall Cicero: Es geschah in Ankara—Die sensationellste Spionageaffäre des Zweiten Weltkriegs* (Frankfurt: Die Quadriga, 1950). FitzGibbon sonradan casusun İngilizler için çift taraflı çalışan bir casus olduğuna inanmıştı. Bu görüşleri daha sonra tartışılacaktır. Moyzisch'in kitabının bir incelemesi şurada çıkmıştı: *High Stakes and Desperate Men: Classics of Espionage* (Pleasantville, N.Y.: Reader's Digest Association, 1974), pp. 87–178. Allen Dulles ve Graham Greene casus hikâyesi antolojilerinde bir özet yayımlamıştı.

2. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 1–7, 18–19, 25, 30–32, 59, 70–71, 138–39, 201–202. Sayfa 3-5'te kendisinin SD içindeki konumunu kabul etmeksizin Nazi Almanya'sında rekabet halindeki çeşitli istihbarat servislerini tarif etmektedir. Nazi Partisi'ne çok erken katılmıştı ama SS'de çalıştığını kitabında inkâr etmişti. Görünüşe göre ırksal kökeninin yeterince saf olduğunu kanıtlayamamıştı.
3. Papen, sonsöz: Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 207–209.
4. Robert M. W. Kempner, "The Highest-Paid Spy in History", *Saturday Evening Post*, 28 Jan. 1950, pp. 17–19 ve devamı.
5. Papen, sonsöz: Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 207–209; Franz von Papen, *Der Wahrheit eine Gasse* (Munich: Paul List Verlag, 1952). Aynı zamanda *bkz.*: *Memoirs*, çeviren Brian Connell (New York: E. P. Dutton, 1953), pp. 509–10.
6. Walter Schellenberg, *The Labyrinth: Memoirs of Walter Schellenberg*, çeviren Louis Hagen, giriş Alan Bullock (New York: Harper & Brothers, 1956), pp. 336, 338, 341. Kitap "Hitler'in Gizli Servisi" ismiyle de yayımlanmıştı.
7. Sir Hughe Knatchbull-Hugessen, *Diplomat in Peace and War* (London: John Murray, 1949).
8. Great Britain, *Parliamentary Debates (Hansard)*, Fifth Series, Vol. 478, *House of Commons, Official Report*, Session 1950, 24 July–26 Oct. 1950, cols. 2023–2024 (London: His Majesty's Stationery Office); *Times* (London), 19 Oct. 1950, p. 7; *Daily Telegraph & Morning Post* (London), 19 Oct. 1950, p. A–7.
9. Anthony Cave Brown, *Bodyguard of Lies*, 2 vols. (New York: Harper & Row, 1975).

10. F. H. Hinsley ve C. A. G. Simkins, *Security and Counter-Intelligence* (New York: Cambridge Univ. Press, 1990), pp. 213–15. Cilt 4: F. H. Hinsley et al., *British Intelligence in the Second World War*, 5 vols. (London: Her Majesty's Stationery Office, 1979–1990).
11. Film, video kaseti veya online olarak bulunmaktadır.
12. Elyesa Bazna ve Hans Nogly, *Ich war Cicero: Die Bekenntnisse des grössten Spion des Zweiten Weltkrieges* (Munich: Kindler Verlag, 1962); *I Was Cicero*, çev. Eric Mosbacher (New York: Harper & Row, 1962).
13. Diplomatik belgelerin niteliği ve yeri kaynakçada verilmiştir. Mesajlaşmaların çoğunu özetleyen iki yayın olarak: Henry M. Adams ve Robin K. Adams, *Rebel Patriot: A Biography of Franz von Papen* (Santa Barbara, Calif.: McNally & Loftin, 1987) ve Lothar Krecker, *Deutschland und die Türkei im zweiten Weltkrieg* (Frankfurt: Vittorio Klostermann, 1964).

2. Türkiye ve Büyük Güçler

1. Atatürk Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra intikam almaktan ve yayılmacılıktan feragat etmişti. İnönü ise Türkiye adına daha pragmatik ve ihtiraslıydı. O ve diğerleri, savaşın belki de küçük bir maliyetle bir ölçüde maceracılığa karşılık güzel fırsatlar sunduğunu düşünüyordu.
2. W. N. Medlicott, "Economic Warfare", in *Survey of International Affairs, 1939–1946: The War and the Neutrals*, ed. Arnold Toynbee and Veronica Toynbee (London: Oxford Univ. Press, 1956), pp. 30–31, 81–83. Almanya'nın Türkiye'nin ticaretinde savaştan önce yüzde 50 olan payı, 1941'de yüzde 10'a düşmüştü, ama başka devletler genellikle bir kanal rolü oynuyordu. Savaştan önce Türkiye, Almanya'nın kromit ihtiyacının yaklaşık üçte birini karşılıyordu. Frank G. Weber, *The Evasive Neutral: Germany, Britain, and the Quest for a Turkish Alliance in the Second World War* (Columbia: Univ. of Missouri Press, 1979), pp. 35, 129–31, 150–51; George E. Kirk, "Turkey", in Toynbee and Toynbee, eds., *The War and the Neutrals*, pp. 351–52; Knatchbull-Hugessen, *Diplomat*, p. 172.

3. Sir Hughe ailesinin geçmişini şu kitabında araştırmıştı: *Kentish Family* (London: Methuen, 1960).
4. Knatchbull-Hugessen, *Diplomat*, pp. 1–26, 129–46; *Current Biography* (March 1943), pp. 391–93.
5. Knatchbull-Hugessen, *Diplomat*, pp. 26–27, 93–128; *New York Times*, 23 Mart 1971, p. 19. Japonya "derin üzüntülerini" bildirdi ve İngiliz parlamentosu ona 5000 sterlin verdi.
6. Knatchbull-Hugessen, *Diplomat*, pp. 243–61.
7. *Times* (London), 23 Mart 1971, p. 19; *Daily Telegraph* (London), 23 Mart 1971, p. 14. Cave Brown, *Bodyguard*, p. 437.
8. Knatchbull-Hugessen özellikle Saraçoğlu'nu "Tüm kalbiyle yanımızda," diyerek övmüştü, İnönü'nünse fazla İngiliz taraftarı olduğunu söylemişti. Knatchbull-Hugessen, *Diplomat*, pp. 179–80, 201–202.
9. Aynı yerde., pp. 178–80. Geoffrey Lewis, *Turkey*, 3d ed. (New York: Praeger, 1965), p. 119, basının çoğunluğunun Müttefik taraftarı olduğunu kaydeder. Türkiye'de Fransızca olarak yayımlanan ve uluslararası ilişkileri vurgulayan iki gazete vardı: *La Republique* Alman görüşlerini tercih ederken *Le Journal d'Orient* Müttefiklerin davasını savunuyordu.
10. Knatchbull-Hugessen, *Diplomat*, pp. 169–94; Winston Churchill, *The Hinge of Fate*, vol. 4 of *The Second World War* (Boston: Houghton Mifflin, 1950), pp. 715–16; Weber, *Evasive Neutral*, pp. 161–68.
11. Papen, *Memoirs*, pp. 15–52, 68–85.
12. Andre´ Franc¸ois-Poncet, *The Fateful Years: Memoirs of a French Ambassador in Berlin, 1931–1938*, çev. Jacques LeClercq (New York: Harcourt, Brace, 1949), p. 24.
13. Knatchbull-Hugessen, *Diplomat*, pp. 150–51.
14. Aynı yerde, pp. 146–151. Eski büyükelçi Wilhelm Keller, yaş nedeniyle emekli olmuştu. Ribbentrop, kendisinin ve Hitler'in, Papen'in Ankara'yı Müttefiklere katılmamaya ikna edebileceğine inandığını söylemişti. Joachim von Ribbentrop, *The Ribbentrop Memoirs*, çev. Oliver Watson (London: Weidenfeld and Nicolson, 1954), p. 164n.

15. Weber, *Evasive Neutral*, pp. 146–61. Joseph Goebbels, *The Goebbels Diaries, 1942–1943*, ed. Ve çeviren Louis P. Lochner (Garden City, N.Y.: Double- day, 1948), 19 Mar. 1942 tarihi, p. 128; 11 Mar. 1943, p. 293; 23 May 1943, p. 392. Goebbels'in Türkiye'ye karışması için *bkz.* Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 7–9.
16. Weber, *Evasive Neutral*, pp. 170–72.
17. Almanya Çekoslovakya'yı işgal ederek mülkü miras almıştı.
18. Aynı yerde, pp. 126–37. Sovyet ajanları Papen'i öldürmeye çalışmakla da suçlanmıştı. Papen'in düşmanla temasları için *bkz.*, pp. 151–61, 167–71; Anthony Cave Brown, *The Last Hero: Wild Bill Donovan* (New York: Times Books, 1982), pp. 359–81 ve Papen'in anıları. Moyzisch ve Schellenberg, Nazilerin Papen'i gözetlediğini onaylamıştı. Moyzisch, *Operation Cicero*. pp. 10–11; Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 301, 305, 311.
19. Knatchbull-Hugessen, *Diplomat*, p. 150.
20. Aynı yerde, pp. 191–94. Türk-Amerikan ilişkilerinde de soğukluk vardı.
21. Peter C. Smith ve Edwin Walker, *War in the Aegean* (London: William Kimber, 1974).
22. Italya 1912'deki Türk-İtalyan savaşından sonra ele geçirdiği koskoca Rodos'u ve On İki Ada'yı korumak zorundaydı. Adalarda çoğunlukla Yunanlılar yaşıyordu ve savaştan sonra ada Yunanistan'a geçmişti.
23. Smith and Walker, *War in the Aegean*, p. 269.
24. Marshall L. Miller, *Bulgaria during the Second World War* (Stanford, Calif.: Stanford Univ. Press, 1975), pp. 169–70.
25. U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers, 1943: The Conferences at Cairo and Tehran* (Washington, D.C.: Government Printing Office, 1961), p. 210.
26. Miller, *Bulgaria*, pp. 166–67, 169–70.

3. Gönüllü Casus

1. Bazna'nın altyapısı ve yaşamı için *bkz. I Was Cicero*, pp. 3–10. Anlattıklarının ne kadar doğru olduğunu bilmek imkânsızdır ama muhtemelen ailesinin önemini fazla abartmıştı.

2. Constantine FitzGibbon, *Secret Intelligence in the Twentieth Century* (New York: Stein and Day, 1977), p. 264n.
3. Bazna'nın casusluğa başlamasına ilişkin anlattıkları için *bkz. I Was Cicero*, pp. 8–9, 13–18, 20–23, 26–28, 31–32, 41–42, 47, 186.
4. Bazna okuduğu mektupların Ribbentrop'tan geldiğini iddia etmişti. Aynı yerde, p. 46.
5. Busk diplomatik hizmete 1929'da girmişti ve Ankara'dan önce çeşitli görevlerde bulunmuştu. *The Craft of Diplomacy: How to Run a Diplomatic Service* (New York: Praeger, 1967).
6. Bu istihbarat subayı Nicholas Elliott'dı. *Bkz.* anıları, *Never Judge a Man by His Umbrella* (Salisbury, U.K.: Michael Russell, 1991), p. 135.
7. Elliott, *Never Judge*, pp. 135–36; Frank Brenchley, yazarla söyleşi, Londra, 21 Aralık 1995. *I Was Cicero*, pp. 14–18.
8. Aynı yerde, p. 42. Bazna, bağlantısının gözüne girmek için casusluğunu iki yıldır planladığını iddia etmişti. Aynı yerde, p. 71; Moyzisch, *Operation Cicero*, p. 110.
9. Papen, *Memoirs*, pp. 509–10. Charles Wighton, *The World's Greatest Spies: True-Life Dramas of Outstanding Secret Agents* (New York: Taplinger, 1965), p. 259.
10. *Bkz.* Bazna, *I Was Cicero*, pp. 42–52.
11. Bu anlatılanlarla ilgili *bkz.* Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 23–38, 72, 84; aynı zamanda *bkz.* Papen, *Memoirs*, pp. 510–12. Moyzisch, Nazi Partisi'ne 1932'de 1,307,980 üye numarasıyla katıldı. 1942'de SS'e üyeliği reddedildi. David Kahn, *Hitler's Spies: German Military Intelligence in World War II* (New York: Macmillan, 1978), pp. 341, 620.
12. Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 335–36, 338, Berlin'de olanları anlatmıştı.
13. İlk ödemenin gerçek parayla yapıldığı konusunda neredeyse tüm analistler hemfikirdir. Aynı zamanda *bkz.* Moyzisch, *Operation Cicero*, p. 39, burada banknotların karışık, küçük değerli olduğunu söyler.
14. Bazna'nın rezidanstaki casusluğunun başlangıcı için *bkz. I Was Cicero*, pp. 27–30, 35–36, 39–41, 53–57, 59–60.

15. Binanın işlevlerinin değiştirildiğine ilişkin açıklama, 21 Aralık 1995 tarihli Brenchley söyleşisinde gelmiştir. Büyükelçinin bir kızı şifre memuru olarak elçilikte çalışıyor ve ailesiyle birlikte yaşıyordu.
16. Busk, *Craft of Diplomacy*, pp. 17–18, İtalyanların bu resepsiyondaki halini tarif etmişti: Onları ne Almanlar ne de Müttefikler istiyordu. Tarafsız konuklar düşman delegasyonlarını ayırıyordu.
17. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 34–38; Bazna, *I Was Cicero*, pp. 52–53, 60–64.
18. Moyzisch casusa beş sterlinlik banknotlar verilmediğini ima etmiş, Bazna ise bunları Almanlardan aldığını söylemişti. Bazna, *I Was Cicero*, p. 193.
19. İlk satıştaki yakınlaşmaları hakkında duyguları için *bkz.* Aynı yerde, pp. 56–60 ve Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 38–41.
20. Bazna'nın güdülerine ilişkin *bkz. I Was Cicero*, pp. vi, 9, 12–13, 15–18, 32–34, 39, 54, 62–63, 65–66, 69–71, 73–74, 76–78, 80–81, 101– 102, 127, 132, 149, 181–82, 189. Aynı zamanda *bkz.* Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 61–62, 75, 109–11, 148, 191.
21. Bazna babasının adını Hafız Yaşar olarak vermişti. *I Was Cicero*, pp. 13, 74.

4. Sırlar Satışta

1. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 41–48; Bazna, *I Was Cicero*, pp. 60–64.
2. Moyzisch, *Operation Cicero*, p. 68. Savaştan sonraki soruşturmalarda fotoğrafların çoğunu çok hızlı tabettiğini, bu yüzden içeriklerini pek fark edemediğini kabul etmişti. Hinsley and Simkins, *Security*, p. 215.
3. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 48–59, 61–62; Papen, *Memoirs*, pp. 510–12; Bazna, *I Was Cicero*, p. 42. Kahn, *Hitler's Spies*, p. 341, ilk iki ruloda elli altı fotoğraf bulunduğunu söyler.
4. Churchill, 23 Nisan 1945'te dışişleri bakanlığına verdiği bir raporda Ankara gibi yeni isimleri tekrar reddetti. "Angora'ya ilişkin olarak, Angora kedileri aracılığıyla uzun zamandır bildi-

ğimiz bir ismin *Ankara* şeklinde bozulmasına sonuna kadar direneceğim. Bu konuda söyleyecek bir sözüm olduğu sürece Ankara yasaktır, belki daha sonra parantez içinde gelebilir." Winston Churchill, *Triumph and Tragedy*, vol. 6 of *The Second World War* (Boston: Houghton Mifflin, 1953), pp. 752–53.

5. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 64, 66.
6. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 63–69; Bazna, *I Was Cicero*, pp. 63–66.
7. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 65–66; Bazna, *I Was Cicero*, p. 76.
8. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 51–52, 63, 65; Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 64, 108, 125.
9. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 72–76, 108.
10. Papen, *Memoirs*, p. 512. Papen bulunmadığı sırada casusun materyalleri Jenke'nin elinden geçiyordu. *Bkz.* Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 15, 61–62.
11. Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 336–38; Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 72, 84.
12. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 59–60, 65–66; Papen'den Ribbentrop'a, 3 ve 5 Kasım 1943, no. 1576 ve 1603, 52/41708–41711 and 52/41722-41724.
13. Papen, *Memoirs*, p. 511; Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 57, 76; Schellenberg, *Labyrinth*, p. 337.
14. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 50–51, 56–57, 69, 76.
15. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 4–18.
16. Aynı yerde, pp. 33–34, 41, 58–59.
17. Aynı yerde., pp. 36–38.
18. William Sholto Douglas ve Robert Wright, *Combat and Command: The Story of an Airman in Two World Wars* (New York: Simon & Schuster, 1966), pp. 543–44.
19. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 27–30, 34–35, 39, 56–57, 77–78, 89–90, 128, 150, 165, 168.
20. Piyano sorunuyla ilgili *bkz.* Bazna, *I Was Cicero*, pp. 35, 99–100 ve Knatchbull-Hugessen, *Sunday Chronicle*, 5 Şubat 1950; haplarla ilgili olarak *bkz.* Bazna, pp. 29–30, 38, 91 ve Knatchbull-Hugessen, *Sunday Express*, 15 Ocak 1950, p. 4.

21. Bazı yazarlar casusun kasanın anahtarını aldığı için büyük bir ödül istediğini iddia etmiştir. Bazna, *I was Cicero*, pp. 40, 56, 73, 80, 84; Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 126–27, 131. Aynı zamanda *bkz.* Kempner, "Highest-Paid Spy", pp. 103–104.
22. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 38–38, 56–57, 59–60.

5. Almanya'nın İstihbarat Labirenti

1. Joachim Fest, "On Remembering Adolf Hitler", *Encounter* 41 (Ekim 1973), p. 32.
2. SS, *Schutzstaffel*, yani "koruma birliği" sözcüğünün kısaltmasıydı. Himmler 1936'da tüm polislerin başı haline geldi.
3. Heinz Höhne ve Hermann Zolling, *The General Was a Spy: The Truth about General Gehlen and His Spy Network*, çev. Richard Barry (New York: Coward, McCann & Geoghegan, 1972), p. 318. Kahn, *Hitler's Spies*, pp. 57–62, SD'nin büyümesini kısaca anlatır.
4. RSHA'nın kurulması, Heydrich'i üst düzey liderlerden biri haline getirdi. Artık Karl Wolff'tan korkmuyordu. Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 51, 294.
5. Jost'un kariyeri hakkında *bkz.* Kahn, *Hitler's Spies*, pp. 251–55.
6. Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 12–13, 16–17, 51. Savaştan sonra bile Heydrich'in becerilerini ve rejim için çalışmalarını övüyordu.
7. Aynı yerde, pp. 141–43, 202–204, 208–15.
8. Aynı yerde, pp. 142–43, 208–209. William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich: A History of Nazi Germany* (New York: Simon & Schuster, 1960), p. 273. Ayrıca *bkz. Hitler's Spies*, p. 254.
9. Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 190–97, 209–10, 214–15, 235–36, 261–62.
10. Aynı yerde, pp. 231–32, 236, 293–98, 377.
11. Alıntı için *bkz.* Gilles Perrault [Jacques Peyroles], *The Secret of D-Day*, trans. Len Ortzen (Boston: Little, Brown, 1965), p. 126. Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 275–76, 287–89, 331–34, 404.
12. Alman ordusu Abwehr'i 24 Kasım 1919'da kurdu. İkinci Dünya Savaşı başlarındaki yapısı için *bkz.* Wilhelm Höttl, *The Secret Front: The Story of Nazi Political Espionage*, trans. R. H. Stevens

(New York: Praeger, 1954), p. 19. Höttl, Güneydoğu Avrupa'daki SS istihbarat operasyonlarını Viyana'daki genel merkezden yürütüyordu.

13. Canaris'in çeşitli kişisel kanallardan Müttefiklere değerli bilgiler sızdırdığına hiç kuşku yoktur. Himmler bir SS başsavcısı olan Walther Huppenkothen aracılığıyla Canaris ve Abwehr'i soruşturmuştur.
14. *Bkz.* Höhne and Zolling, *The General Was a Spy*, App. A; Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 345–54; ve Karl Bartz, *The Downfall of the German Secret Service*, çev. Edward Fitzgerald (London: William Kimber, 1956), pp. 69–72.
15. Schellenberg, *Labyrinth*, p. 354; Bartz, *Downfall*, pp. 96–111.
16. Dohnanyi, rahip Dietrich Bonhoeffer'in kayınbiraderiydi ve önde gelen Nazi karşıtlarının çoğunu tanıyordu. İkisi de 5 Nisan 1943'te tutuklandı ve 9 Nisan 1945'te idam edildi. Bartz, *Downfall*, pp. 86–88.
17. Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 354–56. Başka yazarlar bu iddiayı destekleyen hiçbir şey bulamamıştır. Himmler, Canaris'e karşı daima iyi niyetli görünüyordu. *Bkz.* Bartz, *Downfall*, pp. 26, 112–29.
18. Schellenberg'in 1941'de pragmatik davranması gerekiyordu. Göring'den bir iletişim kanalı açamıyordu; Goebbels tekrar tekrar ona kötü niyetli diye tarif ettiği yollardan saldırmıştı. Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 211–14, 254–55, 361–67, 369.
19. Aynı yerde, p. 143.
20. Aynı yerde, pp. 29–32, 34, 114, 200–202, 256–60, 271. Martin Luther, Ribbentrop'a yönelttiği suçlamalar yüzünden feci şekilde cezalandırılmıştı. Aynı yerde, pp. 301, 305, 308–15, 322–33.
21. Kahn, *Hitler's Spies*, p. 62. Kaltenbrunner, Schellenberg'i Ribbentrop'a karşı destekliyordu. Schellenberg, *Labyrinth*, p. 338.
22. Paul Seabury, *The Wilhelmstrasse: A Study of German Diplomats under the Nazi Regime* (Berkeley: Univ. of California Press, 1954), p. 130.
23. Kahn, *Hitler's Spies*, p. 62.

24. Papen, *Memoirs*, p. 511.
25. Ribbentrop'tan Papen'e telgraf, 17 Haziran 1944, basım yeri: Seabury, *The Wilhelmstrasse*, p. 131.

6. Berlin'deki Sorular ve Kuşkular

1. Allen W. Dulles, *The Craft of Intelligence* (New York: Harper & Row, 1963), p. 153
2. Richard Deacon [Donald McCormick], *A History of British Secret Service* (London: Granada, Panther Books ed., 1980), pp. 320, 353.
3. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 59, 62, 191–92.
4. Aynı yerde pp. 1, 32, 35; Bazna, *I Was Cicero*, pp. 9, 44, 46, 65–66; Schellenberg, *Labyrinth*, p. 336.
5. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 74–75, casusun ona bilhassa Arnavut olduğunu söylediğini anlatmıştır.
6. Aynı yerde, pp. 85–86, 170. 1904 temmuzunda doğan Bazna otuz dokuz yaşındaydı. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 12–13.
7. Moyzisch, *Operation Cicero*, p. 51; Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 344, 392.
8. Örn. *bkz.* Cave Brown, *Bodyguard*, pp. 443–44.
9. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 26, 62–63, 134–35, 151–53; Schellenberg, *Labyrinth*, p. 339. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 11–12, 99–100, 103.
10. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 64–65, 122.
11. Aynı yerde, pp. 53, 83, 90.
12. Aynı yerde, pp. 132–34.
13. Aynı yerde, pp. 59, 64–65, 82–83, 132–35; Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 340, 344, 392.
14. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 69–71.
15. Aynı yerde, pp. 76–79, 102, 105–106.
16. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 76–103.
17. Kahn, *Hitler's Spies*, p. 297.
18. Papen'den Ribbentrop'a, 12 Aralık 1943, no. 1801, 52/41824; Papen, *Memoirs*, p. 518.
19. Papen, *Memoirs*, p. 518.

20. Robert I. Gannon, *The Cardinal Spellman Story* (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1962), pp. 212–14; Papen, *Memoirs*, pp. 498–500; Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 92–94.
21. *Bkz.* Michael Bloch, *Ribbentrop* (London: Bantam Press, 1992), pp. 388–90.
22. Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 338–40.
23. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 102–103.
24. Aynı yerde, pp. 70–71, 98–101, 106. David Irving, *Hitler's War* (New York: Viking, 1977), p. 880. Aynı zamanda *bkz.* Bazna, *I Was Cicero*, pp. 109–10.
25. Schellenberg, *Labyrinth*, p. 339.
26. Kempner, "Highest-Paid Spy," p. 103. Irving, *Hitler's War*, p. 880, p. 584.
27. Goebbels, *Diaries*, 13 ve 20 Nov. 1943, pp. 510–11, 518.
28. Irving, *Hitler's War*, p. 880, dipnot p. 584; Hans Speidel, *Invasion 1944: Ein Beitrag zu Rommels und des Reiches Schicksal* (Tübingen: Rainer Wunderlich Verlag, 1949), p. 18.
29. Papen, *Memoirs*, p. 507. Bazna, *I Was Cicero*, p. 110.
30. Helmut Heiber, ed. *Hitlers Lagebesprechungen: Die Protokollfragmente seiner militärischen Konferenzen, 1942–1945* (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1962), pp. 440–41 ve Kahn, *Hitler's Spies*, p. 344.
31. Irving "Çiçero'nun belgelerinin gerçekliğinin Hitler'e kadar her seviyede kabul edildiğini" düşünüyordu. *Hitler's War*, p. 880, dipnot p. 584.

7. Bernhard Operasyonu

1. Anthony Pirie, *Operation Bernhard* (New York: William Morrow, 1962), pp. 6–7.
2. Shirer, *Rise and Fall*, p. 519. Gerald Reitlinger, *The SS: Alibi of a Nation, 1922–1945* (New York: Viking, 1957), p. 122
3. Aynı yerde, pp. 154–57, 163; Pirie, *Operation Bernhard*, p. 6.
4. Vincent Duggleby, *English Paper Money*, 4th ed. (London: Spink and Son, 1990), pp. 62–63, 84–87, 123.

5. Peis, *Man Who Started*, pp. 157–68; Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 367–68; Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 12–19, 49, 208; Kahn, *Hitler's Spies*, p. 300; George J. McNally and Frederic Sondern, Jr., "The Great Nazi Counterfeit Plot," *Reader's Digest* (July 1952), p. 28; Duggleby, *English Money*, p. 123. Bazna, *I Was Cicero*, p. 194.
6. Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 6–21, 48–49; Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 367–68; Peis, *Man Who Started*, pp. 113, 167–69.
7. Peis, *Man Who Started*, pp. 149–54, 167–86; Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 19–20; Kahn, *Hitler's Spies*, pp. 280–81.
8. Gerillalar Mayıs 1942 sonunda Prag'da Heydrich'in arabasına saldırdı, Heydrich aldığı yaralar sonucu haziran başında öldü. Almanların Lidice kentine karşı misillemede bulunması, Nazi barbarlığının bir sembolü haline geldi.
9. Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 7, 22–23, 43; Höttl, *Secret Front*, p. 19; Kahn, *Hitler's Spies*, p. 281.
10. Peis, *Man Who Started*, p. 160; McNally, "Counterfeit Plot," p. 28; Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 23, 29, 115; Kahn, *Hitler's Spies*, pp. 299–300.
11. Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 44, 58, 115.
12. Aynı yerde, pp. 23, 29, 43–45, 49, 56, 58–59, 81–87, 115–116, 119–120.
13. Aynı yerde, p. 58; McNally, "Counterfeit Plot", pp. 28–29.
14. Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 149–151, 161–164.
15. Aynı yerde, pp. 210–212, 221, 232–234, 267–268; Höttl, *Secret Front*, p. 87. McNally, "Counterfeit Plot", pp. 29–30.
16. Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 119–120.
17. Nigel West [Rupert W. S. Allason], *MI5: British Security Service Operations, 1909–1945* (London: Bodley Head, 1981), p. 120,
18. Höttl, *Secret Front*, p. 85.
19. Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 22–34, 45–49, 54–56, 100, 122–23, 139, 153–54, 187–89, 196–97, 219, 222–229, 269–276. Ayrıca *bkz.* Höttl, *Secret Front*, p. 86.
20. Aynı yerde, pp. 86–87; Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 368–369; Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 22–26, 29–34, 47–48, 50–54, 59–80; McNally, "Counterfeit Plot", p. 29.

21. McNally, "Counterfeit Plot", pp. 25–27; West, *MI5*, pp. 224, 320–323; Kahn, *Hitler's Spies*, p. 300.
22. Höttl, *Secret Front*, p. 86; Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 36–42.
23. Schellenberg, *Labyrinth*, p. 368.
24. C. B. Josset, *Money in Britain: A History of the Currencies of the British Isles* (London: Frederick Warne, 1962), App. 4, "Printed Note Issues in Great Britain", pp. 199–200; Duggleby, *English Money*, pp. 62, 123.
25. *Bkz.* Höttl, *Secret Front*, p. 85.
26. Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 26–27, 35–36, 122–123, 153–154, 167, 187–189.
27. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 114–116.
28. Moyzisch'in ardışık seri numaralı banknotlar alıp almadığı sorusunu yanıtlamak mümkün değildir. Banknotların tomarların içinde iyice karışık olması muhtemel değildir. Sahte banknotların çok yeni olması da benzeri soru işaretleri uyandırmaktadır.
29. McNally, "Counterfeit Plot", p. 30; Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 232–243.
30. McNally, "Counterfeit Plot", p. 30; Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 250–251.
31. McNally, "Counterfeit Plot", pp. 30–31; Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 242–244, 246–247, 250–259, 261–262.
32. Simon Wiesenthal, *The Murderers among Us: The Simon Wiesenthal Memoirs*, ed. Joseph Wechsberg (New York: McGraw-Hill, 1967), pp. 92, 109.
33. McNally, "Counterfeit Plot", pp. 25–31. Aynı yerde, pp. 25, 27; Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 252–255, 261–262, 266–267.
34. McNally, "Counterfeit Plot", p. 31; Bazna, *I Was Cicero*, pp. 195–196; Pirie, *Operation Bernhard*, p. 268; Kahn, *Hitler's Spies*, p. 300.
35. Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 266–268, 278–279.
36. McNally, "Counterfeit Plot", p. 31.
37. Josset, *Money in Britain*, pp. 199–200; Duggleby, *English Money*, pp. 62–63, 87; Schellenberg, *Labyrinth*, p. 369; Bazna, *I Was Cicero*, p. 196; Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 196, 290.

38. Pirie, *Operation Bernhard*, pp. 279–288; Wiesenthal, *Murderers among Us*, p. 281.

8. Çiçero'nun Muhteşem Dönemi

1. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 117, 147.
2. *Bkz.* Bazna, *I Was Cicero*, özellikle pp. 78, 149–150.
3. Aynı yerde, pp. 99–100, 102. Elliott, *Never Judge*, p. 139; Kempner, "Highest-Paid Spy", p. 104; James Mason, *Before I Forget: Autobiography and Drawings* (London: Hamish Hamilton, 1981), p. 224.
4. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 131, 137–138; Moyzisch, *Operation Cicero*, p. 131.
5. *Bkz.* Ladislas Farago, *The Game of the Foxes: The Untold Story of German Espionage in the United States and Great Britain during World War II* (New York: David McKay, 1971), pp. 415, 482–483. Joseph Mankiewicz Türkiye'de filmi çekerken bu gibi hikâyeler duymuştur. Kenneth L. Geist, *Pictures Will Talk: The Life and Films of Joseph L. Mankiewicz* (New York: Scribner's, 1978), p. 214.
6. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 84–89; Knatchbull-Hugessen'in ifadeleri için *bkz.* Prebble, in *Sunday Express* (London), 15 Jan. 1950, p. 4.
7. Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 340–341; Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 122, 126–127, 147. Hinsley and Simkins, *Security*, p. 214.
8. Moyzisch, *Operation Cicero*, p. 106.
9. Aynı yerde, pp. 105–111. Kempner, "Highest-Paid Spy", p. 104.
10. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 64, 113–116, 119, 122, 132–135; Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 339–340; Bazna, *I Was Cicero*, pp. 31, 63.
11. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 116–117, Papen'in notları dahil, p. 208.
12. Aynı yerde, p. 131.
13. Aynı yerde, pp. 120–122; Bazna, *I Was Cicero*, pp. 78–80, 92–93.
14. Churchill sonradan bölgesel hedeflerini şurada açıklamıştır: *Hinge of Fate*, pp. 696–716.
15. *Bkz.* Winston Churchill, *Closing the Ring*, vol. 5 of *The Second World War* (Boston: Houghton Mifflin, 1951), pp. 284–289, 334–335, 346, 430–431. Harry N. Howard, *Turkey, the Straits, and U.S. Policy* (Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press, 1974), pp. 161–209

16. Eden, *The Reckoning*, vol. 2. of *The Memoirs of Anthony Eden* (Boston: Houghton Mifflin, 1965), pp. 485–486; aynı zamanda *bkz.* Churchill, *Closing the Ring*, pp. 334–335.
17. Sir Hughe'nun bu politika hakkındaki görüşleri için *bkz. Diplomat*, pp. 194–197. Sir George Rendel, mektup: *Times* (London), 31 Mar. 1971, p. 16.
18. FO'dan to Knatchbull-Hugessen'e, 19 Kasım 1943, no. 1594 ve Sir Hughe'nun yanıtı, 37475–37476; Papen, *Memoirs*, pp. 512–513, Bazna, *I Was Cicero*, pp. 70–71.
19. Stalin de Türklere karşı sabırsızlanıyordu: "Gerekirse enselerinden tutalım." Sorun çıkmaması için Sovyetler'in savaştan sonraki denizcilik ve gemicilik hakları Tahran'da tartışılmadı. Churchill, *Closing the Ring*, pp. 352–358, 381.
20. Churchill Tahran'da "aynı tezleri bıkmadan tekrarlamaktan kaçınmamıştır". Aynı yerde, pp. 346, 367–368, 371–372, 389–394, 404.
21. Eden'dan Knatchbull-Hugessen'e, 1 Aralık 1943, no. 33, 37476/R12548. Sir Hughe üstlerini, İnönü'yü etkileyen iç baskılar hakkında uyarmıştır. Knatchbull-Hugessen'den Kahire'deki Churchill ve Eden'a, 3 Aralık 1943, no. 407, 37477/R12707.
22. Churchill, *Closing the Ring*, pp. 415–418.
23. Knatchbull-Hugessen 11 Aralık'ta Menemencioğlu'yla iki defa buluştu. Sabahki konuşmaları o kadar tatmin edici değildi ki, o akşam bakanı evinde ziyaret etti. Dışişleri bakanı 15 Şubat tarihini bir ültimatom olarak görüyordu. Knatchbull-Hugessen'den FO'ya, 11 Aralık 1943, no. 515 ve 516, 37479/ R13922 ve R13923
24. *Bkz.* 37477/R13069 ve Churchill'den Eden'a, 15 Aralık 1943, no. 485, 37478/R13265. Bazna, *I Was Cicero*, p. 135.
25. Churchill, Eden'a telgraf, 13 Aralık 1943, *Closing the Ring*, pp. 422, 430–431.
26. Papen, sonsöz Moyzisch, *Operation Cicero*, p. 208; Seabury, *Wilhelmstrasse*, p. 195, n. 28.
27. Papen, *Memoirs*, pp. 512–513, 517. Irving, *Hitler's War*, pp. 584–585.

28. Papen'den Ribbentrop'a, 5 Kasım 1943, no. 1603, 52/41722–41724.
29. Papen'den FM'ye, 7 Kasım 1943, no. 1623, 52/41728–41729.
30. Papen'den FM'ye, 11 Kasım 1943, no. 1648, 52/41741–41742 ve 12 Kasım, no. 1654, 52/41747; Jenke'den Berlin'e, 15 Kasım 1943, no. 1668, 52/41752–41753. Papen, *Memoirs*, pp. 506–507 ve Irving, *Hitler's War*, pp. 584–585.
31. Papen, *Memoirs*, pp. 507–509.
32. Papen İstanbul'dan FM'ye, 3 Aralık 1943, no. 644, 52/41789; 4 Aralık, no. 1766, 52/41790; 6 Aralık, no. 1769, 52/41791.
33. Papen'den FM'ye, 7 Aralık 1943, no. 1774, 52/41792–41793 ve 13 Aralık, no. 1804, 52/41826-41830.
34. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 120–122; Papen, *Memoirs*, pp. 514–515. Hinsley and Simkins, *Security*, p. 215.
35. Papen'den FM'ye, 9 Aralık 1943, no. 1789, 52/41814–41818. Knatchbull-Hugessen'den FO'ya, 9 Aralık 1943, no. 2161, 37477/R12997.
36. Papen'den FM'ye, 12 Aralık 1943, no. 1801, 52/41824 ve 14 Aralık, no. 1811, 52/41832–41833.
37. Papen'den FM'ye, 18 Aralık 1943, no. 1842 ve 1845, 52/41845–41848 ve 52/ 41849–41850.
38. *Bkz.* Knatchbull-Hugessen'den FO'ya, 13 Aralık 1943, no. 2195, 37478/R13147.
39. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 111–112.
40. Sonradan Mareşal Fevzi Çakmak olarak tanınacak olan General Fevzi Paşa, bir Birinci Dünya Savaşı kahramanıydı. İttifak liderleri onun vekilinin yerini almış, sonra da Çakmak'ın yerine geçmişti. Önemli konulardan biri, orduyu modernleştirirken katedilen ilerlemeydi. Değişiklikler İngilizleri memnun ediyor ama aynı zamanda yanıltıyordu; görüşlerde hemen bir değişiklik olmamıştı. Knatchbull-Hugessen'den FO'ya, 1 Aralık 1943, no. 368, 37476/R12547 ve Papen'den FM'ye, 4 Aralık 1943, no. 1766, 52/41790.
41. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 122–127, 129.
42. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 81–84.

43. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 129–131; Bazna, *I Was Cicero*, pp. 85, 88–92.
44. Churchill, *Closing the Ring*, p. 346, pp. 218–219, 334–335, ve *Hinge of Fate*, p. 716.

9. Türkiye'yi Kazanma Mücadelesi

1. Moskova'nın Türkiye'ye güvence vermeyi reddetmesiyle ilgili olarak *bkz.* 44064/R17; Sovyetler'in Türkiye'nin tarafsızlığını eleştirememesiyle ilgili olarak *bkz.* 44159.
2. Knatchbull-Hugessen'den FO'ya, 11 Aralık 1943, no. 515, 37479/R13922; FO notu, 15 Aralık 1943, 37478/R13354; Knatchbull-Hugessen'den FO'ya, 7 Ocak 1944, no. 34, 44064/R338. Elliott, *Never Judge*, pp. 117–118.
3. Knatchbull-Hugessen'den FO'ya, 15 Aralık 1943, no. 2189, 37477/R13142.
4. Knatchbull-Hugessen'den FO'ya, 18 Aralık 1943, no. 2243, 37478/R13408 ve 24 Aralık 1943, no. 2279, 37479/R13689.
5. Knatchbull-Hugessen'in Menemencioğlu ile buluşmaları hakkında raporları için *bkz.* 44064/R395 ve 37479/R13500–13501; aynı zamanda *bkz.* Knatchbull-Hugessen'den FO'ya, 21 Aralık 1943, no. 2257 ve 22 Aralık, no. 2269, 37479/R13545 ve R13551.
6. Eden'dan Knatchbull-Hugessen'e, 21 Aralık 1943, no. 264 ve 1753, 37479/R13522; Knatchbull-Hugessen'den FO'ya, 20 Aralık 1943, no. 2249, 37478/R13448 ve FO notu, 23 Aralık 1943, 37479/R13547.
7. FO'dan Knatchbull-Hugessen'e, 21 Aralık 1943, no. 1751, 37479/R13527; Churchill, *Closing the Ring*, pp. 430–431.
8. Knatchbull-Hugessen'den FO'ya, 1 Ocak 1944, no. 5, 44137.
9. Churchill'in Eden'a notu, 7 Ocak 1944, 44065/R1327; Knatchbull-Hugessen'den FO'ya, 6 ve 7 Ocak 1944, no. 34 ve 36, 44064/R338 ve R403; FO'dan Knatchbull-Hugessen'e, 11 Ocak 1944, no. 59, 44064/R587.
10. Knatchbull-Hugessen'den FO'ya, 14 Ocak 1944, no. 72, 44133/R789.

11. Knatchbull-Hugessen'den FO'ya, 5 Ocak 1944, no. 27, 44064/R295.
12. Menemencioğlu'ndan Knatchbull-Hugessen'e mektuplar, 16 Ocak 1944, 44066/R1612 ve 24 Ocak 1944.
13. Eden'ın yorumu için FO Notası, 4–5 Ocak 1944, 44064/R395.
14. *Bkz.* Knatchbull-Hugessen'in 4 Ocak 1944 tarihli mektubu, 44065/R858.
15. Knatchbull-Hugessen'den FO'ya, 17 Ocak 1944, no. 91, 44065/R874.
16. Knatchbull-Hugessen, *Diplomat*, pp. 198–200; Papen, *Memoirs*, pp. 514, 521.
17. Moyzisch, *Operation Cicero*, p. 10.
18. Papen'den FM'ye, 18 Aralık 1943, no. 1842 ve 1845, 52/41845–41848 ve 52/ 41862–41864. Weber, *Evasive Neutral*, pp. 172–176, 188–190, 201–204, 206–208.
19. Papen'den FM'ye, 12 Aralık 1943, no. 1804, 52/41826–41830.
20. Papen'den FM'ye, 24 Aralık 1943, no. 1875, 52/41862–41864 ve 29 Aralık 1943, no. 1898, 52/41879.
21. Papen'den FM'ye, 30 Aralık 1943, no. 1911, 52/41885–41886. Papen'den Ribbentrop'a, 19 Ocak 1944, no. 83, 52/41942–41943.
22. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 138–139.
23. Papen, *Memoirs*, pp. 511–512, 515–516; Papen, sonsöz Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 207–208.
24. Papen'den FM'ye, 30 Aralık 1943, no. 1910 and 1911, 52/41884 ve 52/41885–41886. Kahn, *Hitler's Spies*, pp. 344, 591.
25. FM'den Papen'e, 10 Ocak 1944, no. 53, 52/41910.
26. FO'dan Knatchbull-Hugessen'e, 21 Aralık 1943, no. 1751, 37479/R13527. Papen'den FM'ye, 6 Ocak 1944, no. 15, 52/ 41898–41899. Kahn, *Hitler's Spies*, pp. 344, 591.
27. Papen'den FM'ye, 6 Ocak 1944, no. 25, 52/41900–41901.
28. Adams, *Rebel Patriot*, p. 416. Ayrıca *bkz.* Papen'den FM'ye, 19 Ocak 1944, no. 81, 52/41937–41939.
29. FM'den Papen'e telgraflar, 27 Aralık 1943, numarasız, 52/41868-41872 ve 18 Ocak 1944, no. 111, 52/41933.

30. Papen'den FM'ye, 19 Ocak 1944, no. 81, 52/41937–41939.
31. Papen'den Ribbentrop'a, 19 Ocak 1944, no. 83, 52/41942–41943.
32. Ribbentrop'tan Papen'e, 22 Ocak 1944, no. 124, 52/41949–41950 ve Papen'den Ribbentrop'a, 25 ve 26 Ocak 1944, no. 113 ve 125, 52/41951 ve 52/41953–41954, sırasıyla.
33. Bazna, *I Was Cicero*, p. 100.
34. Miller, *Bulgaria*, pp. 166–167; *Times* (Londra), 15 Ocak 1944, p. 4; *New York Times*, 15 Ocak 1944, pp. 1, 4.
35. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 133, 148–149 ve Papen'in sonsözü, p. 208; Papen, *Memoirs*, pp. 511, 518; Schellenberg, *Labyrinth*, p. 344. Bazna, *I Was Cicero*, p. 117.
36. İngiliz istihbaratının, uşağı Alman liderleri kandırmak için kullandığını savunan aldatmaca teorisinin savunucuları bile saldırının casusu kabul ettirdiğini öne sürmüştür. Yine de eğer casus kontrol altındaysa, neden bu gibi hayati askeri verilerin sızdırıldığını açıklamayı beceremeyişlerdir. Bunların görüşleri daha sonra tartışılacaktır.
37. Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 337–338, 340; Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 52, 111; Kahn, *Hitler's Spies*, p. 343; Hinsley ve Simkins, *Security*, p. 215; Jozef Garlinski, *The Enigma War* (New York: Scribner's, 1980), pp. 68–69, 152; David Kahn, *The Codebreakers: The Story of Secret Writing* (New York: Macmillan, 1967), pp. 451–452.
38. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 68–69; Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 118–20.
39. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 118–119.
40. Aynı yerde, pp. 131–132.
41. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 96–97.
42. Mara hakkında belgeler için *bkz.* aynı yerde, pp. 2, 30–32, 41–42, 64–66, 68–70, 87–88, 90, 93–96, 100–101, 117–118, 129, 133–134, 136, 192.
43. Esra hakkında *bkz.* aynı yerde, pp. 93–94, 97–99, 118–124, 127–128, 132–133, 148–149.
44. Aynı yerde, pp. 128–131.
45. Papen, *Memoirs*, pp. 517–518

10. Casus Aranıyor

1. Uyarının yaklaşık tarihi bir telgraftan belirlenebilir: Kahire'deki İngiliz büyükelçiliğinden FO'ya, 20 Aralık 1943, no. 2887, 37478/R13466.
2. Knatchbull-Hugessen Londra'yı ocak başında uyarmıştır: FO dosya 37477. Cave Brown, *Bodyguard*, pp. 445–446.
3. Elliott, *Never Judge*, p. 136. Deacon, *British Secret Service*, pp. 418–419.
4. Allen W. Dulles, *The Secret Surrender* (New York: Harper & Row, 1966), pp. 22–23.
5. Deacon, *British Secret Service*, p. 419.
6. Aynı yerde, Dulles'den OSS'ye, 29 Aralık 1943, no. 1466–1476, belge no. 2–101, pp. 183–185; Dulles'den OSS'ye, 1 Ocak 1944, no. 1503–1505, belge no. 2–108, pp. 189–190.
7. Dulles, *Secret Surrender*, p. 23 ve *Spy Stories*, pp. 30–31.
8. Dışişleri bakanlığı bu güvenlik kusurunu Ankara'ya 19 Ocak 1944'te gönderdiği bir telgrafta tartışmıştır, no. 99.
9. Hinsley ve diğerleri, *British Intelligence*, vol. 3, part 2, p. 43n. Phillip Knightley, *The Second Oldest Profession: Spies and Spying in the Twentieth Century* (New York: W. W. Norton, 1987), p. 143.
10. Türkiye'deki OSS birimi ancak 1943 ilkbaharında kurulmuştur ve Türkiye'deki MI6 tarafından amatör görülüyordu. Elliott, *Never Judge*, p. 120. Bu yargı tutarlı gibi görünmektedir: Robin W. Winks, *Cloak and Gown: Scholars in the Secret War, 1939–1961* (New York: William Morrow, 1987), pp. 116–165. *Bkz.* Cave Brown, *Bodyguard*, pp. 446–447; Kapp, Bazna, *I Was Cicero*, p. 179; Hinsley and Simkins, *Security*, p. 214.
11. MI6 veya SIS üyeleri elçilik personeline pasaport kontrol memuru olarak kaydediliyordu. Bu uygulama geniş çapta biliniyordu. Elliott, *Never Judge*, p. 120.
12. Aynı yerde, p. 135.
13. Frank Brenchley ile söyleşi, Londra, 21 Aralık 1995.
14. Papen'den Ribbentrop'a, 19 Ocak 1944, no. 83, 52/41942–41943. *Bkz.* Hinsley ve Simkins, *Security*, pp. 213, 215.

15. *Daily Telegraph* (London), Swynnerton ve Sir John Lomax'tan mektuplar, 13 Nisan 1971, p. 9 ve 26 Nisan 1971, p. 7. *Bkz.* West, *Deceit*, p. 103. Hinsley ve Simkins, *Security*, p. 213.
16. Brenchley söyleşisi, 21 Aralık 1995; Nigel West, *MI6: British Secret Intelligence Service Operations, 1909–45* (London: Weidenfeld & Nicolson, 1983), p. 200.
17. Elliott, *Never Judge*, p. 136; Bazna, *I Was Cicero*, pp. 103, 105.
18. *Bkz.* Elliott, *Never Judge*, p. 137; Hinsley ve Simkins, *Security*, p. 213.
19. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 101–105; Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 147–148.
20. Dulles, *Secret Surrender*, pp. 24–25.
21. Hugh Trevor-Roper, inceleme: *Bodyguard of Lies*, Anthony Cave Brown, *New York Review of Books*, 19 Feb. 1976, p. 16.
22. Hinsley ve diğerleri, *British Intelligence*, vol. 3, part 2, p. 43n.
23. West, *Deceit*, p. 107.
24. Aynı yerde ve Kahn, *Hitler's Spies*, pp. 369–370, 593n.
25. Deacon, *British Secret Service*, pp. 19, 316–317, 451; West, *Deceit*, p. 107.
26. Knightley, *Second Oldest Profession*, pp. 142, 114–115, 153–154.
27. Beş farklı fikir veya aldatmaca vurgulanmıştır: Müttefik güçlerin Fransa'yı 1944'te hele ki temmuzdan önce kesinlikle işgal etmeyeceği; Müttefik çıkarmaları için Pas de Calais'ın seçildiği; İngiltere'nin üstün kara kuvvetlerine sahip olduğu ve Amerika'dan daha büyük takviyenin geldiği; Rus güçlerinin de yardımıyla ilkbaharda Norveç kıyılarına saldırılacağı; Müttefiklerin 1944'te Balkanlarda büyük bir taarruzla Güneydoğu Avrupa'yı işgal etmeyi planladığı.
28. "Jael" planı 1943 Ekim'inde tamamlanmıştır.
29. Cave Brown, *Bodyguard*, p. 449.
30. FitzGibbon, *Secret Intelligence*, pp. 261–264n.
31. Cave Brown, *Bodyguard*, p. 447.
32. Mure, *Deceive*, pp. 15, 106–107, 109–114, 253; *Deception*, pp. 19, 38–39, 230.

33. *Times* (Londra), 4 Ekim 1957, p. 13; Cave Brown, *Bodyguard*, pp. 400, 444–445.
34. West, *Deceit*, pp. 106–107.
35. Cave Brown, *Bodyguard*, p. 444.
36. Guy Burgess ve Donald Maclean'in Mayıs 1951'de Sovyetler Birliği tarafına geçmeleri uzun soruşturmalara yol açmıştır. Philby de zaman içinde bu işe karışmış ve Moskova'ya kaçmıştır. Menzies 1950'lerin başında emekli olmuştur.
37. Lomax'ın ve Gubbins'in bu görüşleri reddettiği şurada da kabul edilmiştir: Cave Brown, *Bodyguard*, p. 445. Trevor-Roper'ın *Bodyguard of Lies* incelemesi şurada yayımlanmıştır: *New York Review of Books*, 19 Feb. 1976, pp. 13–16.
38. FitzGibbon, *Secret Intelligence*, pp. 261–264n.
39. West'in resmi kayıtları özel izinle kullandığı öne sürülmüştür.

11. Çiçero'nun Son Başarıları

1. Teslimatların durdurulması ve ticaret konularında *bkz.* 44067/ R2043 ve 44068/ R3918. Londra bu aşamada Türklere karşı ticari yaptırımların etkili bir silah olmayacağını düşünüyordu. Stalin'in önerisi hakkında *bkz.* FO'dan Knatchbull-Hugessen'e, 3 Şubat 1944, no. 149, 44066/R1684.
2. Eski bir Japonya büyükelçisinin dul harımı olan Hanna Solf'un ev sahipliğinde Eylül 1943'te düzenlenen çay partisinin konukları arasında, Abwehr ve Vermehren'lerle ilişkili eski bir diplomat olan Otto Kiep de vardır. Gestapo 12 Ocak 1944'te yetmişten fazla kişiyi tutuklatmıştır. Bunu başka tutuklamalar takip etmiştir. Sanıkların neredeyse hepsi idam edilmiştir; Frau Solf ve kızının hayatta kalmasını sağlayansa bombalamalar sonucu dosyalarının imha olmasıdır.
3. *Bkz.* West, *MI6*, pp. 198–199, ve Heinz Höhne, *Canaris*, çeviren J. Maxwell Brownjohn (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1979), pp. 549–550.
4. Türkiye aslında Almanlarla ilgilenmiyordu. *Bkz.* Weber, *Evasive Neutral*, pp. 199–200.

5. Martha von Papen'in güncesi, Adams, *Rebel Patriot*, pp. 417–418; Fritz von Twardowski'den Papen'e Istanbul, 2 Şubat 1944, no. 68, 52/41960–41961.
6. Paul Leverkühn, *Der geheime Nachrichtendienst der deutschen Wehrmacht im Kriege* (Frankfurt: Verlag für Wehrwesen Bernard & Graefe, 1957), p. 175, Vermehren'lerin adını anmaksızın taraf değiştirdiklerini belirtmiştir.
7. Vermehren'in İstanbul'daki ikinci komutan olarak tanınması yanlıştır ama Leverkühn'e yardım etmek için tayini bilgiye kolayca ulaşabilmesini sağlamıştır. Ian Colvin, *Master Spy: The Incredible Story of Admiral Wilhelm Canaris* (New York: McGraw-Hill, 1951), pp. 217–218.
8. Papen'den FM'ye, 6–22 Şubat 1944, no. 77, 192, 199, 201, 231, 232, 244 ve 288; bakanlığın dosya notu, 20 Şubat 1944, 52/41976–42064.
9. FM, Marschall muhtırası, 5 Şubat 1944, 52/41970–41971.
10. Papen'den FM'ye, 7 Şubat 1944, no. 78, 52/41988; Papen, *Memoirs*, pp. 520–521. *Bkz.* Weber, *Evasive Neutral*, pp. 200–201.
11. Ribbentrop'tan Papen'e, 8 ve 10 Mart 1944, no. 368 ve 389, 52/42104 ve 42114.
12. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 153–154, 157.
13. Schellenberg Abwehr'i çökertmek için uzun süreli girişimlerini şurada savunmuştur: *Labyrinth*, pp. 345–360.
14. Papen'den FM'ye, 22 Şubat 1944, no. 288, 52/42064.
15. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 148–151.
16. Bazna, *I Was Cicero*, p. 118.
17. Aynı yerde, pp. 120–121.
18. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 124–126, 128–131.
19. Moyzisch, *Operation Cicero*, p. 153; Bazna, *I Was Cicero*, pp. 131–132. Kahn, *Hitler's Spies*, p. 345.
20. Papen'den FM'ye, 10 Şubat 1944, no. 218 ve 219, 52/42008 ve 52/42009–42010, sıralı.
21. *Bkz.* Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 148, 166.
22. Aynı yerde, pp. 149, 152–153, 163, 203; Bazna, *I Was Cicero*, p. 116.

23. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 165–166; Bazna, *I Was Cicero*, pp. 150–152, 181–183; Schellenberg, *Labyrinth*, p. 344.
24. Moyzisch, *Operation Cicero*, p. 203; Hinsley and Simkins, *Security*, pp. 214–215.
25. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 116, 156–157, 162–164.
26. Aynı yerde, pp. 167–168, 188–189.
27. Aynı yerde, pp. 182–188.
28. Papen, *Memoirs*, p. 521.
29. Lersner Türkiye'deki Alman Ortadoğu Derneği'nin başkanıydı; Earle dostu Roosevelt'e Güneydoğu Avrupa konusunda danışmanlık yapıyordu. *Bkz.* Papen, *Memoirs*, pp. 516–517, 522–524; Earle'ün yorumları için *Philadelphia Enquirer*, 30 Ocak 1949; Schellenberg, *Labyrinth*, p. 339.
30. Papen, *Memoirs*, pp. 521–522.
31. Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 342–343.
32. Papen, *Memoirs*, p. 518; Papen'den FM'ye, 27 Aralık 1943, rakamsız, 52/ 41868–41872 ve 18 Ocak 1944, no. 111, 52/41933; Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 117–118, 205.
33. Wehrmacht, Genelkurmay Başkanlığı (OKW), *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtfu hrungsstab). 1940–1945*, ed. Percy Schramm ve diğerleri, 4 cilt, 7 kısım artı 2 ek (Frankfurt: Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1961–1969), cilt 4, pp. 93–94.
34. Howard, *Strategic Deception*, p. 145. Churchill, *Closing the Ring*, pp. 367, 370.
35. Walter Warlimont, *Inside Hitler's Headquarters, 1939–1945*, çeviren R. H. Barry (New York: Praeger, 1964), pp. 390, 394–395.
36. Andreas Hillgruber, ed., *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler: Vertrauliche Aufzeichnungen über Unterredungen mit Vertretern des Auslandes, 1939–1945*, 2 cilt (Frankfurt: Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1967–1970), vol. 2, p. 360.
37. Onlarca yıl sonra gelen basın yorumları için *bkz. New York Times*, 25 Aralık 1970, p. 32; *Daily Telegraph* (Londra). 23 Mart 1971, p. 14; *Die Zeit*, 28 Aralık 1970, p. 5.

38. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 163–165; Schellenberg, *Labyrinth*, pp. 266, 340, 343; Papen, *Memoirs*, pp. 515, 518; Bazna *I Was Cicero*, pp. 75–77, 124–125, 148, 150.
39. West, *Deceit*, p. 104.
40. Elliott, *Never Judge*, pp. 134–135.
41. Cave Brown, *Bodyguard*, pp. 448–449.

12. Bir Amerikan Casusu

1. Moyzisch ve Papen, Kapp'ın ailesini korumak için asıl adını saklamışlardı. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 17–18; Papen, *Memoirs*, p. 512. Soyadı öğrenildikten sonra bile "Elizabeth Kapp" ismi hâlâ bazı kitaplarda görülüyordu.
2. Moyzisch, *Operation Cicero*, p. 201; Bazna, *I Was Cicero*, pp. 114–115, 145, 178–180.
3. Kapp Birleşik Devletler'e ilk geldiğinde altı yaşında olduğunu söylemiştir. Bazna onun Moyzisch için çalıştığı sırada yirmi üç yaşında olduğunu düşünüyordu ama üniversite kayıtları 31 Temmuz 1919'da doğduğunu ve dolayısıyla taraf değiştirdiği sırada yaklaşık yirmi beş yaşında olduğunu göstermektedir. Kapp'ların Cleveland'daki faaliyetleri için *bkz. Plain Dealer*, 24 Nisan 1944, p. 1, burada taraf değiştirdiği de bildirilmektedir; Robert T. Stock'un haberi 21 Eylül 1972, p. 7–E.
4. Aynı yerde; Kahn, *Hitler's Spies*, pp. 69, 345; William B. Breuer, *Hitler's Undercover War: The Nazi Espionage Invasion of the U.S.A.* (New York: St. Martin's, 1989), p. 176; Farago, *Game of the Foxes*, p. 570.
5. Kapp, Bazna, *I Was Cicero*, pp. 107–109, 179, 203.
6. Cave Brown Kapp hakkında birkaç hata yapmıştır: Clevelandlı gençle ilk önce Sofya'da çalıştığı sırada buluştuğunu ve sonradan evlendiklerini yazmıştır. *Bkz. Bodyguard*, p. 446.
7. *Schnürchen* "ince iplik" demektir, ama işler "saat gibi" çalıştığında "*Schnürchen* gibi uzuyor," denilir. Bu takma adı, bu ifadeyi kendisi de kullandığı ve büronun düzenli olmasında ısrar ettiği için almıştır. Moyzisch ona sadece *Schnürchen* diye hitap ediyordu. *Bkz. Operation Cicero*, pp. 6–18, 106, 121.

8. Seiler, Bazna, *I Was Cicero*, pp. 137–143, 152; Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 139–140.
9. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 140–141; Seiler, Bazna, *I Was Cicero*, p. 143.
10. Seiler, Bazna, *I Was Cicero*, pp. 141–143; Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 139, 141–143, 201–202.
11. *Bkz.* Kapp, Bazna, *I Was Cicero*, pp. 107–109, 178–179.
12. Aynı yerde, p. 158; aynı zamanda *bkz.* pp. 104, 106–107, 150–151.
13. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 167–170; Bazna, *I Was Cicero*, pp. 155–158.
14. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 159–161, 167–168, 173–174.
15. Kapp, Bazna, *I Was Cicero*, pp. 109, 178–179.
16. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 174–177; Seiler, Bazna, *I Was Cicero*, pp. 152–154.
17. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 162–163, 168, 170–171; Seiler, Bazna, *I Was Cicero*, pp. 154–155.
18. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 177–180.
19. Aynı yerde, pp. 178–185; Seiler, in Bazna, *I Was Cicero*, pp. 175–178; Papen, *Memoirs*, p. 518.
20. Kapp, Bazna, *I Was Cicero*, pp. 108, 179 ve Bazna'nın ifadeleri, pp. 159–162, 168–175.
21. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 173–175; Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 183, 185, 190–192, 197, 202.
22. Winks, *Cloak and Gown*, pp. 137–138; R. Harris Smith, *OSS: The Secret History of America's First Central Intelligence Agency* (Berkeley: Univ. of California Press, 1972), pp. 124–126; *War Report of the OSS*, vol. 2, pp. 47, 51–52, 269–270.
23. Kapp, Bazna, *I Was Cicero*, pp. 179–180. Aynı yerde, pp. 168–178; Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 201–202.
24. *Times* (Londra), 21 Nisan 1944, p. 2; *Plain Dealer*, 24 Nisan 1944, p. 1.
25. Seiler, in Bazna, *I Was Cicero*, p. 153; Moyzisch, *Operation Cicero*, p. 168.
26. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 39, 143–145

27. Aynı yerde, Kapp'ın ifadeleri, pp. 108, 145, 178–179.
28. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 19–22, 139, 145, 184–185; Papen, *Memoirs*, p. 512; Bazna, *I Was Cicero*, pp. 107–108, 112–115, 137.
29. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 17–18, 142.
30. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 112, 205.
31. Aynı yerde, pp. 114, 203–205.
32. Hatalarına iki örnek verilebilir: Berlin'den her gün kurye geldiğinden ve Amerikalı temasıyla neredeyse her akşam buluştuğundan bahsetmişti. Bu sıklıkları abartması, çalışmalarını çok daha önemli gösteriyordu.

13. Akıbetler ve Sonrası

1. Papen'den FM'ye, 7 Mart 1944, no. 360, 52/42100–42101 ve 11 Mart 1944'te dağıtılan bir dışişleri bakanlığı raporu, 52/42114–42119.
2. Cave Brown, *Donovan*, pp. 437–442; Weber, *Evasive Neutral*, pp. 204–208.
3. Weber, *Evasive Neutral*, pp. 204–206; Kirk, "Turkey", p. 361.
4. Albert Speer, *Inside the Third Reich: Memoirs*, çev. Richard ve Clara Winston (New York: Macmillan, 1970), pp. 316–317, 405–406; Papen, *Memoirs*, p. 524; Knatchbull-Hugessen, *Diplomat*, p. 200.
5. Papen, *Memoirs*, pp. 524–526.
6. Churchill'in konuşması, 24 Mayıs 1944, alıntı Lewis, *Turkey*, p. 122.
7. Knatchbull-Hugessen, *Diplomat*, p. 201.
8. Alıntı Churchill, *Triumph and Tragedy*, pp. 79–81; Knatchbull-Hugessen, *Diplomat*, p. 201.
9. Papen, *Memoirs*, pp. 527–528.
10. Papen, *Memoirs*, pp. 519, 529–532.
11. Knatchbull-Hugessen, *Diplomat*, p. 202.
12. Bazna, *I Was Cicero*, pp. 189–91; Knatchbull-Hugessen, *Diplomat*, pp. 204–206, 216–242.
13. Knatchbull-Hugessen, *Diplomat*, pp. 201–204.
14. *Bkz. Daily Express* ve *News Chronicle*, 19 Ekim 1950. Anma yazılarını temsilen *bkz. Daily Telegraph* (Londra), 23 Mart 1971, p. 14;

Guardian (Manchester), 23 Mart 1971 ve *Times* (Londra), 23 Mart 1971, p. 19.

15. Mannheim mahkemesi 1964'te o sırada elli dört yaşında olan Papen'e 13.750 dolar tazminat ve aylık 170 dolar emekli maaşı vermişti. Batı Almanya emeklilik kanunları 1896–1919 arasındaki askerlik hizmetini kabul etmişti. *Newsweek*, 22 Haziran 1964, p. 44.
16. Türkiye'nin tüm Alman vatandaşlarını ülkelerine göndermesi, mülteci Yahudiler için geçerli değildir. Moyzisch'in karısı ve çocukları savaştan hemen sonraki ayları İsveç'te geçirmiştir. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 103, 199–201; Bazna, *I Was Cicero*, pp. vii, 201–202.
17. Schellenberg Müller'in 1945'te Sovyetler Birliği'ne gittiğini sanıyordu. Bundan kısa süre sonra da öldüğünü düşünüyordu. *Labyrinth*, p. 321.
18. Aynı yerde, pp. 42, 404.
19. Bazna'nın sonraki yaşamı için *bkz. I Was Cicero*, pp. 191–202.
20. Aynı yerde, pp. 197–200.
21. Geist, *Pictures Will Talk*, p. 213; "Miseries of a Master Spy", *Life*, 7 Apr. 1952, pp. 139–140.
22. Buradaki alıntı, Papen, *Memoirs*, p. 519; aynı zamanda *bkz.* Bazna, *I Was Cicero*, p. 209.
23. Nogly, giriş notu, aynı yerde, pp. v–vii; Bazna'nın ifadesi için *bkz.* p. 202.
24. Basın konferansı için *bkz. Süddeutsche Zeitung*, 8 Kasım 1961, muhabir Wolfgang Wehner ve *Die Zeit*, 9 Kasım 1961.
25. Filmin ayrıntıları ve senaryonun özeti için *bkz.* filmografi.
26. Mel Gussow, *Don't Say Yes until I Finish Talking: A Biography of Darryl F. Zanuck* (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1971), pp. 155–156, 159.
27. Geist, *Pictures Will Talk*, pp. 219–220, 339.
28. Yönetmen sansasyonel sahnelerden hoşlanmadığı için ekranda şiddet veya seks görülmüyordu. Bazı eleştirmenler Mankiewicz'in hassas sahnelerde yaptığı tercihlere itiraz etmiştir. Bu

yaklaşımın film aracının imkânlarından tam faydalanmadığını düşünüyorlardı.

29. Mason *The Desert Fox* filminde Mareşal Erwin Rommel'i oynamak için iki yıllık bir sözleşme imzalamıştır. Casusu oynamak için "bir an bile tereddüt etmediğini" anımsıyordu. *Before I Forget*, pp. 223–224.
30. Oskar Karlweis, Moyzisch rolünde mükemmeldi. Travers karakteri İngiliz güvenlik görevlilerinin bir temsiliydi.
31. "Miseries of a Master Spy", pp. 139–142. Geist, *Pictures Will Talk*, pp. 213–214. Bazna'nın ifadeleri için *bkz. New York Times*, 25 Aralık 1970, p. 32.
32. Prodüksiyon 17 Ağustos'ta başlamış ve 23 Ekim'de bitmiştir. Bu arada stüdyo 27 Eylül'de Mankiewicz'in ayrıldığını bildirmiştir.
33. Gussow, *Don't Say Yes*, p. 159.
34. Geist, *Pictures Will Talk*, pp. 217–218.
35. Geist, *Pictures Will Talk*, p. 213; Mason, *Before I Forget*, p. 224.
36. *Daily Express*, 19 Şubat 1952, p. 4 ve *The Standard*, 1 Nisan 1952, p. 4.
37. Bosley Crowther, 23 Şubat 1952, in *New York Times Film Reviews*, vol. 4, p. 2592; *Variety*, 13 Şubat 1952, in *Variety Film Reviews, 1907–1980*, vol. 8, *Time*, 10 Mart 1952, pp. 100–104.
38. Geist, *Pictures Will Talk*, p. 395.
39. "Top Grossers of 1952", *Variety*, 7 Ocak 1953, p. 61.
40. Örneğin *bkz.* Alan R. Booth, "The Development of the Espionage Film", in Wesley K. Wark, ed., *Spy Fiction, Spy Films, and Real Intelligence* (London: Frank Cass, 1991), p. 146, ve James R. Parish ve Michael R. Pitts, *The Great Spy Pictures* (Metuchen, N.J.: Scarecrow, 1974), pp. 179–181.
41. Hirschhorn, *Films of James Mason*, p. 101; Mason, *Before I Forget*, pp. 224–225.
42. Örneğin yıllar sonra bile Tümgeneral C. R. A. Swynnerton *Beş Parmak* filminden "konu hakkındaki aptal bir film" diye bahsediyordu. Mektup, *Daily Telegraph* (Londra), 13 Nisan 1971, p. 9.
43. *Bkz.* Geist, *Pictures Will Talk*, pp. 218–219.

14. Geriye Kalanlar

1. Cave Brown, *Bodyguard*, pp. 438, 444.
2. Papen, sonsöz, Moyzisch, *Operation Cicero*, p. 208.
3. Papen, *Memoirs*, p. 510; Elliott, *Never Judge*, p. 137.
4. Dostunun ihmalkârlığını kabul eden Elliott, Sir Hughe'nun yaptığı gibi bir güvenlik kusuru yüzünden bir elçilik yöneticisinin bugün derhal işten çıkarılacağını kaydetmiştir. *Never Judge*, p. 133.
5. Moyzisch İngiltere'deki ilk sorgulamalarda mali düzenlemeler hakkında sorguya çekenleri kasten yanıltmış olabilir.
6. Moyzisch, *Operation Cicero*, p. 166.
7. Krecker, *Deutschland*, p. 239n, Schellenberg'in Almanca anılarından alıntı, p. 322.
8. Moyzisch, *Operation Cicero*, p. 203.
9. Weber, *Evasive Neutral*, p. 219.
10. Moyzisch, *Operation Cicero*, pp. 51–52, 199, 203–204; Papen'in Moyzisch'in kitabındaki sonsözü, pp. 208–209; Papen, *Memoirs*, pp. 512, 515–518.
11. Papen, sonsöz Moyzisch, *Operation Cicero*, p. 209.
12. Aynı yerde, pp. 208–209; Moyzisch'in ifadeleri, pp. 199, 204.

KAYNAKÇA

Anılar ve Özgeçmişler

Bazna, Elyesa. *Ich war Cicero: Die Bekenntnisse des größten Spions des zweiten Weltkrieges.* Written with Hans Nogly. Munich: Kindler Verlag, 1962.

——. *I Was Cicero.* Written with Hans Nogly. Translated by Eric Mosbacher. New York: Harper & Row, 1962.

Busk, Douglas. *The Craft of Diplomacy: How to Run a Diplomatic Service.* New York: Praeger, 1967.

Churchill, Winston S. *Closing the Ring.* Vol. 5 of *The Second World War.* Boston: Houghton Mifflin, 1951.

——. *The Hinge of Fate.* Vol. 4 of *The Second World War.* Boston: Houghton Mifflin, 1950.

——. *Triumph and Tragedy.* Vol. 6 of *The Second World War.* Boston: Houghton Mifflin, 1953.

Douglas, William Sholto, and Robert Wright. *Combat and Command: The Story of an Airman in Two World Wars.* New York: Simon & Schuster, 1966.

Dulles, Allen W. *The Craft of Intelligence.* New York: Harper & Row, 1963.

——. *Germany's Underground.* New York: Macmillan, 1947.

——, ed. *Great True Spy Stories.* New York: Harper & Row, 1968.

——. *The Secret Surrender.* New York: Harper & Row, 1966.

Eden, Anthony. *The Reckoning.* Vol. 2 of *The Memoirs of Anthony Eden.* Boston: Houghton Mifflin, 1965.

Elliott, Nicholas. *Never Judge a Man by His Umbrella.* Salisbury, U.K.: Michael Russell, 1991.

François-Poncet, André. *The Fateful Years: Memoirs of a French Ambassador in Berlin, 1931–1938*. Translated by Jacques LeClercq. New York: Harcourt, Brace, 1949.

Goebbels, Joseph. *The Goebbels Diaries, 1942–1943*. Edited and translated by Louis P. Lochner. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1948.

Höttl, Wilhelm [pseud. "Walter Hagen"]. *Die Geheime Front: Organisation, Personen und Aktionen des deutschen Geheimdienstes*. Linz: Nibelunger-Verlag, 1950.

——. *The Secret Front: The Story of Nazi Political Espionage*. Translated by R. H. Stevens. Introduction by Ian Colvin. New York: Praeger, 1954. (A later reprint spelled the author's name as "Hoettl".)

——. *Unternehmen Bernhard: Ein historischer Tatsachenbericht über die grösste Geldfalschungsaktion aller Zeiten*. Wels: Welsermühl, 1955.

Kempner, Robert M. W. *Ankläger eine Epoche*. Berlin: Ullstein Verlag, 1983.

——. "The Highest-Paid Spy in History". *Saturday Evening Post*, 28 January 1950, pp. 17–19ff. Abridged in *Reader's Digest*, June 1950, pp. 91–95. Abridgment reprinted, pp. 299–303, in *Secrets and Spies: Behind-the-Scenes Stories of World War II*. Pleasantville, N.Y.: Reader's Digest, 1964.

Knatchbull-Hugessen, Sir Hughe. "Ambassador to Turkey". *The Fortnightly* 171 (Apr. 1949), pp. 228–35. Reprinted from *Diplomat in Peace and War*.

——. *Diplomat in Peace and War*. London: John Murray, 1949.

——. *Kentish Family*. London: Methuen, 1960.

Leverkühn, Paul. *Der geheime Nachrichtendienst der deutschen Wehrmacht im Kriege*. Frankfurt: Verlag für Wehrwesen Bernard & Graefe, 1957.

——. *German Military Intelligence*. Translated by R. H. Stevens and Constantine FitzGibbon. New York: Praeger, 1954.

Mason, James. *Before I Forget: Autobiography and Drawings*. London: Hamish Hamilton, 1981.

Masterman, John C. *The Double-Cross System in the War of 1939 to 1945*. New Haven: Yale University Press, 1972.

McNally, George J., and Frederic Sondern, Jr. "The Great Nazi Counterfeit Plot", *Reader's Digest*, July 1952, pp. 25–31. Reprinted as "The Nazi Counterfeit Plot", pp. 507–514, in *Secrets and Spies: Behind-the-Scenes Stories of World War II*. Pleasantville, N.Y.: Reader's Digest, 1964.

"Miseries of a Master Spy". *Life*, 7 April 1952, pp. 139–42.

Moyzisch, Ludwig C. *L'Affaire Ciceron*. Translated by Suzanne Belly. Verviers, Belgium: Gérard, n.d.

——. *Der Fall Cicero: Es geschah in Ankara—Die sensationellste Spionageaffare des Zweiten Weltkriegs*. Frankfurt: Die Quadriga, 1950.

——. *Operation Cicero*. Postscript by Franz von Papen. Translated by Constantine FitzGibbon and Heinrich Fraenkel. New York: Coward-McCann, 1950.

——. *Operation Cicero*. Abridged ed. In *High Stakes and Desperate Men: Classics of Espionage*. Pleasantville, N.Y.: Reader's Digest, 1974.

Mure, David. *Master of Deception: Tangled Webs in London and the Middle East*. London: William Kimber, 1980.

——. *Practise to Deceive*. London: William Kimber, 1977.

Papen, Franz von. *Memoirs*. Translated by Brian Connell. New York: E. P. Dutton, 1953.

——. *Der Wahrheit eine Gasse*. Munich: Paul List Verlag, 1952.

Peis, Günter. *The Man Who Started the War*. Foreword by Alfred Naujocks. London: Odhams Press, 1960.

Popov, Dusko. *Spy/Counterspy*. New York: Grosset & Dunlap, 1974.

Ribbentrop, Joachim von. *The Ribbentrop Memoirs*. Translated by Oliver Watson. Introduction by Alan Bullock. London: Weidenfeld and Nicolson, 1954.

Schellenberg, Walter. *The Labyrinth: Memoirs of Walter Schellenberg*. Translated by Louis Hagen. Introduction by Alan Bullock. New York: Harper & Brothers, 1956. (Published as *The Schellenberg Memoirs* in Britain and as *Hitler's Secret Service* in a later American printing.)

Schlabrendorff, Fabian von. *The Secret War againstHitler*. Translated by Hilda Simon. Foreword by John J. McCloy. New York: Pitman, 1965.

Speer, Albert. *Inside the Third Reich: Memoirs*. Translated by Richard and Clara Winston. New York: Macmillan, 1970.

Speidel, Hans. *Invasion 1944: Ein Beitrag zu Rommels und des Reiches Schicksal*. Tübingen: Rainer Wunderlich Verlag, 1949.

Warlimont, Walter. *Inside Hitler's Headquarters, 1939–45*. Translated by R. H. Barry. New York: Praeger, 1964.

Wiesenthal, Simon. *The Murderers among Us: The SimonWiesenthal Memoirs*. Edited by Joseph Wechsberg. New York: McGraw-Hill, 1967.

Winterbotham, F. W. *The Ultra Secret*. New York: Harper & Row, 1974.

Resmi Kayıtlar

Germany. Foreign Ministry. *Documents: La politique allemande en Turquie (1941–1943)*. Moscow: Éditions en Langues Étrangeres, 1949.

——. Foreign Ministry. *Documents secrets du Ministre des Affaires Étrangeres d'Allemagne*. Vol. 1, *Turquie*. Translated from Russian by Madeleine and Michel Eristov. Paris: Éditions Paul Dupont, 1946.

——. Foreign Ministry. Office of the State Secretary. *Akten des Politischen Archivs im Auswartigen Amt*. Vol. 9, Turkey, 1 November 1943–30 April 1944. (See the entry under United States National Archives for the microfilm copies used.)

——.Wehrmacht. High Command (OKW). *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab. 1940–1945)*. Edited by Percy Schramm et al. 4 vols. in 7 parts plus 2 supplements. Frankfurt: Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1961–1969.

Great Britain. *Parliamentary Debates (Hansard)*. Fifth Series, Vol. 478, *House of Commons, Official Report*, Session 1950, 24 July–26 October 1950. London: His Majesty's Stationery Office, 1950.

——. Empire Parliamentary Association. *Report on Foreign Affairs for Months of January, February and March 1944*. Vol. 25, no. 1. London: Empire Parliamentary Association, 1944.

——. Public Record Office. Unpublished Foreign Office and Cabinet documents in Record Groups FO 371 and CAB 170. (In citations to Foreign Office records the group designation has been omitted. The number preceding the slash mark refers to the file; the second number identifies the document in multi-item files.)

Heiber, Helmut, ed. *Hitlers Lagebesprechungen: Die Protokollfragmente seiner militarischen Konferenzen, 1942–1945.* Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1962. Paperback edition: *Lagebesprechungen im Führerhaupt quartier: Protokollfragmente aus Hitlers militarischen Konferenzen, 1942–1945. Munich: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1963.*

Hillgruber, Andreas, ed. Staatsmanner und Diplomaten bei Hitler: Vertrauliche Aufzeichnungen über Unterredungen mit Vertretern des Auslandes, 1939–1944. 2 vols. Frankfurt: Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1967–1970.

Hinsley, F. H. British Intelligence in the Second World War. Abridged ed. London: Her Majesty's Stationery Office, 1993.

Hinsley, F. H., et al. British Intelligence in the Second World War. Vol. 3, Part 2, Its Influence on Strategy and Operations. New York: Cambridge University Press, 1988.

Hinsley, F. H., and C. A. G. Simkins. Security and Counter-Intelligence. Vol. 4 of British Intelligence in the Second World War. New York: Cambridge University Press, 1990.

Howard, Michael. Strategic Deception. Vol. 5 of British Intelligence in the Second World War. New York: Cambridge University Press, 1990.

Petersen, Neal H., ed. From Hitler's Doorstep: The Wartime Intelligence Reports of Allen Dulles, 1942–1945. University Park, Penn.: Pennsylvania State University Press, 1996.

United States. Department of State. Historical Office. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1943. Vol. 4, The Near East and Africa. Department of State Publication No. 7665. Washington, D.C.: Government Printing Office, 1964.

——. *Department of State. Historical Office. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1944. Vol. 5, The Near East, South Asia,*

and Africa; The Far East. Department of State Publication No. 7859. Washington, D.C.: Government Printing Office, 1965.

——. *Department of State. Historical Office. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. Department of State Publication no. 7187. Washington, D.C.: Government Printing Office, 1961.*

——. *Military Tribunals (Nuremberg). Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10. 15 vols. Case 11: The Ministries Case (United States v. Ernst von Weizsaecker et al.), 1947–1949. Vols. 12–14. Washington, D.C.: Government Printing Office, 1950–1953.*

——. *National Archives. Collection of Seized Foreign Records. Record Group 242, Records of the German Foreign Ministry, 1920–1945, Received by the Department of State. Microfilm Publication T120, roll 52 (Turkey, 1943–1944). (In all citations T120 has been omitted. The numbers identify the roll and then the frame or frames where the document may be found.)*

——. *National Archives. Collection of World War II War Crimes Records. Record Group 238, War Diaries and Correspondence of General Jodl. Microfilm Publication T989 (2 rolls).*

——. *War Department. Military Intelligence Division. German Military Intelligence, 1939–1945. Frederick, Md.: University Publications of America, 1984.*

——. War Department. Office of Strategic Services. *War Report of the OSS (Office of Strategic Services).* 2 vols. Introduction by Kermit Roosevelt. New York: Walker, 1976.

Woodward, Llewellyn. *British Foreign Policy in the Second World War.* 5 vols. London: Her Majesty's Stationery Office, 1970–1976.

İstihbarat ve Gizli Operasyonlar

Abshagen, Karl Heinz. *Canaris.* Translated by Alan Houghton Brodrick. London: Hutchinson, 1956.

Andrew, Christopher. *Her Majesty's Secret Service: The Making of the British Intelligence Community.* New York: Viking Penguin, 1986.

Bartz, Karl. *The Downfall of the German Secret Service.* Translated by Edward Fitzgerald. London: William Kimber, 1956.

Bennett, Ralph. *Behind the Battle: Intelligence in the War with Germany, 1939–45.* London: Reed, 1994.

Breuer, William B. *Hitler's Undercover War: The Nazi Espionage Invasion of the U.S.A.* New York: St. Martin's, 1989.

——. *Hoodwinking Hitler: The Normandy Deception.* Westport, Conn.: Praeger, 1993.

——. *The Secret War with Germany: Deception, Espionage, and Dirty Tricks, 1939–1945.* Novato, Calif.: Presidio Press, 1988.

Brissaud, Andre´. *Canaris: The Biography of Admiral Canaris, Chief of German Military Intelligence in the Second World War.* Translated and edited by Ian Colvin. New York: Grosset & Dunlap, 1974.

——. *The Nazi Secret Service.* Translated by Milton Waldman. New York: W. W. Norton, 1974.

Buranelli, Vincent and Nan. *Spy/Counterspy: An Encyclopedia of Espionage.* New York: McGraw-Hill, 1982.

Cave Brown, Anthony. *Bodyguard of Lies.* 2 vols. New York: Harper & Row, 1975.

——. *The Last Hero: Wild Bill Donovan.* New York: Times Books, 1982.

Chalou, George C., ed. *The Secrets War: The Office of Strategic Services in World War II.* Washington: National Archives and Records Administration, 1992.

Colvin, Ian. *Master Spy: The Incredible Story of AdmiralWilhelm Canaris.* New York: McGraw-Hill, 1951. Published in Britain as *Chief of Intelligence.*

Crankshaw, Edward. *Gestapo: Instrument of Tyranny.* London: Putnam, 1956.

Deacon, Richard [Donald McCormick]. *A History of British Secret Service.* Panther Books ed. London: Granada, 1980. First published in 1969 by Frederick Muller.

——. *Spyclopedia: The Comprehensive Handbook of Espionage.* New York: William Morrow, 1987.

Deschner, Günther. *Reinhard Heydrich.* Translated by Sandra Bance et al. New York: Stein and Day, 1981.

Farago, Ladislas. *Burn after Reading: The Espionage History of World War II.* New York: Walker, 1961.

——. *The Game of the Foxes: The Untold Story of German Espionage in the United States and Great Britain during World War II.* New York: David McKay, 1971.

FitzGibbon, Constantine. *Secret Intelligence in the Twentieth Century.* New York: Stein and Day, 1977.

Ford, Corey. *Donovan of the O.S.S.* Boston: Little, Brown, 1970.

Garlinski, Jozef. *The Enigma War.* New York: Scribner's, 1980.

Graber, G. S. *The Life and Times of Reinhard Heydrich.* New York: David Mc-Kay, 1980.

Gunzenhauser, Max. *Geschichte des geheimen Nachrichtendienstes (Spionage, Sabotage, und Abwehr): Literaturbericht und Bibliographie.* Frankfurt: Bernard & Graefe, 1968.

Haldane, R. A. *The Hidden War.* New York: St. Martin's, 1978.

Hartman, Tom, and Robert Hunt, eds. *Swastika at War: A Photographic Record of the War in Europe as Seen by the Cameramen of the German Magazine "Signal".* Introduction by Gunther Heysing. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1975.

Haswell, Jock. *British Military Intelligence.* London: Weidenfeld and Nicolson, 1973.

——. *D-Day: Intelligence and Deception.* New York: Times Books, 1979.

——. *Spies and Spymasters: A Concise History of Intelligence.* London: Thames and Hudson, 1977.

Höhne, Heinz. *Canaris.* Translated by J. Maxwell Brownjohn. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1979.

Höhne, Heinz, and Hermann Zolling. *The General Was a Spy: The Truth about General Gehlen and His Spy Network.* Translated by Richard Barry. New York: Coward, McCann & Geoghegan, 1972.

Jarl, G. *Das Ratsel Cicero: Eine sensationelle Spionageaffare.* Berlin: Deutscher Militarverlag, 1966.

Kahn, David. *The Codebreakers: The Story of Secret Writing.* New York: Macmillan, 1967.

——. *Hitler's Spies: German Military Intelligence in World War II.* New York: Macmillan, 1978.

Knightley, Phillip. *The Second Oldest Profession: Spies and Spying in the Twentieth Century*. New York: W. W. Norton, 1987.

Maclean, Fitzroy. *Take Nine Spies*. New York: Atheneum, 1978.

Manvell, Roger, and Heinrich Fraenkel. *The Canaris Conspiracy: The Secret Resistance to Hitler in the German Army*. New York: McKay, 1969.

Payne, Lauran. *German Military Intelligence in World War II: The Abwehr*. New York: Stein and Day, 1984.

Perrault, Gilles [Jacques Peyroles]. *The Secret of D-Day*. Translated by Len Ortzen. Boston: Little, Brown, 1965.

Persico, Joseph E. *Piercing the Reich: The Penetration of Nazi Germany by American Secret Agents during World War II*. New York: Viking, 1979.

Pincher, Chapman. *Dirty Tricks*. Paperbound ed. London: Sidgwick and Jackson, 1981.

Pirie, Anthony. *Operation Bernhard*. New York: William Morrow, 1962.

Ramme, Alwin. *Der Sicherheitsdienst der SS*. Berlin: Deutscher Militarverlag, 1970.

Reader's Digest Association. *High Stakes and Desperate Men: Classics of Espionage*. Pleasantville, N.Y.: Reader's Digest, 1974.

——. *Secrets and Spies: Behind-the-Scenes Stories of World War II*. Pleasantville, N.Y.: Reader's Digest, 1964.

Rogers, James. *The Secret War: Espionage in World War II*. New York: Facts on File, 1991.

Rowan, Richard W., and Robert G. Deindorfer. *Secret Service: Thirty-Three Centuries of Espionage*. New York: Hawthorn Books, 1967.

Rubin, Barry. *Istanbul Intrigues*. New York: McGraw-Hill, 1989.

Russell, Francis, et al. *The Secret War*. New York: Time-Life Books, 1981.

Seth, Ronald. *Encyclopedia of Espionage*. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1972.

Smith, R. Harris. *OSS: The Secret History of America's First Central Intelligence Agency*. Berkeley: University of California Press, 1972.

Trevor-Roper, Hugh. *The Philby Affair: Espionage, Treason and Secret Services*. London: William Kimber, 1968.

——. Review of Anthony Cave Brown, *Bodyguard of Lies*, in *New York Review of Books*, 19 February 1976, pp. 13–16.

Waller, John H. *The Unseen War in Europe: Espionage and Conspiracy in the Second World War*. New York: Random House, 1996.

West, Nigel [Rupert W. S. Allason]. *MI5: British Security Service Operations, 1909–1945*. London: Bodley Head, 1981.

——. *MI6: British Secret Intelligence Service Operations. 1909–45*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1983.

——. *A Thread of Deceit: Espionage Myths of World War II*. New York: Random House, 1985. Published as *Unreliable Witness: Espionage Myths of the Second World War* in Britain. London: Weidenfeld & Nicolson, 1984.

Wighton, Charles. *The World's Greatest Spies: True-Life Dramas of Outstanding Secret Agents*. New York: Taplinger, 1965.

Wighton, Charles, and Günter Peis. *Hitler's Spies and Saboteurs: Based on the German Secret Service War Diary of General Lahousen*. New York: Henry Holt, 1958.

Winks, Robin W. *Cloak and Gown: Scholars in the Secret War, 1939–1961*. New York: William Morrow, 1987.

Seçme Çalışmalar ve Biyografiler

Adams, Henry M., and Robin K. Adams. *Rebel Patriot: A Biography of Franz von Papen*. Santa Barbara, Calif.: McNally & Loftin, 1987.

Ansel, Walter. *Hitler and the Middle Sea*. Durham, N.C.: Duke University Press, 1972.

Beitzell, Robert. *The Uneasy Alliance: America, Britain, and Russia, 1941–1943*. New York: Knopf, 1972.

Berber, Friedrich, ed. *Jahrbuch für auswartige Politik, 1942*. Berlin: August Gross Verlag, 1942.

Bloch, Michael. *Ribbentrop*. London: Bantam, 1992.

Buchheim, Hans. *SS und Polizei im NS-Staat*. Duisdorf bei Bonn: Selbstverlag der Studiengesellschaft für Zeitprobleme, 1964.

De Belot, Raymond. *The Struggle for the Mediterranean, 1939–1945.* Translated by James A. Field, Jr. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1951.

Döscher, Hans-Jürgen. *Das Auswartige Amt im Dritten Reich: Diplomatie im Schatten der "Endlösung".* Berlin: Wolf Jobst Siedler Verlag, 1987.

Duggleby, Vincent. *English Paper Money.* 4th ed. London: Spink and Son, 1990.

Fest, Joachim. "On Remembering Adolf Hitler". *Encounter* 41 (October 1973), pp. 18–34.

Fodor, Denis J., et al. *The Neutrals.* Chicago: Time-Life Books, 1982.

Gannon, Robert I. *The Cardinal Spellman Story.* GardenCity, N.Y.:-Doubleday, 1962.

Grunberger, Richard. *Hitler's SS.* New York: Delacorte, 1970.

Howard, Harry N. *Turkey, the Straits, and U.S. Policy.* Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1974.

Irving, David. *Hitler's War.* New York: Viking, 1977.

Jay, Douglas. *Sterling—Its Use and Misuse: A Plea for Moderation.* London: Sidgwick & Jackson, 1985.

Josset, C. R. *Money in Britain: A History of the Currencies of the British Isles.* London: Frederick Warne, 1962.

Kirk, George E. *The Middle East in the War.* Introduction by Arnold Toynbee. Issued under the auspices of the Royal Institute of International Affairs. London: Oxford University Press, 1952.

——. "Turkey". In Royal Institute of International Affairs, *Survey of International Affairs, 1939–1946: The War and the Neutrals.* Edited by Arnold Toynbee and Veronica M. Toynbee. London: Oxford University Press, 1956.

"Knatchbull-Hugessen, Sir Hughe". *Current Biography,* March 1943, pp. 391–93.

Krausnick, Helmut, et al. *Anatomy of the SS State.* Translated by Richard Barry et al. Introduction by Elizabeth Wiskemann. New York: Walker, 1968.

Krecker, Lothar. *Deutschland und die Türkei im zweiten Weltkrieg.* Frankfurt: Vittorio Klostermann, 1964.

Kurowski, Franz. *Kampffeld Mittelmeer*. Herford: Koehlers Verlagsgesellschaft, 1984.

Lewis, Geoffrey. *Turkey*. 3d ed. New York: Praeger, 1965.

Lukacs, John. *The Last European War, September 1939/December 1941*. Garden City, N.Y.: Anchor Press/Doubleday, 1976.

McCombs, Don, and Fred L. Worth. *World War II: Strange and Fascinating Facts*. New York: Greenwich House, 1983.

Medlicott, W. N. "Economic Warfare". In Royal Institute of International Affairs, *Survey of International Affairs, 1939–1946: The War and the Neutrals*.

Edited by Arnold Toynbee and Veronica M. Toynbee. London: Oxford University Press, 1956.

Miller, Marshall L. *Bulgaria during the Second World War*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1975.

Onder, Zehra. *Die türkische Aussenpolitik im Zweiten Weltkrieg*. Munich: Oldenbourg Verlag, 1976.

Orlow, Dietrich. *The Nazis in the Balkans: A Case Study of Totalitarian Politics*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1968.

Piekalkiewicz, Janusz. *Krieg auf dem Balkan, 1940–1945*. Munich: Südwest Verlag, 1984.

Reitlinger, Gerald. *The SS: Alibi of a Nation, 1922–1945*. New York: Viking, 1957.

Rhodes James, Robert. *Anthony Eden*. New York: McGraw-Hill, 1987.

Royal Institute of International Affairs. *Survey of International Affairs, 1939–1946: The War and the Neutrals*. Edited by Arnold Toynbee and Veronica M. Toynbee. London: Oxford University Press, 1956.

Seabury, Paul. *The Wilhelmstrasse: A Study of German Diplomats under the Nazi Regime*. Berkeley: University of California Press, 1954.

Sherwood, Robert E. *Roosevelt and Hopkins: An Intimate History*. New York: Harper & Brothers, 1950.

Shirer, William L. *The Rise and Fall of the Third Reich: A History of Nazi Germany*. New York: Simon & Schuster, 1960.

Smith, Peter C., and Edwin Walker. *War in the Aegean*. London: William Kimber, 1974.

Ure, John, ed. *Diplomatic Bag: An Anthology of Diplomatic Incidents and Anecdotes from the Renaissance to the Gulf War*. London: John Murray, 1995.

Weber, Frank G. *The Evasive Neutral: Germany, Britain, and the Quest for a Turkish Alliance in the Second World War*. Columbia: University of Missouri Press, 1979.

Weinberg, Gerhard L. *A World at Arms: A Global History of World War II*. New York: Cambridge University Press, 1994.

Weisband, Edward. *Turkish Foreign Policy, 1939–1945: Small State Diplomacy and Great Power Politics*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1973.

Weitz, John. *Hitler's Diplomat: The Life and Times of Joachim von Ribbentrop*. New York: Ticknor & Fields, 1992.

Wighton, Charles. *Heydrich: Hitler's Most Evil Henchman*. London: Odhams, 1962.

Film Çalışmaları

Booth, Alan R. "The Development of the Espionage Film". In Wesley K. Wark, ed., *Spy Fiction, Spy Films, and Real Intelligence*. London: Frank Cass, 1991.

Geist, Kenneth L. *Pictures Will Talk: The Life and Films of Joseph L. Mankiewicz*. New York: Scribner's, 1978.

Gow, Gordon. *Hollywood in the Fifties*. New York: Barnes, 1971.

Gussow, Mel. *Don't Say Yes until I Finish Talking: A Biography of Darryl F. Zanuck*. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1971.

Hirschhorn, Clive. *The Films of James Mason*. Comments by James Mason. Secaucus, N.J.: Citadel, 1977.

Hopkins, Charles. *"Five Fingers"*. In *Magill's Survey of Cinema*. English Language Films, 2d Series, vol. 2, pp. 784–88. Edited by Frank N. Magill. Englewood Cliffs, N.J.: Salem, 1981.

Kay, Eddie Dorman. *Box-Office Champs: The Most Popular Movies of the Last Fifty Years*. New York: Portland House, 1990.

New York Times Film Reviews. 6 vols. New York: New York Times & Arno Press, 1970.

1953 Film Daily Year Book of Motion Pictures. 35th ed. Edited by Jack Alicoate. New York: Film Daily, 1953.

Nogueira, Rui. "James Mason Talks about His Career in the Cinema". *Focus on Film,* March–April 1970, pp. 18–36. Taped interview transcribed by Gillian Hartnell.

Parish, James R., and Michael R. Pitts. *The Great Spy Pictures.* Metuchen, N.J.: Scarecrow, 1974.

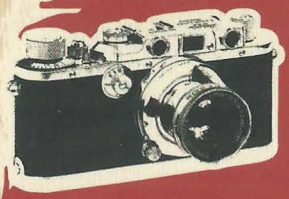
Terrace, Vincent. *The Complete Encyclopedia of Television Programs, 1947–1976.* 2 vols. South Brunswick, N.J.: Barnes, 1976.

"Top Grossers of 1952". *Variety,* 7 January 1953, p. 61.

Variety Film Reviews, 1907–1980. 16 vols. New York: Garland, 1983.

Variety Movie Guide. Edited by Derek Elley et al. Foreword by Sir Richard Attenborough. New York: Prentice Hall, 1992.

Wark, Wesley K., ed. *Spy Fiction, Spy Films, and Real Intelligence.* London: Frank Cass, 1991.

Yıl 1943; İkinci Dünya Savaşı'nın tüm tarafları için en şiddetli ve entrika dolu dönemi: Almanya'da Naziler soykırıma devam ediyor, İngiltere Ege açıklarında tehlikeli bir oyun oynuyor ve Türkiye iki tarafın baskılarına karşı tarafsız kalmaya çalışırken kendi savaşını veriyor.

İşte böylesi karmaşık bir dönemde kimsenin tahmin edemeyeceği bir casus çalışmaya başlıyor: Arnavut asıllı bir Türk olan Elyasa (İlyas) Bazna, uşak olarak çalıştığı İngiliz büyükelçiliğindeki konumunu kullanarak elde ettiği belgeleri Almanlara satıyor. Ankara-Berlin arasında dört ay boyunca devam eden bu casusluk oyunu, sonunda Bazna'nın en derin kâbuslarında göremeyeceği kadar büyük bir hayal kırıklığıyla sonlanıyor. *Kod Adı Çiçero* İngilizlere duyduğu nefretle yola çıkan hırslı bir adamın, savaşın kaderini değiştiren bir casusa dönüşmesinin tarihi kanıtlara dayanan ilginç ve heyecanlı hikâyesi.

internet satış
saykitap.com
40 TL
ISBN 978-605-02-0771-2
9 786050 207712
SAY YAYINLARI

sayyayincilik.com
facebook.com/sayyayinlari
twitter.com/sayyayinlari
instagram.com/sayyayincilik